

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HEDENSTED
OG
STORE DALBY SOGNES
HISTORIE

Jacob Jacobsen

HEDENSTED OG STORE DALBY SOGNES HISTORIE

SAMLET OG NEDSKREVET AF
JACOB JACOBSEN,
SOGNEFOGED,
HEDENSTED

HEDENSTED BOGTRYKKERI
1937

Forord.

Hver Egn har sin Historie; men hvad der heraf knytter sig til ens Føde- og Hjemstavn har dog sin særlige Interesse.

Det har for mig altid været en Glæde at høre de ældres Fortælling om Forholdene i svundne Tider, navnlig vedrørende Hedensted By, Sogn og Kommune.

Vel findes der nedskrevne Oplysninger, der har Tilknytning med enkelte Personer og Forhold vedrørende Hedensted m. v., men som findes spredte i forskellige Bøger og Optegnelser, hvorfor jeg i det efterfølgende vil søge at fremstille Byens, Sognets og Kommunens Forhold og Udvikling, dels efter ældre Personers Udsagn, dels efter, hvad jeg paa anden Maade har kunnet opsamle, idet jeg forudsætter, at enkelte af disse Fortids-Erindringer maa have Efterslægtens Interesse.

Jacob Jacobsen.

I. Kirken med Præster.

I en By, et Sogn eller Kommune er der flere Ting, der maa betragtes som Fælleseje, og hvortil der knytter sig Fællesskabsfølelser.

Som saadan maa først nævnes Kirken, der som Fællesanliggende gaar længst tilbage i Tiden og har sin dybeste Rod i Befolkningen. Derfor bliver Kirken nok blandt de Ting, man faar kærøst i sin Hjemegn; om denne samles Egnens Befolkning uanset Stand eller Stilling.

Paa andre Omraader er der saa meget, der deler os, f. Eks. Bopæl i Sognet, Partiafskygninger, Erhverv o. lign. Flere Fællesanliggender kan saaledes være levedygtige og blomstre en Tid for derefter at erstattes af andre, medens Kirken er den samme.

Hvor er det dejligt der at indtage sin Plads i Menighedens Forsamling med Tanken om, at det er den samme Plads, som Forfædrene gennem Tiderne har indtaget! Ordet, Bønnen og Lovsangen er den samme, der har lyd for Slægt efter Slægt uden derved at virke forældet eller udslidt. Har man ved Lejlighed været længere borte fra Hjemmet, hvilken dejlig Følelse og Stemning faar man da ikke, naar ens Øje først kan skimte den hjemlige Kirkebygning, og endnu mere, om man i Forbindelse hermed er saa heldig at høre dens kendte og malmlfulde Klokketoner. Da fremkommer der **Hjemstavnfølelser**.

Efter denne indledende Bemærkning vil jeg først give Kirken min Omtale.

Hedensted Kirke er sandsynligvis bygget i Tidsrummet 1150 til 1200. At Bygningen har sin Oprindelse fra nævnte Tidspunkt, kan med nogen Sikkerhed sluttes deraf, at

den er opført af Natursten. Brænding af Sten til Bygningsbrug begyndte omkring ved Aar 1200. Før den Tid benyttedes udelukkende Natursten.

Til Kirken her er altsaa benyttet Natursten eller rettere Granitkvadersten. Den vestlige Spidsgavl er dog af Fraadsten. Alle Kvadermurene hviler paa en Granitsokkel. I Korets Alterrunding, Apsis, er hver enkelt Sten krumhugget efter den givne Radius; og alene dette har været et betydeligt Arbejde, da der krævedes ca. 200 saadanne nøjagtigt forarbejdede Kvadre til denne Bygningsdel tilligemed alle de øvrige Sten, der er benyttet, som alle er omhyggeligt tildannede. Flere er enddog tildannet som Billedsten, saaledes med et Par Okser, en Rytter paa en Hest, flere med en Ulv (Hund?), et Par med en Kugle o. fl. I de femte Skifter i begge Sidemure i Koret er indsat Endesten, der rager lidt frem for Alterrundingen. I disse Sten er den stærke Løve fremstillet.

Den mærkeligste Skulptur ses dog i Kvadren med Vægtscenen. Om denne bemærker Løfler: I Hedensted Kirke, som har ualmindelig mange af slige Skulpturer, skal vi særlig fremhæve en kuriøs Komposition, hvori Repræsentanter for Guds og den Ondes Rige - en Engel (Michael?) og en Djævel - søger at komme til Kundskab om, hvem af dem der raader over det største Antal Menneskesjæle.

Saafermt denne Vægtscene tillader os heri at se et Udtryk for en dybere religiøs Betragtning, da har vedkommende Billedhugger i dette sit Arbejde været ret optimistisk, for selv om der paa Forhaand er tillagt Djævelen en snedig Fordel i selve Vægtens Konstruktion, er Vægtscenen dog faldet ud til Gunst for Engelen, idet Vægtskaalen til denne Side er sunket dybest og altsaa vejer haardest til.

Kirken hører altsaa til de saakaldte Kvaderstenskirkker, hvoraf der findes ca 800 i Landet, deraf ca. 700 i Jylland, medens af Omegnens Kirker, Engum, Daugaard, Ølsted og flere andre paa Jyllands Østkyst er bygget af Fraadsten. Byggestilen er den romanske, der kendetegnes ved runde Buer over Vinduer og Døre, Korbuen og Buen mellem Skib og Taarn. De rundbuede Vinduer er dog senere erstattede

med spidsbuede. Den oprindelige Kirkebygning bestod af Skibet, Kor og Kirkens Apsis, uden Taarn eller Vaabenhus, bygget med Træbjælker og fladt Loft. Der fandtes Indgangsdør saavel paa Kirkens Nord- som Sydside, ligeledes 2 smaa Vinduer paa hver Side. Døren paa Nordsiden - Kvindernes Indgangsdør - samt Vinduer er senere eftermuret, men ses endnu tydeligt.

Aar ca. 1500 skal Kirken derefter være ombygget, og den forsynedes da med Taarn og Vaabenhus, samt indvendig med murede Hvælvinger. De rundbuede Vinduer blev erstattede med spidsbuede - Overgang fra den romanske til den gotiske Stil. Baade Skib og Kor med Tilbygning er tækkede med Bly. Kirketaarnet er ombygget 1735 af Herremanden Niels Linde paa Tirsbæk.

Paa Alterrundingens Tag stod der saaledes i sin Tid C. L. = Christen Linde, og paa Skibets Tag N. L. = Niels Linde, 1735 samt 1738. Disse Aarstal fortæller sikkert om større Reparationer og delvis Fornyelse af det gamle Blytag. Paa Kirkens Vindfløj er indhugget Aarstallet 1876, der betegner Tiden for Kirkens sidste større Reparation, der vistnok strakte sig over Aarene 1874 til 1876, da baade Skibets og Korets Gavle ombyggedes, Kirken fik nye Gesimser og nyt Blytag, Vaabenhuset blev skalmuret, og sidstnævnte to Bygningsdele forsynedes med Skifertag.

Aar 1868 er foretaget en større Reparation af Kirkens Indre. Nye Stole er indsat, under Stolene lagt nyt Gulv af brændte Mursten, Flisegulv i Midtergang, Kor og Vaabenhus, saaledes som det endnu forefindes. 1887 anskaffedes den første Kakkellovn - vist nærmest efter Tilskyndelse af Pastor Therkildsen. Beløbet tilvejebragtes ved privat Indsamling. Det nuværende Varmeapparat blev installeret 1907.

K a l k m a l e r i e r n e , som findes baade i Kirkens Apsis, Kor og Skib, skal være paaført omkring ved Aaret 1600 med Undtagelse af Billedet i Apsis, der formenes at være udført allerede, da Kirken byggedes. Disse Billeder menes at være overkalkede ca. 1800, men er senere adskillige Gange kommet til Syne. Billederne i øverste Hvælving og Apsis blev ved Nationalmuseets Foranstaltning fremkaldt

og restaureret Aar 1898. Sidstnævnte Billede er et Freskomaleri fra ca. 1200.

Imellem A og O ses en herlig Christusskikkelse helt omringet af en mandelformet, flerringet Glorie, holdende en Korsstav i højre - og en Bibelbog i venstre Haand. Ved hver Side ses en tilbedende Skikkelse: Apostlen Peter med Nøglen til venstre, og Johannes (?) til højre, maaske Kirkens skønneste Prydelse, der tildels skjules af den høje Altertavle. Billedet i Koret blev afdækket i 1915-16. Ved samme Lejlighed underkastedes Kirkens Vægge en nærmere Undersøgelse, der gav til Resultat, at der findes flere Kalkmalerier baade i Kor og Skib. Paa den midterste Væg i Skibets Nordside er et Billede, som skal forestille Brylluppet i Kana; men Afdækningen kunde dog ikke lade sig foretage saaledes, at noget rigtigt Helhedsindtryk af Billederne kunde fremskaffes, da de var malet paa et ganske løst sidende Hvidtekalklag.

Altertavlen, der er i Renæssancestil, er i sin Tid skænket af Kancelliraad Hvass og hans Frue, Maren Loss, paa Tirsbæk. Den restaureredes i 1882; men fik da indsat et mindre heldigt Alterbillede, hvilket i 1916 blev afløst af det nu eksisterende, (Kopi af Carl Bloks „Christus i Getsemane“) malet af Frk. Ellen Olesen, (Datter af Biskop Olesen, Ribe.)

Døbefonten, der skal være fra romansk Tid, er af Granit. Bækkenet er efter Indskriften at dømme givet til Engum Kirke. Paa hvad Maade det herefter er bleven Ejendom for Hedensted Kirke, savnes der en Forklaring til. Paa Bækkenets Kant findes to Par Vaaben: T F = Thomas Fasti og C B = Christense¹ Bryske. De boede i sin Tid paa Katholm.

Omkring det andet Vaabenpar læses: F. W. U S. og G. B. med Omskrift: Anno 1667 hafver erlig oc welbyrdig Mand Frederich Uldrich Schult til Finstrup med sin kiære welbyrdig Frue Giertrud Bille forærit dete Bechen til Funten udi Engum Kierche. Gud til Ære og Kirchen til Beprydelse.

Prædikestolen er i Renæssancestil og anses ifølge den paaførte Indskrift at være skænket af Hans Lassen, Thorup, Kirkevæрге 1609.

Af Kirkens Lysekroner er den nærmest Koret, en 18-armet Glaslysekrone, skænket af Gaardejer Jørgen Pedersen, Lille Dalby, 1875. Aar 1877 fik Kirken den mellemste, en Messinglysekrone, der bærer Indskriften: Af Gaardejer Jørgen Rasmussen og Hustru Ane Kathrine Jacobsen (*1) skænket til Hedensted Kirke 1877. - Gud til Ære og Kirken til Prydelse.

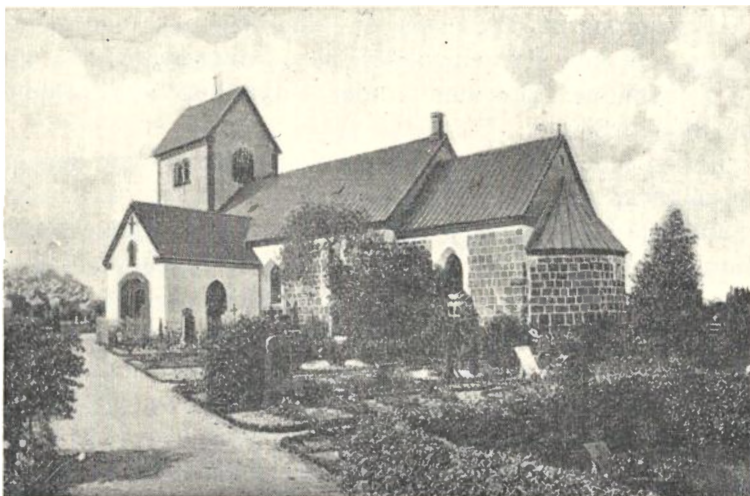
En 3. Glaslysekrone blev samme Aar skænket af Beboerne og var anbragt nederst i Skibet, denne er i 1921 nedtaget, og i Stedet findes nu en Messinglysekrone, der er skænket af Gaardejer Hans Jensen Buhl, Hedensted Skov.

Kirkens Orgel. Afdøde Gaardejer Rasmus Hansen, Knæsted, skænkede ifølge sit Testamente 2000 Kr. til Menighedsraadet's Anvendelse for Indkøb af et Orgel til Hedensted Kirke til Minde om sin afdøde Hustru. Paa Orglet læses: Aar 1907 skænkede Rasmus Hansen, Knæsted, dette Orgel til Minde om sin afdøde Hustru Abelone Jacobsen (*2) og til Guds Ære.

Orgelet leveredes af Orgelbygger Starup, København, efter Tegning for Bygning og Pulpitur ved Arkitekt Rosenkjær, København.

Juleaften 1907 blev Orgelet taget i Brug og indviet, Kirken var overfyldt med Mennesker, der glade lyttede til det nye Orgels Toner. Lærer Andersen, Daugaard, (Organist v. Daugaard Kirke) spillede ved denne Lejlighed, da ingen af Sognets Lærere - eller andre i Sognet - kunde forestaa Orgelspil.

Kirkeklokken, der er anbragt i Taarnet, har følgende Inskrift: SI DEVS PRO NOBIS QUIS CONTRA NOS, det er: „Dersom Gud er for os, hvem kan da være imod os“. Lod Mikkel Nielsen og Niels Pierson Kirche-Veri Støbe denne Kloche. I Hr. Peder Hansis Tid (*3) Anno MDXC II = 1592. Klokken har herefter i over tre Hundrede Aar ved Gry og ved Kvæld, Søgn og Hellig, sendt sine ikke stærke men milde og dragende, malmlfulde Toner udover By og Sogn. De samme Toner lyder fremdeles lige friske, betagende, stemningsfulde og kaldende, som de har lydt for Fortidens Slægter.

Ejerforhold for Kirken.

Efter Optegnelser i Rigsarkivet nævnes Kirken første Gang i Aaret 1297, da Biskop Johannes Ascersen i Aarhus efter Kanniken Peregrimus's Død skænkede den vakante Kirke til Domkapitlets Kannikebord - dog med Sognemændenes Samtykke. Den hørte derefter til Kannikernes Mensalgods i næsten halvtredie Hundrede Aar. Kirkens Strøgodsjorder var ret betydelige, men laa noget spredte - endog i flere Sogne. De angives at være: Paa Hedensted Mark $1\frac{1}{3}$ Otting Jord og en Mark, som kaldes Præstebulugh, dertil to Grunde nær ved Kirken. Paa disse Jorder kan der hvert Aar avles seks Øre Korn, hvis Markerne pløjes helt, og der kan desuden slaas 25 Læs Hø. Endvidere har Kirken en Grund, hvorpaa der staar Huse til en Værdi af 16 Mark, og en nær ved Kirken liggende Jord, hvorpaa Degnen bor. Paa Hedensted Mark ejer Kirken et Enemærke, kaldet Hedensted Mark, hvori kan saas omtrent $\frac{1}{2}$ Mark Sæd og høstes 30 Læs Hø, og hvortil hører en lille Skov, formentlig den Del der endnu bærer Navnet „Kannikeskoven“, (*4) paa Thokethorp (Thorup) Mark tre Marker og samme Steds $\frac{1}{6}$ af Ubbos Jord; paa „Rødkærlund“s (formtl. Rimmerslund)

Mark to Marker paa den Del, som kaldes „Stopla“, paa „Gærsekærmark“ (Gjesager) en stor Mark nær ved Kørs-høgh, som kun sjældent pløjes, paa „Athorpmark“ (Aarup) to Ejendomme. Endvidere Jorder i Løsning, Store Dalby og Stouby Sogne.

Kirken nævnes i Landehjælpsbogen i 1524, hvor den er ansat til at svare XX Mark Sølv.

Indtil Reformationen i 1536 laa den under Kannikernes Bord og hørte i mere end Hundrede Aar derefter til Aarhus Domkapitel, der saaledes i Aaret 1640 kalder Anders Mortensen Wejle, til Præst i Hedensted.

Ved den store Inddragelse 1660 kom Kirken under Kronen, som derefter 15. Juni 1686 overdrager den til Jørgen Rantzau, Major i Hestgarden, som en Dækningsdel af Kongens Gæld til Rantzaus Hustru, Marsille von Gabel, og samtidig gaar den fra Rantzau til Sten Bille paa Tirsbæk, der allerede ejede Sognets Konge-Tiende. Den forbliver herefter under Tirsbæk med de skiftende Ejere, til Kammerherre P. Fr. U. Bentzen ved Skøde af 11. Juni 1801 sælger Kirken med dens Tiender og Jord samt Sognets Konge-Tiende for 14200 Rigsdaler til Michel Kiær paa Ørumgaard.

Den 11. Juni 1813 sælger Michel Kiær - i Andele til 80 Sognebeboere Hedensted Kirke med Kirke, Korn- og Kvægtiende samt bemeldte Sognets Konge- og Kvægtiende, hver Tiende matrikuleret til 30 Td. 4 Skp. Hartkorn, ialt 61 Tdr. til 25 Rdl. for hver Td., som Køberens Ejendom havde. I Skødet er bemærket, at jus vacandi (Kaldsret) ikke medfulgte i Handelen.

I 1807 tilbød Michel Kiær Hs. Majestæt „jus vacandi“ til Hedensted Kirke, imod at Examinatus juris Seest blev Herredsfoged og Skriver i Bjerger og Hatting Herreder, hvilket dog blev afslaaet. (*5.)

Nævnte Michel Kiær har sin Rod fra Hedensted, idet hans Bedstefader, Michel Nielsen, er barnefødt i Gaarden „Elmely“ 1699, Søn af daværende Gaardfæster Niels Rasmussen (jfr. Beskrivelse af Gaard Nr. 10.)

For Indkøb af bemeldte Kirke med Tiender dannede Sognebeboerne en Tiendeforening; og til Afvikling af Købe-

summen blev den enkeltes Andel en Hæftelse paa Ejendommen. For Gaarden „Jacobsminde“, der stod skyldsat under 4 Td. Hartkorn, var Restgælden i 1825 paa Konge- og Kirketienden 140 Rdl.

Indkøbet har sikkert været økonomisk fordelagtigt for Beboerne; thi i Forbindelse hermed opnaaedes ogsaa en friere Raadighed over Kirken, saa at Forbedringer og Forskønelser kunde udføres efter Kirkeejernes Ønske, ganske vist undergivet et Kirketilsyn bestaaende af 3 Medlemmer med Stedets Provst som Formand.

Kirkens nærmeste Bestyrelse blev herefter overdraget to, senere tre Kirkeværger, der valgtes blandt Sognets Kirketiendeejere, de første hertil var følgende:

Rasmus Petersen, Grd., Lille Dalby, 1813-1831.

Jacob Due, Grd., Hedensted, 1813-1851.

Derefter har forskellige været tildelt Bestillingen, idet der er skiftet ret hyppigt. Kun Gdr. Jacob Jensen, Hedensted, beklædte Stillingen i et længere Aaremaal, nemlig fra 1867 til 1893.

Ved i det foranførte at have omtalt Kirken og Kirketiendens Ejerforhold vil jeg i samme Forbindelse omtale Tiendens Afløsning, som ogsaa omfattede Præste-Tiende, hvilken senere skal omtales, da Afløsningen var af indgribende Betydning for Kirkens Forhold, selvom Kirke-Tiende i en lang Aarrække havde været i Tiendeydernes Eje.

Ifølge Lov om Tiendens Afløsning af 1903 blev der nedsat en Kommission til at fastsætte en Sum for de enkelte Kirkers fremtidige Vedligeholdelse. Denne Kommission tiltraadtes for Hedensted Sogns Vedkommende af to blandt Tiendeejerne valgte Mænd. Valgt blev Gaardejer Laurs Hansen og Boelsmand Peter H. Petersen af Hedensted, der paa den Tid, 1906, var Kirkeværger.

Summen blev herefter ansat til 12000 Kr., og til denne Sums Anvendelse, der indestaar i Stiftsmidlerne, er knyttet følgende Bestemmelser: At den aarlige Rente af ca. 10500 Kr. hvert Aar bliver tilstillet fra Stiftsøvrigheden for at anvendes til den almindelige Vedligeholdelse, 1500 Kr henstaar med tilgaaede Renter til større Reparationer, og 2085

Kr. med tilgaaede Renter til eventuel Ombygning eller Udvidelse.

Det bemærkes, at ved Salg af Kirkejorden, hvorpaa Ejendommen „Kirkedal” nu er opført, indgik denne Salgssum ogsaa under forannævnte Beløb.

Tiendeloven bestemte, at enhver Afgift af fast Ejendom, der efter sin Oprindelse og Beskaffenhed maa anses som en Tiendebyrde, skal afløses ved en Kapital, der udgør 25 Gange et Aars Tiende. Af den saaledes fastsatte Afløsningssum udredede Tiendeyderne et Beløb svarende til 18 Gange et Aars Tiende, medens Resten udrededes af Statskassen.

For Tiender, paa hvilke der hviler Forpligtelse til Vedligeholdelse af en Kirke, tilskyder Staten 2 Gange et Aars Tiende samt et Beløb svarende til $\frac{7}{25}$ af den Kapital, der skal henlægges til Kirkens fremtidige Vedligeholdelse.

Til Tiendevederlagets Fastsættelse - saavel som til Tiendens Afløsning i det hele taget - var der udnævnt Tiendekommisssærer. Denne Stilling var forbundet med et meget besværligt Arbejde, idet omstændelige og indviklede Beregninger maatte foretages; mange Forhold var vanskelige at trænge til Bunds i, da Tiende bl. a. ofte var gaaet fra Ejer til Ejer.

Hedensted Sogn var paa dette Omraade underlagt Sagfører Orth, Vejle, der under Sagens Behandling - som forøvrigt strakte sig over flere Aar - lod flere Møder afholde med Sognets Tiendejere og Ydere, men navnlig hos daværende Kirkeværger maatte der ofte indhentes Oplysninger.

Kirkerne kunde efter Beboernes Ønske herefter overgaa til at være selvejende eller ogsaa kunde de af Sognets Ejendomsbesiddere, som havde været Kirketiendejere, fredeles bevare Samejeforhold over for Kirken.

Dette sidste blev Resultatet for Hedensted, idet navnlig de ældre holdt stærkt paa, at vi vedblivende vilde bevare noget af det gamle Ejerforhold, som vore Forfædre ved Køb af Tinden havde opnaaet, og dermed den frieste Bestemmelsesret over vor Kirkes Forhold.

Tiendelovens § 30, der bl. a. indeholder den Bestemmelse: Naar en Tiende, der har været i samtlige Tiendeyderes Eje forinden den 1. Oktbr. 1894, er bortfaldet i Medfør af nærværende Lovs Bestemmelser, blive de efter den 1. Oktober 1894 af Tiendeejerne erlagte Skatter og Afgiftsbeløb at tilbagebetale.

Medens Kirkeværgerne - som foran antydet - under Afsløsningsagens Fremme navnlig fik Lejlighed til at blive bekendt med Tiendelovens forskellige indviklede Bestemmelser, havde Gaardejer Laurs Hansen, Hedensted, i denne sin Stilling bl. a. ogsaa særlig fæstnet sin Opmærksomhed paa forannævnte § 30 s. St., hvorfor der efter hans Tilskyndelse af daværende Kirkeværger og Sogneraad blev gjort indledende Skridt til at faa de omhandlede Bestemmelser bragt i Anvendelse for Hedensted Sogn. Sagen havde nogle Vanskeligheder, idet Tienden - som foran antydet - ogsaa havde eksisteret som Handelsvare, og i enkelte Tilfælde var gaaet fra Ejer til Ejer, men en Erklæring fra Sogneraadet blev afgørende for, at Tiendeejerne af Statskassen i Aaret 1914 fik tilbagebetalt 3095 Kr., heraf krævede en Del Tiendeejere deres Anpart udbetalt, hvorved Beløbet reduceredes med 705 Kr., medens Resten lod deres Anpart indgaa i et Fællesfond for Anvendelse til Kirkens Udsmykning. Til dette Fonds Bestyrelse nedsattes et Udvalg med Gaardejer N. C. Jørgensen, Dalbygaard, som Formand. Beløbet blev herefter delvis anvendt til Bræddegulv under Stolene, et nyt Alterbillede (*6), Altertavle, Prædikestol og Maling af Stolene, ligesom Buerne og Hvælvningernes fremtrædende Kantsten blev forsynet med deres nuværende dekorative Maling. Tæppe blev anskaffet foran Alteret, saavel som Løberen til Kirkens Midtergang og et Par større Vaser til Pryd for Alterbordet.

Endnu kan tilføjes, at der til Brug ved Uddeling af den hellige Nadver benyttedes, som endnu i de fleste Kirker, Fælleskalk, hvilket blev erstattet med Særkalke i Aaret 1915, og at Menighedsraadet i 1920 traf Foranstaltning til Installation af elektrisk Lys.

Ifølge Menighedsraadsloven har disse Raad faaet en vis Tilknytning til Kirken og dens Forhold.

Præsten er heraf født Medlem og oprindelig Raadets Formand. De øvrige valgte Medlemmer af Sognets første Menighedsraad 1904 var følgende:

Grd. Knud Mikaelson, Aarup,
 Handelsmd. Julius Christensen, Hedensted,
 Grd. Jacob Jacobsen, Hedensted,
 Grd. Jes Jessen, Hedensted.

Præster ved Kirken.

Ved Kongebrev af 23. Oktober 1553 fik Sognepræsten i Heinsted Breff paa Heinsted prestejordtt, som ligger sønder og nær for Heinsted Kirche, og skyller i Ørtug Korn, oc skal han det beholde till sijn underholling frij uden landgilde (7.)

1 a. Peder Thomsen (ca. 1500) er den første Præst, der kendes med Tilknytning til Hedensted.

1 b. Peder Hansen (*8): Hans Navn staar paa Kirkens Klokke fra Anno 1592. Den 15. Juni 1584 skal han have deltaget i Hyldingen i Viborg.

2. Anders Madsen, Sognepræst i Hedensted og Provst i Hatting omkring Aar 1600.

3. Mads Andersen er nævnt i Biskop Jens Giødesens Skatteliste Aar 1620. Han skal ogsaa have været Provst. Det berettes, at han i 1639 blev indstævnet for Provsteretten i Aarhus af Rasmus Sørensen i Rimmerslund, fordi, at han ikke vilde trolove dennes to Døtre, den ene var 12 Aar og den anden 9 Aar. Provsteretten kendte i denne Sag: „Den yngste skal afvises og den ældste skal overhøres af Provsten i Katekismus”. Hans Død er tilført Sognets ældste Kirkebog, der begynder med Aaret 1640.

Der staar anført: Imellem den 1. og 2. Oktober 1640 imellem Torsdag og Fredag nat døde Herr Matz Andersøn. Bleff begraffven her i Kirken d. 8. s. M. Jørgen Michelssøn, Prousten i Hatting prædichede, men Søfren Pedersøn i Ørum havde talt efter prædichen.

4. Anders Mortensen Wejle var i Embedet fra 1640 til 1678. Han var Provst i 9 Aar og har i Kirkebogen nedskrevet en Del Optegnelser om Svenskekrigen, om Vejrli- get, om Kornpriser og om egne private Forhold. Bl. a. er anført: Den 11. September udi dette Aar 1640 blev jeg ind- viet til det hellige Prediche Embede af Superintendenten, Doctor Morten Matzen. Efter at jeg tilforn d. 7. Septembri var kaldet til Sognepræst af det hæderlige Aarhus Capitel til Heinsted Kirche. Den 11. Oktober blev jeg declareret at være Sognepræst her udi Menighedens Nærværelse af Prov- sten M. Jørgen Michelssøn udi Hatting.

Den 18. Oktober sang jeg min første messe her udi Kirken.

Angaaende Begivenheder under Svenskekrigen findes op- noteret: Anno 1643 faldt de Svenske ind i Holsten, de kom her til Hedensted 1644 d. 13. Januar. Søndagen der- efter blev der ingen Tjeneste eller Præken holdt paa Grund af Fjendernes Marchering og Plyndring. Fra samme Lørdag til Onsdag var jeg med Hustru og Folk bortjaget fra Gaarden.

Den 27. Juli s. A. og Dagene derefter marcherede Sven- skerne for Alvor ad Vejen, da blev der heller ingen Tje- neste eller Prædiken holdt 6. Søndag efter Trinitatis, som faldt den 28. Juli.

Paa den Tid var vi jaget fra vor Gaard i 5 Uger. Sam- me Aar - 8 Dage før Jul - kom de Vrangelske her ind i Landet, og de drog ud i 1645, rejste herigennem den 12. Januar. Vi maatte da forlade vor Gaard i 6 Dage.

Ved denne Gennemmarch blev Rasmus Sørensens Gaard i Rimmerslund afbrændt.

Aar 1676 d. 15. April døde min Heirte Kirsten Matzdat- ter, bleff begraffven d. 24. s. M.

I Kirkebogen har Sønnen og Efterfølgeren M. A. Gjød- sen tilføjet: Aar 1678 d. 14. April, klochen kunde være 6 om morgenen døde min Hjk. Fader Herr Anders Mortensen Wejle, blev begraffven d. 23. s. M.

5. MORTEN ANDERSEN GJØDSEN. Om sin Fødsel be- mærker han i Kirkebogen: Aar 1644 d. 20. April ved Mid- natstider. som var i den første Svenske Fejdetid, er jeg,

Morten Andersen Gjødson fød i Hedensted Præstegaard a Patr. Herr Anders Mortensen Wejle, Matr. Kirstine Madtsdatter.

Den 22. Septbr 1676 blev han af Dr. Gravius ordineret til Præst i Hedensted, hvor han lever nogle Aar som ugift, fordi han var svagelig, derpaa tyder følg. Bemærkning i Kirkebogen: Den 29. Juni 1674 blev jeg beret paa Sengen af Herr Hans, min Svoger i Ølsted (*9), fordi ingen for min store Svagheds Skyld troede mig til Livet. — — NB. Samme Tid blev min Ligkiste gjort, det varede dog hele 34 Aar før der blev Brug for denne Kiste.

Den 11. November 1684 ægter han Maren Jensdatter Juel, Datter af Præsten i Ørum-Daugaard. Maren Juel var født 1654, Ægteskabet blev barnløst.

Morten Gjødson lagde en smuk Ligsten paa sine Forældres Grave. Stenen er velbevaret og indmuret i Vaabenhusets Kirkemur.

Denne Ligsten var oprindelig nedlagt i Kirkens Kor foran Altersranken ud mod Kirkeskibet. Efter dette - i Forbindelse med, at Sønnen Morten Gjødson, iflg. Optegnelser lagde en Ligsten paa Forældrenes Grave - maa man heretter gaa ud fra, at Præsten Anders Mortensen Wejle og Hustru er begravet i Kirkens Kor.

Omhl. Stens Flytning fra sin opr. Plads til at anbringes udenfor Kirken havde sin stærkeste Modstand af daværende Kirkeværge Jacob Jensen, der herefter bevirkede, at samme atter anbragtes i Kirken og senere er indmuret som anført.

Aar 1706 gav han de nederste Stolerader til Hedensted Kirke. Endvidere et Sølvfad til Benyttelse ved Brødets Uddeling under den hellige Nadver.

Disker (Ordet stammer fra græsk Diskos = Fad) til Alterbrød er formentlig skænket af Præsten Morten Gjødson og Hustru, Maren Jensdatter, 1706, idet Disken har disse to Navne og Aarstallet indgraveret i Laaget. 1706 havde Morten Andersen Gjødson været Præst i Hedensted i 30 Aar, altsaa en Mindegave.

Han døde i Embedet den 10. og blev begravet i Kirken d. 17. Februar 1708; her lod hans Enke, der overlevede ham i mange Aar, til hans Amindelse ophænge to endnu velbevarede Mindetavler.

Som 60-aarig Kvinde gifter hun sig igen 1714 med den rige Præst, Herr Hans Olufsen Nysted i Løsning-Korning.

Da Morten Andersen Gjødseu iflg. Optegnelsernes Ordlyd blev begravet i Kirken, maa det formodes, at han er gravsat under Taarnet. En af Sognets Ældre beretter, at han var medvirkende ved Nedbrydningen, da Kirketaarnet skal muredes 1874-76. Under Arbejdet fjernedes nogle af Taarnets Grundsten mod Vest, hvorved konstateredes, at der fandtes en Begravelse med Gravkammer under Taarnets Gulv.

6. OVE MATHIESEN STENBERG af Viby i Fyn var først Skibspræst, og fra 14. Juni 1706 personel Kapellan hos sin Formand Morten Gjødseu. Den 2. Marts 1708 kalder Dr. Bramnius ham til Sognepræst for Hedensted Sogn, og faa Maaneder efter ægter han Anna Kirstine Nielsdatter Sommer af Ørum - Daugaard, som var Enke efter Præsten Laurits Foss i Pjedsted. De fik i Ægteskabet en Datter og 3 Sønner, hvoraf den ene, Laurits, fulgte Faderen i Embedet ved hans Død 1751.

7. LAURITS FOSS OVESEN STEENBERG blev ordineret den 16. August 1742.

I hans Embedstid, den 16. September 1759, kom Store Dalby, der tilforn havde hørt under Urlev, som Annex til Hedensted.

Laurits Steenberg døde 1768, og hans Enke den 19. August 1782.

8. HANS JENSEN FOSS kom i Embedet 17. Septbr. 1766 (v. Succession) og ægtede sin Formands Datter, Karen Lauritsdatter Steenberg, de faar 7 Børn sammen, men hun døde knap 30 Aar gammel. Derefter ægter han Marie Cathrine Friis af Nordby. Foss døde i Februar 1793; hans Enke overlevede ham i mange Aar og døde i Vester Nykirke 1812.

Lige til Hans Foss's Død skal een Familie have bevaret Præstedømmet i Hedensted.

9. ANDREAS NICOLAI KIRCHHOFF kom i Embedet 22. Marts 1793.

Her var han en agtet Lærer (* 10) og en vindskibelig Landmand, der forbedrede Præstegaardens Avling og Bygninger. Han var tillige Provst. Efter nogle Aars Embedstid, fordi han forvoldtes Ubehageligheder af Sognebeboerne, blev han i 1804 forflyttet til Norge ved at bytte Embede med Eftermanden.

10. URBAN GOTLIEB FEIERMANN, som var Holstener, kom til Embedet den 6. Juli 1804. Han blev senere Provst og udmærkede sig ved at forværre Hedensted Kald, forringe Præstegaardens Bygninger, forhutle Avlingen, bort hugge Skoven, opskære Tørvemosen og endelig ved i Aaret 1810 at erhverve et offentlig Laan af Aarhus Stiftsøvrighed paa 3000 Rdl. til Istandsættelse og Forbedring af Præstegaardens Bygninger m. v., om hvis aarlige Afbetaling med Renter Eftermændene i mange Aar maatte sukke, efter at Feiermann, uden at anvende Pengemidlerne paa den af ham forringede Præstegaard, i 1812 var blevet forflyttet til et andet Embede i det slesvigske, hvor han døde 1823.

Under Krigen var Pastor Feiermann Feltpostexpeditør og gjorde sig som saadan kun lidet afholdt af Bønderne, der stadig maatte holde 4 Heste i Beredskab; ligesom det var i hans Embedstid, at Præstetienden ved en Kommissions Medvirkning blev ændret til en anden Ydelsesform, hvilket senere vil blive omtalt.

Menigheden saa ikke med Misfornøjelse, at han flyttede. Eftermælet fandt saaledes sit Udtryk i følg. faa - men ikke just smigrende Ord: Provst Feiermann laante - men indsatte kun Vinduer - og rejste med Pengene.

11. JOACHIM VILHELM HOLM kom i Embedet 22. April 1812. Om det Feiermannske Laan paa 3000 Rdl. siger Herr Holm:

Hvad Erstatning, Herr F.s første, anden og maaske tredie Eftermand herfor maatte modtage, føle de bitterlig. Det er et Kors paa Kaldet, en svær Byrde mine Brødre. I sige som jeg: Hellere lide end gøre Uret. Hævnen hører Herren til.

Det er en svær Byrde for Embedet, men Gud vil hjælpe de fredsommelige.

1816 flyttede Herr Holm til et andet Embede paa Fyn.

12. HANS HATTING LAURBERG kaldes til Embedet d. 26. Februar 1817.

Vedrørende Laurbergs Ungdom skal her gengives enkelte Uddrag af hans Optegnelser fra Studentertiden i København.

I Foraaret 1801 fik alt et krigerisk Udseende; og Studenterne maatte dyrke Pallas (Vaabenbrug) i Stedet for Minerva (Visdom). Englænderne lagde sig for København, Slaget den 2. April begyndte. Jeg var Tilskuere deraf, og aldrig glemmer jeg den Aand og den sande Nationale-Følelse, der den Dag og den Tid besjælede de Danske. Det var Danmarks Højtidsdag, aldrig glemmer jeg den, og altid skal jeg glæde mig ved selv at have været Vidne til det for os saa hædrende Søslag.

Laurberg blev Kandidat med Laud i 1803, derefter ernærede han sig ved Lærervirksomhed i flere Aar; han underviste saaledes paa Borgerdydskolen, hvor han havde 3 daglige Timer a 1 Mark.

I Sommeren 1807 - fortæller han - rejste jeg til Svendborg for at besøge min Fader. Jeg tog til Søs og erindrer levende, hvor jeg med flere glædede mig ved at sejle igennem den store engelske Flaade, som man sagde, gik med Tropper til Rygen og Pommeren. En saa talrig og velbesat Flaade var virkelig et stolt Syn, især da vi mindst troede at have noget at befrygte deraf; men desværre snart skulde vi erfare, at det netop var Venskabs Maske, der skulde tjene til at bibringe os et desto sikrere og dødeligere Stød, og det lykkedes kun alt for vel.

Da jeg i Oktober, efter at Samfærdslen paa ny var aabnet, kom tilbage, hvor ulig var da København, hvad den før havde været. Ikke blot, at saa mange af dens herlige Bygninger og dens skønneste Kirke laa i Gruset, at Tusinder af dens Indbyggere var bleven Krøblinge eller Stoddere, at Flaaden, Danmarks retteste og bedste Værn, var røvet, men tillige var den Aand veget bort, som besjælede alle i 1801.

I Foraaret 1808 søgte jeg og fik Walckendorfs Collegium. Min første Contubernal paa Collegiet var den bekendte N. F. S. Grundtvig, som, ihvad end andre dømmer om ham, efter min inderlige Overbevisning, der kender ham nøje, forener ualmindeligt Digtertalent med et tænkende Hoved og et Hjerte, der slaar højt og varmt for Christendom og for alt godt og ædelt.

Vi boede kun et halvt Aar sammen, da jeg som ældre Alunus flyttede op i et bedre Værelse og en ny Contubernal: F. C. Sibbern, nu Professor ved Københavns Universitet, et af de grundigste Hoveder og fortræffeligste Mennesker, jeg kender.

Paa samme Tid boede ogsaa paa Collegiet S. B. Hersleb, nu Professor i Theologien ved det norske Universitet, et herligt Hoved og Menneske.

Vi fire var bestandig sammen, saa ofte vore Forretninger tillod det, og jeg kan med Sandhed sige, at de to Aar, jeg tilbragte paa Walkendorfs Collegium, hører til de behageligste og nyttigste i mit Liv; thi her lærte jeg først, at det tomme og utilfredsstillende i vore da moderne, al sand Christendom bortexegetiserende theologiske Systemer, jeg begyndte at faa Øjet aabent for den store Gudfrygtigheds Hemmelighed, som nu er bleven mig til Vished: At Gud var i Christo og forsonede Verden med sig, og jeg kom efterhaanden til Overbevisning om, at al menneskelig Spekulation, selv den dybeste Philosophie, som ikke grunder sig paa Christdommen og ærbødig bøjer sig under samme, hverken formaar at trøste eller berolige Mennesker; men at det er Troen paa Christi Forsoning, Overbevisningen om, at han kom ovenfra og altsaa med Vished kunde sige os, hvorledes det staar til oventil, og at han har sagt os alt det, som er nødvendig til Salighed, at det er denne Tro, som skænker Fred i Liv og Død, Fred med Gud og med mig selv.

Efter et toaarigt Kollegieophold blev Laurberg Huslærer hos Grev Gerhardt Molthe paa Glorup, hvor han var i fire Aar, og endelig i 1817 indtræder han i præstelig Virksom-

hed, idet han den 26. Februar kaldes til Sognepræst for Hedensted og St. Dalby.

Derom skriver han: Jeg blev ordineret i Aarhus af Biskop Birch den 9. Maj, hvor jeg prædikede over den dejlige Tekst Johs. 15. 16.

I Hedensted blev jeg indsat Trin. Søndag. Jeg indsatte mig selv, da Amtsprovst Blicher formedelst mange Forretninger og ej kunde komme.

2 Aar efter ægter han Pigen Marie Sophie Petersen af Horsens. De viedes i Hedensted Kirke af den gamle Jubel- lar, Amtsprovst, Ridder og Dbmd. Brøndsted fra Horsens.

Han skriver endvidere: I de to Aar, jeg nu har været Præst her, har jeg haft al Aarsag til at være tilfreds med mine Sognefolk. Det er stille, skikkelige Folk, flittige Kirkegængere, som gerne høre Guds Ord og tillige lægge det paa Hjerte. En talrig Ungdom fremstiller sig næsten altid ved Catechisationen. Ogsaa Skolegangen er upaaklagelig.

Pastor Laurberg hayde et forvokset Legeme og et skrøbeligt Helbred; men han var en yderst aandrig Mand og af sjælden Dygtighed.

I 1827 døde han i Embedet, og hans Støv hviler paa Hedensted Kirkegaard, hvor hans Grav dækkes af en Stengravramme med buet Sandstens Overlaag hvorpaa læses:

Her hviler Støvet af

H. H. LAURBERG,

Sognepræst for Hedensted - St. Dalby

Menigheder. Født d. 3. April 1782,

død d. 8. Marts 1827.

Tidlig indgik han, den nidkære Embedsmand, den fromme Menneskeven, den trofaste Ægtefælle og Fader til den Hcrres Glæde, hvis Ord han saa i nderlig forkyndte af! Alt for tidlig, synes det, indgik Han til Genforening med et her hos ham hvilende Barn. Hans sørgende Enke M. S. Petersen, der i 8 Aar levede et kjærligt Ægteskab med Ham etc. kun alt for dybt . . . Hun og hendes to Faderløse lod ved hans Bortgang . . . sætte ham dette synlige Minde med det Haab . . . kun gaaet forud.

Johs. Evang. 14. Kap. 13. 6.

13. OLE NIELSEN RAFN kom til Embedet d. 8. Juni 1827. Han har meget udførlig nedskreven sin Fortid før Hedensted, sin Rejse hertil og første Indtryk, som anses af mindre Interesse, og nøjes vi herfor med et Uddrag af hans Omtale af Embedet og Befolkning, der i det hele taget præges af økonomiske Vanskeligheder og Utilfredshed.

Han anfører bl. a.: Folkelønningerne befandtes større, end hvor jeg før var. Skatterne (*1), som jeg forhen var befriet for, (*2) tilstrækkelige Rytterholdshest kendte jeg heller ikke før - nu kom dertil Enkepensionen til en ung Enke (*3), og til alt dette noget, som jeg aldrig havde anet, nemlig en Gæld, som en Provst Feiermann skal have lagt paa Præstegaarden, og som de følgende Præster skulde betale med Afdrag og Renter: 72 Rdl. rede Sølv aarlig.

Hvad der her i Egnen i disse Tider trykker Landmanden og undergraver hans Velstand, er Tjenestefolk; de er ublu i deres Fordringer og Skyld i, at baade Herremænd og Præster maa bukke under.

Hvad Menigheden angaar, da fandt jeg den at være endnu gammeldags enfoldig, lidet kultiveret og oplyst, men veldresseret i udvortes Høflighed og tilsyneladende udvortes Gudsfrygt. Ungdommen fandt jeg lidet vant til Tænkning, Forstandsøvelsen forsømt, Skolebørnene paa samme Vis. Tonen i Præstegaarden flygtig, moderne, falsk, og dog tilsyneladende gudfrygtig.

Sognenes Omstændigheder er kun maadelige, 2 a 3 rige, en Del kæmpende med Tidsomstændighederne, Resten fattige og deraf en Del højst elendige og gamle Almisselemmer.

Enken var begærlig og stridig, hun vilde bestemt have den halve Indtægt, men vilde kun med Stridighed deltage i den halve Udgift, hvilket forvoldte mig mange Bryderier og ubehagelige Timer, saameget mere, som hun snildelig vidste at skaffe sig af Høje og Lave, gejstlige og verdslige, Medhold mod en for alle fremmed Mand.

Min eneste Trøst var, at hendes Afrejse nærmede sig med stærke Skridt.

*1) Skatterne var i samme Aar 337 Rdl. 24 Sk. *2) Det forg. Embede. Hurup, havde særdeles Lettelser i Skatter. *3) Madam Marie Laurberg,

Hans Virketid som Stedets Præst blev forøvrigt kun kort, idet han den 30. Septbr. 1828 fik Meddelelse om at være kaldet til andet Embede. Hans Glæde herover udtrykker han i følgende Ord:

„Jeg velsignede i mit Hjærte Kongen og hans Raad og takkede Gud, som altid er til Stede, hvor Nøden er størst.

14. PETER SØRENSEN blev kaldet til Hedensted - St Dalby den 26. November 1828, men anfører, at i dette Sognekald kan ingen aldrende Præstemand forblive, formedelst en ekstraordinær Gæld, der med Renter og Afdrag afbetales med 72 Rdl. Sølv aarlig, hvortil kommer, at der er Enkepension til en ung Enke paa Embedet.

Før sin Forflyttelse til Hedensted var Pastor Sørensen Præst paa Færøerne hvor der opstod Uenighed mellem ham og Menigheden, og derfor var han ikke afholdt af Færingerne.

Hans Husholderske hed Maren Sørensdatter Rosenberg eller „Maren Jydske“, som de kaldte hende paa Færøerne, hun var født i Hvidberg i Høsten 1775 og havde - maaske ikke uden Grund - gjort sig Haab om Præstens Haand; men han var af en anden Mening. En Dag gav han hende et Brev at besørge, til hvem vides ikke; men Maren fattede Mistanke, hun aabnede Brevet og saa, at det indeholdt Tillysningsseddel for Præsten og en Pige, som ikke var hende kendt. Imidlertid var hun ikke raadvild, hun skraber det fremmede Navn ud og sætter sit eget i Stedet, og næste Søndag blev der til stor Forbavselse for Præsten lyst for ham og hans tro Husholderske; men han fandt sig taalmodig i sin Skæbne, og saaledes blev Maren Præstekone.

Han skriver om sin Menighed: Jeg vil sige, at jeg forefandt ved min Embedsførelse, at mine Sognefolk er skikkelige og sædelige, samt flittige og andægtige Kirkegængere, saa jeg lever i stedseværende Forstaaelse og Kærlighed med disse gode Mennesker, der ogsaa har givet mig Beviser paa deres Agtelse og Kærlighed til mig, og som de lagde tydelig for Dagen ved det for min Menighed sørgelige Budskab, at jeg under den 6. September 1833 var kaldet til Barløse i Fyn.

15. PETER HENRIK BARTHOLD BAUMANN blev i 1834 kaldet til Hedensted - St. Dalby, hvor han døde den 8. September 1843. Paa hans nu sløjfede Gravsted paa Hedensted Kirkegaard staar et Jernkors i Granitfod hvor-paa læses:

PETER HENRIK BARTHOLD BAUMANN
Født 7. Jan. 1803 - Død 8. Septbr. 1843.

Efter alles Vidnesbyrd var han en saare elskelig og prægtig Mand, stille og gudfrygtig, der følte varmt for sit Kald og røgtede det med utrættelig Nidkærhed, skønt under stor Legems Skrøbelighed i sine sidste to Leveaar. Han efterlod sig en frugtsommelig Hustru og 7 meget smaa Børn.

Hans Minde lever i Menighedens kærlige Erindring.

16. JOHANNES GOTTHILF MØLLER blev i December 1843 kaldet til Sognepræst for Hedensted - St. Dalby og blev i Embedet i 16 Aar. Ved sin Bortrejse skrev han i Liber dat. om sine Sognefolk: Disse Menigheder, som jeg har omfattet med den største Kærlighed, og som har givet mig saa mange Beviser paa Velvillie og Tillid, ville stedse bevares af mig i kærlig og taknemmelig Erindring. Ikke Ulyst til at forsætte med Virksomheden her paa disse Steder; men andre Hensyn bevægede mig omsider til at søge Forflyttelse, som ogsaa blev mig til Deel, idet jeg under 14. August 1859 blev kaldet til Sognepræst for Dalby og Stubberup Menigheder i Fyn.

Pastor Møller var i Forbindelse med sin Præstegerning efterhaanden blevet en interesseret Landmand, og da Hedensted Præstegaard ikke var saa god en Avlsgaard, skal dette have været en meget væsentlig Bevæggrund til, at han søgte til Fyns gode Jorder. I det fynske Embede fandt han imidlertid aldrig Tilfredshed, og Forflyttelsen blev mange Gange fortrudt.

17. JACOB FREDERIK RUDOLF WOLFF virkede efter at have taget theol. Embedseksamen som Missionær og Seminarieførstander paa Grønland i 9 Aar, hvorefter han i 1858 vender tilbage til Danmark og kaldes i 1859 til Heden-

sted - St. Dalby Præsteembede. Her virkede han til sin Afskedigelse den 19. Oktbr. 1880.

De sidste Aaringer af Pastor Wolff's Embedstid var han noget svækket af Helbred, der ytrede sig som Øjensvagthed i Forbindelse hermed en stærk Gigtvagthed, der tildels lammede ham, hvorfor han de sidste 5 a 6 Aar havde Kapellan, nemlig C. Dohn, der forflyttedes herfra til Thyregod og senere til Øster Snede, hvor han virkede som Sognepræst en meget lang Aarrække.

18. JENS KRISTIAN THERKILDTSEN, der blev kaldet til Embedet den 21. Januar 1881 og døde i Embedet den 20. Marts 1904, blev under stor Deltagelse begravet paa Hedensted Kirkegaard, hvor Menigheden rejste en Granitsten med et stort Marmorkors som Minde paa hans Grav, der har følgende Indskription:

J. CHR. THERKILDTSEN,
Sognepræst for Hedensted og St. Dalby
1881 - 1904.

Therkildsen hørte til den gamle grundtvigske Præstetype, mild og blid i sin Forkyndelse, men hjertelig og varm, freldelig og elskværdig i sin Færd.

Pastor Terkildsens fremrykkede Alder i Forbindelse med nogen Svækkelse bevirkede, at han de sidste Aaringer af Embedstiden havde Kapellan:

1. Eriksen, der herfra forflyttedes til et Embede i Nordjylland og dernæst blev Sognepræst for Stouby - Hornum Menigheder.
2. Berggren, der herfra forflyttedes til Skanderup - Stilling, senere til Sjælland og derefter Lolland.
3. Skovsbo-Jensen er senere bleven Præst i Nr. Aaby paa Fyn, hvor han tillige er Provst.

19. LUDVIG CHRISTIAN PETERSEN kaldedes til Embedet i Eftersommeren 1904, mistede Aaret efter sin Hustru, der begravedes paa Hedensted Kirkegaard, hvor Menigheden satte hende et smukt Minde i en Granitsten med stort Marmorkors.

Pastor Petersen virkede i Embedet i 12 Aar, indtil han i 1916 blev kaldet til Sognepræst i Frederikshavn.

Han var den første Præst, der kaldedes til Embedet efter Menighedsraadslovens Ikrafttræden, og herefter den første Præste-Kaldelse til Hedensted, hvortil Menigheden gennem Menighedsraadet havde Indstillingsret.

Et af de Spørgsmaal, der var i Forgrunden ved det forudgaaende og første Menighedsraadsvalg, var Indførelse af en nyere Salmebog i Kirken. Indtil den Tid var Kingos Salmebog nemlig udelukkende benyttet i Kirken, medens Konvents i ca. 40 Aar før den Tid var indført til Skolebrug i den off. Skole. Enkelte ældre, men navnlig de af Menigheden, der sluttede sig til de stærke Jyder, holdt stærkt paa Bevarelsen af Kingo, men Flertallet, og navnlig de yngre, nærede et lige saa varmt Ønske om Indførelse af den nyere.

Sagen blev forelagt Præsten kort efter hans Tiltrædelse af Embedet og var Genstand for Drøftelse ved flere Møder. Den fandt endelig sin Løsning ved, at Salmebog for Kirke og Hjem indførtes sideordnet med Kingos, saaledes, at der ved Gudstjenesterne benyttedes lige mange Salmer af hver Salmebog. Denne Ordning traadte i Kraft den 1. Søndag i Advent 1905 og benyttedes derefter indtil 1919, da Kingo udgik, og Salmebog for Kirke og Hjem blev eneste Kirke-Salmebog.

Vedrørende denne Sags Løsning har Pastor Petersen afgivet en udførlig og interessant Skildring i sin Bog „De stærke Jyder“.

Paa Initiativ af Pastor Petersen blev „De unges Hjem“, K. F. U. M. og K.s Forsamlingsbygning rejst 1909.

Ved sin varme og tankerige Forkyndelse og sin hjertelige og forstaaende Optræden vandt han sin Menighed, hvilket særlig gav sig Udtryk ved hans Bortrejse, idet der efter Indbydelse af Menighedsraadet blev afholdt en festlig Sammenkomst i De unges Hjem for Præsten og Sognets Beboere, alt i taknemmelig Paaskønnelse for den Maade, hvorpaa Pastor Petersen gennem Aarene havde øvet sin Færd og Gerning blandt sine Sognefolk. Sammenkomsten havde

vundet overordentlig stor Tilslutning, og der lød hjertelig Tak og varme anerkendende Ord om hans Præstegerning. Som et Udtryk herfor blev der overrakt ham en værdifuld Gave.

20. JOHANNES MICHAL SEJERSEN blev kaldet til Embedet den 28. Februar 1917, og som foran antydet blev Salmebogssagen endelig afsluttet i hans første Embedstid.

Han var jævn i Færd og Omgang, streng i Fordring af Pligtfølelsen for egen Person, nidkær i sin Præstegerning, flittig med Besøg til syge og gamle. Forkyndelsen var kort og klar. Han formaaede at samle et stort Tal af Kirkesøgende og vandt sig en paaskønnende Kreds i Menigheden. Efter Ansøgning og paa Grund af Alder fratraadte han Embedet 1. Nov. 1930.

Præsternes Embeds-Indtægter.

I ældre Tid var den Del af Befolkningen, der havde Bølg paa Landet, saa godt som alle henvist til Jorddyrkning for sin Underholdning. Det gjaldt ikke alene Bønderne, men ogsaa de enkelte Haandværkere og Handlende saavel som Embedsmanden.

Bøndernes Indtægter var kun yderst ringe og hidrørte nærmest fra et minimalt Kornsalg. Store Arealer henlaa endnu uopdyrket, og for den opdyrkede Dels Vedkommende maatte der paaregnes en mindre Høst, da der til Jordens Behandling kun var ufuldkomne Redskaber til Afbenyttelse.

Af Penge var der herfor kun yderst faa til Raadighed, alle Ydelser til det offentlige bestod i det væsentligste af Naturalpræstationer, hvoraf visse Tiender foran er omtalt.

Præst og Degn fik saaledes fortrinsvis udlagt Jord til Dyrkning som Indtægtskilde, hvilket bl. a finder sit Udtryk derved: „At Aaret 1553 fik Sognepræsten Brev paa Heinsted Præstejord at beholde til sin Underholdning fri uden Landgilde“, dertil har der Tid efter anden knyttet sig forskellige Indtægter, hvilke delvis kan være opstaaet som

frivillige Gaver fra Sognebeboerne, men saa i Tidens Løb er overgaaet til retmæssige Lønde for de paagældende Modtagere.

Embeds-Indtægterne var saaledes, foruden et Jordareal til Dyrkning, tillagt andre Indtægter i Form af Tiende og Offer, hvilket i det følgende nærmere skal omtales.

Jordarealet for Præstegaardens Vedkommende var i Almindelighed mindst lige saa stort og omfangsrigt som for de største Bøndergaarde.

Efter Jordudskiftningen har Hedensted Præstegaard været paa ca. 130 Tdr. Land - Ager, Eng, Skov og Mose.

Tiende til Præsten har formentlig sin Oprindelse meget langt tilbage i Tiden, idet Reces af 1521 og 1536 bestemte, at Bønderne skulde yde Tiende til Præsten. Denne Embeds-Indtægt har ikke været uvæsentlig.

Efter en Udskrift af Vejle Amts Tiendeprotokol skal her anføres følgende Uddrag:

Vi underskrevne Tiendeydere i Hedensted og Dalby Byer, Hedensted Sogn, som leverer og yder Tiende, nemlig Konge- og Kirketiende til Herr Kjær paa Ørumgaard og Præstetiende til Præsten Herr Provst Feiermann i Hedensted, er enige om, at vi vil have disse vore hidtil in natura leverede Tiender bestemt til en aarlig Penge- eller Korn-Afgift i Overensstemmelse med Tiende Forordningen af 8. Januar 1810, for at blive befriet for den Ulejlighed og Tidsspilde sammes Ydelse i Kjærven foraarsager. Til den Ende skrev herved vores Begæring til den i Vejle Amt beskikkede Tiende-Kommission, om at møde og nærmere bestemme, for ifølge Forordningen enten at bevirke mindelig Forening eller i Mangel deraf at bestemme Tiendernes Ansættelse ved Kendelse.

Det bemærkes: At paa Ørumgaard er Forpagter, nemlig Herr Wegner, som har Konge- og Kirke-Tiende under hans Forpagtning. Ligesaa er en Forpagter, nemlig Herr Clemensen, der har haft Præste-Tiende i Forpagtning.

Skrevet og underskrevet samt til Kommissionen indleveret den 18. November 1810.

Anders Winther, Sognefoged. Mikkell Madsen.
Jens Olesen. Laurits Olesen. Jens Sørensen. Jacob Due.

Iver Sørensens Enke. Mikkil Jensen. Peter Sørensen.
 Jens Rasmussen. Knud Nielsen. Hans Hansen.
 Hans Lauritsen. Mikkil Mikkelsen. Søren Dinesen.
 Rasmus Bruun. Jørgen Sørensen. Jens Henriksen.
 Thomas Sørensen.

Dette er alle Selvejernes Navn af Hedensted By.

Hedensted Bys, Bygholms Fæstebønder:
 Peter Mikkelsen. Jørgen Hansen. Mikkil Knudsen.
 Ole Jensen. Jens Knudsen. Jacob Thomsen.
 Søren Andersen. Søren Nielsen.
 Alle Bygholms Bønders Begæring.

Hedensted Bys, Williamsborgs Bønder:
 Jens Rasmussen. Niels Kristensens Enke.
 Dette er Williamsborgs Bønders Begæring.

Herefter 19 Selvejere og 10 Fæstere i Hedensted.

Lille Dalby, Bygholms Fæstebønder:
 Niels Jensen. Rasmus Petersen. Søren Jacobsen.
 Iver Iversen. Jens Mortensen.

En tilsvarende Begæring fra Tiendeydere i Thorup er
 indleveret og underskrevet samme Dato.

Selvejere i Thorup By:
 Jens Sørensen, Lild Mølle. Poul Sørensen.
 Knud Sørensen af Knæsted. Kristen Bertelsen.
 Peter Jensen. Anders Jørgensen. Peter Monsen.
 Laurs Hansen. Laurits Rasmussen. Jens Nielsen.
 Niels Andersen. Mads Petersen.

Fæstere under Williamsborg:
 Jens Knudsen. Niels Andresen. Klaus Sørensen.
 Søren Rasmussens Enke.

Fæstere under Daugaarden:
 Jens Rasmussen Stovnbjerg.

En tilsvarende Begæring fra Tiendeyderne i Rimmerslund By indleveret og underskrevet s. D.

Selvejernes Navne:

Jørgen Jensen. Jens Thomsens Enke. Jens Madsen.
Jens Kristiansen. Jacob Sørensen. Husmand Hans Klausen.
Hans Petersen. Niels Smeds Enke. Niels Madsen.
Jørgen Jensen. Jørgen Snedker. Laurs Frederiksen.
Thomas Petersen.

Fæstere under Bygholm :

Jens Nielsen. Niels Olesen. Otto Nielsen.
Niels Jensen. Anders Petersen. Laurs Lind.
Husmand Hans Hansens Enke. Peter Krage.
Niels Nielsen. Rasmus Skredder. Peter Nielsen Dam.

Efter foranførte er der ikke nævnt Fæstere under Tirsbæk eller Ørumgaard. De af Byens Gaarde og Huse, der har været Fæste derunder, er paa dette Tidspunkt til fri Ejendom.

Endvidere bemærkes, at Aarup og Gjesager ikke er omhandlet i den paagældende Forretning.

Ved et Møde, der afholdtes hos Sognefoged Winther, Hedensted, den 8. April 1811, blev der forsøgt at ordne Sagen ved Forlig, men da Kommissionen ved dens Mægling ikke kunde bevirke mindelig Forening, blev Parterne opfordret til at gøre Paastand og Tilbud.

Herr Provst Feiermanns Paastand er af hver Td. Hartkorn for Korn-Tiende:

af Hedensted By	4 Skp. Rug,	3 Skp. Byg,	4 Skp. Havre
- Rimmerlund	4 $\frac{1}{2}$ - -	1 $\frac{1}{2}$ - -	4 - -
- Lille Dalby	4 - -	4 - -	4 - -
- Knæsted	5 - -	5 - -	6 - -
- Thorup	3 $\frac{1}{2}$ - -	3 $\frac{1}{2}$ - -	4 - -

som meldt af hver Td. Ager og Engs Hartk. efter nuværende Matrikul.

Provst Feiermann paastod Tienden i Kjærven leveret indeværende Aar, og Aar 1812 at lade $\frac{1}{4}$ deraf og fremdeles de følgende Aar hvert Aar $\frac{1}{4}$ udgaa mod Betaling

i Overensstemmelse med Forordningen, hans — nemlig Herr Provst Feiermanns Valg var i Overensstemmelse med Herr Proprietær Kjærs for Konge- og Kirketienden, nemlig, at 1812 fritages Rimmerslund By med mere af Hedensted By til Opfyldelse af $\frac{1}{4}$ af Sognets Hartk., og følges da derefter de følgende Aaringer den Omgang fra Mand til Mand og fra By til By, saaledes som samme ved Nr. her i Protokollen er anført uden at tage anden Tur eller at springe mellem Beboerne.

Tiendeyderne afgav deres Tilbud saaledes:

Hedensted By	$1\frac{1}{2}$	Skp. Rug,	$1\frac{1}{2}$	Skp. Byg,	$2\frac{1}{2}$	Skp. Havre		
Rimmerslund By	$1\frac{1}{2}$	-	1	-	2	-	-	
Lille Dalby	-	$1\frac{1}{2}$	-	$1\frac{1}{2}$	-	$2\frac{1}{2}$	-	-
Knæsted	-	2	-	2	-	3	-	-
Thorup og L.Mølle	1	-	1	-	2	-	-	

af hver Td. Ager og Engs Hartk. for bemeldte Præste Korn-tiende efter nuværende Matrikul.

Samtlige Tiendeydere erklærede paa Kommissionens Forspørgsel, at de, iflg. Plk. af 18. Maj 1798 og i Medhold af Forordng. af 8. Jan. 1810 § 28 ville levere Kornet in natura for den her omhandlede Præste-Tiende i Hedensted Præstegaard.

Men Herr Provst Feiermann for sig og efterfølgende Præster i Kaldet paastaar dette Korn leveret i Horsens Købstad som nærmeste Ladeplads, da det var umuligt at rumme dette Kvantum Korn paa Lofterne i Præstegaarden. — Thi vel havdes ungefærlig samme Kvantum, naar Tienden i Kjærven blev leveret; men som almindelig Brug og Skik blev det efterhaanden bortført til Købstaden, ligesom det blev aftærsket, og følgelig saa ingen Sinde Oplag af det fulde Kvantum, som var umulig at rumme paa Præstegaardens Loft.

Ham, nemlig Herr Provst Feiermann, paastod leveret saadant rengjort og behandlet Korn, som kunde antages for forsvarlig Kjøbmands-Vare.

Og da intet herpaa var mere at afhandle, blev Forretningen udsat til Kommissionens Kendelse afgives.

Saaledes passeret. — d. u. s.

Wichen. Ravn. Faaborg.

Aar 1811 d. 6. Juni var Vejle Amts Tiendekommission samlet i Vejle; og blev Hedensted Sogns Præste-Korn-Tiende bestemt til en aarlig Afgift i Stedet for Ydelsen in natura, ved saadan

KENDELSE:

Efter at Kommissionen paa det nøjagtigste havde erhvervet sig alle mulige Oplysninger og undersøgt Tiendeydernes tiendepligtige Jorders Beskaffenhed, samt tillige taget Tiendeydernes Ager og Engs Hartk. i Betragtning med Hensyn til de tiendepligtige Jorders Areal og Bonitet, kjender og eragtede Kommissionen paa Grund heraf: At fra det Aar inclusive som ovenmeldte Præste-Tiendes Ydelse i Kjærven ophører for de i denne Forretning benævnte Tiendeydere i Hedensted Sogn, som ifølge det paaskrevne og Tiendetagernes Paastand, bliver i Overensstemmelse med Forordng. af 8. Jan. 1810, først for den første $\frac{1}{4}$ Del af Sognets Tiendeydende Hartk. Aar 1812, og saaledes aarlig derefter $\frac{1}{4}$ Del, tilpligtes de og efterkommende Besiddere og Arvinger af deres Hartk. for ovenmeldte Præste-Korn-Tiende, hvorunder er indbefattet alle tiendepligtige Sædarter, at svare i aarlig Tiende-Afgift af hver Tønde Ager og Engs Hartk. efter nuværende Matrikul;

Hedensted By	2 $\frac{1}{2}$	Skp.	Rug,	2	Skp.	Byg,	2 $\frac{1}{2}$	Skp.	Havre
Rimmerslund By	3	-	-	1	-	-	2 $\frac{1}{2}$	-	-
Lille Dalby	-	2 $\frac{1}{2}$	-	-	2	-	-	3 $\frac{1}{2}$	-
Thorup og L. Mølle	2 $\frac{1}{2}$	-	-	2	-	-	2	-	-
Knæsted Gaarde	3	-	-	3	-	-	4	-	-

Hvilket Korn efter Tiendeydernes afgiven Erklæring leveres i Skippen in natura efter Plk. af 18. Maj 1798. — Herr Provst Feiermann har paastaaet Kornet leveret i Horsens Købstad som nærmeste Ladeplads 2 Mil fra Præstegaarden, fordi det var ej muligt paa en Gang at rumme

sligt et Kvantum Korn paa Præstegaardens Loffer, han har og paastaaet saadan rengjort og behandlet Korn som kunde anses for forsvarlig Kjøbmands Vare. — Tiendeyderne har tilbudt at levere Kornet paa det Sted, hvor de har ydet Tiende i Kjærven, nemlig i Præstegaarden.

Hvad angaar Herr Provstens første Paastand (Leveringsstedet), da er samme Kommissionen uvedkommende, og hvad hans sidste Paastand angaar (Kvaliteten), da har Tiendeyderne derimod lige saa lidt haft at indvende, som de i Tiden kan nægte at opfylde denne Herr Provstens billige Paastand, og som de herved tilpligtes.

Hvilken $\frac{1}{4}$ af Sognets tiendeydende Hartk. først skal fritages imod den bestemte Tiende Afgifts Svarelse for Tiendeydelse i Kjærven, og fremdeles de følgende Aar er allerede ved den første Dags Forretning bestemt, som bliver ufravigelig Regel baade for Tiendetager og Tiendeyderne.

Og da Kommissionen ikke har fundet sig beføjet til at følge Tiendetagernes Paastand, ikke heller Tiendeydernes Tilbud, tilfindes begge Parter hver at udrede og betale det halve af Omkostningerne paa ommeldte Tiendes Bestemelse, som beløber sig til 45 Rdl. 3 mrk., som Tiendeyderne som Rekvirenter har betalt, de sidstes, nemlig Tiendeydernes Andel heraf fordeles paa Hartkornet og udredes af samme.

Saaledes udstedt under vore Hænder og Segl.

Vejle, den 8. Juli 1811.

Wichen.

Ravn.

Faaborg.

Præste-Tiende gik herefter over til, som foran omhandlet, en Kornafgift og ydedes i den Form indtil omk. 1870, da den omsattes til en Pengeafgift beregnet efter Kapitelstakst paa Grundlag af det de enkelte Ejendomme paahvilende gammelt Hartkorn. Traditionen blev efterhaanden, at Præsten en Søndag først paa Aaret fra Prædikestolen bekendtgjorde, at han den Dato ønskede at modtage Tiende i Præstegaarden. Tiendeyderne mødte den angivne Dag, betalte Afgiften og beværtedes ved den Lejlighed med Smørrebrød,

Æbleskiver, Snaps og Øl, som dog senere afløstes med Kaffe og Kage. Ydelsen erlagdes paa nævnte Maade sidste Gang 1908, idet samme da afløstes i Henh. til Tiendeloven af 1903 i Forbindelse med al anden Tiende, hvilket foran er berørt.

Foruden Præste-Tienden blev der Tid efter anden tillagt Præsten Indtægter i Form af Smaaredsel, Nannest, Højtids-offer, Accidensoffer og Konfirmationsoffer, der til en Begyndelse er ydet som frivillige Gaver og derefter er overgaaet som en retmæssig Løndel.

Smaaredsel var en mindre Ydelse, der har sin Oprindelse fra, at Præsten fra Arilds Tid havde oppebaaret en Ydelse, kaldet Midsommer-Renter, der ved en Frd. i 1720 blev ansat til, at Præsten af hver Gaard i Sognet bør nyde en Ost af Størrelse og Vægt efter Gaardens Hartk., nemlig for 1 Td. Hartk. et Pund, som Bonden ham i rette Tid skal yde, og han sig dermed lade nøje.

Denne Ydelse androg i 1882 for en af Hedensted Bys største Gaarde 1 Kr. 82 Øre omsat i Penge.

Nannest var en Afgift af Spisevarer, især Brød, Fjerkræ og Æg, som i den katolske Tid paa visse Dage i Aaret ydedes til Præstens Bord af Sogneboerne.

Recessen af 1527 bestemte, at Bønderne skulde yde Tiende, men være fri for en Del Smaaafgifter, hvoriblandt Nannest, og dette gentoges ved Reces 1536, men Nannest vedblev desuagtet, indtil det sammen med anden Smaaredsel afløstes ved Lov af 19. Feb. 1861.

Det oprindelige Ord skal have været „Natnest“, hvilket betyder „Dagskost“.

Højtidsofferet erlagdes ved de 3 store Højtider, nemlig 1. Juledag, 1. Paaskedag og 1. Pinsedag, ved Henlæggelse af et Pengebeløb henholdsvis til Præst og Degn paa Kirkens Alter og i Degnestolen. Offeret blev i Reglen overbragt af de enkelte offerpligtige personlig, medens der blev afsunget en Offersalme („Af Højheden oprunden er - -“, benyttedes som saadan) og Offerbeløbets Størrelse skulde staa i passende Forhold til vedk. økonomiske Stilling.

Offerpligten paahvilede alle Sognets konfirmerede Medlemmer af Folkekirken uden for disses Vedkommende at være betinget af virkelig Deltagelse i Gudstjenesten eller Altergang.

Accidensofferet er det Offer, der blev svaret ved kirkelige Forretninger. Som Lejligheder, ved hvilke der skal ofres, nævner D. L. Bryllup, Barnedaab og Barselskvinders Kirkegang.

Endvidere en med det egentlige Accidensoffer beslægtet Indtægt er det saakaldte Begravelsesoffer, der er nævnt i Kirkeretualet af 25. Juli 1685.

Om Offer ved Barselskvinders Kirkegang, der dog kun skulde erlægges, hvor det fra gammel Tid har været Skik og Brug, bemærkes, at det kan fordres, selv om Barselkonens Kirkegang ikke ledsages af den kirkelige Ceremoni, „Introduktionen“, hvortil Offeret oprindeligt var knyttet.

Kirkeganskoners Indledning (Introduktionen) er Benævnelsen paa Hustruers første Kirkegang efter deres Barselsfærd, idet Lov og Sædvane paa mange Steder i ældre Tid paabød, at denne skulde foregaa paa den Maade, at Ægtekvinder skulde ledes i Kirken af Præsten.

Chr. d. V.s D. L. og Kirkeritualet af 25. Juli 1685 foreskrev i saa Henseende, at Barselskvinder skulde holde sig inde i 5 a 6 Uger efter deres Barnefødsel og siden af Præsten indledes, hvilket sker, som det hedder i Ritualet, ikke for den Skyld, at man skulde agte dem mere syndige og urene for Gud end andre Mennesker, men for den alm. Svagheds Skyld, som er hos dem, saavel for en Høviskhed og en skikkelig Ærbarheds Skyld, paa det de ingen skulde være til Forargelse og ondt Eksempel, og dermed raade ilde for deres Børn.

Indledelsen - der altsaa kun skulde finde Sted for Ægtehustruers Vedk., og hvor det fra gammel Tid var i Brug - skulde foregaa paa den Maade, at Barselskvinden efter Dagen forud at lade sig indtegne i en Bog hos Degnen og derpaa om Søndagen ledsaget af nogle faa Kvinder *1) komme i betimelig Tid til Kirken og blive i Vaabehuset

*1) Her i Sognet var Vedk. dog kun ledsaget af een Kvinde.

eller foran Kirkedøren, indtil Præsten kom til hende og med kort Formaning staaende indenfor Kirkedøren og Kvinden lige for ham uden for Døren 1*) mindede hende om hendes Taksigelse for Gud m. v.; derefter skulde hun overvære Gudstjenesten i Kirken og efter denne med sit Følge ofre ved Alteret.

Kirkegangskoners Indl. blev først afskaffet 1748 for Rangspersoners Hustruer, og 1754 blev det bestemt, at den gamle Introduktion kun skulde finde Sted, naar nogen forlangte det.

Denne noget opsigtsvækkende Kirkegang var Kvinderne vel almindeligvis ikke glade for, men foregik dog her i Sognet ret almindelig sidst i det 19. Aarhundrede, dog saaledes, at der almindeligvis ikke ofredes i Kirken. Enkelte, navnlig indenfor de stærke Jyder, var dog vedholdende ogsaa for denne gamle Tradition og lagde sikkert ogsaa heri en vis Ærefrygt over for Gud og Kirken.

Kirkegangskoners Indledning i Forbindelse med Ofring er foregaaet her i Kirken saa sent som i Aaret 1911.

Konfirmationsofferet var vel ikke nogen Løndel, der retmæssig kunde kræves, men en frivillig Gave, der erlagdes af Forældrene ved et Barns Konfirmation og har sikkert sin Oprindelse derfra, at Præsten i ældre Tider undertiden fandt Anledning til at nægte Konfirmation, naar f. Eks. Konfirmanden ikke fandtes at have den fornødne Religionskundskab eller under Konfirmationsforberedelserne viste en mindre heldig Opførsel hos Præsten.

Højtids- og Accidensofrene fandt deres Afløsning for Hedensted og St. Dalby Sogne 1918 saaledes, at der til Erstatning fastsattes en Afløsningssum, dette Offer-Afløsnings-Vederlag, der herefter ydes Præsten i Hedensted, andrager ca. 1200 Kr. aarlig, hvilket Beløb retter sig efter Pastoratets Folkemængde og skal saaledes revideres efter hver ordinær Folketælling. Afløsningsvederlaget er hvert Aar Genstand for Paaligning paa Sognets til Folkekirken hørende offerpligtige Beboere.

*1) Her i Sognet fandt Indledelsen Sted i Vaabenhuset.

At Læreren var offerberettiget i Lighed med Præsten vil senere blive omtalt; men i denne Forbindelse skal nævnes, at Jordmoderen ogsaa havde sine Natural-Indtægter; idet paagældende paa bestemte Dage i Aaret mødte i Distriktets Byer for at modtage Mælk til Ostelavning. Fra Bylaget blev Mælken bragt hen i en af Byens Gaarde, hvor Modtagelsen fandt Sted, og da Mælken altid leveredes af god nymalket Mælk, var Betingelserne til Stede for, at Jordmoderen kunde delikatere sig med god, fed Ost.

Efter i det foregaaende at have omtalt Kirken og Stedets Præster, samt deres tidligere Lønningsforhold, skal jeg heretter forlade dette Afsnit.

II. Skolen og Lærere.

I første Halvdel af det 18. Aarhundrede har der ikke fundet nogen almindelig Skolegang med Børneundervisning Sted; men Sagen begyndte fra den Tid at gære. Fra Historien kendes, at Kong Frederik d. 4de til Forbedring af Skolevæsnet lod opføre 240 Skoler omkring paa de kongl. Godser.

Dernæst lader Kong Kristian d. 6te ved Frd. af 13. Jan. 1736 indstifte Børns Konfirmation. I Frd. anføres: At Konfirmationen skal tjene til en offl. Bekræftelse udi den i Daaben skænkede Naade, de Børn nemlig som første Gang ville gaa til Herrens Bord, men at de hertil forud skulde undervises, paa det man desbedre kunde forberede Ungdommen til saa helligt et Værk som Alterets Sakramentes Brug, saavel som med Eftertryk opvække dem til bestandig Troskab i den Naade, som de have annammet i Daaben.

Frd. § 1 var saalydende: Skal Børnenes Konfirmation og Indvielse saavel som deres offl. Eksamen og Prøvelse være en almindelig Regel og skyldig Pligt, som alle Børn udi Menigheden ingen undtagne, hvad Stand og Kondition de end maatte være, skal nødvendig være bunden til, paa det Persons Anseelse ikke skal gøre nogen Splid i Menigheden.

Endvidere maatte ingen Børn antages til Konfirmation, der ikke forud var holdte til Skole og underviste i de nødvendige Christendoms Stykker; men hvor der ikke findes nogen offl. Skole i Menigheden, maa de dog først af Klokkeren eller et andet bekvemt Menneske være anførte til at kjende Gud, førend de tilsidst af Præsten blive katechiserede, eksaminerede og konfirmerede, og forsaavidt Forældrene er forsømmelige med i Tide at lade deres Børn undervise, skal Præsten opmuntre dem dertil; men ifald de paa ingen Slags Maade har villet lade deres Børn undervise, skal Præsten, der i denne Forbindelse almindeligvis

benævnes som Læreren, afholde dem fra Konfirmation. Ogsaa skal Læreren selv udi Kirken ved Spørgsmaal og Gensvar fornemmelig og fremfor andre øve den Ungdom, der fremstilles til Konfirmation, men endog udi det Aar forud førend de vil komme til Konfirmation, undertiden lade dem komme i sit Hus for at undervise dem i deres Christendom. —

Som det heraf fremgaar, er det kun Undervisning i Christendoms-Kundskab, der i anførte Frd. tages Sigte paa, og at der i Almindelighed ikke har eksisteret offl. Skoler, samt at det har været overladt til Forældrenes frie Vilje at sørge for Børnenes Undervisning.

Atter i 1739 lader Kong Kristian d. 6te udstede en Landsskolelov, og med den er Maalet sat for Almueskolens Undervisning og Indretning; men det meste af det 18. Aarhundrede skal endnu hengaa, forinden der sker nogen egentlig Forbedring. Det offentlige Skolevæsen var i en sørgelig Forfatning. Der var maaske enkelte Skoler paa Landet, som om Sommeren stod ganske tomme; idet Børnene paa den Tid skulde deltage ved Arbejdet, hvor de navnlig maatte gøre Tjeneste som Faarehyrder, da der i de Tider var stort Faarehold.

Uddannede Lærere kendtes ikke; de, der paatog sig Lærergerning, maatte i Forbindelse dermed have andet Erhverv, da en Lærerløn efter Lovg. skal være ansat til 8 Rdl. aarlig. Til Undervisningen benyttedes — for en Del — omreisende Skoleholdere, og i Mangel af offl. Skole foregik Undervisning i en eller anden Gaardmandsstue. Som Løn nød en saadan Skoleholder for det første: De paagældende Steder Seng og Varme for intet ligesom bedst kan bekvemme sig hos en af Bymændene eller efter Skifte iblandt Naboerne; dernæst faar han Lovning paa Lovens Part af fornævnte 8 Rdl. i rede Penge.

Til Datidens Degneembeder var der saaledes ikke knyttet Skolehold, idet Degnens Opgave var at synge i Kirken, men sidst i det 18. Aarhundrede forsynes Degnehuset visse Steder med en Udvidelse til Skolestue for, at Ungdommen derudi kan undervises.

Fra Myndighedernes Side ses der med en vis Skepsis hen til en almindelig Folkeoplysning: Til Belysning heraf skal nævnes Ove Høgh Guldbergs Reformprogram: Paa Landet vilde Guldberg forbedre Lærerlønnen ved at nedlægge Degneembederne.

Udtaler derhos: Bøndersønner vilde afgive de bedste Lærere og skulde uddannes af Præsterne. At tænke paa Seminarier formaar Staten ikke, og jeg hader Seminarier, fordi den ene Methode, som der bruges, passer ikke til alle Hoveder. Vajsenhuse og Opfostringshuse frembringe de usleste Legemer og de slappest Sjæle. Seminarier due da ikke. Bønderbørn skulde kun lære deres Kristendom, samt Læsning, Skrivning og Regning. Anden Videnskab behøve de ikke og ere ikke tjente med.

Interessen for, at den almene Befolkning faar Adgang til en forbedret Oplysning, trænger sig imidlertid mere og mere frem. Nødvendigheden heraf indses saavel i Befolkningens brede Lag som fra Myndighedernes Side, og til Fremme heraf gennemførtes i 1806 et provisorisk Reglement, der anlægges som en Prøve for Skolevæsnets Ordning paa Landet, men omfatter kun Sjælland m. fl. Øer, benyttes derefter som Grundlag for den store Skolelov af 1814, der blev en saa gennemgribende Reform, at den har været grundlæggende for den senere Skolelovgivning, og flere af dens Bestemmelser er fremdeles endnu gældende.

Kong Frederik den 6te gennemfører nævnte Lov under Benævnelsen „Anordning for Almueskolevæsenet i Danmark“ og giver Anordng. følg. Indledningsord: At som det stedse blev en vigtig Genstand for Vor landsfaderlige Omhu, at Statens tilvoksende Ungdom betimeligen lærtes at kjende, hvad enhver skylder Gud, sig selv og Andre, og hvorledes han, ved retteligen at bruge sine Ævner, kunde blive gavnlig for Borgersamfundet; saa have Vi, med lige Nidkærlighed bestræbt Os for, at Almue og Borger-Skolevæsenet, ikke mindre end det lærde Skolevæsen, maatte bringes til muligste Fuldkommenhed.

Loven træffer Bestemmelse om:

Skoledistrikternes Omfang, Undervisningens Maal og Om-

fang, Skoletvang med Foranstaltninger til Forebyggelse af ulovlige Forsømmelser — om Skolernes Bygning, Vedligeholdelse, Størrelse og Indretning, at bestaaende Degnekald efterhaanden, som de blev ledige, nedlagdes, og at Kirkesangerbestillingen herefter knyttedes til Lærerembedet. I en af Lovens §'er er anført: Paa det at Udgifter til nye Skolelæreres Løn saa meget som mulig spares, skal enhver Degn, i Overensstemmelse m. Frd. af 1739 er befalet, være pligtig at modtage den Skole, som anvises ham i hans Sogn. Men findes han uskikket til at lære Ungdommen, da bør han lade Skolen forsyne ved en Substitut, som efter foregaaende Prøve af Amtsprovsten dertil anses duelig.

Vægrer Degnen sig for at opfylde denne Pligt, da bør en dygtig Skolelærer paa hans Bekostning antages af Vedkommende, og han selv efter Foranstaltning af Amtsskole-direktionen tiltales til at have sit Degne-Embedet forbrudt.

Bestemmelse om Lærer-Lønninger, om Skolens Tilsyn, hvorom det hedder: Opsynet over et Amts Skolevæsen paa Landet paaligger Amtsskole-direktionen, der bestaar af Amtmanden og Amtsprovsten. Det nærmeste Tilsyn paaligger Skolekommissionerne hver i sit Sogn. — Disse Kommissioner skulle bestaa af Sognepræsten, der har Forsædet, og samtlige Skolepatroner i Sognet, samt en eller to Skoleforstandere. — Skolepatroner ere de, som eje 32 Td. Hark. frit eller ufrit i Skoledistriktet eller derover, naar de tillige bekjende dem til den protestantisk-christelige Religion. Er ingen saadan i Distriktet eller Skolepatronen boer udenfor Sognet og selv ønsker at fritages for Skolepatronatets Forretninger, da bør Amtsskole-direktionen efter indhentet Oplysning udnævne en saadan Mand helst af Sognets Grundejere.

Skoleforstandere skulle vælges af Amtsskole-direktionen blandt de hæderligste Bønder i Sognet.

Loven er i det hele taget meget grundig og vel udarbejdet, og dermed er Betingelserne tilrettelagt for en forsvarelig Børne- og Ungdomsundervisning.

Som Forholdene saaledes forefandtes i Almindelighed, har de formentlig været tilsvarende her i Sognet; dog kan

det formodes, at der sidst i det 18. Aarhundrede har eksisteret en Skole (maaske ikke off.) eller dog nogen ordnet Skolegang, da det af en gammel Slægtsbog fremgaar, at min Bedstefader, Gaardejer Jacob Jensen, Hedensted (f. 1797) begyndte at gaa i Skole 4 Aar gammel, som Aarsag til, at han fik begyndt saa tidlig, nævnes, at han faar en ABC foræret af Provstinde Kirchhoff, og at der paa den Tid var en Hjælpe lærer her i Hedensted, der fik sin Kost i Nabogaarden, han traf derfor ofte sammen med Drengen og vilde saa have ham med i Skole. Af forannævnte Slægtsbog findes ogsaa bevarede Optegnelser af Gaardmændene Jacob Hansen (f. 1726) og Jens Rasmussen (f. 1760) af Hedensted, hvoraf fremgaar, at navnlig førstnævnte har haft en meget smuk Haandskrift; men med Sikkerhed kan jeg kun føre Oplysningerne ang. Skoleforholdene her tilbage til ca. 1800, idet der for daværende Provst Kirchhoff (Sognepræst i Hedensted fra 1793 til 1804) findes optegnet; „Her var han en agtet Lærer og foranstaltede en Skolebygning for Hedensted Sogn opført paa Kirkegaarden“.

Naar Præsten i denne Forbindelse betegnes som Lærer, har dette sikkert sin Tilknytning til Konfirmationsforberedelsen, hvilket findes i Samklang med det forannævnte.

Denne Skolebygning er utvivlsomt den første off. Skole, hvortil Sognets Børn faar Adgang.

Paa det lille trekantede Jordareal Syd for Kirkegaarden (Holde- og Vendeplads for de Kirkesøgendes Køretøjer) netop hvor Ligkapellet nu findes opført - vil Sognets ældre kunne huske, at der fandtes et lille, uanseligt Beboelseshus, der blev nedbrudt omkr. 1880. Dette Hus skal i sin Tid have gjort Tjeneste som Degnehus, og der havde Degnen Hegelund omkr. 1800 sin Bolig, men paa dette Tidspunkt fandtes Lærergerning endnu ikke knyttet til Degneembedet, idet Rasmus Ørting 1803 findes nævnt som Hedensted Sogns Skoleholder. Endvidere har man Oplysning, der gaar ud paa, at den senere Lærer Christen Pedersen i 1815 og flere Aar derefter havde Ophold hos sin Svigerfader, Gmd. Jens Rasmussen i Hedensted.

Dertil har Kirkegaarden sikkert langt længere tilbage i Tiden været omgivet af det endnu eksisterende Jord- og Stendige. Endvidere gaar de ældre Sognemænds Udsagn ud paa, at Skolen laa paa Kirkegaarden, hvoraf navnlig den vestlige Del endog til omkr. Midten af det 19. Aarhundrede kun i ringe Grad var benyttet til Begravelse, men henlaa bevokset med Græs, der anvendtes til Høslet og Afgræsning.

Dette sammenholdt tør herefter fastslaas: At omhandlede Skolebygning kun har afgivet Plads til Skolebrug uden Lærerbolig, og at Bygningen har haft sin Beliggenhed paa Kirkegaardens vestlige Halvdel overensstemmende med forannævnte Beretning om dens Opførelse ved Provst Kirchhoffs Foranstaltning, jfr. efterfølgende Situationsplan for Hedensted By.

Efter foranførte skal hertil indskydes: At Indgangen til Kirkegaarden fra Syd formentlig i sin Tid har været lige ud for Kirken, hvilket syntes at fremgaa, da Kirkegaardsdiget i 1931 paa dette Sted blev nedtaget.

Skolen eksisterede som foran omtalt ikke i nogen særlig lang Aarrække, har formentlig vist sig for indskrænket med Pladsforhold og heller ikke opfyldt den nye Lovs Bestemmelser af 1814; thi den skulde jo modtage Børnene til Undervisning for hele Hedensted Sogn. St. Dalby var endnu paa den Tid underlagt Urlev skolemæssigt. Den erstattedes saaledes Aaret 1831 med en ny Skole, der opførtes Nord for Kirkegaarden paa samme Plads, hvor Skolen endnu er beliggende.

Den nye Skole var efter Tidsforholdene en anelig Bygning opført af Grundmur med Straatag, indrettet med Skolestuer og Bolig for en gift Lærer. Endvidere var der opført - af Bindingsværk med Straatag - det fornødne Udhus med Plads til Avl og Kreaturer.

Nogen fast Andenlærer havde der hidtil ikke været knyttet til Skolen, men som foran bemærket, har der sansynligvis været benyttet Hjælpelærere, formentlig ved Vinterskolen.

Ved Minist. Skr. af 26. Novbr. 1846 blev Andenlærerembedet v. Skolen oprettet - dog nærmest som et Biskoleem-

Hosstaaende Billede viser Skolen set fra Landevejen Efter Fotografi ca. 1895.

bede. Lønningen ansattes til 120 Rdl. aarlig.

Embedet henstaar derefter med Minist. Tilladelse ubesat fra $\frac{1}{11}$ 1850 til $\frac{1}{11}$ 1852, men i det Aar indgaar der et Andragende fra Beboerne i St. Dalby gaaende ud paa, at deres Fællesskab i Skolevæsen med Urlev ophører, saa at der af den Grund oprettes et Embede i St. Dalby, hvis Lærer dog ogsaa skal gaa ud og undervise ved Hedensted Skov (Omgangslærer).

Sogneforstanderskabet kunde tiltræde Andrg., da man tænkte sig derved at nedlægge det ubesatte Andenlærerembede i Hedensted. St. Dalby skulde saa for egen Regning bygge Skolelokale med Bolig for en ugift Lærer.

Men for denne Ordning rejste der sig Indvendinger af Beboerne i Gjesager, Aarup og Thorup, der paastod ikke at kunne have Nytte af den nævnte Ordning og krævede derfor Andenlærerembedet opretholdt.

Præsten foreslog Sagen løst saaledes, at en 2. Lærer bibeholdes, men skal undervise 3 Dage ugentl. i Dalby. Dette Forslag gennemførtes dog ikke.

Fra 1. Novbr. 1852 bliver St Dalby henlagt under Hedensted Skolekreds i Stedet for Urlev, og samtidig ansættes paany en 2. Lærer, nemlig N. Madsen, der konstitueres. Han forflyttes efter et Aars Virketid, og der viser sig Vanskeligheder med at faa en Efterfølger. Embedet var jo af noget privat Karakter, idet Læreren kunde opsiges og ikke modtog Kaldsbrev eller Kollats, hvilket dog ændredes i 1853. I Forbindelse med den beskedne Løn og Manglen paa Seminarister er Embedet i Aarene 1853 og 54 ubesat, og der ydes af den Grund Førstelæreren ekstra 20 Rdl. for forøget Arbejde. Lønningen hæves derfor til 150 Rdl., og fra $\frac{1}{11}$ -54 bliver N. Nissen kaldet til Embedet, men forflyttes atter i 1855 og efterfølges af C. Christensen, som er i Embedet til 1857 og forflyttes da til Bredal, senere til Esby paa Helgenæs.

Denne Chr., hvis fulde Navn er Niels Christian Christensen, var Farbroder til den senere saa landskendte Politiker I. C. Christensen (Folketingsmand og Minister). Sidstnævnte tilbragte 2 af sine Barndomsaar hos denne Farbroder paa

Helgenæs, hvilket er omtalt i I. C. Christensens Bog: „Fra min Barndom og Ungdom“.

Levnedsmidlerne angives paa den Tid at være dyre, hvorfor Dirkt. i 1855 opfordrer Sogneforstanderskabet til at yde 2. Læreren et Dyrtidstillæg. Henstillingen toges imidlertid ikke til Følge, da Førstelærerembedet var af de bedre og 2. Læreren havde erholdt Løntillæg. 1856 blev der dog ydet paagældende Lærer et Dyrtidstillæg af 15 Rdl.

Efter C. Christensens Forflyttelse i 1857 kaldes I. P. Bang, der forblev i Embedet til 1871. Den saaledes ret lange Virketid synes dog ikke at være Udtryk for Beboernes Tilfredshed; thi i mange Skr. klages der over Herr Bangs Mangel paa Evner. Forældrene vil af den Grund ikke lade Børnene søge hans Skole, og de ham tildelte Klasser havde til Tider kun enkelte Børn.

Myndighederne viser dog stor Langmodighed, og for at opnaa en Forbedring indføres der i 1867 Fagdeling mellem 1.- og 2. Lærer, men Resultatet heraf har formentlig heller ikke haft den tilsigtede Virkning, thi efter Tilskyndelse fra træder Lærer Bang Embedet i 1871 og efterfølges af en Lærer Mogensen. Iøvrigt findes Skolens 2. Lærere nævnt andet Steds.

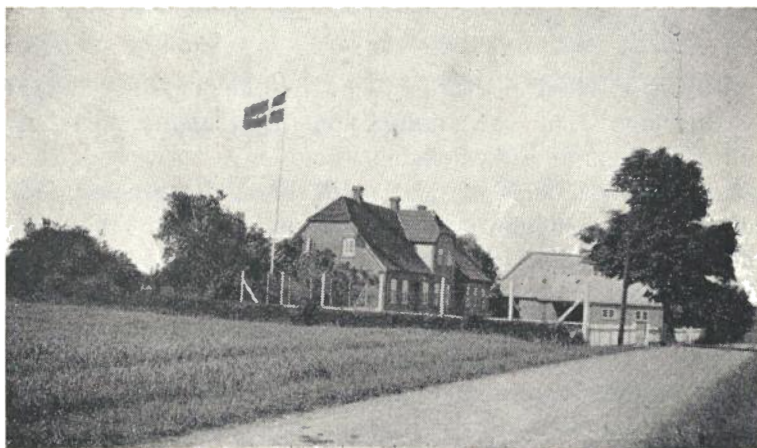
Ved Skoleloven af 1856 krævedes der en Udvidelse af Skolelokalerne, hvilket medførte, at der Aar 1858 opførtes en særskilt Bygning af Bindingsværk med Straatag, hvori blev indrettet en Skolestue samt Bolig for en ugift 2. Lærer. Hovedbygningen blev samtidig tilbygget 3 Fag og afgav herefter kun Plads til en Skolestue, medens Resten benyttedes til Førstelærerens Lejlighed.

I den Skikkelse stod den til Brug gennem en lang Aarrække, blev enkelte Gange restaureret og ændret i Indretning, indtil den i 1916 nedbrændte, hvorpaa den eksisterende Skole med sine 3 Klasseværelser, Gymnastiksal og Bolig for 2 gifte Lærere og en Lærerinde blev opført.

Ved denne Lejlighed blev Lærerindeembedet ved Skolen oprettet.

Som foran bemærket søgtes Hedensted Skole af Børn fra hele Kommunen, og Børnetallet naaede saaledes 200

og derover. I Forbindelse hermed bevirkede Vejlængden, at Beboerne i St. Dalby gentagende og sidst omkring ved 1875 atter fremsætter Krav om en Skole i St. Dalby. Der hængik dog nogle Aar, forinden Sagen bragtes til Udførelse, idet Sogneraadet af økonomiske Hensyn ønskede, at det paagældende Embede blev oprettet for en ugift Lærer, og at der ikke knyttedes Jordlod til Embedet; dette vilde Ministeriet ikke give Samtykke til. Sagen trak derfor noget i Langdrag og var Genstand for mange Forhandlinger og Brevvekslinger, hvorfor der til Afhjælpning af Forholdene i Aarene 1877-79 var antaget en midlertidig Lærer, og Undervisningen for St. Dalby foregik i et privat lejet Lokale; men Aar 1879 oprettedes St. Dalby Enelærereembede, og Skolen opførtes af Grundmur med Straatag. Hovedbygningen fik herefter en Ændring i Indretningen og forsynedes med Tegltag Aar 1916.

St. Dalby Skole.

Sidst i det 19. Aarhundrede begyndte Beboerne af Hedensted Sogns sydlige Del at røre paa sig for ogsaa at opnaa en selvstændig Skole under Hensyn til, at Vejlængden til Byskolen fandtes for besværlig, hvilket medførte, at Hedensted Skovskole opførtes Aar 1899, og herunder op-

rettedes Hedensted Skovskoles Enelærerembede. Undervisningen tog her sin Begyndelse i Juni 1900.

I Forbindelse hermed kan anføres, at Sognets stærke Jyder har haft deres private Skole paa Rimmerslund Mark. Skolen har eksisteret siden omk. 1830. Som Lærere er benyttet Lægfolk uden særlig Uddannelse. De paagældende har haft et mindre Jordbrug og afgav Lokale til Skolebrug af deres private Bolig, indtil en Skolebygning opførtes omk. 1890, og Skolen opretholdtes da fuldtud privat. Omkring ved Aar 1910 gik man over til at benytte uddannede Lærere til at forestaa Undervisningen, og Skolen har derefter faaet baade Kommunal- og Statsstøtte. I Forbindelse dermed gik man over til en mere tidssvarende Undervisning.

Af Lærere, der har virket i Sognene, skal her anføres:

Hedensted Byskole. Førstelærer-Embedet hører til de gamle Degne-Embeder, hvortil Biskoppen endnu har Kaldsret.

VILHELM HEGELUND er den første Degn, man har Oplysning om. Han var antaget som Kirkesanger — hvortil hørte at besørge Kirkeklokkens Ringning — og virkede som saadan fra ca. 1770 til ca. 1810. Efter at være fratraadt denne Stilling henlever han sine sidste Aar her i Sognet, idet han er død i Hedensted den 30. August 1827 — 87 Aar gammel.

Medens Hegelund var ansat som Degn, har der ikke været knyttet Lærergerning til Degne-Embedet; idet et Testamente, oprettet i St. Dalby 1803, er underskrevet til Vitterlighed af RASMUS ØRTING, der heri er nævnt som Hedensted Sogns Skoleholder.

Derefter forenes Lærergerningen med Degne-Embedet, og Efterfølgeren som Lærer og Kirkesanger er CHRISTEN PEDERSEN, f. 1784, der var Plejesøn af Sognefoged og Gaardmand Anders Vinther af Hedensted. Han indgaar 1815 Ægteskab med Sidsel Marie Jensdatter (Datter af Gmd. Jens

Rasmussen af Hedensted) og omtales ved denne Lejlighed som Skolelærer i Hedensted. Han døde den 8. Maj 1833 i Hedensted.

Efterfølgeren i Embedet er Seminarist AMDI WORM, der kaldedes af Aarhus Bisp 1833 som Lærer, Kirkesanger og Kirkebylærer. Han omtales af Sognets ældre som en dygtig Lærer med praktisk Greb paa Undervisning. I Forbindelse med Lærergerningen var Worm ogsaa en interesseret Landmand; han indkøbte en Jordlod, crk. 10 Tdr. Land, grænsende til Hedensted Mose. Denne Grænselinie fandtes ikke bestemt afsat, og den indkøbte Lod udvidedes ved Pløjning stadig ud mod Mosen. Byens Gaardmænd, der stod som Ejere af Moselodderne, fandt herunder nu og da Anledning til Paatale af det skete, men fik det Svar af Hr. Worm, at han vidste den indkøbte Jordlod grænsede til Mosen og ansaa det for Mose, hvor Tørvegravning fandt Sted.

Den herunder opstaaede Uregelmæssighed har senere gjort sig gældende under Udstykning af Moselodderne. Jordloden dreves iøvrigt i Forbindelse med Skolelodden.

Worm døde i Embedet 1870.

NIS RASMUSSEN KJÆR f. i Hoptrup (Sønderjylland) 1840, blev herfra udvist efter Krigen 1864, var derefter Lærer i Ø. Ørum, hvorfra han søgte Forflyttelse og blev kaldet som Førstelærer, Kirkesanger og Kirkebylærer i Hedensted 1871 og forblev i Embedet, indtil han i 1910 paa Grund af Alder, efter Ansøgning fik Afsked med Pension. Han var en dygtig og energisk Lærer og fik tildelt Dannebrogsmændenes Hæderstegn.

HENRIK BECH NYGAARD, f. i Velling v. Ringkøbing 1880, kaldedes til Embedet 1. Juni 1910.

Ved denne Lejlighed blev der til Embedet knyttet Organist-Bestillingen v. Hedensted Kirke i Stedet for Kirkesang, medens Kirkesanger-Stillingen henlagdes under Hedensted Skovskole-Embedet.

Fra ca. 1800 har der været Hjælpe- eller Andenlærer ved Hedensted Byskole, og et ret betydelig Antal har som saadan gennem Aarene været knyttet til Skolen, idet disse har skiftet meget jævnlig, maaske for en Del begrundet ved, at Embedets Indtægter var temmelig beskedne.

Følgende kan nævnes: N. Madsen — N. Nissen — N. Chr. Christensen — J. P. Bang — Mogensen — Holm — P. Knudsen — Chr. Nielsen — H. C. Hansen — H. A. Andersen — Petersen — C. Gaarde — Buhl — Møller — Overgaard — Olesen — Grove — Gravengaard — Lund — Søndergaard — Lange — Holst Jensen — Langballe Nielsen — P. Chr. Petersen.

Forskolelærerinde-Embedet oprettet 1916, og Marie Sivbæk kaldedes til Embedet.

St. Dalby Enelærer-Embede oprettet 1879. Lærerne har været:

1. P. KNUDSEN, kaldet 1879 — død i Embedet 1886, var svagelig af Helbred, saa han de sidste Aaringer havde Hjælpelærer.

2. HANS ANDREAS ANDERSEN kaldedes til Embedet 1886 og virkede samme Sted, indtil han i 1927 efter Ansøgning fik sin Afsked med Pension. — Andersen fik i 1924 tildelt Dannebrogsmændenes Hæderstegn.

Begge havde forud for Ansættelsen i St. Dalby været ansat som Andenlærere i Hedensted.

Efter H. A. A. kaldedes Lærer N. R. HANSEN til Embedet.

Hedensted Skovskole oprettedes 1899, og Aar 1900 kaldedes LAURS CHRISTIAN CHRISTENSEN til Embedet, virkede samme Sted indtil han efter Ansøgning 1933 fik sin Afsked med Pension.

Samme Aar kaldedes Lærer A. JEPPESEN.

Lærernes Lønningsforhold.

Som for Præsterne Vedk. var Degnens Løn i det 18. Aarhundrede og tidligere Natural-Indtægter, hvortil der efterhaanden knytter sig frivillige Gaver, der senere overgaar til Løndele i Form af Offer, Accidenser m. v. Det maa dog bemærkes, at der var tillagt Degnen Smaaredsel i Lighed m. Præsten, samt Degnetrave eller Degnekorn. Dette sidste paahvilede som Regel at ydes af de samme Ejendomme, som var tiendepligtige til Præsten, og det udtoges opr. paa Marken med $\frac{1}{3}$ af det, som Præsten bekom til Tiende af alle Slags Korn, hvor denne Ydelse fra gl. Tid ydedes ved Korn i Skæppen, dertil Degneboliger og Degnejord.

De følgende Skole-Anordngr. og Love frem gennem Tiden har derefter ændret sig til, at Løndelene ydes dels in natura — dels Kornløn efter Kapitelstakst — dels i rede Penge indtil Lønningslov af 1919, hvorefter det hele bestaar i en Pengeløn med Bortfald af Offer, Accidenser m. v.

Efter denne Lov er der for Første- og Enelærerembeder fastsat en Grundløn delt efter Klasse A og B, nemlig A med 2640 Kr. — B med 2340. Embedets Lønningklasse er overladt til Kommunalbestyrelsens Afgørelse. Her i Kommunen er disse Embeder anset efter Klasse A.

Lønningerne for Kommunens Lærerembeder har til de forskl. Tider været følgende:

Hedensted Byskole.

Førstelærer-Embedet. Oprindelig Jord til 2 Køer og 6 Faars Græsning — dertil fornødent Husrum.

Efter Lov af 1814. — 6 Tdr. Rug og 10 Tdr. Byg, samt i Penge 25 Tdr. Byg efter Kapitelstakst, dertil i Kirkesangerløn 10 Rdl. (til sidstnævnte Bestilling var henlagt at besørge Kirkeklokkens Ringning), endvidere de tidligere Degneindtægter (Offer, Accidenser m. v.) et Fouragedeputat af

128 Lsp. Hø og 192 Lsp. Halm, samt Bolig og Brændsel. Efter Lov af 1856 tillagdes Skolepenge med 1 Kr. for hvert Barn, der søgte Skolen ved Aarets Begyndelse, hvilket for Aaret 1857 udgjorde 69 Rdl. 3 Mk., dertil Alderstillæg efter Tjenestetid.

Ved Lov af 1899, da samtlige Lærerembeder omreguleredes, ansattes Embedets Begyndelsesløn til 1081 Kr., hvori afkortedes for Jordlod 207 Kr. — Fourage 84 Kr. — Højtidsoffer 304 Kr., — Accidenser 302 Kr., dertil Kirkesangerløn 100 Kr. og Kirkebylærerløn 50 Kr. Derefter den gældende Lønningsslov af 1919.

Andenlærer-Embedet er oprettet 1842 med en aarlig Løn af 120 Rdl. samt 2-3 Favn Brænde til privat og Skolens Brug. Pengelønnen hæves 1852 og atter 1855 til henholdsvis 130 og 150 Rdl. aarlig. Ved Lov af 1856 ansættes Embedet dels med en Pengeløn, dels en Kornløn efter Kapitelstakst, samt Bolig og Brændsel. Herefter er der til Embedets Indehaver ydet Aar 1874: Pengeløn 200 Kr. og 20 Tdr. Byg efter Kapitelstakst m. Andel i Skolepenge. Denne Lønning forhøjedes 1875 til 300 Kr. i Penge og 25 Tdr. Byg, iøvrigt tillagt Skolepenge, Bolig og Brændsel som foran. 1884 er Lønningen i Penge 200 Kr. og 35 Tdr. Byg = 385 Kr., Andel i Skolepenge 73 Kr. Samlet i Penge 658 Kr., samt Bolig og Brændsel som forhen.

Ved Lov af 1899 ansættes Embedets Begyndelsesløn til 625 Kr., samt for Afsavn af Have 20 Kr., dertil et Alderstillæg af 100 Kr. hvert 3. Aar indtil 500 Kr. og yderligere et Tillæg af 200 Kr. efter 20 Aars Tjeneste.

1908 forhøjedes Begyndelseslønnen til 700 Kr. og hævedes senere til 831 Kr., tillige forhøjedes Alderstillægene til 150 Kr. hvert 3. Aar indtil 600 Kr. og yderligere to Tillæg a 200 Kr. efter 16 og 20 Aars Tjeneste.

Derefter den gældende Lønningsslov af 1919.

Forskolelærerinde-Embedet oprettet 1916 med en Begyndelsesløn af 600 Kr., samt for Haandgerning 50 Kr., dertil Bolig, Brændsel og Have. -

Derefter den gældende Lønningsslov af 1919.

Hedensted Skovskole-Embede oprettet 1899 med en Begyndelsesløn af 695 Kr., dertil Alderstillæg af 200 Kr. hvert 5. Aar indtil 600 Kr., samt Bolig, Have og Brændsel. Efter Lov af 1908 forhøjedes Begyndelseslønnen til 950 Kr. og Alderstillægene til 200 Kr. hvert 4. Aar indtil 1000 Kr.

Aar 1910 blev Kirkesangerbestillingen henlagt til dette Embede mod anordningsmæssig Honorar af 100 Kr. aarlig, dertil Distriktets Anpart af Offer og Accidenser, hvorfor Begyndelseslønnen afkortedes med 88 Kr.

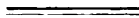
Derefter Lønningslov af 1919.

Store Dalby Skole-Embede, oprettet 1879 med tilhørende Jordlod, ansattes med en Begyndelsesløn af 6 Tdr. Rug og 35 Tdr. Byg efter Kapitelstakst, dertil Skolepenge med 1 Kr. pr. Barn samt Bolig og Brændsel, endvidere 20 Kr. som Kirkebylærer og 20 Kr. som Kirkesanger ved St. Dalby Kirke, samt Alderstillæg efter Tjenestetid.

Efter Lov af 1899 ansattes Begyndelseslønnen til 900 Kr., hvori afkortedes for Jordlod 61 Kr. — Fourage 87 Kr. — Offer 66 Kr. — Accidenser 49 Kr., herefter Restpengeløn 637 Kr., hertil for Kirkesang 100 Kr. og som Kirkebylærer 50 Kr. tilligemed Alderstillæg.

Ved Lov af 1908 forhøjedes Begyndelseslønnen til 1100 Kr. og Alderstillægene anordningsmæssigt.

Derefter den gældende Lønningslov af 1919.

III. By og Sogn.

Hedensted Sogs Areal omfatter crk. 4020 Tdr. Land.

Vedrørende Navnet „Hedensted“ har der knyttet sig forskellige Antagelser til dets Oprindelse. Fra visse Sider er antaget, at Hedenskabet har holdt sig særlig længe her paa Egnen, og at dette staar i Forbindelse med Navnet. Fra anden Side er ment, at større Dele af Sognet — navnlig med Henblik paa de lettere Jorder — er sent opdyrket og derfor har henligget som Hede, saa at dette kan være Grundlag for Navnet. Stednavne-Udvalget mener, at Navnet Hedensted kommer af Personnavnet „Hedding“. I Aarhusbogen 1297 er det stavet „Hælhoustat“ og lignende i andre Optegnelser. Ingen af Delene er dog rigtig, idet Byens og Sognets oprindelige Navn er „Heinsted“(*), saaledes som det almindeligvis endnu udtales, naar Egnens Dialekt benyttes.

Det oprindelige Navn har derefter gennem Tiderne ændret sig til Hedensted, idet man har tænkt sig, at Navnet i Skrift maatte gengives Hedensted, og derefter har man begyndt at udtale Navnet saaledes, fordi man mente, det var mest dannet at følge Skriftsproget.

I Virkeligheden var det rigtigst at kalde vor By og Sogn „Heinsted“, fordi man derved fulgte og bevarede det oprindelige. Tillige er Navnet smukt ved i sig selv at udtale og angive Stedet, hvor der hegnes og værnes.

I ældre Tider lige indtil den sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede har Jorden været benyttet i Fællesskab. Enkelte Familier har begyndt at slaa sig sammen og i Forening taget Jorden op til Dyrkning, de har bygget deres Boliger tæt op ad hinanden, og paa den Maade er efterhaanden Landsbyerne opstaaede.

*) jfr. foran under Sognets førstnævnte Præster.

Fællesskabet i Jordens Benyttelse maa dog ikke forstaas som Nutidens Andelsforetagender, hver havde nemlig sine bestemte Stykker (Ager om Ager) at dyrke, og den Maade gjorde det nødvendigt, at alle fulgte en samtidig og ensartet Drift.

Alle Gaardene i en Landsby laa i Reglen samlede med fælles stor Gadeplads, og til hver Gaard var som oftest indhegnet en lille Toft, Kaalhave e. lign.

Den Del af Bymarken, som ikke laa for fjernt fra Byen, var indtaget til Dyrkning og i Reglen delt i 3 Afdelinger, kaldet Græsvangen, Bygvangen og Rugvangen. Den fjernere liggende Del af Bymarken, der i Reglen var den daarligste, laa hen som Græsningsjord, kaldet „Overdrevet“, og var ofte bevokset med Krat.

Græsvangen blev opløjet om Efteraaret og besaaet med Byg næste Foraar. Naar Byggen derefter var høstet, blev Jorden atter pløjet, og besaaet med Rug, og efter Rughøsten laa Jorden et Aar i Hvile. Det Naturgræs, der i dette Aar fremkom, benyttedes til Høslet og Græsning for Kreaturer.

For nu at faa Jorden delt saa retfærdigt som muligt mellem Bymændene, var hver af de tre Vange delt i mange mindre, regelmæssige Stykker, „Agre“, hvor Forholdene inden for hvert Stykke var saa ensartet som muligt med Hensyn til Jordens Godhed, Fugtighedsforhold, Hældning o. lign., og i hvert saadant Stykke fik da hver Gaard i Byen en smal Strimmel, ofte kun 10 a 20 Alen bredt. Resultatet heraf blev, at hver Gaard fik saadanne smalle Strimler liggende spredte over hele Bymarken paa 30-40, ja indtil flere forskellige Steder. Under denne Jorddeling fremkommer Benævnelsen „Ager om Ager“.

Overdrevet var ikke delt, men benyttedes i fuldstændig Fællesskab til Græsning. I mange Tilfælde var Overdrevet dog „høvedlagt“, d. v. s., det var bestemt, hvor mange Kreaturer hver Gaard maatte sætte ind.

Et Høveds Græsning regnedes i Reglen lig m.

$\frac{1}{2}$ til $\frac{2}{3}$ Hests Græsning 2 til 6 Faars Græsning.

2 to-Aars Plage — 2 - 6 Svins —

2 a 3 Kalve — 1 - 10 Gæs's —

Ved denne Fællesgræsning kunde man nøjes med en fælles Byhyrde. Om Foraaret, naar Køerne skulde ud, blev de fra hver Gaard sluppet ud paa den fælles Gadeplads og derefter ad en bred Vej (Fwouth, Drift eller Fægyde) drevet ud til Overdrevet. Skyggesiden ved en fælles Græsning var, at i en Sommer, hvor Græsset var daarligt, vilde den enkelte ikke opgive sin Ret til at sætte sit Antal Kreaturer ind, og Følgen blev let, at alle Kreaturer vantrivedes. Dagen før Kreaturerne om Foraaret skulde ud, gik alle Bymændene og Oldermændene rundt fra Gaard til Gaard for at efterse, om Spidserne var savet af Køernes Horn, og om Svinene var ringet i Næsen. Næste Morgen tudede Byhyrden i sit Horn, og fra hver Gaard blev Køer, Faar, Svin og Gæs drevet ud paa Gaden, og Hyrden med sin Medhjælper, hvilken Gaardmændene paa Omgang maatte stille, drev hele Flokken ud paa Overdrevet.

Husmændene havde ingen Jord paa Bymarken, men kunde let skaffe sig Græsning til 1 eller flere Køer, idet de fik Lov at sætte dem ind paa Gaardmandens Nummer, enten mod at yde Arbejde eller mod at laane Gaardmanden Penge. Husmændene skildres den Gang ofte som dem, der har rede Penge i Modsætning til Gaardmændene.

Som Følge af denne Deling og Drift af Jorden var Brugere i en Landsby i høj Grad afhængige af hinanden og havde derfor temmelig strenge Vedtægter (Vide- og Vedtægtsbreve).

Byen styredes af en Oldermænd, der valgtes paa en bestemt Dag. Bestillingen gik paa Omgang efter Gaardenes Beliggenhed i Byen med eller mod Solen, ret eller avet om. Da det ikke altid var let for den paagældende at skaffe sig den fornødne Myndighed blandt Medborgerne, var der ved Byens Love sikret ham Støtte med strenge Straffe. Mange Steder havde Vedk. en Medhjælper (Stolsbroder).

Naar Oldermænden var valgt, blev Byens Vedtægter, Byhornet og Bykæppen overleveret ham. I Bykæppen var alle Bymændenes Navne skaarne, og hver Gang, der idømtes en Mand Bøde, blev der skaaret et Hak i Kæppen.

Naar Kæppen var fuld af Mærker, var man kommen til „Pinds Ende“, og Bøderne skulde betales. Kæppen kaldes ofte „Videkæp“ eller „Byssens Kæp“. Her har man altsaa Oprindelsen til Udtrykket for, naar et eller andet Forhold er afsluttet, er man kommen til „Pinds Ende“. Et Udtryk, der undertiden endnu benyttes.

Paa visse bestemte Dage i Aaret og forøvrigt saa ofte, Oldermænden bestemte, blev der afholdt Møde (Gadestævne). Møderne afholdtes i Reglen Søndag Eftermiddag; der blev tudet i Byhornet (her i Byen skete Tilvarsling dog ved Bud), og da skulde hver Gaardmand møde eller lade møde for sig, Udeblivelse medførte en Bøde. Møderne afholdtes paa Gadestævnets Plads, hvor der var større Sten, der benyttedes til Siddepladser. Den største Sten var anbragt midt paa Pladsen og bestemt for Oldermænden og omkring denne lige saa mange Sten, som der fandtes Gaarde i Byen.

Gadestævnets Plads i Hedensted vil ses af vedhæftede Kort, her var anbragt 17 Sten, svarende til ialt 17 Gaarde i Byen, dens Beliggenhed vil ligeledes fremgaa af Kortet. Stenene har været synlig indtil for faa Aar siden, og enkelte vil formentlig endnu forefindes.

Paa Møderne drøftedes de forskellige Fællesanliggender, naar Kornet skulde saas eller høstes, Indhegningen af de besaaede Marker, hvilket sidste blev strengt overholdt. Naar Indhegningsarbejdet var færdigt, gik Oldermænden og ofte alle Bymændene rundt og eftersaa Gærderne. Det var høje, brede Riisgærder, hvor hver Mand havde sit bestemte Stykke at passe. Naar Kornet var saaet, maatte ingen komme i Vangen, og alle Adgange til denne blev spærrede.

Naar de forskellige Anliggender var behandlet paa et Møde, blev de enkeltes Navne raabt op og forespurgt, om nogen havde Klage at fremsætte, hvilket hyppigt var Til-

fældet, oftest om at en eller anden havde pløjet for nær til Naboens Ager. Stridighederne blev enten afgjort ved Mødet, eller der blev udvalgt Mænd til at undersøge Sagen og dømme i den.

Alle indkomne Bøder blev i Reglen ikke brugt til nyttige Foranstaltninger, men oftest til Øl eller andre Drikkevarer, og saa holdtes der Fest og Lystighed.

Fællesdriften var selvfølgelig en Hindring for al Fremgang, idet der ikke var nogen Lejlighed for den enkelte til Forbedringer af sin Jord; men tillige medførte samme en vis Behagelighed, idet den enkelte var ansvarsfri, og Arbejdet i Marken gik livligt og fornøjeligt, naar alle var samlede. Den Bevægelse i Slutningen af det 18. Aarhundrede, som førte til, at Udskiftningen kom i Gang, udgik derfor ikke fra Bønderne, men derimod fra Godsejerne og Regeringen.

Grev Bernstoff og Grev Molthe var de første, der lod deres Godser udskifte og gjorde det navnlig, for at andre i Praksis kunde se Virkningerne af en Udskiftning.

Den 26. Novbr. 1757 nedsatte Regeringen den første Landbokommission, bestaaende af Gehejmraaderne Johan Ludvig Holstein, Kristian August Greve v. Birkentin, Adam Gottlob Molthe og Otto Thott.

Denne Kommission fik forelagt en Del Spørgsmaal til Besvarelse, navnlig ang., hvad der kunde gøres for at op-hjælpe Landbruget og særlig til Ophævelse af Fællesskabet. Kommissionen indhentede Indberetning fra en Del Gods-ejere og Amtsmændene.

Godsejernes Indberetning viser ikke alle Begejstring for Udskiftning, maaske nærmest af Frygt for derved at miste noget af deres Magt over Bønderne, hvorimod Amtmændene stærkt fremhæver Fordelene.

Efter at Kommissionens Arbejde var afsluttet, fremkom forskellige Forordninger, der gav Regler for Udskiftningen, som dog ikke havde synderlig Virkning, og det blev først den fortrinligt udarbejdede Frd. af 23. April 1781 i Forbindelse med den oparbejdede Stemning, der gav Stødet til, at Udskiftningen kom i Gang og blev udført i meget kort Tid, ca. 30 Aar.

Nævnte Forordning havde navnlig 3 Bestemmelser, der var meget virkningsfulde, nemlig:

1. At en enkelt Lodsejer i en By kunde forlange sin Del af Jorden særskilt udlagt, selv om de øvrige ikke ønskede Udskiftning.
2. At der skulde udarbejdes en Plan for hele Byens Udskiftning, selv om kun en enkelt ønskede sin Jord udlagt.
3. At alle skulde tage Del i Omkostningerne.

Naar en By skulde udskiftes, blev Jorderne kortlagt saaledes, som de var benyttet under Fællesdrift. Dernæst udarbejdedes en Udskiftningsplan, og til Grundlag herfor skulde Jorden boniteres. — Boniteringen blev foretaget af en Landinspektør i Forening med 2 dertil udvalgte Mænd, der fulgte noget forskellige Regler, enten saaledes, at den bedste Jord i en By betegnet med et Tal - 16 - 20 - 24 - og de daarlige Jorder ved et lavere Tal, eller omvendt.

Efter at Boniteringen var afholdt, udarbejdede Landinspektøren en Plan for Udskiftningen, hvor Loddernes Størrelse og Beliggenhed var angivet, hvilket blev forelagt Lodsjerne ved et Møde for at faa vedtaget en Overenskomst om Udskiftning. Lykkedes dette ikke, blev Sagen forelagt en Landvæsenskommission, bestaaende af Amtmanden og 2 Landvæsenskommissærer, der paa Grundlag af Landinspektørens Plan skulde søge en Overenskomst oprettet og i Mangel heraf afsige en Kendelse. Landvæsenskommissionens Afgørelse var endelig.

Udskiftningsforeningen, hvad enten den var indgaaet i Mindelighed eller var Resultatet af en Kendelse, skulde indeholde Bestemmelse om:

1. Hvor hver Mand havde sine Lodder udlagt.
2. Veje over Byens Jorder til de enkelte Lodder, og om disse Vejers Bredde.
3. Fælles Vandsteder.
4. Ret til Tørveskær og Gærdselshugst i anden Mands Lod.

For saa vidt Udskiftningsforeningen er indgaaet for Landvæsenkommissionen, findes den indført i Kommissionens Protokoller, der opbevares hos Amtet eller i Provinsarkiverne.

Ved Udskiftningen blev der i Reglen forlods udlagt et bestemt Areal til Husmændene som Vederlag for den Græsnings, de tidligere havde haft eller erhvervet sig, ligesom der ogsaa forud blev udlagt Jord til Præstegaarde og Degnelodder, til Veje og andet offl. Brug, medens Resten derefter fordeltes mellem Lodsejerne, enten:

a. efter Brug, d. v. s., at hver Lodsejer fik forholdsvis lige saa stor Part i det boniterede Areal, som han havde før Udskiftningen, eller

b. efter Hartkorn, d. v. s., det boniterede Areal blev fordelt mellem Lodsejerne i Forhold til deres Hartk., saaledes som dette var efter Matrikullen af 1688.

Planen for Udskiftningen var i Almindelighed at faa Lodderne udlagt med regelmæssige Skellinier og kun med faa Lodder til hver Gaard. Dette havde dog sine Vanskeligheder, idet Byens Gaarde laa tæt sammenbyggede, hvorfor den stjerneformede Udskiftning er mest fremtrædende, nemlig saaledes, at Lodderne straalere ud fra Byen, meget smalle nærmest Byen og bredere udad mod Yderskellene. — Lodderne kunde maaske nok mange Steder have faaet en heldigere Form, forsaavidt Bønderne ikke havde næret saa stor en Modvilje til at flytte ud fra Landsbyen. For at modarbejde denne Uvilje blev der fra Staten givet Pengehjælp til Udflytningen; men denne Statsstøtte var betinget af, at Udskiftningen i en Landsby var foretaget saaledes:

1. At ingen Hovedlod var mere end 4 Gange saa lang som Middelbredden.

2. At der ikke var mere end 1500 Alen fra Gaardens Bygninger til dens længst bortliggende Agerjord.

Naar Planen var vedtaget, skulde Landinspektøren foretage den nøjagtige Inddeling, saaledes at der til hver Mand i Byen blev udlagt nøjagtig det boniterede Areal, der tilkom ham.

Det var forholdsvis sjældent, at en Gaard kunde faa al sin Jord i en samlet Lod, idet der maatte tages Hensyn til, at hver Gaard fik Part baade i Ager, Eng og Græsningsjord, samt Mose og endvidere fik tildelt saavel af den gode som af de daarlige Jorder, hvorfor der tildeltes flere Lodder og beliggende forskellige Steder. Til Slutning skulde alle Lodskellene derefter afsættes i Marken, og Landinspektøren skulde i Henh. til den gældende Frd. af 23. April 1781 skaffe sig en Erklæring fra Lodsejerne om, at de var tilfredse med de dem tildelte Lodder, saaledes som disse nu var afsatte i Marken.

Han maatte ikke afslutte Udskiftningsarbejdet, forinden en saadan Erklæring var afgivet, og der tillige var udarbejdet 2 Kort over Udskiftningen, hvoraf det ene blev afleveret til den største Lodsejer i Byen, og det andet til Rentekammeret. Af omhandlede Udskiftningskort forefindes et for Hedensted By, der opbevares hos Sognefogden, ligeledes et for Lille Dalby By, der opbevares paa Dalbygaard.

Skovudskiftninger.

I ældre Tider blev Skovene ikke benyttede paa nogen rationel Maade saaledes som nu, og en væsentlig Indtægt af Skovene var Græsning af Kreaturer og Svin (Olden).

Ved Matrikullen af 1688 blev Skovene ansat dels til Hartkorn i Forhold til Græsning, dels til Skovskyld i Forhold til det Antal Svin, der kunde gaa paa Olden i Skoven.

I Midten af det 18. Aarhundrede forsvandt der betydelige Skovstrækninger, det var først henimod Slutningen af samme Aarhundrede, at man fik Interesse for at bevare Skovene. Et Resultat heraf var Frd. af 1805, der handler dels om Skovenes Udskiftning, dels om deres fremtidige Behandling. Frd. foreskriver, at alt Fællesskab mellem Skovejere og Græsningsejere skal være ophævet inden 5 Aar, og kun hvor Skov udelukkende er Krat eller Gærdselsskov, er det overladt Ejeren selv at bestemme, om han vil have Udskiftning foretaget.

Naar en Udskiftning skulde finde Sted, skulde en Del af Skoven udlægges til de Græsningsberettigede til fri Raa-

dighed, nemlig saa meget som svarede til $\frac{2}{3}$ af Skovenes boniterede Areal, og Resten tilfaldt Skovejeren.

Foruden den Taksation af Græsningen, som fandt Sted, blev der tillige sat en Opdyrkningstakst ved hvis Ansættelse, der toges Hensyn til Jordens Beskaffenhed.

For Udskiftningen gjaldt følgende Regler:

1. De større aabne Pladser, som fandtes i Skoven, tilhørte udelukkende Græsningsejeren.
2. Græsningsejernes Part skulde udlægges der, hvor Opdyrkningstaksten var højst, eller hvor Skoven var daarligst.
3. Der maatte ikke i noget Tilfælde borthugges noget af Skovens vestlige Side.

Den Del, som blev udlagt til Skovejerne, skulde for Fremtiden være Fredskov. Den skulde holdes indhegnet, og der maatte ikke gaa Kreaturer eller Svin i Skoven. — For saa vidt den Del, der blev udlagt til Græsningsejerne, var bevokset med Træer, tilhørte disse Skovejerne, og dersom Græsningsejerne ønskede at bevare Træerne paa deres Stykke, maatte de affinde sig med Skovejeren enten ved Pengevederlag eller ved at nøjes med et mindre boniteret Areal.

I 1805, da Matrikullen af 1688 endnu var gældende, var Skovene ansat til:

1. Skovskyld og Hartkorn eller
2. Hartkorn alene.

Dette sidste gælder saadanne Arealer, som i 1688 ikke var skovbevoksede, eller i alt Fald ikke med Skov, der kunde give Olden.

I første Tilfælde blev Skovskylden overført paa Skovejernes Part, og Græsningsejernes Part fik Hartkornet.

Udskiftning af Skovene blev dog ikke tilendebragt i Løbet af de 5 Aar, som Frd. foreskrev. For det første gjaldt Reglen ikke for Skove, der kun var Kratskove, for det andet var der en Del smaa Skovlodder, som paa Grund af

mangelfuld Kontrol ikke blev udskiftede, og endelig kunde Græsningsejerne protestere mod Udskiftningen, naar Jorden var saa daarlig, at det Areal, der blev udlagt til dem, vilde blive lyngbekovset eller værdiløst.

Ved Udskiftning maatte der ogsaa tages Hensyn til Tørveskjær, det blev her meget hyppig nødvendigt at give Lodsejerne Ret til at grave Tørv i en Mose, der var beliggende i en anden Mands Lod; ligesom ogsaa en Tørvemose ofte blev henlagt til fælles Afbenyttelse for alle Bymændene eller en Del af disse.

I det foran omhandlede er der søgt at oplyse om Jordenes Benyttelse under Fællesskabet, deres Udskiftning, saaledes som Forholdene eksisterede for Landet som Helhed. Derefter vil jeg forsøge at oplyse Byens og Sognets nærmere Forhold og Udvikling.

Jorderne laa her som andre Steder hen under Fællesdrift indtil Slutningen af det 18. Aarhundrede, idet Udskiftningen for Hedensted Sogn har fundet Sted omkr. ved Aaret 1782, det berettes saaledes:

I Sognepræst Hans Jensen Foss's Embedstid (1766-1793) blev Hedensted Bys Marker udskiftet, og fordi, som de her-værende gamle Sognefolks Fortælling endnu (i 1832) lyder, Præsten ikke passede paa sin Præstegaards Ret, blev de ham meget og øjensynlig fornærmet ved at tillægge den de ringeste Jorder og endog ufordelagtigt beliggende, for ikke at beholde de bedre Jorder, der laa nær ved Præstegaarden.

Paa nævnte Tidspunkt var Byens Gaarde og Huse almindeligvis endnu Fæste under Omegnens Herregaarde og benævnes herfor som Strøgods, saaledes 5 under Bygholm, 3 under Villiamsborg, 4 under Ørumgaard, 3 under Tirsbæk og 1 under Horsens Hospital; men begrundet ved deres Afstand fra Herregaardene blev de forholdsvis ret tidlig frigivet som Fæste, da der som tidligere omtalt allerede i 1810 forefindes 19 Selvejere og 10 Fæstere.

Ved Udskiftningen fik hver Gaard tildelt en Toft umiddelbart ved Gaarden, en Bylod, der i mange Tilfælde var sammenhængende med Toften, og dertil 1 eller flere Udlodder, endvidere et Skovskifte i Hedensted Skov (Spilkjær), der paa dette Tidspunkt var større i Udstrækning end nu, ligeledes Anpart i Fællesloden Gretbjerre, samt 2 Skifter i Hedensted Mose (1 østlig og 1 vestlig).

Af Byens Gaarde bestod 3 som Helgaarde, nemlig Præstegaarden, Hedenstedgaard og Elmely, (vil senere under de enkelte Gaardes Omtale findes nævnt ved Nr. 1, 5 og 10), medens de øvrige var Halvgaarde.

Foruden at Helgaardene ved Udskiftningen var tildelt de største Arealer af Ager, blev Skov og Mose tillige udskiftet med Hel- og Halvgaardsskifter, hvoraf førstnævnte var af dobbelt saa stort et Areal som sidstnævnte.

For Gretbjerre Skov bemærkes:

At ved den sidste Matrikulering blev Skoven vel ansat med Hartkorn, hvorimod dette ikke fordeltes til de enkelte Lodder, saa at Skatterne derfor maatte udredes af Lodsejerne i Fællesskab. Dette gav Anledning til Uenighed og Misfornøjelse, hvorfor en nærmere Skjelsætning, Matrikulering og Kortlægning fandt Sted omkr. ved 1880.

Dernæst forefandtes 7 Fæstehuse (Husmandsbrug eller Boelssteder), disse blev ligeledes tildelt en Bylod ved Ejendommen og 1 eller 2 Udlodder beliggende i Vestermarken eller ved Skoven, endvider 8 á 10 Fæstehuse (Huse med en Halvelod), kaldet jordløse Huse.

Gaarde og Huse var alle beliggende i Byen, der saaledes var af ret anselig Størrelse, idet den foruden nævnte Fæste- og jordløse Huse talte 17 Gaarde, samt Skole og Kirken. Gaardene var almindeligvis beliggende 3 St. i umiddelbar Nærhed af hinanden.

Som vedhæftede Kort udviser, var Skole og Kirke de nordligste Bygninger i Byen, medens Gaarden Matr. Nr. 3a (Hedegaard) var den sydligste.

Byens „Gadestævne“, samt Ungdommens Samlingplads — kaldet „Bormhave“ — var Byens Midtpunkt, og den Bydel,

der laa Nord herfor, kaldes „Nederholm“, medens den Bydel, der er beliggende Syd herfor, kaldes „Overholm“, hvilken Benævnelse fremdeles eksisterer, hvorimod Nederholm er bortfalden.

Til Orientering for Ejendommenes Beliggenhedsforhold henvises til vedh. Kort og efterfølgende Fortegnelse.

Betegnet ved Nr. og i Rækkefølge efter Kortet følger herefter en Omtale af Gaardene enkeltvis.

Nr. 1 Præstegaarden Matr. Nr. 1a.

Var ved Udskiftningen en af Byens Helgaarde og havde sit Jordtilliggende i Lodder beliggende mange forskellige Steder, saa at der frem geunem Tiden heraf flere Gange er foretaget Udstykninger.

Udlodden i Vestermarken bortsælges til Jens Peder Sørensen (Kroe), Olinesminde.

Efter at høre under denne Gaard nogle Aar overlades Lodden, skyldsat under Matr. Nr. 1a og 1c, til en Datter, og den eksisterende Gaard opføres herpaa ca. 1890. En senere Ejer har ladet den faa Navnet „Langagergaard“.

Bylodden Syd og Nord for Kirken solgtes ca. 1881 til daværende Sognefoged Niels Albrechtsen, der bebyggede Lodden og efter nogle Aars Forløb afhænder Jord med Bygninger til Læge Sonne. Ejendommen har senere eksisteret som Lægebolig.

Af Bylodden Øst for Byen frasolgtes en Del, der underlagdes Gaard Nr. 4. Senere er af samme Lod frasolgt ca. 12 Td. Land, hvoraf findes oprettet et Statshusmandsbrug.

Kratskovskiftet ved Daugaard Skjel er ligeledes bortsolgt.

Gaardens Areal af Ager er nu nedbragt til {ca. 20 Td. Land, medens Tilliggendet af Eng, Skov og Mose er til dels uforandret.

Gaarden er fremdeles beliggende paa sin oprindelige Plads, men har gennem Tiderne ændret sig meget i Bygningsform og Skikkelse.

At Bygningerne i sin Tid har været af anseelig Størrelse fremgaar ved Beretningen om:

At under en meget haard Storm, der indtraf for mange Aar tilbage — netop en Søndag medens Præsten forrettede Gudstjeneste i St. Dalby Kirke — blæste Overbygningen af Præstegaardens Lade, der var paa 30 Fag.

Grundplan af Præstegaardens ældre Stuehus vil ses under Afsnit V.

Den nuværende Hovedbygning er opført 1860 og findes afbildet paa hosstaaende Billede.

Nr. 2. Skolen. Matr. Nr. 2a.

Var efter Udskiftningen tillagt som Jordlod: En Trekant Syd for Kirkegaarden — der nu benyttes som Vendeplads for de Kirkesøgende med Køretøj, og hvorpaa Ligkapellet findes opført (der laa i sin Tid Dægneboligen).

Dernæst Nord for Kirkegaarden, (hvor Skolen med Have nu forefindes), en Jordstrimmel, der var kileformet og Nord for Skolebygningerne endte i en Spids, der her var sammenhængende med den egentlige Jordlod paa ca. 9 Td. Land, beliggende langs Landevejens østlige Side. Lodden er senere frasolgt henholdsvis 1900 og 1910.

Nr. 3. Birkelgaard. Matr. Nr. 7a.

Gaarden var at betragte som Halvgaard, ansat efter gl. Matrikul med 4 Td. Hartkorn, hørte under Bygholm Gods og var omkring 1780 bortfæstet til Mikkel Pedersen, overgaar derefter iflg. Godsets Fæsteprotokol 1787 til nævnte M. P.s Søn, Peder Mikkelsen, der betaler ved Fæstets Overtagelse 24 Rdl. Samme nævnes endnu som Gaardens Fæster 1810.

Det var den nordligste Gaard i Byen - laa Kirken nærmest - og saaledes den første, man nordfra stødte paa fra Landevejen. Af den Grund var Gaarden ofte Genstand for Logerende, især naar Pladsen i Konstantia Kro var optaget, søgte de Rejsende her til Byen og var til Huse i denne Gaard. De Landevejsfarende var velbekendt med dette. og at der samme Sted kunde opnaas Forsyning af saavel Spise- som Drikkevarer.

Gaarden erholdt herfor Navnet „Kroegaard“, og dens Besiddere fik Tilnavnet Kroe, saaledes findes i 1827 Enken efter forannævnte Peder Mikkelsen nævnt for Peder Kroes Enke. Herefter forsvinder Kroeslægten fra denne Gaard, idet en Søn, Søren Pedersen, flytter ind i Gaard Nr. 14 og vil senere blive nævnt herunder. Han fører Tilnavnet Kroe med sig.

Den foran omhandlede Gaard brænder i 1834 og flyttes derefter ud paa Udlodden i Vestermarken. Er paa dette Tidspunkt i Hans Olesens Eje.

Da en Del af Jorden omkring, hvor den nye Gaards Bygninger opførtes, bar Stednavnet Birkel, erholdt Gaarden herefter Navnet „Birkelgaard“. Gaarden overgaar 1844 til Hr. Gade, senere til Jørgen Christiansen, dernæst til dennes Søn, Rasmus Jørgensen, der er gift med Else Sørensen fra Knæsted. Dette Ægtepar afgaar ved Døden med kort Mellemrum efterladende umyndige Børn.

Gaarden bortsælges herefter ved Auktion og indkøbes af Købmd. Kristen Poulsen af Hedensted, der kort efter afgaar ved Døden. Herefter er Gaarden atter til Auktion og indkøbes af Ungkarl Jens Jensen, Hedensted Mark, der 1905 sælger den til Theodor Jacobsen, Hedensted, som lader

opføre en ny Staldbygning. Stuehuset faar en større Repa-
ration og ændres i Indretning. Th. Jacobsen sælger derefter
Bygninger med Hovedlodden ca. 50 Td. Land til Ungkarl
Jens Hansen af Aale 1913, men undtager fra Salget en
Parcel paa ca. 12 Td Land, lader herpaa opføre Bygninger,
hvilken Ejend. Th. J. senere har beboet og givet Navnet
„Solvang“.

Ved en Byttehandel med Nabogaarden afhænder Jens
Hansen 1916 Birkelgaard, der under Højkonjunktoren har
flere forskellige Ejere, indtil den i 1925 indkøbes af Chr.
Rottbøll, der under sit Ejerskab har udført større Grundfor-
bedringer, navnlig ved Dræning og Kultivering af et større
Areal i Tagkjær. Chr. Rottbøll er fremdeles Gaardens Ejer.

Gaarden har iøvrigt været Genstand for mange Udstyk-
ninger, i det Parceller betegnet under Matr. Nr. 7 med ved-
føjet Bogstav er af dennes oprindelige Tilliggende.

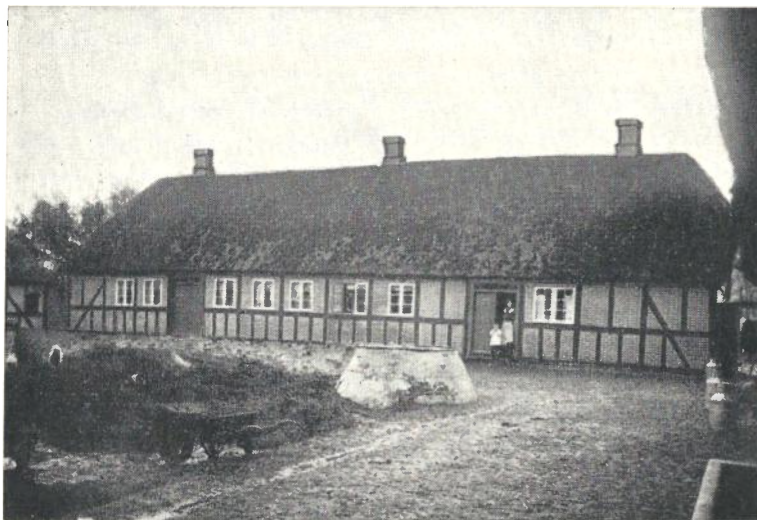
Nr. 4. Rørkjærgaard. Matr. Nr. 8a.

Rørkjærgaard var af Byens Halvgaarde, ansat med 4 Td.
Hartk., og hørte under Tirsbæk Gods, men overgaar ca. 1800
fra Fæste til Selveje. Gaarden havde efter Udskiftningen
sine Jordtilliggende i større og mindre Lodder, der fandtes
beliggende temmelig spredte, hvorfor de oprindelige Lod-
der i det væsentlige er frasolgt, og i Stedet er indkøbt en
stor Del af Præstegaardens Bylod øst for Byen. Iøvrigt har
der fra Gaarden fundet mange Udstykninger Sted, idet He-
densted Byjorder under Betegnelsen Matr. Nr. 8 med ved-
føjet Bogstav er Jord, der i sin Tid har været denne Gaard
underlagt, saaledes er en stor Del af Stationsbyen opført
herpaa.

Herunder skal tilføjes, at den ene af Gaardens Udlodder
i Vestermarken ca. 1870 blev overladt en Søn Jacob Olesen

Due. Lodden, der er skyldsat under Matr. Nr. 8f, bebygges, og denne Ejendom har senere faaet Navnet „Vibensholm“.

Som Gaardens Ejer nævnes i 1810 Mikkell Madsen, der formentlig har indkøbt den fra Fæste til fri Eje. I Forbindelse med Gaardbruget benyttede M. M. sig ogsaa af Handel, navnlig med Heste. Han efterlader Gaarden til en Datter, Elsebeth, der indgaar Ægteskab med Ole Jacobsen Due, der staar anført for Gaarden 1827 og har samme i en lang Aarrække, hvorefter den overgaar til en Søn, Hans Olesen Due, der under sit Ejerskab udfører et stort Kultiveringsarbejde. En Del af Gaardens Jord fandtes nemlig meget stenrig; Stenene blev opbrudt, og samlet i en mægtig Dynge lagt tæt ved Dalbyvejen, hvilket Sognets ældre endnu vil erindre. Efter at Hans Olesen Due er afgaaet ved Døden, indgaar hans efterladte Enke, Magdalene, 2. Ægteskab med Søren Jørgensen Møller af Oens. Umiddelbart efter Gaardens Overtagelse foretager S. J. Møller Ændringer i Jordtilliggendet ved Magelæg, Salg og Indkøb af anden Jord og bringer derved Gaarden til dens nuværende Stør-

Stuehus opført ca. 1820. (Efter Fotografi 1912).

relse med Tilliggender. Den overdrages herefter til Sønnen, Hans Jørgensen Møller, der efter faa Aars Virke afgaar ved Døden, hvorefter hans efterladte Enke Karen Møller f. Jensen er dens nuværende Ejer og har flyttet Gaarden ud til sin nuværende Beliggenhed ved Dalbyvejen, og opført den i ny, smuk og tidssvarende Skikkelse. Den bærer Navnet „Rørkjærgaard“.

Fra den gamle Gaard findes Stuehuset endnu bevaret paa sin oprindelige Plads og er afbildet paa hosstaaende Billede.

Nr. 5. Hedenstedgaard. Matr. Nr. 9a.

Gaarden var efter Jordernes Udskiftning en af Byens Helgaarde og staar ansat med ca. 10 $\frac{1}{2}$ Td. Hartk. Den var Fæstegaard under Ørumgaard, men indkøbes ret tidlig ca. 1800, til fri Ejendom. Som Gaardens Ejer staar 1810 anført Sognefoged Anders H. Vinther, der i Forbindelse hermed tillige er Ejer af Vindalgaard, ved dennes Udflytning blev begge Gaardes Bylodder forenet under Hedenstedgaard.

De vanskelige Tidsforhold bevirkede, at Anders H. Vinther maatte lade Gaarden sælge ved Auktion 1822, ved hvilken Lejlighed den indkøbes af Jens Jacobsen fra Hornum, gift med Maren Pedersdatter af Vesterby v. Klejs, for en Købesum af 4000 Rdl. foruden Aftægt.

Fra Gaarden er herefter frem i Tiden foretaget mange Udstykninger. Aar 1855 blev Udlodden i Vestermarken fraskilt, bebygget og overladt en Datter af forannævnte Ejer, Ane Malene Jensen, som indgaar Ægteskab med Niels Albrechtsen af Langskov Sogn. Samme besidder denne Gaard i en Aarrække, er herunder bl. a. Sognefoged. Niels Albrechtsen sælger i 1882 Gaarden til Niels Pedersen af Uhre, Hover Sogn, som dernæst overdrager den til Sønnen, Rasmus Petersen, der har givet den Navnet „Vesterbygaard“.

Da Jernbanen gennemførtes, anlagdes Holdeplads, senere Stationsbygning med Stationsplads paa Hedenstedgaards Jorder, hvilket senere har bevirket de mange Udstykninger, idet en stor Del af Stationsbyens Ejendomme er opført paa indkøbt Jord fra omhandlede Gaard, saaledes er alle Parceller betegnet under Matr. Nr. 9 med vedføjet Bogstav af Gaardens oprindelige Tilliggende.

Efter en Brand 1848 flyttedes Gaardens Bygninger ca. 100 Alen mod Sydvest fra dens oprindelige Beliggenhed.

Aar 1860 gaar Gaarden i Arv til Sønnen, Jacob Jensen, der 1865 indgaar Ægteskab med Karen Jørgensen af Spettrup. I Ægteskabet er 5 Børn, hvoraf Sønnen, Niels Esbe Jensen efter Faderens Død 1907 faar Gaarden overdraget.

Efter Moderens Død 1914 indgaar N. E. J. 1917 Ægteskab med Agnes Enevoldsen af Rimmerslund.

Efter Branden 1848 opførtes Stuehuset af Grundmur, Ud-længerne af Bindingsværk, alle forsynede m. Straatag, der delvis er ombyggede. Stuehuset har været underkastet en gennemgribende Restaurering og fremtræder nu i en smuk og stilfuld Skikkelse.

Billede af Hedenstedgaard.

Nr. 6. Vindalgaard. Matr. Nr. 18a.

Det har sin Vanskelighed at afgøre Gaardens Jordtilliggende ved Udskiftningen, da saavel denne som Hedenstedgaard — umiddelbart herefter — var i samme Mands Besiddelse — ejedes nemlig af Sognefoged Anders H. Vinther.

Under Henviisning til Kortet fremgaar heraf Gaardens Beliggenhed i Byen paa dette Tidspunkt. Den var oprindelig Fæstegaard under Ørumgaard, men er allerede indkøbt til fri Ejendom ca. 1800 og ejedes da af forannævnte Anders H. Vinther, der i 1803 lader nye Bygninger opføre paa Udlodden i Vestermarken og giver den Navnet „Vindalgaard“, hvilket skulde have sin Forbindelse eller Tilknytning med Navnet Vinther. Bylodden og evt. mere forenes derefter med Hedenstedgaards Tilliggende, hvilket er foran omtalt. Dels ved Køb, dels gennem Magelæg er den oprindelige Udlod i Vestermarken for Gaarden Jacobsminde af Chr. Ammentorp bleven underlagt Vindalgaard.

I Sognets Skatteliste for 1827 staar Vindalgaard anført for 3 Td. Hartk., derimod ikke Ejerens Navn, men 1835 er anført forannævnte Chr. Ammentorp, der herefter har Gaarden en Aarrække og sælger den 1865 til Jacob Jesper Sørensen af Urlev, som indgaar Ægteskab med Kristiane Marie (Datter af Grd. Jens Jacobsen, Hedenstedgaard). Jacob Jesper Sørensen faar som Mand ikke nogen lang Virketid, idet han afgaar ved Døden 1876, hvorimod hans efterladte Hustru — forannævnte Kristiane — herefter som Enke besidder Gaarden i ca. 40 Aar. I Ægteskabet var 4 Børn (Døtre), der alle er forblevne ugifte. Efter Moderens Død overtages Gaarden af Søstrene Maren, Ane Malene og Marie Sørensen, hvoraf de to førstnævnte er afgaaet ved Døden — medens sidstnævnte er dens nuværende Ejer.

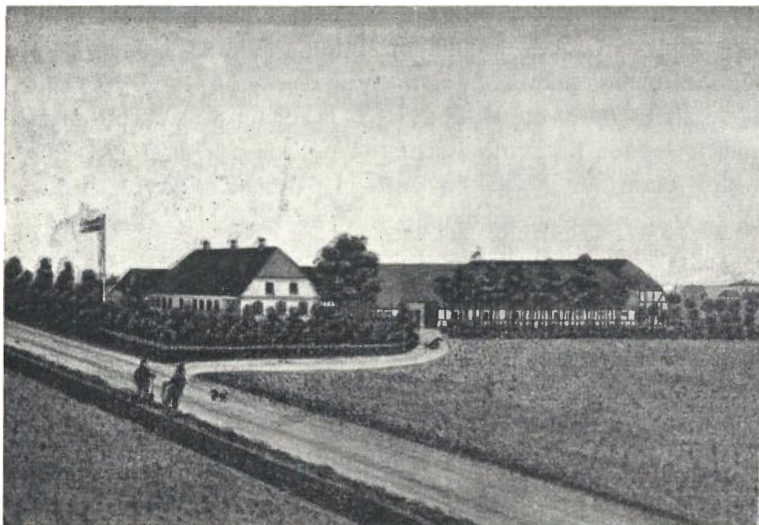
Man finder saaledes her det ejendommelige og noget enestaaende Tilfælde, at Driften af Gaarden efter 1876 er fortsat — altsaa gennem ca. 60 Aar — under kvindelig Besiddelse og dog har været fuldtud paa Højde med andre.

Nr. 7. Jacobsminde. Matr. Nr. 17a.

Gaarden var ved Udskiftningen af Byens Halvgaarde og underlagt Williamsborg, var Fæstegaard herfra, men erhvervedes til Selveje i Aaret 1825 af Jacob Jensen for en Købesum af 1360 Rdl., heraf for selve Gaarden 1000 Rdl. og Resten, 360 Rdl., angaar Besætning og Landgilde, Tiendegæld, Omkostninger m. v.

Gaardens Bygninger var paa dette Tidspunkt gamle, smaa og brøstfældige, de maatte herfor ombygges, saa snart de økonomiske Forhold tillod det.

Aar 1835 blev en Bylod tilhørende Nabogaarden (Staagballegaard) indkøbt og underlagt. 1844 blev en Udlod i Vestermarken, der tilhørte Gaard Nr. 10, indkøbt og underlagt, hvornæst Gaardens oprindelige Udlod i Vestermarken senere frasolgtes, dels som Magelæg med Vindalgaard, dels ved Udstykning til flere Ejendomme i Nærheden af Engum Skov, herved opnaaedes, at Jorderne blev mere fordelagtigt beliggende for Gaarden Bygninger - da disse hermed og navnlig begrundet af Jernbaneanlægget i 1867-68 fra at være beliggende ved Byens Gade - jfr. Kortet - blev flyttet ud til deres nuværende Beliggenhed.

Jacobsminde v. Hedensted. — Efter Tegning 1878.

Det er forøvrigt en gammel Slægtsgaard, idet Hans Jacobsen, der er den første i Slægten med Tilknytning til Gaarden, har Gaarden i Fæste fra omkring 1725 til sin Død 1755.

Efter Hans Jacobsen overgaar Gaarden som Fæste til Sønnen, Jakob Hansen, der er dens Besidder som saadan indtil 1790, hvorefter den overgaar til en Datter, Ane Kattrine Jacobsdatter, der indgaar Ægteskab med Ungkarl Jens Rasmussen af Hedensted (født i Gaard Nr. 10).

Aar 1825 rammes Gaarden af smitsom Sygdom (Thyfus) der angriber hele Gaardens Personale med Undtagelse af Sønnen (Jacob), saaledes ogsaa nævnte Ægtepar, der døde med 1 Dags Mellemlum og begravedes paa samme Dag og i en fælles Grav.

Jens Rasmussen og Hustru havde flere Børn, hvoraf den ældste Søn, Rasmus Jensen, kom paa Lyngby Seminarium og der antog Navnet „Baden“. Fra ham nedstammer de fleste af dem, som nu her i Landet fører Navnet „Baden“.

En anden Søn, Søren Jensen, kom, 18 Aar gl., til Glorup paa Fyn og antoges som Tjener for Greve Gerhardt Molthe, hvilken Stilling formentlig er opnaaet ved Anbefaling af Sognepræsten Pastor Laurberg (Huslærer paa Glorup forinden sin Kaldelse til Præsteembedet i Hedensted, jfr. foran). Nævnte Søren Jensens Søn, Julius, antoges af samme Grevskab som Tjener, da han var 14 Aar gl., og var i denne Stilling til han var 46 Aar - navnlig til Tjeneste for Grevinden, der opholdt sig meget i Udlandet. Julius Jensen fik saaledes herunder Lejlighed til gentagende Ophold i flere europæiske Lande og Storstæder.

Søren Jensens anden Søn, Henrik, var Skolelærer. Hans Børn har antaget Navnet „Arvin“. Af disse er en Søn, Julius Arvin, ansat ved Frederiksberg Skolevæsen og beklæder Stillingen som Skoleinspektør ved la Cours Vejs Skole - er saaledes en fremtrædende Personlighed inden for Skolevæsenet.

Efter Jens Rasmussen og Hustru's Død lader Ejeren af Williamsborg Gaarden stille til Auktion, hvorved den blev indkøbt til Selveje af Sønnen, Jakob Jensen, hvilket foran er

omtalt. Under Jacob Jensens Besiddelse ændres Gaardens Jordtilliggende noget, dels ved Køb, Salg og Magelæg, hvilket ligeledes foran er omtalt.

Ved Skøde af 1867 overdrages den dernæst til Sønnen, Peter Jacobsen, der flytter Gaarden ud til sin nuværende Beliggenhed og har den i Eje, indtil han ved Skøde 1903 overdrager den til Sønnen, Jacob Jacobsen, der er dens nuværende Ejer.

Anførte Brugere af Gaarden har beklædt Stillingen som Stedets Sognefoged med Undtagelse af Jacob Jensen, der var stærk opfordret, men undslog sig.

Gaarden har altsaa herefter været i Slægtens Besiddelse i 6 Led og i 200 Aar.

Paa Grund af Familienavnet Jacob har Gaarden faaet Navnet „Jacobsminde“.

Nr. 8. Staagballegaard. Matr. Nr. 4.

Var ved Jordernes Udskiftning af Byens Halvgaarde og underlagt Bygholms Gods. Gaarden staar iflg. Godsets Jordebog ansat med 4 Td Hartk. og bortfæstes 1802 til Jørgen Hansen, der betaler en Indfæstning af 80 Rdl. (Den forg. Fæster hed Mads Nielsen) *Mikkelsen*

Jørgen Hansen er Fæster af Gaarden indtil 1834, da samme ved Prokurator Holst, Horsens, indkøbes til Handelshuset Andreassen og Schmith, København.

Som Befuldmægtiget for Handelshuset sælges Gaarden atter ved nævnte Prokurator iflg. Købekontrakt af 10. Novembet s. A. til Ungkarl Rasmus Laursen af Overby, Ringe Sogn, for 1600 Rdl. For Halvdelen af Købesummen, der ikke betales kontant, udstedes Oblg., hvorved Køberens Fader, Sognefoged Lars Hansen, Ringe Sogn, ved Underskrift er indgaaet som Kautionist.

Rasmus Laursen er Svigersøn af forannævnte Jørgen Hansen. Omkring 1830 har Byen Indkvartering af fynske Dra-

goner, deriblandt er Rasmus Laursen indkvarteret i omhandlede Gaard. Herunder stiftes Bekendtskab med Datteren, Ellen Marie Jørgensdatter. Bekendtskabet har en Forlovelse med efterfølgende Giftermaal til Følge.

Aar 1834 flyttes Gaarden ud paa Udlodden i Vestermarken, og 1835 frasælges Gaardens Toft og Bylod til Gaard Nr. 7.

Aaret efter er der Manøvre paa Egnen, hvorunder Øvelserne var henlagt til Hedensted og Løsning m. v. Det fynske Dragon Rgm er deltagende, herunder Rasmus Laursen, der ved denne Lejlighed har Kvarter i sin egen Gaard.

Da han en Morgen ankommen til Stillingspladsen her inde i Byen og ikke findes antagelig pudset, idet han forud havde deltaget ved Gaardens Morgenarbejde, Staldenes Rengøring m. v., hvilket Uniform m. m. endnu prægedes af, idømtes han en af den Tids strenge Straffe, nemlig at gaa Spidsrod. Exekutionen skulde foregaa i Jens Jacobsens Gaard (nu Hedenstedgaard).

Efter at Forberedelserne hertil er truffen træder Gaardens Ejer frem og med Myndighed gør Paastand om, at han ikke taalte, en saadan Handling fandt Sted i hans Gaard endog paa en af Byens Mænd. Regimentets Befalingsmænd tog Paastanden til Følge.

Efter den ny Landevejs Anlæg, hvorved Vejens Linie udover Vestermarken faldt ca. 100 Favn mere østlig end tidligere, faar Gaarden en uheldig Beliggenhed, den flyttes herfor og opføres paa den gamle Landevejs Grund.

I Rasmus Laursen og Ellens Ægteskab er af Børn kun Sønnen, Jørgen Rasmussen, der ca. 1855 indgaar Ægteskab med Ane Cathrine Jacobsen af Hedensted. De har først en mindre Gaard i Vestermarken, senere nogle Aar en Gaard paa Assendrup Mark, men iflg. Kontrakt overtager Jørg. Rasmussen Fødegaarden 1867 med Forpligtelse til Ophold og Aftægt overfor Forældrene.

Omkring 1875 afgaar Hustruen Ellen ved Døden, hvortil knytter sig et meget trist Ulykkestilfælde. Rasmus Laursen er borte fra Hjemmet og ikke vendt tilbage ud paa Aftenen - Hustruen er urolig, og forsynet med en tændt Lygte vover hun sig ud i den meget taagede Novemberaften, for-

vilder sig bort fra Vejen og findes derefter druknet i en Mergelgrav. Et Par Aar senere dør hendes efterladte Mand.

Begrundet af sin Hustrus Svaghed bortforpagter Jørgen Rasmussen Gaarden 1881 og køber en mindre Ejendom i Hedensted By og bygger herpaa Villaen „Kastaniehøj“, hvor Hustruen, Ane Cathrine afgaar ved Døden 1886.

Jørgen Rasmussen indgaar herefter 2. Ægteskab med Else Marie Enevoldsen af Klakring. Han sælger saa fornævnte Ejendom, bor nogle Aar i Vejle og har derefter en mindre Ejendom paa Engum Mark; men overtager atter sin Gaard 1907, lader den herefter tildels ombygge i den nuværende smukke og stilfulde Skikkelse, hertil bistaaet af sin virksomme og energiske Hustru.

I dette Ægteskab er 3 Børn, hvoraf Sønnen, Rasmus Evald Rasmussen, faar Gaarden overdraget 1912. Aar 1923 afgaar Jørg. Rasmussen ved Døden.

Forinden man endnu havde Jernbaner, foregik al Transport af Heste, Kreaturer, Svin og Faar m. m. ad Landevejen for at føres Syd paa. Sidstnævnte 3 Dyrearter førtes i løs Drift. Under Transporten maatte der indtages Hvilesteder, her paa Egnen blev omhandlede Gaards Mark stedse benyttet, idet man her fandt Stedet velegnet ved den i Gaardens Nærhed værende Eng med Vandløb.

Stedet, hvor Driverne lod Dyrene gaa i Staa eller Stade (med jydsk Dialekt Staag). Af den Grund fik Markerne deromkring Stednavnet „Staagballe“, hvilket atter er grundlæggende for Gaardens Navn, „Staagballegaard“.

Nr. 9. Fredly. Matr. Nr. 5a.

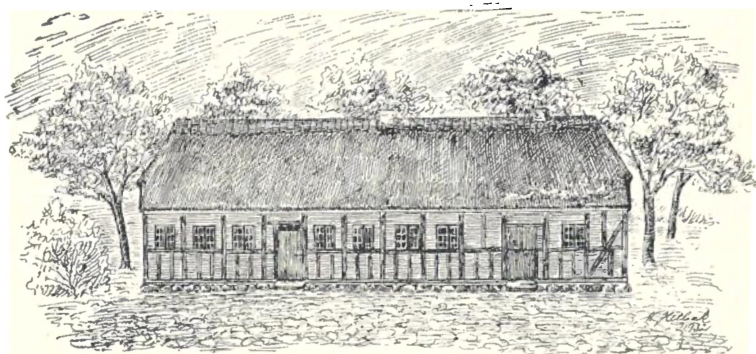
Gaarden var ved Jordudskiftningen af Byens Halvgaarde og underlagt Bygholm Gods, hvorfra den omkring 1800 er bortfæstet til Knud Videriksen gift med Mette Jensdatter af St. Dalby. Aar 1807 overgaar Gaarden i Fæste til nævnte Ægtepars Søn, Mikkel Knudsen. I Fæstebrevet er bemærket:

At Gaarden staar anført for 4 Td. Hartk., og at Fæstet tillige omfatter 1½ Gadehus i Hedensted, samt at Skiftebrev efter Faderen og Aftægts-Kontrakt med Moderen skal forsvarligen opfyldes. Som Indfæstning erlægges 100 Rdl.

Mikkel Knudsen indgaar Ægteskab med Mette Jensdatter Skovgaard af Spettrup (Datter af Jens Skovgaard, der omkr. 1800 er Fæster af en Gaard i Spettrup-Duelund.)

Her har man Traaden til Navnet „Skovgaard“, der ikke alene fremkommer under omhandlede Gaard, men tillige er fremme under Omtale af Sønderbygaard, L. Dalby og indenfor Familien Hans Rasmussen med Efterkommere i St. Dalby.

Til Gaardens Bygninger opførtes der 1814 et nyt Stuehus, der findes afbildet paa hosstaaende Billede.

Mikkel Knudsen indkøbte derefter Gaarden til Selvejendom i 1816 for en Købesum af 1400 Rdl. 1841 overlader han Udlodden i Vestermarken (ca. 50 Td. Land) til Sønnen, Knud Mikkelsen, hvorpaa der opføres Bygninger. Til dette

Formaal nedbrydes visse Dele af Hovedgaardens Udhuse og anvendes som delvis Materiale i den ny Gaard, der skyld-sattes under Matr. Nr. 5b og har senere erholdt Navnet „Stærbogaard“.

Den derefter tilbageværende Gaard med Bylodden, en mindre Lod i Vestermarken og Skovlodderne overlades til en anden Søn, Jens Skovgaard Mikkelsen, gift med Maren Sørensdatte.

Da Hovedgaardens Areal, som foran nævnt er bleven formindsket, og Udhusene delvis nedbrudt, bliver disse atter suppleret ved, at 2 mindre Huse, der laa i Nærheden op-førtes. Bygningerne fremtræder atter som en firelænget Gaard. Omend Udhusene er mindre af Størrelse end de tidligere, er de i samme gamle Bygningsstil med Straatag ogsaa for Gavlene, hvor Tagskæget gaar ned og er i Linie med Hus-sidens Tag. Jens Skovgaard Mikkelsen bortsælger endnu et Par Jordparceller, hvorefter hans Enke overlader Gaarden til Sønnen, Sejer Jensen Skovgaard, der er Ejer af samme nogle Aar og sælger den i 1895. En senere Ejer lader i Aaret 1899 Udhusene nedbryde og opfører i Stedet det nu-værende Stuehus og nordlige Længe, medens det gamle Stuehus forsynes med grundmurede Gavle og ændres lidt i Gaardsiden, ved at Vinduerne fjernes, men bevares iøvrigt i sin oprindelige Størrelse for derefter at anvendes som Lade.

Den er altsaa stedse beliggende paa sin oprindelige Plads og var den af Byens Gaarde, der bevaredes længst i gammel Skikkelse.

Efter Salget i 1895 er der flere Gange frasolgt af Arealet, som derved nedbringes til ca. 18 Td. Land.

Af dens forskellige Ejere har Fritz Walther givet den Navnet „Fredly“.

A. Gadestævne. (jfr. Situationsplan.)

Et kort Stykke Syd for sidst omhandlede Gaard, umiddelbart op til Gaden har man „Gadestævnet“, omtrent Byens Midtpunkt, og den Bydel, der laa Nord herfor kaldtes „Nederholm“, medens den sydlige Bydel kaldtes „Overholm“, hvilken sidste Benævnelse fremdeles eksisterer.

Paa Gadestævnet var anbragt en større Sten for hver af Byens Gaarde. Disse Sten tjente som Siddeplads for Byens Gaardmænd, der her har haft deres Samlingsplads for at drøfte Fælles-Anliggender indenfor deres eget lille Samfund.

B. Bormhave. (jfr. Situationsplan.)

Umiddelbart Syd for Gadestævnet forefandtes en aaben Plads, der ikke benyttedes til Dyrkning, men derimod til Samlingsplads for Byens Ungdom.

Til hvert Aars Fastelavn foretog Byens Karle deres Fastelavnsridt. I dette Øjemed var Hest og Rytter pyntet, hvilket besørge­des af Byens Piger, og det gjaldt her en Kappestrid om at møde i den smukkeste Udpyntning.

I Flok og Følge gik Toget herefter ud over By og Sogn for at gæste de forskellige Steder. Ankomsten til Gaarde blev afsungen en til Anledningen affattet Sang. En af Rytterne bar en særlig Narredragt og skulde under Opholdet i Gaarden saavel som paa hele Turen være rig paa Kunster og Narresteger ledsaget af gode Vittigheder. Besøget lønnedes med en Gave af Gaardmanden, og som Kvittering modtog Giveren sit Leve med Hurra, saaledes fortsættes Turen fra Gaard til Gaard.

Et saadant Ridt kunde være følsomt og anstrengende for Hestene. Følgen blev, at en af Bymændenes Heste ødelagdes, og dermed ophørte Fastelavnsridtet i Hedensted.

Efter at Rytterfølget havde været rundt og aflagt Visit i de forskellige Gaarde og Steder, samlede man paa Ungdommens Samlingsplads „Bormhave“. Her var foruden Rytterne Byens øvrige Ungdom og en Del af de ældre samlet, thi nu skulde Katten slaas af Tønden, hvilket var forbundet med stor Lystighed. Paa Pladsen var ophængt en Tønde, hvori Katten var indesluttet. Rytterne forsynedes med hver sin Knippel, og eftersom der redes forbi, langedes der ud efter Tønden. Et kraftigt Slag, der ret satte den i Sving, hilstes med Tilraab af de forsamlede.

Den Rytter, der endelig ved et velrettet Udfald fik Held til at vende Tønden, saa Katten - der bestod af en Græstørv - faldt ud, var Aarets Konge og hilstes med Hurraaab. Om Aftenen samlede Ungdommen til Fastelavnsgildet med Legestue i en af Gaardene, hvilket i Reglen gik paa Omgang i Byen, hvor den glade Ungdom da efter Tonerne fra Landsbyspillemandens Klarinet eller Fiol svang sig i Dansen hen over Storstuens Lergulv. Selskabet trakteredes med Smørrebrød og Øl.

Vil man herefter lade Tanken standse ved den Udvikling, Tiden har bragt for Hjem og By, er Forskellen fra Fortid til Nutid i høj Grad fremtrædende.

Fortidens Samkvem med sin stærke Begræsning aftvang et vist Sammenhold inden for Hjem og By. Vinteraftnerne tilbragtes af Husstanden i Samling inden for Hjemmets Døre, hvor alle deltog ved forskelligt Haandarbejde med Kartning, Spindning eller anden Husflid, der alt kendes fra „æ Bindstouw“. Til Læsning eller andet kulturelt Arbejde var der saa godt som ikke Adgang, Underholdningen bestod derfor ofte ved Fortælling af Beretninger fra Hoveriarbejdets forskellige Optrin, Herremændenes Tortur overfor Bønderne, Fortidshistoriske Overleveringer, Spøgelse- og Trolddomshistorier eller lignende.

Befolkningens faa Adspredelser bestod ved beskedne, fordringsløse og temmelig ensartede Sommenkomster inden for Byens Omraade. I det hele taget Forhold, der bragte Sammenhold, og hvorunder Hjemlivet næredes.

Gaar man derfra til Nutids-Forhold med den omfattende Udvikling, der bl. a. har medført, at Tilbringelse af Aften og Fritid for Husstanden i Samling næsten er forladt, tiltrods for den rige Adgang til Underholdning gennem Bøger, Blade, Radio m. m. De mangeartede Sammenslutninger, hver med sit Formaal, kalder til Møde baade her og der, Aften efter Aften, saavel ældre som yngre. De unge har deres særlige Sammenslutninger under sportslig og anden Karakter, der ligeledes indbyder til Sammenkomst Søndag efter Søndag, i de fleste Tilfælde helst med Tilslutning fra saa store Kredse som muligt, økonomiske Ofre ses der ofte bort fra, og med Nutidens Befordringsmidler er Afstande ikke nogen Hindring for Landsstævner, ja, end ikke for Verdensstævner.

Fra mange Sider vil denne Udvikling sikkert betragtes som en stor Vinding, andre vil maaske heri øjne noget af det tabte. Det rige, værdifulde Hjemliv med Sammenhold indenfor Hjem og Bylav vil sikkert herunder vanskeligt kunne finde sin Næring.

Nr. 10. Elmely. Matr. Nr. 12a.

Gaarden var ved Jordernes Udskiftning at betragte som Helgaard, og havde saaledes et temmelig stort Areal af god Bonitet og maa saaledes anses som Datidens bedste Gaard i Byen.

I Gaarden er fundet en Ligsten over Niels Rasmussen, død 1744 i sit 81. Aar og Hustru, Anna Mikkelsdatter, død 1742 i sit 80 Aar.

Gaarden har været Fæstegaard og underlagt Horsens Hospital. Efter Hospitalets Fæsteprotokol foreligger: Den 7. Januar 1693 har Horsens Hospital stedet og fæstet til Niels Rasmussen dend Horsens Hospitals Gaard udi Heinsted, som

Jens Rasmussen tilforn haver beboet og nu formedelst Armod og Alderdoms Skyld dend ei længere kund besidde, at svare Hs. kongl. Majestæt Skatter og andre Udgifter, og dend godvilligen for hannem opladt haver, hvilken Gaard med tilliggende, bemeldte Niels Rasmussen ald sin Livstid nyde og bruge o. s. v.

Denne Gaard maa sikkert være den samme, som i Matriklerne 1680 og 1690 hører under Rosenkranz, beboes af Jens Rasmussen og er 1 Td. 2 Sk. stor. Samme Gaard blev i 1690 mageskiftet fra Fru Elisabeth Rosenkranz, salig Knud Gyldenstjernes, til Horsens Hospital med 2 Gaarde og 1 Boel i Mols Herred. Mageskiftet er konfirmeret 1. Februar 1690 (Jydske aabne Brev 1689-94 Pag. 105).

Gaarden nævnes ved Mageskiftet at være skyldsæt til: 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Ørte Havre, $\frac{1}{2}$ Td. Smør, 1 Skovsvin, Gæsteri 10 mk.

Den 12. Januar 1713 faar Rasmus Nielsen, Barnefødt i Heinsted, af Horsens Hospital Fæstebrev paa Halvparten af den Gaard i Heinsted, som hans Fader Niels Rasmussen hidtil har beboet og for hannem opladt haver, og det paa Vilkaar: Til Indfæstning betaler han 6 Rdl. alle kongl. Contributioner, og Paalæg som nu er paabuden eller herefter paabydende vorder, som til hver St. Johannes og Martini betales til Horsens Hospital af nævnte Halve Gaard. Holdende dennes Huse udi tilbørlig og lovlig Tilstand saa og dets tilliggende Jorder forsvarlig gjøder, bruger og ved Magt holder. Hvorimod dend foranskrevne Halv Gaard med dens Tilliggende, som af Arild tillagt haver og med Rette dertil bør at ligge, han skal uindskrænket bruge og beholde hans Livs Tid, saalænge han i alle Maader retter sig efter Hs. kongl. Majestæts Love og Forordninger.

Den 6. Maj 1717 fæster Horsens Hospital til Niels Rasmussen af Heinsted et Huss sammesteds som Ditlev Michelsen sidst iboede og formedelst Armods Skyld maatte forlade. Fri for Indfæstning saasom tvende Huse findes ganske brøstfældige; men betale til Horsens Hospital den fulde Landgilde. Desligest er han pligtig af samme Huse

at gøre Rejser og andet forefaldende, ligesom hans Formand gjort haver, holde Stedets Huse i forsvarlig Stand og Hævd, og Ejendommen forsvarlig gjøde og bruge. Hvori- mod de tvende Huse med al dets Tilliggender han al sin Livs Tid bruge og nyde o. s. v.

Den 15. Juli 1725 fæster Jens Nielsen barnefødt i Heinsted af Horsens Hospital den halve Gaard sammesteds som hans gamle og skrøbelige Fader Niels Rasmussen hid- indtil har beboet og for hannem opladt haver og det paa efterskrevne Vilkaar: Til Indfæstning betaler han 6 Rdl., som til næste Martini skal erlægges, alle kongl. Contribu- tioner og Paalæg o. s. v. som nævnt under foranførte Fæ- stebrev af 12. Januar 1713.

Den 8. Juli 1727 fæster Rasmus Nielsen Barnefødt udi Heinsted dind halve Gaard sammesteds som hans Broder Jens Nielsen hidindtil har beboet og for han- nem opladt haver, og det paa efterskrevne Vilkaar: Alt hans befunden Kræ og Bæster med videre, som bemeldte Jens Nielsen hidintil har haft med Stedet og nu efterladt sig - bør bemeldte Rasmus Nielsen at nyde foruden nogen Betaling. Til Indfæstning betaler hand 6 Rdl., som han til mig allerede har erlagt, alle kongl. Skatter o. s. v. - alt som foranført under Fæstebrev af 12. Jan. 1713.

Den 16. Juli 1729 fæster Rasmus Nielsen og hans Hustru Magrethe Nielsdatter af Hor- sens Hospital det Hus udi Heinsted, som Niels Rasmussen sidst i Fæste haft haver staaende udi den nye Matrikul for 1 Sk. Hark. og skylder aarlig til Hospitalet udi Land- gilde 12 Skp. Rug og 6 mk. i Penge. Fri for Indfæstning, da Huset er ganske brøstfældigt, derefter fortsat som nævnt i tidligere Fæstebrev.

Foranførte sammenholdt vil fremgaa, at Gaarden under 7. Januar 1693 er bortfæstet samlet til Niels Rasmussen, dernæst 12. Januar 1713 deles i 2 halve Gaarde, hvoraf den ene Halvdel bortfæstes til N. R. Søn Rasmus Nielsen, som derefter under 8. Juli 1727 faar den anden Halvdel i

Fæste efter Broderen Jens Nielsen, samt i 1729 tillige Fæstehuset, og har derefter den samlede Gaard og Hus i Fæste.

Den 4. Septbr. 1759 faar Rasmus Niensens Søn, Søren Rasmussen, Fæste paa den Horsens Hospitals Gaard i Hedensted, som hans Fader R. N. hidindtil bebor, der staar for Hartk. Ager og Eng 7 Td. 6 Skp. 1 Fdk. - Skovskyld 1 Fdk. 1 Alb., alt fra 4. Septbr. 1759 og paa følg. Konditioner: Bygningerne, der er meget brøstfældige, maa han tillige med Faderen sætte i forsvarlig Stand og stedse vel vedligeholde efter Forstanderens Anvisning saaledes som ske kan paa bekvemmeste Maade efter Gaardens Beskaffenhed, men efter Faderens Død bekommer han til Nytte og Brug selv Gaardens Bygning og Lejlighed. Til Besætning paa den halve Gaard nyder han nu straks hele Faderens Besætning 4 Arbejdsheste, 1 god Plag, 1 Harve, 1 god Vogn, forsvarlig Sædekorn af alle Slags til den halve Gaard, og efter Faderens Død nyder han til Besætning paa den Halvdel af Gaarden øtter 4 Arbejdsheste, 1 god Vogn, 1 Ploug og Harve og ligeledes god Sædekorn af alle Slags til den sidste halve Gaard.

Af Gaardens Ager og Eng og andet Tilliggende nyder og bruger han den ene Halvpart og efter Faderens Død og den anden Halvdel, alt paa lovlig Maade.

Til rette Forfaldstider udreder Restancer, som erlægges med sin Halvpart saavel til Kongen som Hospitalet alle de Contributioner og Udgifter, som af samme aarlig svares bør, og efter sin Faders Død af den ganske Gaard den hele Contribution.

Landgilde af den Gaard til Hospitalet er aarlig til hver Martini 17 Rdl. 4 Mk.

Naar hans gamle Fader ved Døden afgaar, beholder hans Moder som Aftægt: 1. Til sin Bopæl og Brug det Hus, som efter aparte Fæstebrev haves sønden Gaarden, og er antagen i Hartk. for 1 Skp.

2. Derhos skal til samme Hus henhøre, samt det 2. og 3. Stykke Jord, „Helleholm“ kaldet, som er paa en Tønde Seddelland, hvilken Jord hendes Søn skal drive for en billig og maadelig Betaling.

3. Nyder hun fri Ildebrændsel af den til Gaarden hørende Kratskov, som hendes Søn eller efterkommende Fæstere frit skal hjemkøre hende.

4. Nyder hun fri Græsning til 4 Faar og 1 Ko paa fælles eller den søndre Græsod, hvorimod Enken selv betaler Skatter og andre Contributioner, og som Anpart til Gaarden betale af Landgilde 2 Rdl.

Det Mandskab, der er eller fødes paa denne Gaard, skal han aarlig anmelde for Forstanderen, hvor samme Mandskab opholder sig, og iøvrigt drage Omsorg for, saavidt det staar i hans Magt, at samme Mandskab, Hospitalet tilhørende, ikke fra Staunen og Godset bortkommer, men derom betimelig advare Forstanderen.

Af den paa Gaarden nævnte Ejendom maa han intet lade forkomme ejheller paa nogen Maade misbruge, men forholde sig disse Konditioner efterrettelig i alle Ord og Punkter, samt i alle Maader rette sig efter kongl. Love og Anordninger, og i alt bruge Gaardens Tilliggende paa forsvarlig og fornuftig Maade, saa skal han og vise Forstanderen eller dennes udsendte Hørighed og Lydighed.

Til Indfæstning betaler han af den hele Gaard 40 Rdl. Hvad Rejser enten til Hs. kongl. Majestæt eller Hospitalets Tjeneste maatte forefalde saavelsom anden Gierning og Arbejde, forretter han efter Tilsigelse ligesom andre Hospitals Bønder og Tjenere.

Dette til Bekræftelse under min Haand og hostrykt Signethe.

Horsens, den 7. November 1761.

Hans Bering.

Ligelydende originale Fæstebrev paa behørig stemplet Papir haver jeg i Dag modtaget samme, udi alle sine Ord og Punkter forbinder jeg mig herved ubrødelig at holde og efterleve.

Søren Rasmussen.

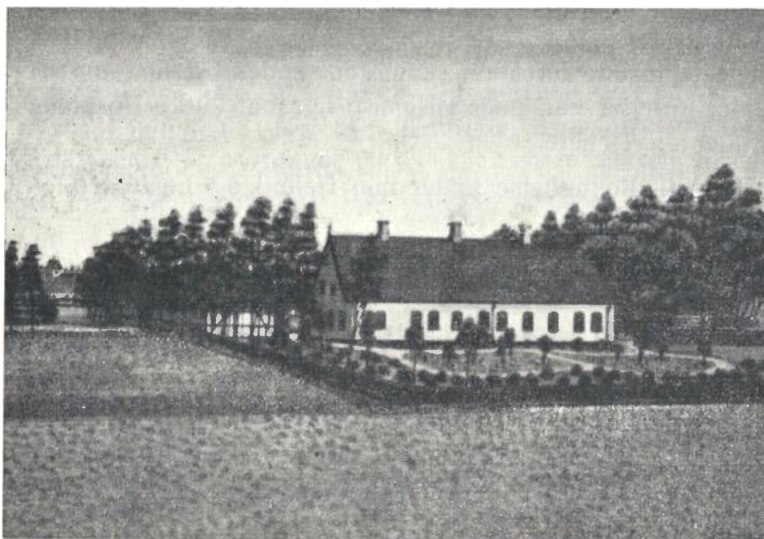
Gaardens Skatter for 1777 og Aarene indtil 1795 andrager aarlig:

Kongl. Skatter	14 Rdl.	3 mk.	25 sk.
Følkeskat		4 -	
Landgilde	17 -	4 -	12 -

Ved kongl. Resolution af 10. April 1795 er denne Gaard solgt og overdraget Fæsteren Søren Rasmussen for 190 Rdl. pr. Td. Hartkorn eller ca. 1475 Rdl.

Efter Søren Rasmussens Død indgaar hans Enke, Lene Hansdatter, i 1803 - 2. Ægteskab med Jacob Olesen Due af Klejs.

En Søn, Jens M. Due faar af Udlodden Syd for Skoven (ca. 15 Td. Land), hvorpaa der opføres Bygninger. En Datter faar dernæst en Parcel (ca. 25 Td. Land), hvorpaa der opføres en Gaard, som Kommunen i 1881 indkøber til Fattiggård. Hovedgaarden overtages af en anden Søn, Ole Jacobsen Due, og derefter gaar den i Arv til sidstnævntes Søn, Jens Jacob Jacobsen Due, der er Gaardens nuværende Ejer og har givet den Navnet „Elmely“. Den er fremdeles beliggende paa sin oprindelige Plads.

Gaarden „Elmely“ efter Tegning 1878.

Nr. 11. Marielyst. Matr. Nr. 13a.

Gaarden var Fæste under Williamsborg ifølge Genpart af Fæstebrev 1772 efter Godsets Jordebog saalydende:

Jørgen Hvas de Lindenpalm, Herre til Thyrsbæk og Bryskeborg, Deres Kongl. Majestæts Virkelige Justits- og Canseliraad gjør vitterlig: At have sted og fæstet som jeg og herved steder og fæster til Mikkell Christensen, Ladefoged her paa Gaarden, den mig tilhørende halve Gaard i Hedensted Bye, som Jesper Hansen har beboet og for nogen Tid siden er fradøet, staaende for Hartk. efter den ny Landmaalings Matrikul - Ager og Eng 3 Td. 4 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. som bemeldte Mikkell Ladefoged maa nyde, bruge og i Fæste beholde sin Livstid paa følgende Konditioner:

1. At han ægter Enken der paa Stedet og med hende omgaas som en fornuftig Mand og Husfader vel egner og anstaar.
2. Betaler til rette Forfaldstider alle de Kongl. Contributioner af Gaarden som ere eller bliver paabudne, uden Restanse, samt til Herskabet i Landgilde aarlig til hver Martini (Betatings-Termin) i Penge 8 Rdl., siger otte Rigsdaler.
3. Holder Gaarden paa Bygning og Besætning, som nu er i skikkelig Stand, forsvarlig vedlige. Intet af Gaardens Tilliggende enten Jord eller Eng forøder, men til Pligt bruger, end mindre anvender noget deraf uden Herskabets Tilladelse bortlejer eller udlaaner, retter sig iøvrigt efter Forordninger, er mig og min Fuldmægtig i Følge Loven hørig og lydlig - Alt under Fortabelse af dette Fæste, som hannem i Henseende til sin tro Tjeneste her hos mig er skænket.

Dette til Bekræftelse under min Haand og Segl.

Bryskeborg - Thyrsbæk, den 31. December 1772.

Lindenpalm.

L. S.

Ligelydende Fæstebrev haver jeg modtaget, som jeg forbinder mig til at efterleve.

Mikkell Kristensen.

Bemærkning til Oplysning for omhandlede Herregaard, der paa dette Tidspunkt bærer Navnet „Bryscheborg“ efter Fru Lisbeth Bryske til Tirsbæk, der var Gaardens Grundlægger. Den overgaar i 1775 fra Jørgen Hvas de Lindendal til Svigersønnen William Halling. Sidstnævnte giver den Navnet „Williamsborg“.

Gaarden har stort Tilliggende af Bøndergods, saaledes kan nævnes: 31 Gaarde og Huse i Daugaard, Hedensted 3 Gaarde (Nr. 7, 11 og 12) samt 5 Boelssteder eller Huse. Thorup 5 Gaarde, Gaarden Palmelund samt 7 Boelssteder eller Huse, formentlig hele Thorup By og Mark. Gjesager, der paa den Tid var een Gaard (Hartk. 11-4-2-1), Rimmerslund 5 Gaarde og 7 Boelssteder eller Huse, Hyrup 3 Gaarde, Gammelbye 3 Gaarde, 2 Huse, Stouby 3 Gaarde, og 7 Boelssteder eller Huse, Vrigsted 5 Gaarde, Kirkejord i St. Dalby.

De 3 Gaarde i Hedensted, Nr. 7, 11 og 12, der var Fæste under Williamsborg, havde nøjagtig samme Skyldsætning i Hartk., nemlig 4 Td. 1 Skp. 2 Fdk., og Skatteberegningen fortoges af Godset og indførtes i autoriserede Jordbøger, der aarlig maatte forevises Øvrigheden til Godkendelse.

Det fremgaar, at de paalignede Skatter for en af de omhandlede Hedensted Gaarde i 1780 andrager

Matr. Skat 9 Rdl. 1 mk. 20 sk.

Folkeskat 1 - 4 -

Landgilden 10 -

Heri var indbefattet Afgift til Viborg Tugthus - til Amtsskriverens Løn m. m.

Endvidere udskrives der Ekstraskat i Aarene 1780 - 1793 inkl.

Beløbene desangaaende findes ikke angivet.

Aar 1790 bortfæstes Gaarden iflg. Fæstebrev af 29. Marts til Ungkarl Niels Madsen Bank af Daugaard, idet Mikkel Kristensen staar anført som Gaardens Fæster i Aarene 1776 - 1787, men for 88-89 er nævnt Mikkel Lassen, som dog formentlig er samme Person, der fratræder i 1790 paa Grund af Svagelighed, hvorhos Gaarden af samme Aarsag bortfæstes til Ungkarl Niels Madsen Bank af Daugaard, der

samme Aar indgaar Ægteskab med en Datter af Gaardfæster, Sognefoged Jacob Hansen i Hedensted ved Navn Lena. N. M. B har derefter Gaarden i Fæste til ca. 1810, idet den da indkøbes til fri Ejendom. Dens Ejer nævnes paa dette Tidspunkt for Jens Olesen og fremdeles i en lang Aarrække, endog indtil 1843.

Nævnte Jens Olesen er gift med en Datter af Niels Madsen Bank ved Navn Sidsel Nielsdatter.

Dette Ægtepar har en Datter ved Navn Lene Jensdatter, der 1835 faar Udlodden Syd for Skoven overladt og indgaar Ægteskab med Niels Pedersen (Ullerup) af Thorup. Lodden betegnes under Matr. 13b, og den derpaa værende Gaard bærer Navnet „Elbolund“. Omkring ved samme Tidspunkt flyttes Hovedgaarden ud til sin nuværende Beliggenhed.

Aar 1843 skal den derefter være indkøbt ved Auktion af Mads Knudsen, der sikkert er gift med en Datter af foranævnte Jens Olesen. Hendes Navn er ukendt. Dernæst overlodes Gaarden atter til en Datter af Mads Knudsen ved Navn Sidsel Marie, der er i Ægteskab med Peder Jensen. Efter sidstnævntes Død hensidder Enken med Gaarden nogle Aar og sælger den herefter til hendes Søstersøn, Mads Christian Jørgensen, der er dens nuværende Ejer og har givet den Navnet „Marielyst“.

Nr. 12. Petersborg. Matr. Nr. 14a.

Var ved Udskiftningen en af Byens Halvgaarde og var Fæste under Williamsborg. Ifølge Godsets Jordebøger nævnes Jens Christensen som Gaardens Fæster i Aarene 1776 til 1787, dernæst Jens Laursen for 1788 og 89 (kunde evt. være samme Person). Herefter iflg. Fæstebrev:

Jeg Johan Friederich de Schmidten til Williamsborg steder og fæster herved til Niels Christensen, der havde Skøde paa sin Faders Gaard i Braae, den mig tilhørende Gaard

i Hedensted Bye, som Salig Jens Laursen sidst beboede og fradøde, men hans efterladte Enke nu til denne godvillig haver afstaaet, imod at han holder den med hende indgaaede Aftægts Forening, samt betaler og opfylder det i Skiftebrevet efter hendes Salig Mand til hendes Børn udlovede Penge med videre.

Hvilken Gaard, der staar for Hartkorn - Ager og Engs 4 Td. 1 Skp. 2 Fdk., bemeldte Niels Christensen sin Levetid maa nyde - bruge og i Fæste beholde, naar han som ovenmeldt holder Enken det belovede, og opfylder følgende Poster:

1. Aarligt svarer og erlægger til sine rette Tider uden Restance alle nu paabudte eller herefter paabydende Kongl. Skatter, og Paabudder etem Landgilde til hver Mortensdag 10 Rdl. skriver Ti Rigsdaler.
2. Forretter aarlig Rejser lige med de andre frie Bønder, og naar tilsiges en Dags Pløjning i For- og Efteraars Sæden, og en Dags Slet med en Karl og Holmer, samt holder de Gaarden tildelte Grøfter og Gærder omkring Williamsborgs Mark i forsvarlig Stand; for videre Hoveri er han befriet.
3. Dyrker og driver de til Gaarden liggende Jorder forsvarlig, og intet af dens Tilliggende bortlejer, ikke laaner - afhænder eller i andre Maader forøder. Bygning og Besætning, holdes stedse i forsvarlig Stand og bemeldte Inventarium. Tilsvare efter Vurdering saaledes som det ved Syn er hannem overleveret, og Forretningen herved Fæstet forklarer. Iøvrigt retter sig som Fæster efter Hs. kongl. Majestæts allernaadigste Lov og Forordninger, samt viser Hørighed og Lydighed imod mig og mine udsendte under hans Fæstes Fortabelse, som er betalt med Indfæstning 50 Rdl.

Dette til Bekræftelse under min Haand og Segl.

Williamsborg, den 30. Juni 1789.

Schmidten.

Ligelydende haver jeg rigtig modtagen, som jeg forpligter mig til at holde og efterleve.

Niels Christensen.

Til Vitterlighed som overværende underskriver

Mikkel Kristensen.

(Fæster af Gaard Nr. 11.)

Jacob Hansen.

Sognefoged.
Fæster af Gaard Nr. 7.

Gaarden indkøbes til fri Ejendom 1810.

Niels Christensen afgaar ved Døden ca. 1820, og hans Enke nævnes i Sognets Skatteliste for 1827 - hvornæst Gaarden, der flyttes ud til sin nuværende Beliggenhed omkring ved 1830 og overlades til en Datter, Ane Kjerstine Nielsdatter, der indgaar Ægteskab med Ungkarl Peter Klausen af Thorup, medens en Søn, Anders Nielsen, faar Udlodden Syd for Skoven, hvorpaa Gaarden (senere kaldet Humlekærlund) er opført. Peter Klausen og Anders Nielsen er opført i Fællesskab for Gaardens Skatter paa Sognets Skatteliste for 1834. Gaarden er da delt, men Udstykningen ikke endelig berigtiget. Peter Klausen indgaar 2. Ægteskab med Kirstine Kristensen af Løsning, og en Datter af dette Ægteskab, Birgitte Klausen faar Gaarden og indgaar Ægteskab med Ungkarl Laurs Hansen af Knæsted, derefter overgaar den 1917 til Sønnen Peter Hansen, der 1922 afgaar ved Døden samtidig med sin Kone, Olga, efterladende 2 smaa umyndige Børn.

Gaarden bortsælges da ved Auktion og indkøbtes af Jens Thygesen Christensen. Gaarden bærer nu Navnet „Petersborg“.

Nr. 13. Mariendal. Matr. Nr. 6a.

Var ved Udskiftningen en af Byens Halvgaarde og tildeltes en ret stor Bylod, en større Udlod Syd for Skoven, og en mindre Udlod i Vestermarken.

Den var underlagt Bygholm Gods og var herfra omkring 1800 bortfæstet til Ole Andersen, overgaar derefter 1805 i Fæste til Ole Jensen Møller, der ved Overtagelsen skal berigtige Skifte efter nævnte Formand, samt betale i Indfæstning 100 Rdl. Gaarden er i Fæstebrevet anført med 4 Td. Hartk.

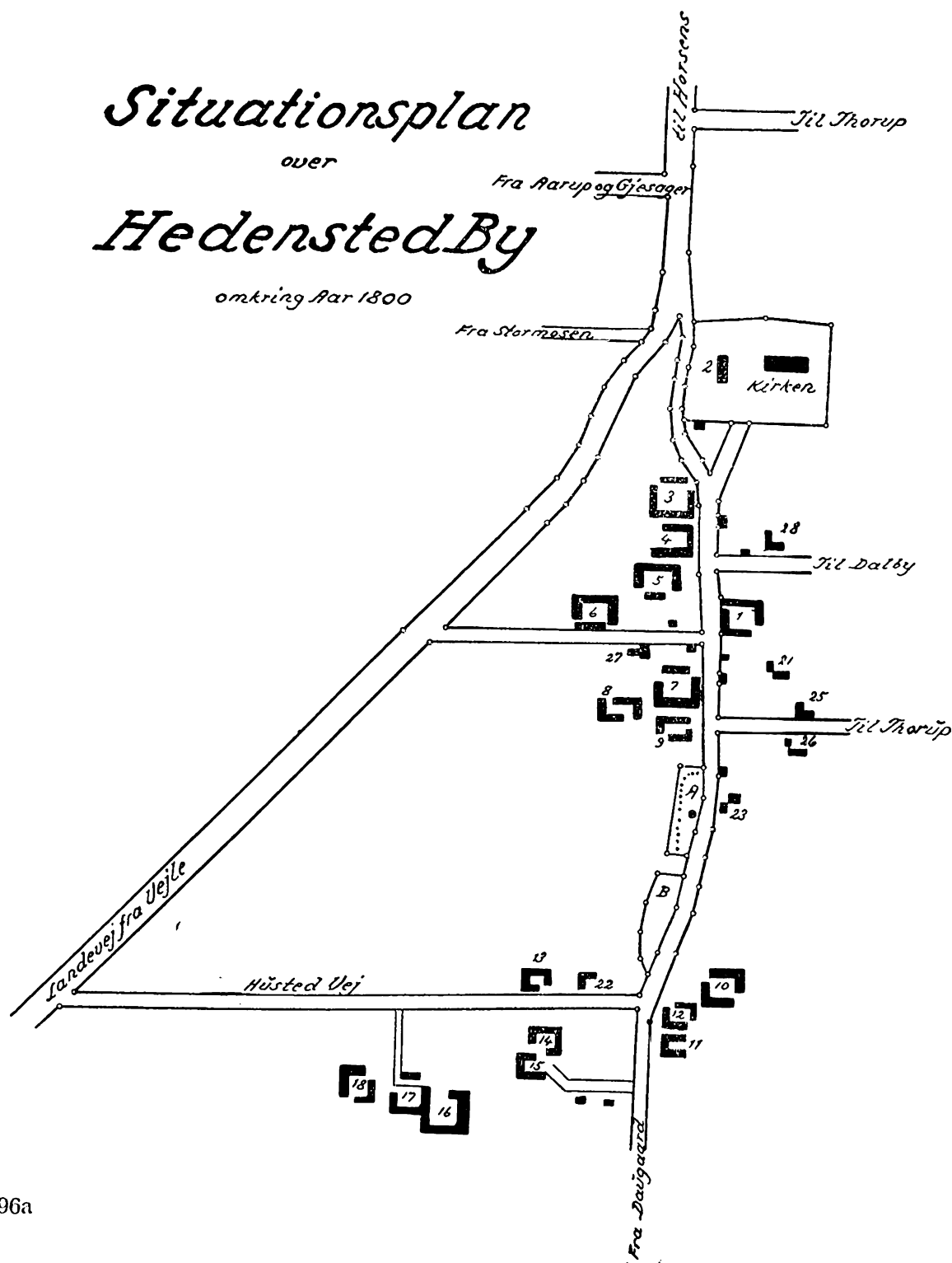
Ole Jensen Møller har fremdeles Gaarden i Fæste 1810, indkøber den derefter til Selveje, afgaar ved Døden omkring 1835, hvorefter hans efterladte Enke udstykker Gaarden saaledes, at Bylodden sælges til Ejeren af Nabogaarden (Gaard Nr. 14) og forenes med dennes Bylod.

Udlodden i Vestermarken sælges og forenes med Nabolodder i Nærheden af Engum Skov - medens Udlodden Syd for Skoven overlades til Sønnen Jens Olesen Møller, der bygger Lodden, hvorefter denne Gaard har haft mange forskellige Ejere, deriblandt Jens Peter Enevoldsen fra 1884 til ca. 1922, der gav den Navnet „Mariendal“.

Da den oprindelige Gaard efter anførte er nedbrudt, vil Beliggenheden kunne ses af Situationsplanen.

Situationsplan over Hedensted By

omkring Aar 1800

Nr.	Ejendommens Navn eller Betegnelse
1	Præstegaarden
2	Skolen
3	Birkelgaard
4	Rörtjærgaard
5	Hedenstedgaard
6	Vindalgaard
7	Jacobsminde
8	Staaqballegaard
9	Fredly
10	Elmely
11	Marielyst
12	Petersborg
13	Mariendal
14	Hustedgaard
15	Drejergaard
16	Damgaard
17	Holmegaard
18	Hedegaard
21	Fæstehus med Jord
22	" "
23	" "
25	" "
26	" "
27	" "
28	" "
A	Gadestævne
B	Børnehave
	Ungdommens Samlingsplads

Nr. 14. Hustedgaard. Matr. Nr. 10a.

Var ved Udskiftningen af Byens Halvgaarde og underlagt Ørumgaard, hvorfra den indkøbtes til Selveje af dens daværende Fæster Jens Sørensen i Aaret 1791 for en Købesum af 650 Rdl. Ved Købet medfulgte foruden Jordtilliggendet af Ager, Eng, Skov og Mose med Bygninger tillige et Hus i Byen.

Af Købekontrakten fremgaar:

1. At Gaarden er ansat med 3 Td. 5 Skp. 1 Fdk. 2 Alb. Hartkorn.
2. At Sælgeren er Michel Kiær, der samme Aar har indkøbt Ørumgaard med Gods af Birkedommer Jantzen.
3. At Køberen forpligtes til at gøre en Rejse med Heste og Vogn paa 4 a 6 Mil med Birkedommer Jantzens Gods, naar han flytter fra Ørumgaard.
4. At det Hus i Hedensted, som Niels Andersen for nærværende Tid ejer og beboer, for en Del Aar siden ved Markernes Udskiftning (foreg. som foran oplyst 1782) blev forsømt med Skyldsætning af Hartk., og da Huset er tillagt Jord af Ørumgaards Gods og Grund, forpligtes Køberen til ikke nogensinde at gøre Paastand om, at Husets Jord paalægges Hartk.
5. At den købte Gaard nærmest har eksisteret som Tvillinggaard til Nabogaarden (omtales under Nr. 15), hvis Ejer paa dette Tidspunkt er Iver Sørensen. Da der undertiden har været rejst Disputa mellem omhandlede Naboer Jens Sørensen og Iver Sørensen navnlig vedrørende Skjel - Linier og Punkter i Gaardene, Kørselsret for Iver Sørensen gennem den købte Gaard og denne Gaards Skov, Afbenyttelse af Gaardenes Fællesbrønd m. v., blev disse tidligere Strids-spørgsmaal afgjort i Forbindelse med Handelen.

Ved et Tiende-Skjøde udstedt 1813 af Michel Kiær, Ørumgaard, hvorved Jens Sørensen mod at betale 100 Rdl. fri-

gør Gaardens Hæftelse angaaende Kirketiende m. fl., og hvori tillige er bemærket, at Kirkejorden er overladt Degnen Hegelund paa Livstid fra 1. Maj 1812.

Aar 1823 sælger Jens Sørensen Gaarden til sin Søstersøn, Søren Pedersen (Kroe) for en Købesum af 1000 Rdl. samt Aftægt til Sælgeren, der skulde bestaa i Bolig paa Gaarden for Nyderen, og tillige Naturalydelse af forskellige Spise- og Drikkevarer samt Brændsel, alt meget nøje beskreven.

Denne Søren Pedersen formenes at være en Søn af Peder Nielsen Kroe (jfr. Omtalen af Gaard Nr. 3), fører altsaa Tilnavnet „Kroe“ med sig ind i den købte Gaard, som herafter benævnes „Kroegaard“ og er i en lang Aarrække i denne Slægts Besiddelse.

Gaardens Udlod Syd for Skoven frasælges ca. 1830, og den derpaa opførte Gaard har faaet Navnet „Christianslund“. Aar 1841 indkøbes Bylodden fra Gaard Nr. 15, og ca 1835 Bylodden fra Gaard Nr. 13 (Matr. Nr. 6b), disse var parallel-løbende med Gaardens Bylod henholdsvis mod Syd og Nord.

Nævnte Søren Pedersen med Tilnavnet „Kroe“ maa antages at være ret velbegavet og have nydt sine Medborgeres Tillid, var saaledes under sin Virketid Medlem af Sognets Fattig-Kommission og nogle Aar Stedets Sognefoged.

Han var iøvrigt gift med Karen Sørensdatter. I Ægteskabet er flere Børn, hvoriblandt 3 Sønner, hvoraf Jens Peder Søren 1853 overlades ca. Halvparten (den vestlige Del) af Matr. Nr. 10a og 6b, og herpaa opføres Gaarden „Olinesminde“.

En anden Søn, Peder Sørensen, faar 1858 overladt Gaardens Bygninger samt Toftlodden og den indkøbte Bylod fra Drejergaarden, de gamle Bygninger erstattes med nye og er opført ca. 100 Alen mere vestlig end de oprindelige.

En tredie Søn, Søren Stovnbjerg Sørensen, faar paa samme Tidspunkt overladt den Part af Matr. Nr. 10a og 6b, der laa Byen nærmest, herpaa opføres nye Bygninger ca. 200 Alen mere vestlig og paa modsat Side af Vejen for den oprindelige Gaards Beliggenhed. Nævnte 3 Sønner bærer fremdeles i Omtale Tilnavnet „Kroe“.

Søren Stovnbjerg Sørensen, der herefter er Gaardens Ejer og herunder forpligtet med Aftægt til sin Moder, Enke Karen Sørensdatter, besidder Gaarden en Aarrække, og efter hans Død indgaar Enken 2. Ægteskab med Hans Pedersen af Korning, som dernæst afstaar den til sin Søn, Søren Pedersen, der er dens nuværende Ejer.

- Gaarden har faaet Navnet „Hustedgaard“.

Nr. 15. Drejergaard. Matr. Nr. 24a.

Var oprindelig Byens mindste Gaard, og som foran omtalt Tvillinggaard til Gaard Nr. 14, Fæstegaard og underlagt Ørumgaard, men ejedes allerede omkring 1800 af Iver Sørensen, der giftede sig med Enken, Lene Hansdatter (jfr. Omtalen af Gaard Nr. 16), fraflytter derved den iboede Gaard, der afhændes til Mikkell Sørensen, kaldet Mikkell Drejer.

I Omtale gaar Gaarden herefter ind under Navnet „Drejer-gaarden“. Omkring 1830 overgaar den derefter til Sønnen, Søren Mikkelsen (Drejer), der 1841 frasælger Bylodden for 500 Rdl. til Naboen Søren Pedersen (Kroe) (jfr. Omtale af Gaard Nr. 14), medens der herefter opføres Bygninger paa Udlodden ved Skoven, som fremdeles er skyldsats under Matr. Nr. 24a.

Efter Søren Mikkelsens Død 1849 overlader hans Enke Ejendommen til en Søn, Jens Sørensen (Drejer), hvis Enke ca. 1906 sælger til Hans Kjær, og denne Ejendom har senere haft forskellige Ejere.

Nr. 16. Damgaard. Matr. Nr. 15a.

Var en af Byens Halvgaarde og underlagt Tirsbæk, hvorfra den indkøbtes til fri Eje omkring 1800, eksisterede som Tvillinggaard, og dens Besidder var 1798 Enken, Lene Hansdatter (jfr. Omtale af Gaard Nr. 17), der paa dette Tidspunkt er forlovet med Iver Sørensen (Gaard Nr. 15).

Efter deres Giftermaal flyttes Gaardens Bygninger ud paa Byloddens sydlige Del, hvor Gaarden fremdeles findes opført. Efter faa Aars Forløb afgaar Iver Sørensen ved Døden, idet Iver Sørensens Enke staar anført for Gaarden i 1810. Lodden deles herefter i 2 Parter, hvorved der oprettes en Tvillinggaard, og da nævnte Enke, Lene Hansdatter, i sit første Ægteskab havde 2 Døtre, er det sandsynligt, at hver af disse har erholdt Halvdelen. Som Ejere af disse Gaarde findes anført:

1827— Ole Sørensen og Jens Madsen.

1835—1838 Søren Petersen og Jens Mikkelsen.

1838—1849 Mads Nielsen og Ole Sørensen.

Mads Nielsen afgaar ved Døden 1849, hvorefter hans efterladte Enke, Mette Lene, forener Tvillinggaardene under et til en samlet Gaard i dens ⁿuværende Størrelse.

Nævnte Enke indgaar derefter ca. 1855 sit andet Ægteskab med Niels Møller (formentlig Søn af Ole J. Møller jfr. Gaard Nr. 13).

Efter hans Død sælger Enken, Mette Lene, Gaarden til Jørg. Petersen. Den ejes dernæst af Rasmus Ulbæk, der 1882 sælger til Mads Olesen af Sdr. Aldum, som atter 1896 sælger til Hans Jacobsen Due, der indgaar Ægteskab med Abalone Jacobsen og efter hendes Død 2. Ægteskab med Oline Due.

I Aarene ca. 1835-50 var der knyttet Teglværksdrift til Gaarden, en større Dam i Gaardens Nærhed skal have sin Oprindelse herfra, og i Forbindelse dermed har Gaarden erholdt Navnet „Damgaard“.

Hovedgaardens Udlod Syd for Skoven skal være frasolgt og bebygget omkr. 1811 og ejedes derefter af Peder Smed, der ca. 1835 overdrager til Laurs Pedersen (formentlig Søn

af førstnævnte), som derefter 1865 overdrager den til Sønnen Peder Laursen, overdrages derefter 1908 til sidstnævntes Søn, Laurs Laursen, der er dens nuværende Ejer. Denne Gaard findes skyldsæt under Matr. Nr. 11a og bærer Navnet „Søkærgaard“.

Nr. 17. Holmegaard, Matr. Nr. 16a.

Var ved Udskiftningen en af Byens Halvgaarde og bestod som Fæstegaard underlagt Tirsbæk, hvorfra den indkøbtes til fri Ejendom 1798 af Anna Mads-Datter - Enke efter Jørgen Sørensen i Hedensted - for en Købesum af 1100 Rdl. for Gaard med Besætning og Inventar samt et tilhørende jordløst Hus i Byen. Som foran bemærket var denne og Gaard Nr. 16 Tvillinggaarde og benævnes i Købekontrakt og Skjøde - henholdsvis af 1798 og 1800 - som Halve-Gaarde Nr. 2 og 3 under Tirsbæk Gods.

Under 27. Juni 1797 er oprettet en mindelig Forening (Overenskomst) mellem Noboerskerne Lene Hans-Datter af Gaard Nr. 3 og Anna Mads-Datter af Gaard Nr. 2. Heri nævnes bl. a.: Da disse tvende Gaarde bestandig have været sammenbyggede og alene adskilt hinanden i Midten, hvorigennem Gaard Nr. 3 har haft sin Fart over Gaard Nr. 2 ud til den ved Udskiftningen ansatte Vej til Byens Gade, hvoraf der mulig kunde rejse sig Disputa, naar disse Gaarde kommer under forskellige Ejere, saa have vi i denne Henseende aftalt og med det høje Herskabs fornødne Approbation intet imod, at denne Fart saaledes bestandig skal vedblive - medmindre, at Gaard Nr. 2 udlægger fornøden Jord til en passabel Vej udenom Gaarden i den østre og nordre Side.

Ligeledes var Grænselinien bestemt at skulle gaa ved et Gærde mellem Gaardene og forskellige bestemte Punkter i Bygningerne. Ogsaa angaaende Færdsel og Vejforhold til

Lodderne i Spilkjær og Kannikkeskoven, samt at Overfladevandet fra Gaard Nr. 3 ikke maa hindres i sit Løb som hidindtil gennem Gaard Nr. 2 for at gaa til Marks.

Denne Forening er underskrevet for Gaard Nr. 3 paa Lene Hansdatters Vegne af hendes Forlovede, Iver Sørensen (jfr. Gaard Nr. 15) og for Gaard Nr. 2, som Lavværge for Anna Madsdatter, af Gmd., Sognefoged Jacob Hansen af Hedensted (jfr. Gaard Nr. 7).

Anna Madsdatter erholder Skjøde paa Gaarden under 24. Maj 1800 og afstaar den atter ved Skjøde den 27. s. M. til Sønnen Søren Jørgensen, der herefter kun er beskaaren en kort Levetid, idet hans efterladte Dødsbo er optaget til Skifte under 19. Aug. s. A. Hans Enke Maren Knudsatter (Datter af Knud Videriksen, Hedensted) indgaar derefter 2. Ægteskab med Laust Olesen, der afgaar ved Døden ca. 1825, hvornæst nævnte Enke 1833 afstaar Gaarden til Sønnen Søren Laursen, der indgaar første Ægteskab med Else Jensdatter (Datter af Jens Knudsen, Nabogaarden). Af Børn i dette Ægteskab er en Datter, Maren Sørensen, senere gift med Søren Knudsen i Knæsted. Efter faa Aars Ægteskab afgaar Hustruen, Else, ved Døden, og Søren Laursen indgaar 2. Ægteskab med Kjersten Olesen af Kragelund. I dette Ægteskab er bl. a. Sønnen Ole Sørensen, der i en lang Aarrække ejede Daugaard Gæstgivergaard.

Efter Søren Laursens Død 1850 indgaar Enken 1852 andet Ægteskab med Niels Jessen af Brejning, som Aaret efter lader Gaarden tildels ombygge.

Hustruen Kjersten Olesen afgaar ved Døden 9.-1.-1868 og s. A. 18.-12. indgaar Niels Jessen andet Ægteskab med Ane Elisabeth Hansen af Rimmerslund.

I dette Ægteskab er 5 Børn. Aar 1893 afgaar N. J. ved Døden og Enken fortsætter med Gaarden, indtil den i 1913 overdrages den yngste Søn, Hans Jessen, der indgaar Ægteskab med Anna Buhl, Humlekærlund.

Gaarden er fremdeles beliggende paa sin oprindelige Plads og bærer Navnet „Holmegaard“.

Nr. 18. Hedegaard. Matr. Nr. 3a.

Var ved Udskiftningen af Byens Halvgaarde og tildelt en ret stor samlet Bylod, samt Udlodder grænsende til Engum Sogneskjel. Gaarden var underlagt Bygholm og iflg. Godsets Fæsteprotokol omkring 1790 bortfæstet til Jens Due, overgaar derefter 1798 i Fæste til Jens Knudsen (Søn af Knud Vidriksen, Hedensted), er herunder ansat med 4 Td. Hartk., og ved Indfæstningen er betalt 50 Rdl.

Samme faar endvidere Aar 1800 Fæste paa et Boel (Hartk. 1 Td., 1 Skp.) i Hedensted, der tidligere har været bortfæstet til Laust Smed.

Jens Knudsen besidder Gaarden en lang Aarrække, hvorunder den indkøbes til fri Ejendom. Efterlader sig 2 Døtre, der har Bryllup paa samme Dag. Else med Søven Laursen af Nabogaarden (jfr. Gaard Nr. 17) og Line med Jens Knudsen (Søn af Knud Sørensen, Knæsted). Sidstnævnte overtager Gaarden omkr. 1833 efter J. K. den ældres Død. I dette Ægteskab er en Datter, Ane, der senere giftes med Anders Stovnbjerg ved Gretbjerg Skov. Efter faa Aars ægteskabelig Samliv afgaar Hustruen Line ved Døden, og Enkemanden indgaar 2det Ægteskab med Kristine (Datter af Ole Møller, Hedensted). Under J. K. den yngres Virketid frasælges flere Parceller af Udlodderne, dels til Opretelse af nye selvstændige Smaabrug, dels til Sammenlægning med andre Parceller paa Hedensted Mark, saa at Jord betegnet med Matr. Nr. 3 med vedføjte Bogstav er af denne Gaards oprindelige Tilliggende. Herunder kan anføres: At naar Gaarden i sin Tid har ejet en Parcel i Bredal (Viekjær) kan dette sikkert forklares derhen, at Knud Sørensen, Knæsted er født i Engum og derfra har været Ejer af nævnte Jordlod i Bredal. Til Gengæld hørte en Jordlod (kaldet Kringo) beliggende i Nærheden af Knæsted under Jens Knudsens Gaard. Fader og Søn har foretaget et Magelæg, derved er „Viekær“ i Bredal blevet Ejendom for Gaarden i Hedensted og „Kringo“ Ejendom for Gaarden i Knæsted.

I Jens Knudsen og Hustru Kristines Ægteskab er 5 Sønner, hvoraf Jens Jensen overdrages Gaarden omkr. 1875,

han indgaar Ægteskab 1878 med Jenssine Rasmussen af Hatting. En Nat i Febr. 1882 opstod der Brand i Gaarden. Ilden var paasat. Bygningerne nedbrændte totalt, medens Besætning og en Del Indbo reddedes. De nye Bygninger opførtes herefter ca. 100 Alen mere vestlig end Gaardens oprindelige Beliggenhed.

Efter Jens Jensens Død 1909 indgaar hans eneste Datter, Maren Kristine, 1911 Ægteskab med Hans Lauritsen Hansen af Bindeballe, Randbøl Sogn, der overtager Gaarden og er dens nuværende Ejer.

Det er langtfra, at noget af Hede nu præger Gaardens Jorder, men oprindelig har Dele heraf været bevokset med Lyng og grænset til Byens Hedelodder. Gaarden har derefter erholdt Navnet „Hedegaard“.

Den væsentligste Del af Jordtilliggendet til Knæstedgaardene er ogsaa af Hedensted Bys Markjorder og findes skyldsats under Matr. Nr. 19 og 20, men da disse ogsaa har Jord af Thorup Grunde og oprindelig har haft sin Beliggenhed i denne By, vil disse findes omtalt herunder.

Herefter er Byens Gaarde omtalt. Fæstehuse (Boelssteder) er foran berørt. Angaaende de forskellige Gaarde og Huses Beliggenhed henvises til Situationsplanen.

Mortensgildet.

Efter Udskiftningen var største Delen af Jorderne fordelt til de forskellige Ejendomme, men enkelte mindre Arealer var dog forbeholdt til Byernes fælles Afbenyttelse, saaledes et Jordstykke til Hedensted By - beliggende mellem Hedensted og Thorup - hvor den enkelte kunde afhente Ler til Afbenyttelse ved Reparation eller Anlæg af Lergulve og til Brug, naar Husenes Vægsider skulde klines.

Et andet Stykke Fællesjord var beliggende i Hedensted Overholm, hvilket var bortlejet til Bysmeden og maatte benyttes til Afgræsning og Høslet.

Hvert Aars Mortensaften skulde Lejeafgiften betales. Bymændene tilligemed Smeden og Mølleren, der ikke mindst i ældre Tid hørte til Bylavets ret betydningsfulde Personligheder, samledes i den Anledning i en af Byens Gaarde efter Omgang. Mortensgildet fulgte med Snefoged-Bestillingen, den af Bymændene, der det paagældende Aar havde været Snefoged, var Vært ved Sammenkomsten.

Til Lejligheden forsynedes Spisekamret med en ekstra Bagning af det nye Aars Brødkorn. Kældereren savnede heller ikke velbrygget Øl og tilmed faldt det i Slagtetiden, saa Betingelserne var til Stede for et godt Mortensgilde.

Ved Aftenstide mødte Bymændene uden nærmere Indbydelse og bænkedes ved det veldækkede Bord, hvor intet savnedes af Brød, Øl eller Sulevarer - Brændevinsbæger og Ølkrus gik rundt fra Mand til Mand.

Under Spisningens Begyndelse drøftedes de dagligdags Emner, Vind og Vejr, blandet med Byens Nyt, men eftersom man tog for sig af Retterne, steg Humør og Velvære, og Samtalen drejede ind paa Markedsforhold m. m. Tidspunktet var naaet, da man velforsynet rejste sig fra Bordet og takkede for den gode Mad.

Med Ild paa Tobakspiben skulde Dyrene i Heste- og Kostalg besigtiges. Værten præsenterede Plagen, der var købt paa sidste Mikkelsmarked i Horsens, at Dyret led af den Naturfejl at være skævbenet, undgik ikke Mikkell Madsens Blik, øvet som han var i Hestehandel, nu manglede der ikke paa Stikpiller over for Dyrets Ejer, men Handelsmanden kunde for den Sags Skyld godt give Bud paa Plagen.

Sognefogden, der, naar Lejlighed bød sig, gerne slog en Krehandel af, fandt i Kostalden den søgte Handelsvare og fallede paa en graabroget 2 Aars Stud. Værten undslog sig for at sælge, men kunde der opnaas en Handel, bidrog det altid til Underholdningen. Naboerne opfordrede til at forlange, og efter Overvejelse forlangtes der 40 Rdl. Nej, aldrig kunde en mager Stud som denne koste de Penge, mente Sognefogden, og var der ikke en Mulighed for, at den kunde afhændes til Morten i Braa, der havde en forskrækkelig god Gaard, og som han undertiden slog en Krehandel med, var han slet ikke Liebhaber, men lige meget, et Bud vilde han dog give, 25 Rdl. Naboerne mæglede efter Evne, uden at Parterne var at faa nærmere sammen.

Man forlod Handelsemnet og gik ind i Stuen, fik Piberne stoppet og anbragte sig for at fortsætte Passiaren. Mikkell Lassen, der i sine unge Dage var Ladefoged paa Williamsborg - og paa dette Grundlag fik Fæste paa den Gaard i Hedensted, der nu beboedes, fortalte forskellige Oplevelser fra Hoveriets Dage. Fandt Naboerne, at Mikkell derved kom for højt op, blev han hjulpet ned igen med en Bemærkning om: „Du fik en god Fæstegaard, Mikkell, naar blot ikke Enken var gaaet med i Købet, nu fik Du Piskeren over dig, som Ladefoged havde Du den i Haanden.“

Smeden, hvis Aandsevner næppe stod paa Højde med hans store og kraftfulde Skikkelse i Forbindelse med et brøgsigt Væsen, kunde godt indgyde Respekt, hvor Manden viste sig. I sine unge Dage havde Smeden været i Kongens Tjeneste som Kyradseer ved de Horsens Hestfolk, hvilken Tilværelse var hans Stolthed og derfor et yndet Emne at berette om. Han benyttede ogsaa denne Lejlighed til at fortælle om de store Karles mægtige Kraftudfoldelser og

faldt bl. a. herunder ind med en Beretning om, at en af Kammeraterne bar sin Hest tværs over Søndergade i Horsens (*1). „Det har i Sandhed ikke været et Selskab for Smaafolk“, bemærkede Mølleren, „nu kan jeg forstaa, at Smeden blev udset til Fører, da By og Sogns Mænd og Karle blev samlet for at tage imod de udbrudte Slaver, paa Smedens svære Krop var der da Plads til at tage mod det første Stød fra Slaverne“(*2).

„Nu nok om det“, brød Sognefogden ind, „men har Smeden tænkt paa Lejeafgiften i Aften“. Smeden rettede sig i Sædet, trak den sværtede Lærredspose frem og betalte Afgiften, der efter gammel Sæd og Skik overlodes til Værten.

Handelsemnet kom atter frem, og efter megen Tilskyndelse gennem Mægling bød Sognefogden 30 Rdl., man fik nu et Krus Øl, hvorpaa Værten kunde sælge for 37, men saa heller ikke en Skilling billigere.

Der blev nu sat Smørrebrød, Øl og Brændevin paa Bordet, og man kunde atter nyde en Styrkning. Studehandlen toges atter op, og Sognefogden gav sit Bud paa 33, men saa heller ikke en Sysling mere.

Efter Spisningen gik Passiaren atter en Stund, Jesper Hansen, der var Medlem af Sognets Fattigkommission, var kommet ind paa en Beretning fra Kommissionens sidste Møde, hvor Mett Sofi i e Fattighus havde klaget over, at Mads P. Østergaard i Thorup havde leveret svovlede Tørv,

*1) I sin Tid havde Landet en Vaabenart, kaldet „Kyradsseer“, i daglig Tale ogsaa benævnet for de Horsens Hestfolk. For at være egnede hertil krævedes en Højde paa ca. 70 Tommer, passende kraftige og svære i Forhold til Højden. Mandskabet var beredne, til Udrustningen hørte Kyrads. Horsens var Garnisonsby. Vaabenarten er nedlagt omkr. 1848.

*2) I Krigsaaret 1848 forlød Efterretningen sydfra: De holstenske Slaver brudt ud - bevæger sig Nordpaa. Rygtet bredte sig som en Løbeild og medførte panikagtig Stemning. By og Sogns Mænd og Karle blev hurtigt alarmeret og forsynede sig med de Vaaben, der var for Haanden, Høstleer, Forke, Økser m. v. og tog Opstilling ved Hedensted Skole for at gaa imod Slavehæren. Det viste sig imidlertid at være et udspredd Rygte med falsk Alarm uden Baggrund, men nok til at skabe den største Forvirring.

og Jens Olesen i Rimmerslund beskadiget Røg. Endvidere tillod Kommissionen, at Rasmus Hjort maatte gifte sig med sin Kæreste, Maren Held - Karens, der forsørgetes under Stouby Sogns Fattigvæsen. Efter Overenskomst betaler Stouby Sogn 30 Rdl. ved Giftermaalet mod fremtidig at være hende kvit. „A tror sind det er en skidt Handel, lille Jesper“, udbrød Iver Sørensen, „Rasmus haar wann woes dye nok, vi behøvet et o fo hind mej“.

Dernæst kom Rasmus Krage, der var Skolepatron, ind paa, at Provsten nu havde paabudt, at der skulde bygges en anden Skole. De eksisterende Skoleforhold paa Kirkegaarden kunde ikke fortsætte.

Tiden var fremrykket, der maatte nu brydes op, herunder forsøgte en af Gæsterne endnu Mægling i Studehandlen, og Parterne gik sammen paa de 35, men saa vilde Sognefogden ogsaa paastaa, at Handelen burde stadfæstes ved et Lidkøb, hertil var Værten ikke uvillig, eftersom han gerne vilde sælge Dyret og endda havde opnaaet større Pris end beregnet. Lidkøbet blev nydt under Skæmt og Munterhed. Derefter bød man Godnat og takkede for en god Aften.

Thorup.

I Lighed med Hedensted foregik Jordernes Udskiftning noget nær samtidig i Sognets øvrige Byer.

I Thorup var Byens Gaarde og Huse alle Fæste-Ejendomme og underlagt Williamsborg med Undtagelse af en enkelt paa Thorup Mark beliggende tæt ved Gretbjerg Skov, som hørte under Daugaarden.

Jørgen Hvass til Tirsbæk og Williamsborg (sidstnævnte Gods paa den Tid kaldet Bryskeborg) skal i 1763 have ladet Gaarden paa Matr. Nr. 5 bygge og bortfæstet samme til en Kusk. Da Jørgen Hvass bar Navnet de Lindenspalme, skal Gaarden herefter have erholdt Navnet „Palme-lund“. I Aarene 1776 til 93 er Gaarden bortfæstet til Madam Boye, man kan tænke sig, at hun er Enke efter omhandlede Kusk.

De øvrige Gaarde var beliggende i Byen, herunder ogsaa Knæstedgaardene, der i sin Tid var een Gaard.

I Williamsborgs Jordebøger nævnes 5 Gaarde i Thorup som Fæste under Godset, der staar skyldsats for hver 6 $\frac{1}{4}$ Td. Ager og Engs Hartk. De indkøbes til fri Ejendom i Aarene 1797-99.

Nr. 1. Nytofte s. Thoruphøj og Lund.

Omkring 1750 er den oprindelige Gaard bortfæstet til Laurits Hansen. Den overtages dernæst i Fæste 1760 af Christen Andersen, der er Svigersøn af førstnævnte. Herefter overgaar den 1765 i Fæste til Niels Olesen. Aar 1789 afstaas den til Laurs Hansen Eeg, som skal svare Aftægt til N. Olesen og Kone, herunder indkøbes Gaarden fra Fæste til fri Eje.

L. H. Eeg og Hustru har i Ægteskabet 3 Børn, hvoraf en Datter faar Udlodden paa Thorup Mark og indgaar Ægteskab med Niels Frandsen, der har denne Gaard, kaldet „Lund“, gennem en lang Aarrække.

Laurs Eeg's Enke staar endnu 1827 anført for Hovedgaarden med Bylodden og opretter heraf en Tvillinggaard, hvoraf den ene Halvdel overlades en Søn, Niels Eeg, hvis Enke 1842 indgaar Ægteskab med Niels Peder Jørgensen, der efterfølges af Svigersønnen Johannes Andersen, som 1876 flytter denne Gaard ud Syd for Byen, hvor en senere Ejer efter dens Beliggenhed har givet den Navnet „Thorup-høj“. Medens den anden Halvdel af Tvillinggaarden overlades en Datter, Mette Laursdatter Eeg, der er i Ægteskab med en Peter Nielsen.

Dette Ægtepar lever fraskilt og sælger i 1832 Gaarden for 700 Rdl. til Thomas Nielsen af Hornstrup, som derefter 1854 lader den overgaa til Sønnen, Niels Jacob Thomsen, der tildels lader den ombygge. Aar 1900 overtages denne Gaard af N. J. Th.s Søn, Peter Nielsen, der under sit Ejerskab atter har opført nye, smukke Bygninger og givet den Navnet „Nytofte“.

Nr. 2. Rindbæklund. Matr. Nr. 4a.

Aar 1776 er denne Gaard overladt i Fæste til Peder Pedersen, der indkøber samme til fri Eje 1798. Aaret 1810 staar anført som Ejer Peder Jensen med Tilnavn „Ullerup“, der afgaar ved Døden omkring 1833, hvorefter hans efterladte Enke 1836 afstaar Gaarden til en Søn, Jens Pedersen (Ullerup), som er gift 2 Gange. I første Ægteskab er 3 Børn der alle i voksen Alder maa friste den sørgelige Lod at leve Livet i temmelig defekt Tilstand, saavel aandelig som legemlig.

Andet Ægteskab indgaas med Magdalene Nielsen af Hedensted, dette er barnløst. Efter Jens Pedersens Død indgaar Enken 1872 - 2. Ægteskab med Søren Olesen. I dette Ægteskab er en Datter Jenssine Marie. — Ægteparret samlever iøvrigt indtil Hustruen 1889 afgaar ved Døden.

Søren Olesen indgaar derefter 1890 sit 2det Ægteskab med Kirstine Enevoldsen af Klakring. I dette Ægteskab er 5 Børn.

Efter Forældrenes Død henholdsvis 1930 og 1934 overtages Gaarden af Sønnen, Aksel Olesen i Forbindelse med sine 2 Søstre, Lene og Amalie.

Gaarden laa i sin Tid midt i Byen ind imellem Gaardene Nr. 3 og 4. Ved Udflytningen oprettedes paa Bylodden en mindre Gaard, hvoraf Bygningerne fremdeles findes opført paa den gamle Gaards oprindelige Beliggenhed. Ejedes gennem en lang Aarrække af Rasmus Jensen, overgaar derefter til hans Datter, Nielssine Rasmussen, og dernæst efter hendes Død til nævnte R. Jensens Sønesøn, Niels Rasmussen, der er dens nuværende Ejer.

Hovedgaarden flyttedes 1801 ud til sin nuværende Beliggenhed, hvor den bærer Navnet „Rindbæklund“.

Nr. 3. Kastanielund. Matr. Nr. 3a.

Aar 1768 overtager Mads Pedersen med Tilnavn „Østergaard“ denne Gaard i Fæste efter sin afdøde Fader Peder Sørensen. Indkøber den til fri Ejendom 1798 og overdrager samme til Sønnen, Peder Madsen, omkring 1815, der kun har Gaarden et kort Aaremaal, begrundet af økonomiske Vanskeligheder, (man erindrer sig herunder Tidens Forhold med Pengekrise efterfulgt af Landbrugskrise) og afhænder den omkring 1820 til Niels Pedersen. Efter hans Død ca.

1850 gifter Enken sig med Søren Rasmussen (m. Tilnavn Stærk). Dernæst overgaar Gaarden 1878 til forannævnte Niels Pedersens Søn, Søren Nielsen, der tillige arver nævnte Tilnavn, og nævnes almindelig for Søren Stærk, gaar her-
 efter 1908 i Arv til dennes Søn, Møller Nielsen, der er dens nuværende Ejer. Gaarden er beliggende paa sin oprindelige Plads og bærer nu Navnet „Kastanielund“.

Nr. 4. Thorupgaard. Matr. Nr. 2a.

Gaardens Fæster omkring 1760 er Laurits Jørgensen, 1769 overgaar Fæstet til Sønnen Rasmus Laursen, som indkøber Gaarden til frit Eje 1797, hvornæst den overtages af dennes Søn, Laurits Rasmussen, der nævnes som Gaardens Ejer 1810.

Aar 1824 bortsælges Gaarden til Hans Nielsen, der i Sognets Skatteliste 1827 staar nævnt som Dannebrogsmænd. Denne Anerkendelse blev ham tildelt for udført Heltedåd, da Svenskerne i 1813 sendte en Hærafdeling mod Danmarks Sydgrænse — indtog Holsten og besatte Dele af Slesvig. Gaarden gaar derefter 1856 i Arv til Sønnen, Povl Hansen, og atter 1905 til dennes Søn, Hans Peter Povlsen, der er dens nuværende Ejer.

Den er stedse beliggende paa sin oprindelige Plads og bærer nu Navnet „Thorupgaard“.

Nr. 5. Knæstedgaardene.

Oprindelig een samlet Gaard, der omkring 1760 er bortfæstet til Kristoffer Nielsen og overtages 1767 i Fæste af Sønnen Jens Kristoffersen, der indkøber den til fri Eje 1797. Omhandlede Gaard var paa den Tid beliggende i Byen overfor Gaard Nr. 3, men paa modsat Side af Gaden. Den flyttedes ud 1803 og fordeltes til 2 Søstre, der giftedes henholdsvis med Povl Sørensen og Knud Sørensen.

Knæstedgaardene, der som foran berørt ved Jordudskiftningen, var tildelt Lodder af Hedensted Bymarker under Matr. Nr. 19 og 20 i Forbindelse med Lodder af Thorup Bymarker, henholdsvis Matr. Nr. 9 og 8.

Ved Gaardenes Udflytning opføres Bygningerne paa Matr. Nr. 19 af Hedensted for den Gaards Vedkommende, der overgaar til Poul Sørensen - medens den anden Gaards Bygninger opføres paa Matr. Nr. 20 af Hedensted og overgaar til Knud Sørensen.

Nr. 5a. „Knæstedgaard“. Matr. Nr. 19.

Poul Sørensen er efter foranførte gift med Jens Kristoffersens Datter af Thorup (hendes Navn ukendt) og har Gaarden, indtil den i 1838 afstaas til Hr. Fenger, der afgaar ved Døden 1839, medens hans Enke, Madam Fenger, derpaa i 1840 sælger samme til Hans Rasmussen, gift med Maren Sørensdatter, begge af Kærbølling, Bredsten Sogn. Dette Ægtepar afstaar i 1865 Gaarden til Sønnen Rasmus Hansen, gift med Abelone Jacobsen af Hedensted, dette fremgaar bl. a. af Inskriptionen paa Kirkens Orgel. Ægteskabet er kun kort, idet Hustruen afgaar ved Døden allerede 1867. Under dybtfølt Sorg og Savn af sin afdøde Hustru henlever Rasmus Hansen Resten af sin Levetid som Enkemand. Han var en stille og dybttænkende Natur - beklædte Stillingen som Sogneraadets Formand i 22 Aar, skænkede iflg. Testamente Orgelet til Hedensted Kirke og afgaar ved Døden 1907.

Herefter bortsælges Gaarden ved Auktion og indkøbes af Rasmus Hansens Søstersøn, Hans Jacobsen, der under sit Ejerskab bl. a. har opført nyt Stuehus 1914 og givet Gaarden Navnet „Knæstedgaard“.

Nr. 5b. „Sønderskovgaard“. Matr. Nr. 20.

Efter indgaaet Ægteskab med den anden af Jens Kristoffersens Døtre, Ane Jensdatter, indtræder Knud Sørensen — der var født i Engum 1772 — som denne Gaards Ejer.

I Ægteskabet er der evt. flere Bøin, ialtfald 2 Sønner, Søren f. 1812 og Jens Knudsen, hvoraf førstnævnte 1846 overtager Gaarden i Knæsted, medens sidstnævnte foran findes nævnt som Ejer af Gaard Nr. 18 (Matr. Nr. 3a Hedensted).

Aar 1854 indgaar Søren Knudsen Ægteskab med Maren Sørensen (Datter af Gmd. Søren Laursen i Hedensted). Efter Søren Knudsens Død 1890 fortsætter Enken med Gaarden, indtil den i 1908 afstaas til Sønnen, Knud Sørensen, som dernæst 1925 afhænder samme til 2 Søstersønner, Brødrene Jørgen og Søren Jørgensen.

Gaarden bærer Navnet „Sønderskovgaard“.

Endvidere nævnes i Godsets Jordebøger 6 Ejendomme for Thorup Huse, der omkring 1800 er bortfæstet til følgende: Klaus Sørensen, Anders Jensen, Søren Bendtsen, Søren Rasmussen, Niels Andersen og Jens Knudsen.

Heraf var 5 endnu Fæstere i 1810.

Lild Mølle. Matr. Nr. 7 af Thorup.

Efter foranførte vil fremgaa, at Lild Mølle ikke har bestaaet som Fæstegaard, ej heller da Thorup Bys Jorder er udskiftet, dog kan det være muligt, at Mølleriet paa dette Tidspunkt har eksisteret. Derimod er dens oprindelige Jordtilliggende, ca. 71 Td. Land Ager og Skov, indkøbt af de andre Thorup Gaardes Udlodder omkring 1800; idet Lild Mølle findes indbefattet under Tiendens Ændring i Ydelsesform 1810 (jfr. Afsnit I), hvorunder dens Ejer nævnes for Jens Sørensen.

I Forbindelse med Jordbruget er Ejendommen tillige drevet som Vandmølle med Vandkraft fra Tang Bæk og Thorup Bæk (Sidstnævnte vil senere fremkomme under Benævnelsen „Stam Hans's Bæk“). Disse Vandløb forenes ved L. Dalby og fortsætter derefter gennem Dalsænkningen mellem Thorup og Lille Dalby Marker forbi Lild Mølle til Røde Mølle og derefter videre.

Til Ejendommen har der foruden Jordbrug været knyttet forskellige Industri-Virksomheder, nemlig Kornmølle, Uldspinderi, Jernstøberi, Fiskerianlæg og Savskæreri drevet ved Vandkraft. Disse Virksomheder er efterhaanden nedlagt med Undtagelse af Savskæreriet.

Lild Mølle har iøvrigt haft mange forskellige Ejere. Heraf kan nævnes: Omkring 1810 Jens Sørensen, er derefter 1827 overgaaet til Cancelliraad Høffner, 1835 til 42 Kammerraad Christensen, 1842 N. J. Monrad, som 1881 afstaar den til Svigersønnen M. P. Caprani, der afgaar ved Døden 1889. Aaret efter afgiver Enken Skøde til R. H. Aastrup, der 1899 sælger til Tage Chr. Schmith, overgaar derefter 1905 til O. S. Nellemann, under hvis Ejerskab Gaardens Avlsbygninger nedbrænder og erstattes med nye, hvorefter Ejendommen 1914 afhændes til et Konsortium af Ejendomshandlere. Herunder foretages flere Udstykninger, idet Jordarealet ca. 25 Td. Land beliggende Syd for Hestehavevejen frasælges, medens Restarealet med Bygninger afhændes til Chr. Andersen, som 1918 sælger til Fabrikant Fr. Andersen, der anlægger Jernstøberi — en Virksomhed som ikke naar

nogen væsentlig Produktion — afhænder derefter Ejendommen til Hans Chr. Høj, der 1923 sælger til Jens Bank, som fremdeles er Gaardens Ejer.

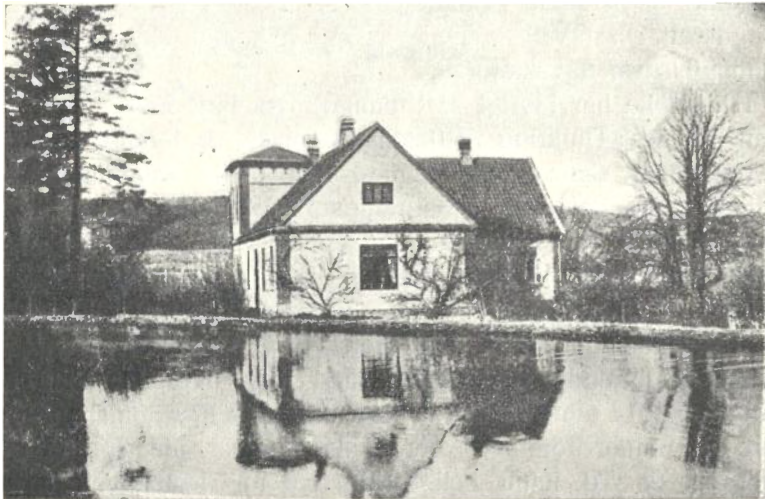
Lild Mølle findes herefter delt saaledes:

Arealet beliggende Syd for Hestehavevejen frasolgt, hvoraf 20 Td. Land er underlagt Røde Mølle, 1½ Td. Land Pindhalegaard, Ørum, samt en Parcel paa 4 Td. Land bebygget og ejes af Mølleribestyrer Povlsen, Røde Mølle.

Et Beboelseshus med den tidligere Mølleri- og Uldspinderibygning, der nu anvendes til Savskæreri med Fabrikation af mindre Artikler i Trævarer, ejes af Birkebæk Nielsen.

Medens Hovedgaarden med dertil hørende Bygninger og et Areal af 32 Td. Land Ager og 13 Td. Land Skov ejes af Jens Bank.

Lild Mølle findes særdeles smukt beliggende, dens Hovedbygning opført 1875 ses paa hosstaaende Billede.

Rimmerslund.

Rimmerslund var omkring 1800 af ret anselig Størrelse, idet de forskellige Gaarde og Huse, der senere er flyttet ud paa Marken, alle laa samlede i Byen.

Bestod som Fæste og underlagt Godserne Bygholm og Williamsborg, heraf fandtes 11 endnu 1810 som Fæstere under Bygholm, medens 13 paa dette Tidspunkt var Selvejere.

Ved Udskiftning var Gaardene tildelt en mindre Toft eller Kaalhave i Byen, samt en Lod henholdsvis i Vester- og Østermarken og enkelte en mindre Lod i Fejring, dertil i Almindelighed Tørveskifter i Rimmerslund Banker.

Gadeparti fra Rimmerslund

Konstantia Kro og Avlsgaard var en samlet Ejendom og beliggende, hvor Avlsgaarden endnu findes opført. Efter en Brand 1859 blev Kroen flyttet over paa Landevejens østlige Side til samme Plads, hvor den nedlagte Kros Bygninger endnu findes beliggende.

Avlsgaarden hjem søgtes atter af en Brand 1870. Gaarden var den Nat stærkt belagt med opstaldede Markedsheste, idet der var overfyldt og langtfra Staldrum nok i Kroen.

Hestene reddedes med Undtagelse af 4.

Konstantia Kro.

Hørte i sin Tid til en af Jyllands betydeligste Landevejskroer, hvilket er ganske naturligt efter dens Beliggenhed - midtvejs mellem Horsens og Vejle. Eftersom Jernbaner ikke eksisterede, var al Transport henvist til Vejene, hvoraf navnlig Hovedlandevejen var en særlig Færdssøgevej.

Bl. a. foregik her store Transporter af Heste, Kreaturer, Faar og Svin m. m., der førtes sydpaa og overnattede da ofte i Kroen. Anden Gods og Post var ligeledes henvist til at transporteres Landevejs.

Under Transport med en Drift Svin døde Svinedriveren i Konstantia Kro og begravedes paa Hedensted Kirkegaard. Hans Ligsten laa i sin Tid umiddelbart op til Skolens Indgangsdør. (Den Skole, der opførtes paa Kirkegaarden omkring 1800). Stenen (en tagformet Granitsten) findes nu anbragt udfør Taarnets Nordside. Af Indskriften læses bl. a.:

Under denne Sten hviler Ungkarl Terkel Sørensen Schou, som var født i Skovbølling Anno 1708 og døde d. 23. Febr. 1779 i sit Alders 71 Aar.

Den store Post-Diligence med sit Firspand kørte daglig, medbringende saavel Passagerer som Postsager. I Konstantia gjordes der Ophold, dels for at skifte Heste, men ogsaa for at aflevere Sognets Postsager, som Beboerne da selv maatte søge afhentet.

Prangere, Handelsmænd, Rejsende og andre Landevejsfarende søgte Kroen saavel om Dagen for at give Hestene et Foder og nyde en Forfriskning, men ogsaa for at logere om Natten, saa at der tit og ofte var overfyldt, og de Rejsende søgte da andet Steds hen, hvilket foran er berørt.

(Jfr. Gaard Nr. 3, Hedensted.)

Undertiden tiltrak Kroen ogsaa Egnens Befolkning, bl. a. blev visse Møder og Sammenkomster afholdt der, da man ikke havde andre offentlige Forsamlingslokaler i Sognet, men til enhver Tid var her Lejlighed til at træffe andre Mennesker, derved Nytt at spørge og ofte Anledning til et muntert Lag for dem, der satte Pris herpaa.

Konstantia Kro.

Ved enkelte Lejligheder var der i Konstantia ogsaa fornemme Gæster til Huse, saaledes da Kong Frederik d. 7. i Aaret 1857 foretog en Rejse gennem Jylland.

Kongen og hans Følge var under Fremmarchen exkorteret af Egnens Befolkning; thi den folkekære Konge ønskede jo navnlig at færdes midt iblandt sit Folk omgivet af de jævne Befolkningslag. I denne Anledning var Sognets Gaardmænd tilsagt at møde til Hest, men da Gaardmand Enevold Mortensen, Rimmerslund, undlod at efterkomme denne Tilsigelse, blev han herfor ikendt en Bøde af en Specie.

Kongen modtoges med den største Hyldest overalt. Over Landevejen ved Hedensted Skole var rejst Æresport, der bar følgende Indskrift:

„Frederik den Syvende, Folkets Ven“.

Skolebørnene var opstillet paa begge Sider af Vejen, mange af Egnens Beboere var samlet for at hilse paa Kongen og hans Følge.

Velkomsttalen var det overladt Præsten at besørge, som dog ved denne Lejlighed fattedes Ord (Præsten havde den Svaghed at være stammende). Kongen hilste paa de forsamlede og udkastede Spørgsmaalet: „Naa Folkens, er Høsten bragt godt i Hus“? Hvorpaa den tilstedeværende Gaardmand Anders Nielsen tog Ordet og udtalte: „Jo Tak Deres Majestæt - rigtig godt“.

En anden Æresport var rejst i Nærheden af Konstantia og havde følgende Indskrift:

„Velkommen ædle Drot - her mener vi det godt,
thi Jyden tro i Liv og Død - sin Konge svigter ej i Nød.“

Kongen og Følge spiste Frokost i Konstantia, ogsaa her kom mange til Stede, blandt andre fremstillede en Mand fra Sognet sig som Invalid fra Treaarskrigen og fik overladt 5 Daler. En anden - der forøvrigt var til Huse i Sognets Fattighus - fik Foretræde for Kongen og præsenterede sig som tidligere vestindisk Soldat, fik ligeledes tildelt 5 Daler.

Med de mange Penge paa Lommen fandt Manden sin Ven Frands Gabriel, og velforsynet med Drikkevarer holdtes Gilde. Stemningen blev efterhaanden høj, og Lovprisningen af Kongens Godhed ingenlunde forsømt.

Fattighuset rystede under det buldrende Gildeslag, som under en Orkan, og R. Hj. befandt sig i en ligesaa usikker Tilstand som en Vestindiefarer i den hæftigste Søgang.

Aarup.

Aarup bestod i sin Tid af 4 Gaarde, der alle var underlagt Bygholm og beliggende i umiddelbar Nærhed af hinanden ved Aarup - Gl. Sole Vejen ud mod Aaen.

1. Matr. Nr. 1a

var noget den største og bortfæstedes 1810 til Peder Pedersen af Thorup, der foruden at betale en Indfæstning af 200 Rdl. skal opfylde Aftægst-Kontrakt overfor sin Svigerfader Herman Christensen og Hustru, som var den tidligere Fæster. Gaarden staar herunder ansat med 4 Tdr. Hartk.

Peder Pedersen indkøber den senere til fri Eje, besidder samme en lang Aarrække og afgaar ved Døden ca. 1849, hvorefter Enken lader Gaarden dele, saaledes at en Søn, Herman Pedersen overlades Hovedgaarden, der skyldsættes under Matr. 1a, medens en anden Søn, Niels Pedersen, faar overladt et Jordareal af Hovedgaardens Tilliggende svarende til 1½ Td Hartk., hvilken Gaard senere i en lang Aarrække ejedes af Familien Behn, der gav den Navnet „Christiansminde“.

Efter Herman Pedersen overgaar Hovedgaarden ca. 1888 til dennes Søn, Peder Hermansen, som forbliver ugift og afgaar ved Døden 1920.

Dermed udgaar Gaarden af den Hermanske Slægt, indkøbes af Krigtidens Ejendomshandlere, der ved Udstykning formindsker dens Areal en Del - sælger derefter Gaarden til Niels Therkel Pedersen af Gjesager, som er dens nuværende Ejer. Gaarden er beliggende paa sin oprindelige Plads.

2. Matr. Nr. 2a.

Er ifølge Bygholm Fæsteprotokol omkring 1790 bortfæstet til Hans Jensen, overgaar derefter 1796 i Fæste til Abraham Jørgensen (findes nævnt i Skiftebrev jfr. Omtale

af Gaard Nr. 7 i St. Dalby), gaar derefter over til en Svigersøn, Søren Mortensen, der efterfølges af Mikkel Jørgensen, Jens Bisgaard og forskellige andre. Ejes for Tiden af Thomas B. Knudsen. Gaarden har fremdeles sin oprindelige Beliggenhed og bærer Navnet „Aagaard“.

3. Oprindelig skyldsæt under Matr. Nr. 3a, men efter forskellige Magelæg nu findes ansat under Matr. 2c og 1b. Den havde som anført oprindelig sin Beliggenhed i Byen og er derfra flyttet ud til samme Plads ved Gjesagervejen, hvor den endnu findes opført.

Omkring 1800 er Gaarden bortfæstet til Ole Nielsen, overgaar derefter til Sønnen Niels Olesen, der foruden en Indfæstning af 50 Rdl. skal opfylde Aftægts-Kontrakt overfor Faderen. Niels Olesen indkøber den til fri Eje, hvorefter den 1845 overgaar til Frederik Olesen, har senere haft forskellige Ejere, deriblandt Niels Larsen, der i Forbindelse med Gaarden anlagde et mindre Teglværk paa Gaardens Mark. Senere Niels Chr. Lunde, der opførte dens nuværende Stuehus og Kostald og afhændede den derefter til Hans Moss.

Gaarden bærer Navnet „Petersmind“.

4. Matr. Nr. 4a. I sin Tid kaldet: „Den røde Gaard“.

Er omkring 1780 i Fæste til Hans Stephansen og overgaar derefter 1788 til Christen Jensen Due (findes nævnt i Skiftebrev jfr. Omtale af Gaard Nr. 7 i St. Dalby.)

Gaarden indkøbes til fri Eje, nedbrænder og flyttes ud til sin nuværende Beliggenhed ved Gjesagervejen, har der været ejet i Aarene omkring 1827 af Niels Petersen, 1835 til 47 af Mikkel Jensen, 1848 og derefter af Hans Peter Nielsen, senere af Peder Chr. Forpagter, der 1867 sælger til Isak Laursen, som atter 1886 sælger til Knud Michaelsen, der under sit Ejerskab udfører betydelige Forbedringer af Gaarden, dels ved Markens Kultivering, Beplantning m. v., dels ved Om- og Nybygning af dens Bygninger, gav den Navnet „Elmegaard“ og sælger den derefter 1917 til Rasmus Palmelund, der er dens nuværende Ejer.

Gjesager.

Gjesager var oprindelig en samlet Gaard og hørte sidst i det 18. Aarhundrede, da Jørgen Hvass ejede Godserne Tirsbæk og Bryskeborg (Williamsborg), under sidstnævnte Gods. Ifølge Godsets Jordebøger staar Gaarden paa den Tid skyldsat for 11 $\frac{1}{2}$ Td Hartkorn og er i Tiden 1780-90 bortfæstet til en Hvass, hvis Fornavn efter disse Optegnelser ikke bestemt kan afgøres, men er anført saaledes - Mons. Ms. I. Hvass, hvilken Betegnelse kan udtydes til det franske Monsiur, en Tiltale, der paa den Tid benyttedes overfor studerede Personer, Riddere o. fl.

Ældre stedkendte Personers Beretning gaar ud paa, at en Jens Hvass havde Gjesagergaarden. Han omtales som en daarlig Økonom, der førte et uroligt Levned og havde Tilbøjelighed for de fyldte Bægere. Vedkommende var formentlig identisk med Broderen til Jørg. Hvass, som navngives Jens Hvass, var cand. theol. og blev i 1752 Præst til Durup og Tøndering i Salling, fik i 1758 af Broderen Expectancebrev paa Brøndum og Hvidbjerg Sogne under Kjærgaardsholm.

En Ligsten paa Hedensted Kirkegaard bærer følgende Indskrift:

Her gemmes Støvet af
METTE COTHANNA LOSS

Hun var født i Horsens den 22. Januar 1724,
blev det under hendes Ægteskaber,
det første med

Herr Christian Olesen Fløye,
det andet med

Herr Peter Christian Hvass
forundt at blive Moder til (ulæselige Tal) Sønner
og 7 Døttre.

Den øvrige Indskrift er beskadiget og ulæselig.

Ligstenens Navne: Peter Chr. Hvass og Mette Coth. Loss har sikkert været henholdsvis Broder og Søster til Jørgen Hvass og Maren Loss paa Tirsbæk, altsaa herefter dobbelt Svogerskab.

Foranstaaende Oplysninger sammenholdt kan det vel ikke bestemt afgøres, hvilken, eller om eventuelt begge de nævnte Hvass'er har været boende i Gjesager; men afgjort er det, at Gjesagergaarden var under Williamsborg og overladt en Hvass i Fæste, dog paa Særvilkaar, at der skulde svares de paabudte ordinære og ekstraordinære Skatter, men var fritaget for Landgilde, Hoveri m. v.

I Betragtning af, at Gjesager var Sognets største Gaard og Slægtsskabsforbindelsen til den mægtige Herremand Jørg. Hvass, besatte forannævnte Familier Hvass den øverste Stol i Kirken, dette er grundlæggende for, at Beboerne af Gjesager fremdeles senere og endnu benytter Kirkens øverste Stolestade.

Aar 1791 er Hvas afgaaet ved Døden, og der udstedes følgende Fæstebrev:

Jeg, Johan Frederich Schmidten til Williamsborg stæder og fæster herved til Hans Friis det halve af Gjesager-Gaarden, saaledes som han og hans Nabo, Søren Nielsen, have delt Bygning og Ejendommen imellem sig, indtil jeg faar i Sinde ved Landmaaler at lade Jorden skifte og dele, staaende for Hartk., Ager og Eng 5 Td. 6 Skp. 1 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb., alt saaledes, at han sin Livstid maa nyde, bruge og i Fæste beholde samme, naar han opfylder følgende Konditioner:

1. Opfylder Fæsterne en for begge og begge for en den med Madam Hvass indgaaede Akkord i alle Poster, saaledes at ingen billig Aarsag kan blive til Klage.
2. Betaler aarlig til sine rette Tider uden nogen Restancer alle nu paabudte, eller herefter allermaadigst paabydende ordn. eller ekstraord. Skatter og Paabudder.
3. I Landgilde betaler han aarlig til hvert Aars Martini Dag saalænge Madam Hvass lever 2 Rdl. 3 mk., men efter hendes Død 20 Rdl.

4. Af Hoveri forretter han intet videre end aarlig 2 Rejser med Karl, Heste og Vogn naar forlanges, hver paa 6 Mil eller flere paa kortere Vej, naar samme ej overskrider den bestemte Vejs Længde.
5. Retter sig iøvrigt efter hans Kongl. Majestæts allernaadigste Love og Forordninger, og viser mig den skyldige Hørsommelighed. Dyrker og driver sin Jord forsvarlig, og intet af den, Moser eller Hede, til nogen afhænder, lejer, laaner, giver eller i anden Maader forøder, samt altid holder Gaardens Bygning og Besætning med Inventair i den Stand, som det ved Syn er ham overleveret og vedhæftede Synsforretning forklarer, hvorimod han for Indfæstning er befriet.

Naar disse Poster i alt opfyldes og efterleves - forskikkes dette Fæste-Brev herved under min Haand og Segl at holdes, men i modsat Tilfælde er det forbrudt.

Williamsborg, den 7. Novbr. 1791.

Schmidten.

Ligelydende Fæstebrev er samme Dato udstedt til Søren Nielsen paa den anden Halvdel af Gjesager.

Den forannævnte Udskiftning og Deling fandt Sted 1797 ved Landmaaler Ole Munk, saaledes at Gjesagervejen i det væsentlige dannede Skjellinie mellem Lodderne, hvorved Hans Friis tildeltes Jordan Syd for Vejen og Søren Nielsen den nordlige Del under Benævnelsen „Gjesagergaarde“, idet Bygningerne bestod som 2 Tvillinggaarde med samlet Bebyggelse i umiddelbar Nærhed af Gjesager Aa.

Hans Friis og efterfølgende Slægt har fremdeles været boende i Gjesager.

1

Den Del af Gjesagergaarde, der ved Fæste af 1791 overdrages Hans Friis, overlader han omkring 1825 til Sønnen, Laurs H. Friis. Gaarden flyttes ud og opføres Syd for Gjesagervejen, hvor Bygningerne paa Matr. Nr. 2d nu er beliggende. Overgaar senere til Ole Laursen Friis, derefter til Laurs Olesen Friis. I Aarene 1825—60 er foretaget mange Udstykninger fra Gaarden, idet næsten alle Ejendomme paa denne Side Vejen er af dennes oprindelige Jorder.

2

Den Del af Gjesagergaarde, der ved Fæste at 1791 overdrages Søren Nielsen, bevarer Bygningernes Beliggenhed tæt ved Gjesager Aa gennem et langt Aaremaal, derimod udstykkes Jorderne ret tidlig. Gaarden findes overdraget 1827 til Peter Ottesen, dernæst 1844 til Jørgen Michelsen, som 1862 flytter Bygningerne ca. 100 Favn mod Øst til den Plads, hvor Gaarden endnu findes beliggende paa Matr. 3a. Overdrager den ca. 1865 til sin Søn, Jens Jørgensen Lunde, hvornæst den 1907 overgaar til dennes Søn, Anton Jensen Lunde, der er dens nuværende Ejer.

3

Fra Søren Nielsens Anpart finder Udstykning Sted omkring 1820, idet en større Parcel fragaar og senere deles i 2 Lodder, hvoraf Gaardene opføres tæt paa hinanden, kun adskilt med en god Vejs Bredde. Den ene, skyldsats under Matr. 1a, ejes 1835 af Thomas Nielsen, er 1840 overgaaet til Peder Laursen, ca. 1860 til Sønnen Jens Pedersen, hvis Enke ca. 1890 overdrager den til Sønnen Peter Jensen, som dernæst ca. 1900 sælger til Niels Chr. Lunde, der flytter Gaarden til sin nuværende Beliggenhed og giver den Navnet „Lundagergaard“.

Har derefter forskellige Ejere, men indkøbes 1928 af Evald Enevoldsen, der er dens nuværende Ejer.

4

Fra omhandlede Gaard udstykses Nabogaarden, Matr. 1b for hvilken Rasmus Jensen 1827 findes anført som Ejer — 1835 Hans Smed — overgaar 1845 til Christen Jonassen, der 1881 sælger til Mads Enevoldsen, hvis Enke 1921 overdrager den til Sønnen, Peter Enevoldsen, der er dens nuværende Ejer.

5. Matr. 4a.

Er sandsynligvis fraskilt Gaard Nr. 2 omkring 1820, hvorefter Knud Jensen staar anført som Ejer 1827 og fremdeles i en lang Aarrække, ca. 1860 overdrages den til Sønnen Mikkel Jensen, hvis Enke omkring 1870 indgaar 2. Ægteskab med Niels Nielsen (Smed) — overtages ca. 1890 af dennes Stedsøn, Lars Michaelsen, og har senere haft forskellige Ejere. Indkøbes 1928 af Chr. Skovgaard Iversen, der er dens nuværende Ejer.

Lille Dalby.

Lille Dalby bestod 1782 af 5 Gaarde, der alle var underlagt Bygholm. De var beliggende samlet i Byen, saaledes at Dalbygaard og Sønderbygaard fremdeles har deres oprindelige Beliggenhed, medens de øvrige 3 laa paa den modsatte Side af Gaden. Heraf udgjorde de 2 en Tvillinggaard, den 3. var Røde Mølle Gaarden - nu kaldet „Dalby Nygaard.“

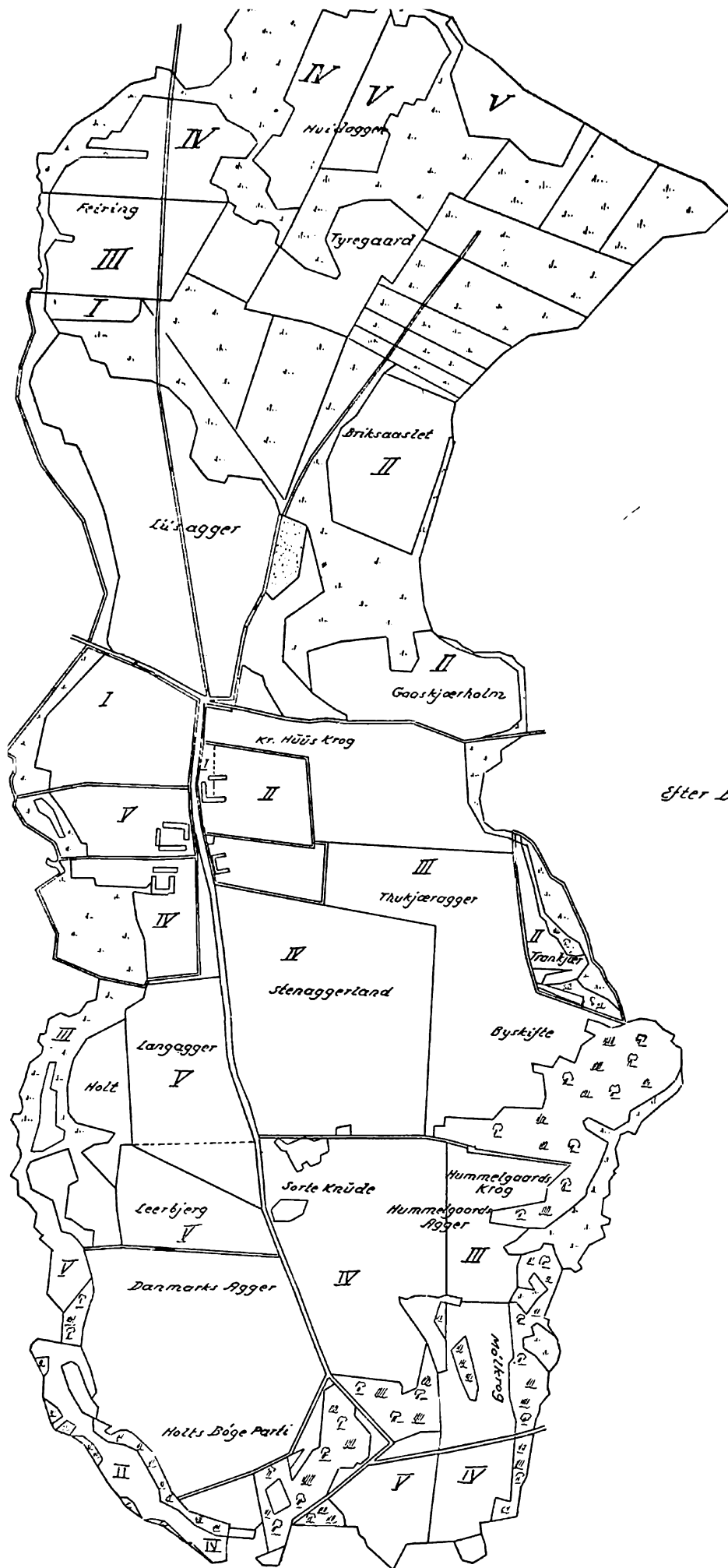
De enkelte Gaardes Jordtilliggende laa efter Udskiftningen forskellige Steder og temmelig spredte, der har saaledes senere fundet en Del Mageskifte saavel som Udstykninger Sted.

Nr. 1. „Dalbyhus“, Matr. Nr. 5a.

Var ved Udskiftningen 1782 Tvillinggaard med Nr. 2 og bortfæstet til Hans Jepsen. Aar 1787 udstedes Fæstebrev til Jens Mortensen, der overtager Fæstet efter Hans Jepsens Enke. Bygningerne synes paa dette Tidspunkt at være flyttet ud fra Byen til deres senere Beliggenhed ved Konstantia - L. Dalby Vejen. Størstedelen af dens Jordtilliggende fragaar 1815 og underlægges Gaard Nr. 2, saa at Ejendommen herefter findes ansat med 3 Skp. Hartkorn.

Ved et Arveskifte 1817 findes Jens Mortensen herunder nævnt som Husmand og indkøber Stedet til fri Ejendom. Aar 1834 er Ejendommen overgaaet til Hans Iversen, hvis Enke 1838 afstaar til Jens Mølsted. Aar 1845 faar Laust Hansen (Holst) Skøde paa Ejendommen, hvis Datter, Maren Laustdatter gift med Peder Rasmussen (Holst), overtager Ejendommen 1864 og sælger samme 1904 til Anders Pedersen, der har været dens senere Ejer.

Ejendommen har erholdt Navnet „Dalbyhus“.

I	Hans Jepsen
II	Niels Bue
III	Jørgen Nielsen
IV	Jonas Madsen
V	Hans Andersen

SituationsCarte
 over
 Lille Dalby Marker
 efter Begiering af F.T.H. Statraad
 Tygesen til Bygholm
 optagen af
 C.H. Slebsagger
 Lille Dalby d. 12. Sept. 1782

Nr. 2. „Nordbygaard“. Matr. Nr. 1a.

Gaarden var ved Udskiftning i Fæste til Niels Bie. Hans Datter, Mette Marie Nielsdatter, indgaar 1790 Ægteskab med Søren Jacobsen, Søn af Gaardfæster og Sognefoged Jacob Hansen i Hedensted.

Den 2. Februar 1790 er udstedt Fæstebrev, hvorved Gaarden overdrages Søren Jacobsen, der herved forpligtes til at svare Aftægt til Niels Bie og Hustru, samt betale en Indfæstning af 40 Rdl.

Efter Søren Jacobsens Død afstaar hans Enke Gaarden til Jens Pedersen, der 1838 afstaar til Fru Isaksen, der atter Aaret efter sælger til Ritnester v. Würtsen, som 1846 sælger til Andreas Cappeln, der efterfølges 1857 af Johan Ernst Carl Ludvig Lüche - 1866 af Anders Hansen - 1868 af Ferdinand Koed - 1877 af Søren Sørensen - 1878 af Thomas Nielsen, der 1913 sælger til Rasmus Jensen, som 1927 overdrager den til Sønnen Hans Georg Jensen.

Gaarden er flyttet ca. 100 Favn mod Nord til sin nuværende Beliggenhed og bærer Navnet „Nordbygaard“.

Nr. 3. Dalby Nygaard. Matr. Nr. 2a.

Er 1782, som Udskiftningskortet viser, beliggende i Byen paa modsat Side af Gaden som Gaard Nr. 5 og er paa dette Tidspunkt bortfæstet til Jørgen Nielsen.

Aar. 1808 overdrages Gaarden, der staa ansat med 4½ Td. Hartkorn, i Fæste til Iver Iversen, der er Stedsøn af Jørg. Nielsen. Foruden at betale en Indfæstning af 80 Rdl. forpligtes Iver Iversen herunder til at opfylde Aftægts-Kontrakt over for Stedfaderen og sin Moder.

Aar 1820 bortfæstes Gaarden dernæst til Søren Sørensen af Ørskov, der som Indfæstning betaler 200 Rdl. Denne S. Sørensen skal forud have drevet en betydelig Kreaturhandel i Forbindelse med at have ejet Møballegaard. Begge

Dele maatte opgives, da Pengeforvirringen og de eksisterende Tidsforhold bragte ham ud i store økonomiske Vanskeligheder.

Gaarden afhændes dernæst 1845 til Hr. Høst, Røde Mølle, hvorefter Bygningerne nedbrydes, og Jorden drives under Røde Mølle i en lang Aarrække under mange forskellige Ejere, sidst af Ejendomshandlerne Andersen, Olesen og Therkelsen, der 1916 sælger Arealet, ca. 45 Td. Land, til Jens Jensen, som opfører nye Bygninger og giver Gaarden Navnet Dalby-Nygaard, sælger den herefter 1918.

Gaarden har under Krigstid med Højkonjunktur flere Ejere og naar en Pris af 94000 Kr, Den indkøbes 1920 af Chr. Jensen, tidligere Vester Ørum, som dernæst 1929 sælger til Aage Nissen af Ølsted, der indgaar Ægteskab med Johanne Jacobsen, Jacobsminde, og er dens nuværende Ejer.

Nr. 4. Sønderbygaard, Matr. Nr. 3a.

Er ved Udskiftningen 1782 i Fæste til Jonas Madsen. Gaardens Fæster staar i 1810 anført med Navnet, Niels Jensen, gift med Mette Iversdatter.

Dette Ægtepar fører ogsaa Navnet „Skovgaard“, hvilket begrundes ved, at nævnte Niels Jensen er Søn af Fæstebonde Jens Skovgaard, Spettrup (Duelund), men er formentlig ikke døbt Skovgaard.

For omhandlede Gaard, saavel som Gaarden „Fredly“ under Hedensted og Gaard Nr. 5 St. Dalby fremkommer Navnet „Skovgaard“. Til Beskatning er Gaarden i 1827 ført for Niels Skovgaards Enke - 1835-41 for Niels Dues Enke - 1842-45 for Mette Skovgaards - og atter 1846-50 for Niels Dues Enke. Heraf formodes, at nævnte Enke i anførte Aaremaal er samme Person, kun under forskellig Benævnelse.

Ægteparret Niels Jensen og Mette Iversdatter, der fører Navnet Skovgaard, har en Søn ved Navn Jens Nielsen Skovgaard, hvem Moderen overdrager Gaarden ved Skøde i 1853.

Jens Nielsen Skovgaard indgaar Ægteskab med Anders Niensens Datter, Hedensted Skov, ved Navn Nielssine Andersdatter.

Efter Jens Nielsen Skovgaards Død 1855 indgaar Enken 13. Marts 1856 2. Ægteskab med Iver Laursen af Daugaard, der erhoder Skøde paa Gaarden 1862. Ved Overdragelsen er af Hustruen benyttet Vielsesattest som Adkomst.

Iver Laursen er Gaardens Ejer i et langt Aaremaal, nemlig indtil den i 1915 sælges til Ejeren af Nabogaarden N. C. Jørgensen, der under sit Ejerskab fraskiller ca. 15 Td. Land, som underlægges Dalbygaard, hvorefter Restarealet med Bygninger 1916 sælges til Iver Laursens Søn, Laust Iversen, der sælger Gaarden 1923 til Chr. Kusk, som atter Aaret efter sælger til Oluf Nielsen, der er dens nuværende Ejer.

Gaarden bærer Navnet „Sønderbygaard“.

Nr. 5. „Dalbygaard“. Matr. Nr.. 4a.

Denne Gaard er 1782 bortfæstet til Hans Andersen, der overlevs af sin Hustru, idet hun som Enke afstaar Fæstet, der overtages 1803 af Rasmus Pedersen fra Ørum. Af Fæstebrevet fremgaar, at han skal udrede Aftægt til sin Svi-germoder, samt betale en Indfæstning af 200 Rdl., dertil andre kontraktmæssige Forpligtelser.

Rasmus Pedersen indgaar derpaa Ægteskab med Ane Else Nielsdatter, der efter foranførte er Datter af Hans Andersen, eller - efter Navnet at dømme - maaske nærmere Hustruens Datter. Rasmus Pedersen er Broder til Gaardfæster og Sognefoged Peder Pedersen i St. Dalby; idet sidsnævntes Datter, Lene Chatrine Pedersdatter, som ugift har Op- hold i Gaarden hos Farbroderen, er at betragte som Plejedatter. Rasmus Pedersen besidder iøvrigt Gaarden en lang Aarrække og indkøber herunder samme til fri Eje.

Er under sin Manddomstid Værge for Hedensted Kirke fra 1813 til 1831.

I Ægteskabet har Rasmus Pedersen og Hustru Ane Else Nielsdatter 2 Børn, nemlig Sønnen Hans Rasmussen og Datteren Ane Rasmusdatter.

Efter Rasmus Pedersens Død 1851 foretages en Registrering af Boet, og Aaret efter optages Boet til Skifte, men paa samme Tidspunkt agter Enken at afhænde Gaarden til Jørgen Peder Pedersen af Vinding, der indgaar Ægteskab med forannævnte Plejedatter Lene Chathrine.

Købesum for Gaarden fastsættes til 8000 Rdl., der berigtiges ved Overtagelsen af en Gæld paa 4000 Rdl., medens Resten skal udredes til Skifte og Deling.

Arvingerne efter Rasmns Pedersen og Ane Else Nielsdatter er følgende: 1 Søn, Gmd. Hans Rasmussen, St. Dalby, 1 Datter, Ane Rasmusdatter, gift med Johannes Møller, Gammelby, heraf er Datteren død og efterlader:

1 Søn, Jens Møller, 17 Aar, 1 Søn, Rasmus Møller, 14 Aar, 1 Datter, Karen Møller, 1 Datter, Christiane Møller.

Af Salgssummens Restbeløb udbetales		
Enken kontant	976	Rdl.
Arvelodden for Hans Rasmussen ned-		
sættes til	1500	-
Af de umyndige Arvinger erholder hver		
af Sønnerne 508 Rdl., tilsammen	1016	-
medens Døtrene faar hver 254 Rdl., tils.	508	-
	<hr/>	
	Tilsammen	4000 Rdl.
	<hr/>	

Jørgen Pedersen erholder saaledes Skøde paa Gaarden 1852 og lader i de nærmest paafølgende Aar Gaarden tildele ombygge med store, smukke og komfortable Bygninger, hvorom Stuehuset opført 1862 endnu bærer Vidne. Afgaar ved Døden 1883. I Ægteskabet er ingen Børn.

De sidste Aar af Jørg. Pedersens Levetid er han af Helbredshensyn henvist til Stueophold, hvorfor Gaarden omkring 1880 overgaar i Forpagtning til Hustruen Lene Chathrines Søstersøn Niels Peter Nielsen (forud Ejer af Konstantia Kro), som derefter 1895 erholder Skøde og er Gaardens Ejer, indtil den i 1914 afstaas til Svigersønnen Niels Christian Jørgensen (Konstantia Avlsgaard), der er dens nuværende Ejer.

Gaarden bærer Navnet „Dalbygaard“.

Bygningsbrug paa Landet omkr. 1800.

Landsbyernes tæt sammenbyggede Gaarde og Huse, opførte som de var af brandfarligt Materiale, bevirkede, at der let opstod Ildebrand.

Efter en overgaaet Brand maatte den skadelidte selv bære Tabet, kunde under en saadan Lejlighed opnaa et eller to Aars Skattefrihed og tillige ved Brand- eller Trøgelbreve, der ved Præstens Anbefaling meddeltes af Amtmanden, tilbete sig nogen Hjælp, ligesom der kunde faas en væsentlig Del af Bygningstømrer fra Omegnens Skove, havde ogsaa Ret til at kræve Bymændenes Medvirkning til en Gaards Genopbyggelse. Dette sidste mødte ikke større Vanskelighed, da Naboer stedse var rede med Hjælp, navnlig ved Arbejdets Udførelse.

Uden at staa i Forbindelse med Brand var der selvfølgelig paa anden Maade nu og da Anledning for Ny- eller Ombygning.

Ældre Tids Byggeskik og Metode taaler ikke Sammenligning med Nutiden, alene økonomiske Hensyn krævede, at den direkte Udgift i rede Penge maatte nedbringes mest muligt; thi heraf var der yderst faa til Raadighed, derfor maatte Materiale tilvejebringes af det, man selv paa billigste Maade kunde fremskaffe, og dertil søge Arbejdet udført saa vidt muligt uden lejet Medhjælp.

Ved en Gaards Bygning opførtes Husene af Bindingsværk med Straatag. Det nødvendige Træ hentedes saa vidt muligt direkte i Skoven.

Som Træart benyttedes væsentlig Eg saavel til Under- som Overtømmer. Efter at være hjemkørt fra Skoven blev Træet tilhugget og forsynet med Borehuller, heraf var mange fornødne. Væggene mellem Undertømmerets Stolper tilmuredes kun med brændte Sten i de Ydervægge, der var mest udsat for Regn, andre Steder benyttedes Lersten eller "vindrede" Vægge. Disse sidste konstrueredes ved, at Stol-

perne forsynedes med Huller, hvori anbragtes passende Pinde eller Stokke, der indflettedes i hinanden paa langs og tværs og derefter tilklinedes med Ler.

Husene maatte hvert Aar i Forsommeren klines og kalkes, hvilket besøgedes af Gaardenes Karle og Piger, men paa den fornøjelige Maade, at Arbejdet foregik i Fællesskab. Byens Karle og Piger samledes i een Gaard, naar den var færdig, gik man til den næste o. s. fremdeles.

Overtømmeret samledes med Trænegler, Lægterne fastgjordes til Spærene med Trætolde.

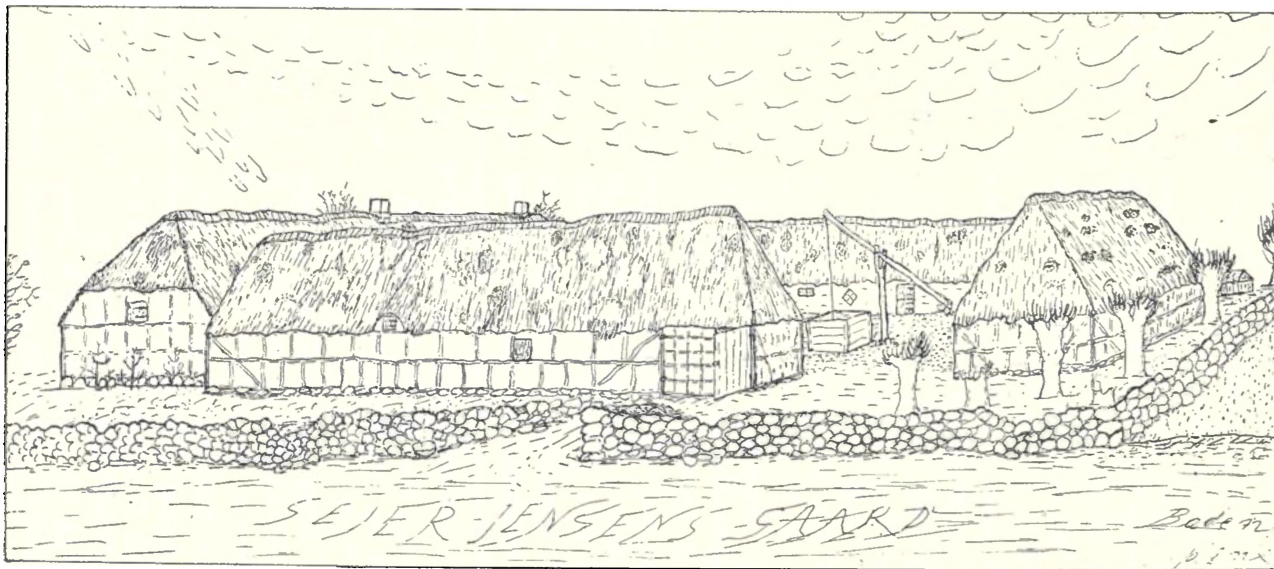
I Udhuse benyttedes ikke Bræddeloft, derimod Stænger, der dækkedes med Halm eller Hø. Gulve blev lagt med Ler eller ved Stenpikning.

Der var saaledes ikke Anvendelse for Søm eller Jernbeslag med Undtagelse af det nødvendigste til Døre, Poite og lign. Af Vinduer anvendtes kun faa, og disse enkelte endda i smaa Størrelser, der bestod af en Træramme med indfattede Blysprusser for Anbringelse af Glas eller Hornruder.

Ved hver Gaard forefandtes i Almindelighed et Materiale- eller Brændehus, der opførtes ved, at Spærene - støttet til en Bjælke eller nedgravet Sten - naaede Jorden, blev lægtet og tækket med Straa, det benævnes for et Spændehus.

Af Byens Gaarde fra ældre Tid bevaredes Nr. 9 (jfr. Hedensted-Gaardenes Omtale og Situationsplan) længst i sin gamle Stil og Skikkelse. Vedføjede Tegning viser dens Udseende omkring 1890. Gaarden tilhørte paa den Tid Sejer Jensen Skovgaard og var beliggende paa den Plads, Ejend. „Fredly“ nu indtager.

Det bemærkes: At Tegningen er udført paa Grundlag af meddelte Oplysninger til Tegneren, der bortset fra, at Træer, Beplantning og det ansatte Stendige næppe er, som det forefandtes, dog har opnaaet en Fremstilling, der giver et temmelig nøjagtigt Billede af dens Udseende, herunder Portlugerne, der findes anbragt i østlig Længe ved den nordlige Gavl, hvoraf den ene er forsynet med Jernbeslag paa langs og paa tværs. Hver for sig havde disse i tidligere Tid gjort Tjeneste som Indgangsdør i Hedensted Kirke.

SEJER-JENSENS GAARD

Belen

Store Dalby Sogn og By.

Store Dalby danner et selvstændigt Sogn - sikkert et af Landets mindste - i alle Tilfælde det mindste indenfor Hatting Herred - omfatter ca. 850 Tdr. Land.

Har i kirkelig og skolemæssig Henseende været underlagt Urlev, men blev den 16. Septbr. 1759 henlagt som Anneks til Hedensted, saa at begge Sognene herefter dannede et Pastorat, hvilket atter er grundlæggende for, at Sognene danner en Kommune.

Det skolemæssige Fællesskab med Urlev ophørte 1852, hvorefter disse Forhold ogsaa forenedes med Hedensted, hvilket iøvrigt findes omtalt under Afsnit II.

Kirken.

Kirken skal være af gammel Dato - efter sagkyndiges Skøn anslaaes dens Opførelse til omkring Aar 1200.

Set udefra fremtræder den ikke som noget arkitektonisk Bygningsværk, oprindelig opført af raa Kampesten uden Taarn. Det er sandsynligt, at Overbygningen er fornyet og derved givet mere Rejsning til det nu eksisterende Tegtag. Den har saaledes været temmelig uanselig og er derfor i Folkemunde kaldet „Dalby Ovn“.

Den sydlige Mur og vestlige Gavl blev 1868 ombygget, hvorved der til den ydre Skal er anvendt brændte Mursten.

Paa Kirkens Nordside bærer Muren Spor af smaa Fordybninger, der indvendig fra er tilmuret, tillige har denne Mur været forsynet med Dør (Kvindernes Indgangsdør).

Til Erstatning for Taarnet er Kirkens Vestgavl 1936 forsynet med en Overbygning, hvori Kirkens Klokke er anbragt. Tidligere hængte Klokken i en saakaldt Klokkestabel, et Træstillads, paa Kirkegaarden. Denne Ændring er en Pryd for Kirken. Klokken er støbt af Klokkestøber Jørgen Hansen Anno 1636.

Indvendig set har Kirken et hyggeligt Kirkerum med smukke murede Hvælvinger; den rummer ikke noget stort Tal af Kirkesøgende, men er vel passende til Folkemængden, der 1769 og 1845 angives til henholdsvis 84 og 111.

Kirkens Indre har forskellige Prydelser:

Altertavlen er forsynet med et smukt Alterbillede.

Alterbordet er prydet med 2 gamle, sjældne Tinlysestager. To større Messinglysestager med Indskrift: Skænket af Marius Hansen, St. Dalby, 1895. En smuk syvarmet Messinglysestage uden Indskrift er skænket til Kirken 1936.

Alterkalken, der er af Sølv, bærer Indskriften: Foræret af Niels Borch og Else Marie Friberg 1806.

Døbefonten er en Granitsten, ældgammel, men smuk forarbejdet med indhugget Dekoration uden Aarstal eller anden Indskrift.

Prædikestolen er prydet med smukt Billedskærerarbejde og bærer tillige en Sølvplade med Indskrift: Aar 1930 - Alterskranken fornyet - Alter og Prædikestol udsmykket - skænket af Marius Hansen, St. Dalby.

Kirkeskibet er forsynet med to Messinglysekroner, hvoraf den nærmest Koret bærer Indskriften: Gave fra Marius Hansen og Hustru, St. Dalby 1918. Den anden har Indskriften: Gave fra Iver Laursen, Lille Dalby 1916.

Paa den nordre Væg er anbragt en indrammet Træplade, et saakaldt Ligtræ, der er et meget sjældent Gravminde. Den gamle Egetræsplade har følgende Indskrift: „Her under hviler den ærlige og i Gud salige Mand Laurids Michelsen, som boede og døde i Stouenbjerg Anno 1651 — Her under hviler den ærlige og i Gud salige Kvinde Anna Madsdatter, som boede og døde i Stouenbjerg Anno 1644.

Kirken skal i sin Tid have tilhørt Skjerrildgaard, dog haves der vistnok kun overleverede Udtalelser til Støtte herfor. Derimod er det notorisk, at den omkring 1800 har tilhørt Ejeren af Borchsminde, hvilket er samstemmende med Alterkalkens Indskrift.

Herredsfoged Niels Borch *1), gift med Else Marie Friberg *2) ejede og beboede Gaarden i Hornum, der herefter fik Navnet „Borchsminde“. Som foran berørt har dette Ægtepar 1806 foræret Alterkalken til St. Dalby Kirke, hvilket atter tør antages som tilstrækkeligt Bevis for, at disse paa nævnte Tidspunkt har haft St. Dalby Kirke med Tiende i Eje.

*1) Niels Borch er Degnesøn fra Ulbjerg og er født 1745. 26 Aar er han exam. juris. Faar Ansættelse som Forvalter paa Bygholm, er senere gennem 25 Aar Forvalter paa Boller, opnaar samtidig Bestalling som Underretsprokurator. Ved Ansøgning herom fik han af daværende Stiftamtmand de bedste Vidnesbyrd om Venlighed, Retsindighed og god Opførsel. Udnævnes senere til Herredsfoged og Skriver i Bjerger-Hatting Herreder.

Indkøber omkring 1800 Gaarden i Hornum, der oprindeligt var Udlod til Ørumgaard, og forøgede senere Arealet ved Køb af forskellige Jorder i Hornum Sogn. Opførte 1804 Gaardens Hovedbygning. Navnet Borch er grundlæggende for Gaardens Navn, »Borchsminde«.

*2) Else Marie Friberg er Godsforvalterdatter fra Vemmetofte.

Senere finder man, at St. Dalby Kirke med Tiende ejes af Proprietær Jørgen Hansen, Borchsminde, der ved Skøde afhænder samme til Lars Christian Bjerling Hansen og Henrik Christian Leonhardt Møller af Borchsminde. Disse sidstnævnte afhænder derefter St. Dalby Kirke med Kirketiende ved Skøde af 1857 for 2300 Rdl. til Brødrene Prokurator Niels Borch *1) og Købmand Jens Sophus Borch. Ifølge Skøde af 19. Juni 1880 sælger disse derefter Kirken med Tiende til Sognebeboerne i St. Dalby for 3800 Kroner,

Ved de ordinære Kirkesyn findes Sognebeboerne herefter repræsenteret ved to Kirkeværger.

I Henhold til Lov om Tiendeafløsningen fastsatte den dertil nedsatte Kommission en Sum af ialt 7175 Kr. til Kirkens fremtidige Vedligeholdelse, hvorefter Sognebeboerne havde Valget mellem at bevare Samejeforhold overfor Kirken eller at lade samme overgaa til Selveje. Sidstnævnte Form valgtes. Kirken overgik herefter til Selveje fra 1. Januar 1912 at regne.

Paa Anneksgaardens Toftlod i Nærheden af St. Dalby Kirke har eksisteret en Gravhøj. Sagnet vil fortælle, at denne Høj har været Gravsted for en dansk Konge. Højen har været synlig indtil de seneste Tider, og ved Nedgravning er fundet en Mængde Sten og enkelte Skaar. Af Stenene tjener en Del som Grundsten under Anneksgaardens Bygninger.

*1.) a. Prokurator Niels Borch er 21 Aar gl. Prøveprokurator i Vejle Amt. Aaret efter Underretsprokurator i Ribe Stift og bliver Prokurator ved Bjerger-Hatting Herreders Ret. Ejer og beboer Gaarden, »Eli-sedal« i Hornsyld, der sælges og derefter indkøbes en Gaard i Hustrup, Stouby Sogn, flytter herefter til Horsens, senere til Aarhus.

b. Jens Sophus Borch er Købmand i Kolding, blev gennem mange Aar een af denne Byes Matadorer.

c. Niels Gylling Borch var Amtsfuldmægtig i Vejle, Prokurator samme Sted og fik 37 Aar gammel Bestalling som Hospitalsforstander for Vejle Hospital. Denne Stilling beklædtes i 42 Aar.

Disse 3 Brødre var Sønnestøtter af Herredsfoged Niels Borch.

Stouenbjerggaard.

Stouenbjerggaard er St. Dalby Sogns største Gaard, dens oprindelige Navn skal være Stouenbjerg. Fra enkelt Side har været fremsat den Antagelse, at det øvrige af St. Dalby Sogn oprindeligt har været Gaarden underlagt.

Denne Antagelse er dog tvivlsom, derimod findes den at indtage en Særstilling overfor Sognets oprindelige Bøndergaarde.

Stouenbjerggaard tilhørte i sin Tid Kronen, men fulgte med Bygholm, da Frederik den 3die solgte dette Gods 1661. Iflg. en Træplade, der findes opbevaret i St. Dalby Kirke, fremgaar, at Laurids Michelsen og Hustru boede og døde paa Stouenbjerg henholdsvis 1651 og 1644. (Brugsformen ikke nævnt). Altsaa Bruger af Gaarden under Kronens Ejerskab.

Under St. Dalby Markers Udskiftning 1797 er Stouenbjerggaard ikke lodtagende, derimod Byens Bøndergaarde. Ved den sidste Matrikulering er Gaarden skyldsæt under Matr. Nr. 1 St. Dalby. Dens Beliggenhed i Nærheden af Sogneskjeldet mod Urlev, saavelsom Gaardens Navn kan sikkert føres meget langt tilbage. Hvorvidt den herefter har været at betragte som en Hovedgaard, er vanskeligt at afgøre.

Iflg. Bygholms Fæsteprotokol er Gaarden omkring 1800 af Godsets Fæstegaarde. Der findes saaledes anført: Den 24. Novbr. 1804 overdrages Stouenbjerg i St. Dalby som Fæste til Niels Sørensen efter dens tidligere Fæster Søren Madsen. Niels Sørensen paalægges ved Fæstemaalet Forpligtelser overfor Godset lig med andre Gaarde, Hoveri fritagen, samt et Skiftebrev af 4. Jan. 1803 efter sine Forældre skal han opfylde overfor sin Moder og Søskende.

Gaarden er herunder ansat med Hartk. 7 Tdr., 6 Skp.

Ved Sognets Skatteliste 1827 findes Gaardens Besidder (formtl. Ejer) anført under Navnet Niels S. Stouenbjerg. Det er sandsynligt, at der er en Slægtsforbindelse mellem

nævnte Stouenbjerg og Søren Jensen Stovnbjerg samt dennes Søn Kristoffer Sørensen Stovnbjerg (jfr. Omtale af Gaard Nr. 5 St. Dalby).

Niels S. Stouenbjerg afgiver herefter 1845 Skjøde paa Gaarden til Th. Harries, der i de nærmest følgende Aar lader opføre nye smukke Bygninger, forøvrigt de samme, der endnu forefindes, kun forbedrede, udvidede og mere tidssvarende indrettet under Ejeren, R. Ingversen.

Senere er der herefter udstedt Skjøde paa Gaarden. 1868 til Jørgen Hansen, 1870 til Chr. D. Gjedde, 1875 til Greve Chr. Bille Scheel, 1877 til Ludvig Neergaard, 1878 til A. Dons, 1882 til A. Jensen og 1892 til R. Ingversen, der under sit Ejerskab har forøget Jordtilliggendet ved Indkøb af ca. 60 Td. Land, dels i St. Dalby Sogn, dels i Urlev Sogn, hvorefter Gaardens samlede Areal omfatter ca. 188 Td. Land med ca. 11½ Td. Hartkorn.

Stouenbjerggaards Hovedbygning.

Store Dalbys Jorder

er udskiftet 1797 den 10. Marts. Herom følgende Uddrag af Udskiftnings-Forretningen:

Forsamlede var paa høje Herskabs Vegne Herr Willidsen, Forvalter paa Bygholm, tilligemed Kirchhoff, Sognepræst for Hedensted og Dalby Menigheder, samt Landmaaleren Christen Slebsager fra Frodesdal, endvidere samtlige St. Dalby Bys Beboere for at bestemme Planen til bemeldte Markers Udskiftning af Fællig.

Bymændenes Navne:

1. Olle Madsen. 2. Jørgen Hansen. 3. Mads Sørensen.
4. Niels Hansen. 5. Søren Jensen (Underskriver sig med Søren Stovnbjerg.) 6. Knud Pedersen.
7. Jens Bie. (Underskriver sig med Jens Due.)

Ved efterfølgende Omtale af Gaardene enkeltvis vil de herunder blive holdt i samme Rækkefølge og betegnet under Nr. som foran og dertil antydet under nu eksisterende Navn og Matr. Nr.

Gaardene var omkring 1800 Fæstegaarde og hørte under Bygholm Gods. Ved Overgang fra Fæste til fri Eje er flere af Gaardene indkøbt af Handelshuset Andresen og Schmidt, København, der i denne Forbindelse var bistaaet af Overkrigskommissær, Prokurator Jens Palle Christian Holst af Horsens - Landvæsenskommissær i Skanderborg Amt. Sidstnævnte var herunder befuldmægtiget til at træffe Handelsafgørelser paa Firmaets Vegne.

Anførte 7 Gaarde laa oprindelig samlede i Byen saaledes: Nr. 2 og 3 Nord for Bygaden tæt ved Kirken og paa samme Plads, hvor endnu 2 Gaarde findes beliggende, henholdsvis paa Matr. Nr. 6d og 5a. Disse Gaarde bestod paa den Tid som Tvillinggaarde, saaledes at Skellinien var fastsat ved bestemte Punkter saavel i det fælles Stuehus som La-debygning.

Overfor de to omhandlede, men paa modsat Side af Gaden, var beliggende Gaardene Nr. 1, 6 og 7, hvoraf de to sidstnævnte ligeledes var Tvillinggaarde.

Lidt mere østlig i Byen var Gaardene Nr. 4 og 5 beliggende, hvoraf førstnævnte laa Nord for Gaden, forøvrigt paa samme Plads, hvor Gaarden paa Matr. Nr. 7a fremdeles forefindes, medens Gaard Nr. 5 var beliggende Syd for Gaden i umiddelbar Nærhed af, hvor samme Gaard nu findes opført paa Matr. Nr. 2a.

Nr. 1. „Anneksgaarden“. Matr. Nr. 8a.

Ved Udskiftningen var denne Gaard bortfæstet til Olle Madsen, gift med Ane Chathrine Jensdatter.

Bygholm Fæsteprotokol udviser:

At Olle Madsen af Williamsborg Gods faar Gaarden i Fæste 1795 efter Anders Madsen, hvis Enke han ægter. Som Indfæstning er betalt 30 Rdl. Nævnte 2 Mænd er Brødre.

Olle Madsen lader i 1820 oprette et Testamente, hvoraf fremgaar: At da han ikke efterlader sig Livsarvinger, skal hans Hustrus eneste Søn, som hun har efter Ægteskabet med Anders Madsen - nemlig Jens Andersen - arve alt, hvad han ved Døden efterlader sig.

Efter Olle Madsen og Hustrus Død tør man formode, at Bygholm Gods lader Gaarden afhænde; idet Handelshuset Andresen og Schmidt, København, ved befuldmægtiget Prokurator Holst 1834 bortsælger og tilskøder den til forannævnte Jens Andersen for en Købesum af 1164 Rigsbankdaler 77 Skilling og Tegn. Gaarden er derefter i Slægtens Besiddelse og overgaar fra Fader til Søn i 4 Led.

Jens Andersen besidder Gaarden, indtil han ved Skøde i 1852 afstaar den til Sønnen Anders Jensen for en Købesum af 1200 Rigsdaler. Dernæst afstaar Anders Jensen i 1879 Gaarden til Sønnen Jens Andersen. Gaardens Værdi er ved denne Lejlighed ansat til 40000 Kr. inkl. Aftægt. Hvor næst Jens Andersens Søn, Anders Marius Andersen, i 1904 overtager Gaarden som Slægtens 4. Led.

Aar 1912 sælges Gaarden til Valdemar Laursen, der i 1923 indgaar en Byttehandel med Sognefoged Anders Selerup Andersen (Søn af forannævnte Anders Jensen), som lader Sønnen Marius Selerup faa Skøde, og Gaarden er derefter atter i Slægtens Eje.

Paa Gaarden har der hvilet en Kanon til Hedensted Præsteembede, der bestod dels i en Kornafgift som androg:

2 Tdr. 5 Skp. 2 Fdk. Rug — samme Kvantum Byg, og 5 Tdr. 3 Skp. 3 Fdk. Havre og dertil 2 Lsp. Smør, heri var indbefattet Gaardens paa hvilende Konge- og Kirketien-
de, der i dette Tilfælde var overladt Præsten.

I Forbindelse dermed afgav Gaarden Staldrum for Præstens Køretøj og en Stue til Omklædning under Præstens Tjensteforretninger ved Dalby Kirke.

Gaarden har herefter faaet Navnet „Anneksgaarden“.

Nr. 2. Elmely. Matr. Nr. 5a.

Under Udskiftningen er Gaarden bortfæstet til Jørgen Hansen, som har faaet den i Fæste 1785 efter Søren Smeds Enke Maren Nielsdatter, hvorefter den overtages af Sønnen Morten Jørgensen, Tidspunktet kan ikke angives, men samme nævnes i Sognets Skatteliste 1827 og har formentlig indkøbt Gaarden til Selveje, idet han i 1831 har ladet dens Jordtilliggender opmaale og kortlægge. Det har sikkert været med Udstykning for Øje, idet Arealerne herpaa er inddelt i forskellige Parceller.

Aar 1838 ejes Gaarden af Assessor With, herunder fra sælges Jordparceller, hvorved det ansatte Hartkorn nedbringes med ca. 1½ Td., medens Hovedparcellen med Bygninger samme Aar afhændes til Jens Pedersen, som ved Byttehandel med Ejendom i Daugaard 1842 afhaender samme til Søren Hansen, der 1857 afstaar den til Sønnen Jens Jørgen Sørensen.

Gaarden overtages herefter 1906 af J. J. S.s Datter, Sørine Sørensen, der i 1913 indgaar Ægteskab med Ungkarl Hans Klaus Hansen, der herefter har ombygget Gaardens Udlænger og er dens nuværende Ejer.

Gaardens Navn er „Elmely.“

Nr. 3. a. Margrethesminde. Matr. Nr. 6a. Nr. 3b. Matr. Nr. 6b, 6c og 6d.

Som foran nævnt er denne Gaard ved Udskiftningen bortfæstet til Mads Sørensen.

I Bygholms Fæsteprotokol findes anført:

Soldat Mads Sørensen af Spettrup faar Fæste paa Gaarden i St. Dalby 1787 og ægter Formd. Laust Sørensens Enke, skal derhos overtage Aftægt til en anden Enke; der bor i Gaarden ifølge Kontrakt af 1772. Indfæstning betales med 50 Rdl.

Gaarden er anført med 4 Td. Hartk. og er efter Mads Sørensen Smed i Fæste 1826 til Morten Jørgensen (jfr. Omt. af Gaard Nr. 2.) Indfæstning 300 Rdl.

M. Jørgensen indkøber sikkert under sit Fæstemaal Gaarden til frit Eje og sælger den dernæst til Madam Worm, der i Sognets Skatteliste for 1835 er ført for Gaarden og maa anses som Ejer, idet samme iflg. Købekontrakt af 25. Januar 1834 - dog med Samtykke af sin Lavværge, Assessor og Herredsfoged With af Ørum - bortsælger Hovedloden med dertil hørende Eng, Skov og Tørveskifter staaende for Hartk. 2 Td. 4 Skp. 2 Fdk. 1 $\frac{1}{2}$ Alb. for en Købesum af et Tusinde Rigsbankdaler rede Sølv til Ungkarl Niels Nielsen af Ørum.

Med Parcellen følger 12 Fag Hus til Nedbrydning og Udflytning paa Parcellen. Denne Nedbrydning maa ikke foretages før 1. Maj s. A. medmindre Kammerraad Christensen, Lild Mølle, der er Forpagter af Madam Worms Gaard, til-

lader det. Niels Nielsen (med Tilnavn Forpagter) bebygger herefter den købte Parcel, der findes skyldsat under Matr. Nr. 6a.

Efter Niels Nielsens Død, indgaar hans Enke, Grethe, 2. Ægteskab med Mikkil Skovgaard Hansen af St. Dalby, der faar Skøde 1864, og som derefter er Gaardens Ejer, indtil han ved Skøde i 1893 afhænder den til Anders Sellerup Andersen, der atter i 1919 afstaar den til Sønnen Georg Sellerup.

Gaarden bærer Navnet „Margrethesminde“.

Efter Salget af foran omhandlede Hovedlod beholder Madam Worm de resterende Bygninger og den mindre Parcel, der findes skyldsat under Matr. Nr. 6b, 6c og 6d, staaende for 7 Skp. Hartk. endog i en Aarrække nævnes saaledes i denne Forbindelse i Sognets Skattemliste 1850.

Gaarden overtages derefter af Mikkil Nielsen (med Tilnavn Forpagter), Broder til forannævnte Niels Nielsen, og har senere haft forskellige Ejere, men er fremdeles beliggende paa samme Plads, hvor den samlede Gaard oprindeligt laa.

Nr. 4. Matr. Nr. 7a.

Som foran nævnt er denne Gaard ved Udskiftningen bortfæstet til Niels Hansen, der iflg. Bygholms Fæsteprotokol overtager samme i Fæste 1788 efter Faderen Hans Jensen. Paa Gaarden hviler Aftægt iflg. Kontrakt. Til Indfæstning betales 200 Rdl.

Niels Hansen er gift med Ane Marie Jacobsdatter. Forinden sin Død i 1826 lader sidstnævnte stifte et Legat til Fordel for trængende i Hedensted-Dalby Fattigdistrikt, der fremdeles er i Kraft under Benævnelsen „Ane Marie Jacobsdatters Legat“.

Det bemærkes: At Legatet, forinden det kan bringes i Anvendelse efter Legatstifterens Ønske, har sin Forhistorie, der vil findes omtalt under Afsnit IV.

Efter Niels Hansens Enke overtages Fæstemaalet 1826 af Ole Nielsen. Indfæstning 450 Rdl., Hartk. 7 Tdr. (kan efter Navnet eventuel være Søn af Niels Hansen), der staar anført for Gaarden i Sognets Skatteliste for Aaret 1827 og er fremdeles i en lang Aarrække nævnt som saadan.

Da Bygholm Gods finder sig foranlediget til at afhænde Gaarden til fri Eje, sker Salget ikke til Ole Nielsen, men derimod som nævnt for Gaard Nr. 1 til Handelshuset Andresen og Schmidt, København, da dette Firma i 1846 giver Skøde paa omhandlede Gaard til Ole Nielsen, som derefter i 1863 afstaar den til Plejesønnen Klaus Jacobsen, der indgaar Ægteskab med Hans Rasmussens Datter, Karen. af St. Dalby.

Efter Klaus Jacobsens Død indgaar Enken andet Ægteskab med Peder Rasmussen, der faar Skøde 1882, han er ligeledes gift 2 Gange, og hans Enke i andet Ægteskab gifter sig med Ungkarl Erik Hansen Eriksen, der faar Skøde 1893 og herefter 1911 sælger Gaarden til Ejendomshandlerne Jørgensen og Jespersen, som foretager en Del Udstykninger og forminsker Gaardens Areal med ca. 30 Td. Land, afhænder derefter Hovedloden med Bygninger til Hans Jørgen Kristoffersen, der atter 1920 sælger den til Svigersønnen Niels Nielsen af Uth.

Nr. 5. Dalby-Østergaard. Matr. Nr. 2a.

Gaarden er ved Udskiftningen bortfæstet til Søren Jensen, der ved denne Forretning underskriver sig for Søren Stovnbjerg. Grundlaget for at benytte Navnet Stovnbjerg er ukendt, men samme Navn følger Sønnen, idet Bygholms Fæsteprotokol udviser:

At Aar 1812 faar Kristoffer Sørensen Stovnbjerg Fæste paa Gaarden i St. Dalby (ansat m. 7 Td. Hartk.) og skal opfylde Aftægts-Kontrakt med Faderen Søren Jensen Stovnbjerg, samt betale en Indfæstning af 300 Rdl.

Da Bygholm Gods finder sig foranlediget til at afhænde omhandlede Gaard, sker det som for flere andre ikke til Gaardens Fæster, men derimod til Handelshuset Andresen og Schmith, København, ved Befuldnægtiget Prokurator Holst, Horsens, idet samme 1839 sælger Gaarden med Besætning til Kristoffer Sørensen Stovnbjerg for 3000 Rdl.

Kristoffer S. Stovnbjerg forbliver ugift og afgaar ved Døden 1845, hvorefter Gaarden overgaar som Arv til Søsteren Ane Chatrine Sørensdatter gift med Peter Jørgensen, Nr. Aldum, der 1846 sælger og skøder den til Hans Rasmussen af Rimmerslund. Købesum 10000 Rdl.

H. R. er Søn af Rasmus Pedersen (jfr. Omt. af Gaard Nr. 5, L. Dalby) og gift med Mette Margrethe Mikkelssdatter (Datter af Mikkel Jensen Skovgaard og Hustru Ingeborg Rasmusdatter Duelund, Spettrup.

Kun faa Dage gammel mister Mette Margrethe sin Moder og faar derefter sit Plejehjem hos Farbroderen Niels Jensen (Skovgaard) (jfr. Omtale af Gaard Nr. 4 L. Dalby), hvor den væsentligste Tid af Barndom og Ungdom tilbringes.

Ægteparret Hans Rasmussen og Mette Margrethe lader flere af deres Børn faa Navnet Skovgaard.

Efter H. R.s Død faar hans efterladte Enke 1861 Adkomst til at hensidde i uskiftet Bo og giver dernæst Sønnen Rasmus Hansen Skøde paa Gaarden 1865.

R. H. er gift med Kirstine Hansen af Bredal. Ægteskabet er barnløst, saa at der mellem Ægtefællerne 1877 oprettes Testamente.

Efter Rasmus Hansens Død indgaar Enken 2. Ægteskab med sin afdøde Mands Broder Marius Hansen, og Hustruen benytter nævnte Testamente samt Vielsesattest som Adkomst for at tilskøde sin Mand Marius Hansen Gaarden 1879, der herefter lader denne ombygge til sin nuværende smukke og solide Skikkelse. Ved Ombygningen flyttes Gaarden ca. 100 Alen mod Sydøst fra sin oprindelige Beliggenhed. Aar 1914 afstaas Gaarden til Søstersønnen Jacob Jacobsen (Søn af Klaus Jacobsen og Hustru, jfr. Gaard Nr. 4) gift med Magdalene Enevoldsen af Rimmerslund, som fremdeles er Ejer af Gaarden, der bærer Navnet „Dalby-Østergaard“.

Nr. 6. „Fuglsang“. Matr. Nr. 3a.

Ved St. Dalby Jorders Udskiftning 1797 er Gaarden bortfæstet til Knud Pedersen og overgaar derefter til Peder Pedersen af Ørum, der indgaar Ægteskab med Knud Pedersens Datter, idet Peder Pedersens Søn - der senere faar Gaarden efter Faderen - ogsaa bærer Navnet Knud Pedersen og var under sit Ejerforhold forpligtet til at svare Aftægtsydelse til sin Moder. Man erindre sig den Tids Brug, ved, at Bedsteforældrenes Navne gik igen ved Børnebørnene.

Som foran bemærket overtager Peder Pedersen Gaarden ca. 1810 efter førstnævnte Knud Pedersen.

Samme er i hans Besiddelse i en Aarrække, hvorunder den indkøbes til fri Ejendom. P. P. afgaar ved Døden 1845, hvorefter hans Enke 1846 afstaar Gaarden til Sønnen Knud Pedersen, idet hun herunder sikrer sig Aftægtsnydelse og Ophold.

Knud Pedersen, der ikke er nogen driftig Mand, bortforpagter Gaarden til Jørgen Hjerrild af Stouby - forbliver paa Stedet og har der sit Ophold og Tilhold uden dertil at have sikret sig nogen Ret af følgende Brugere eller Ejere af Gaarden.

De økonomiske Forhold og Vanskeligheder for Knud Pedersen bliver af den Beskaffenhed, at Gaarden maa sælges ved Auktion og indkøbes ved denne Lejlighed af Kammerraad Købche, Hornsyld, der benytter sit Ejerforhold til at frasælge et Areal af Gaardens Jordtilliggender til Nabo-gaarden, hvorefter Bygninger med det tilbageværende Areal 1859 sælges til forannævnte Jørgen Hjerrilds Enke, Maren Nielsdatter. Nævnte Enke indgaar 2. Ægteskab med Gregers Hansen, som 1868 flytter Gaarden ud til sin nuværende Beliggenhed i Nærheden af Dalby Skov.

Gaarden afstaas dernæst 1900 til Niels Jørgensen Hjerrild (Søn af Jørgen Hjerrild og Maren Nielsdatter), som derefter 1935 afstaar den til Sønnen Jørgen Hjerrild, der er dens nuværende Ejer. Gaarden bærer Navnet „Fuglsang“.

Nr. 7. „Højløkke“. Matr. Nr. 4a.

Denne Gaard, der bestod som Tvillinggaard til Gaard Nr. 6, var ved Udskiftningen bortfæstet til Jens Bie, der ved nævnte Forretning underskriver sig for Jens Due.

Hvilket Grundlag, der har været til Navnet Due, er ukendt, men af efterfølgende Skiftebrev vil fremgaa, at der efter nævnte Jens Bie eller Due og Hustru har været 2 Kuld Børn, hvorefter Hustruen maa anses at have været gift 2 Gange, dernæst, at en Søn findes nævnt for Christen Jensen Due af Aarup, en Halvbroder til samme nævnes for Abraham Jørgensen i Aarup. En Datter, Ane Cathrine Jensdatter, er gift med Ole Madsen i St. Dalby (jfr. under Gaard Nr. 1), medens en anden Datter Kirsten Jensdatter (hvis Død giver Anledning til omhandlede Skifte) bliver boende i Gaarden og indgaar Ægteskab med Rasmus Hansen af Lille Dalby (sikkert Søn af Hans Andersen, der 1782 var Fæster af Gaarden i L. Dalby, nu kaldet Dalbygaard.)

Aar 1803 udsteder Etatsraad Lars de Thygesen til Bygholm Fæstebrev til Rasmus Hansen af Lille Dalby paa Gaarden i St. Dalby, samt den Del af Bjørnkjær paa Spettrup Mark, som hidtil har været brugt under samme Gaard.

Af Fæstebrevet fremgaa: At der betaales en Indfæstning af 200 Rigsdaler samt aarlig udrede alle kongl. Skatter og offentlige Byrder, herunder Brandpenge af Bygninger, samt i Landgilde og Hoveripenge 13 Rdl. 4 Mk. 7 Skl.

Af Hoveriarbejde at udføre 8 Dage i Høslet, Istandsættelse og Vedligeholdelse af 10 Favne Risgærde, 20 Favne Jorddige med Ris belagt og 50 Favne do. uden Ris, 3 Favne enkelt Stendige og 60 Favn Vandgrøft.

At udrede 2 Rdl. i Stedet for Tørvegravning og dertil yde visse Rejsekørsler.

2 af Retten udmeldte Mænd, nemlig Sognefoged Jørgen Jensen af Korning og Jens Kjær af Eriknauer foretog en Syns- og Skønsforretning af Bygninger, Besætning og Inventar forinden Fæsterens Tiltrædelse.

Bygningerne: Stuehus 10 Fag bygt af Ege-Under- og Fyr-Overtømmer murede Vægge og Straatag, der er 3

Skærværker med Døre og Lukkelse, 2 leerfugne Skorstene og 1 Ovn.

Det vestre Hus - Stald og Fæhus - er 26 Fag af samme Materiale. Tilstanden for disse 2 Huse er i det hele maadelig.

Det søndre Hus eller Laden, der er af samme Materiale, findes i god Stand.

Til Manglernes Istandsættelse angives:

Materiale: 64 Alen Lede, 3 Stolper, 3 Døre = 37 Rdl.

Arbejdsløn: — — — — = 6 —

Besætning og Inventar ansattes til Værdi 296 Rdl., herunder er Værdien af 6 forsvarlige Arbejdsheste ansat til til 236 Rdl., det øvrige angaar Vogne, Plove og Harver.

Rasmus Hansen er som foran nævnt gift med Kirsten Jensdatter. Dette Ægtepar lader oprette et Testamente af 10. December 1803 underskreven til Vitterlighed af Andr. Kirchhoff og Rasmus Ørting, henholdsvis Sognepræst for Hedensted og St. Dalby og Hedensted Sogns Skoleholder.

I Testamentet bestemmes bl. a.: At deres fælles Bo skal tilfalde den længstlevende, dog dersom den længstlevende igen skulde indlade sig i nyt og andet Ægteskab, da skal der betales 20 Rdl. Dansk til den først afdødes Arvinger.

Da Kirsten Jensdatter er afgaaet ved Døden, og Rasmus Hansen attraar at indlade sig i nyt Ægteskab, har han i Overensstemmelse med Testamentet indbetalt 20 Rdl. til Skifte mellem afdødes Arvinger, der iflg. Skiftebrevet af 1817 var følgende:

- 1 Helbroder. Christen Jensen Due i Aarup,
- 1 do. Jens Jensen i Rimmerslund, død o. efterladt
 - 1 Søn, Laust Jensen i Rimmerslund.
 - 1 Datter, Maren, ugift.
 - 1 - Else, gift med Jens Knudsen i Hedensted.
 - 1 - Grethe — Knud Kræmer —
- 1 Halvbroder, Abraham Jørgensen i Aarup.
- 1 Helsøster, Ane Cathrine, gift m. Ole Madsen i St Dalby.
- 1 — Mette, gift m. Knud Videriksen i Hedensted, død og efterlader sig
 - 1 Søn, Jens Knudsen i Hedensted,

1 Søn, Mikkel Knudsen i Hedensted,
 1 - Viderik Knudsen —
 1 Datter, Maren, gift m. Laust Olesen i Hedensted,
 1 — — Husmd. Jens Nielsen, Thorup
 1 — Anna Cathrine, g. m. Ole Nielsen, Gammelby
 1 Halvsøster, gift m. Husmd. Jens Mortensen i Lille Dalby.

I Stedet for de efter Testamentet stipulerede 20 Rdl. Sølv indbetalte Enkemanden 100 Rdl., som han bad maatte deles blandt Arvingerne.

I dette Beløb fragaar:

Skifte Salær	1 Rdl.
1/2 pCt. til den kongl. Kasse	2 Mk.
Skiftetbrevets Beskrivelse	2 - 5 - 10 Sk.
Justitsfonden	5 - 1 -
Vitterligheds mændene *	2 -
Stemplet Papir til Skiftetbrev	5 - 1 -
Den ved Frd. af 8. Febr. ansatte Afgift	2 - 12 -

Hvorefter der fremkommer til Deling 91 Rdl. 3 Mk. 8 Sk. og en hel Arvelod bliver paa 24 - 2 - 8⁹/₁₅ -

Som Skiftets Administrator fungerede Forvalter Wegner paa Bygholm.

Rasmus Hansen indgaar derefter 2. Ægteskab med Abellone Pedersdatter, og Aar 1830 afgaar han ved Døden, hvornæst der den 2. Marts s. A. afholdes Registrering i Boet, hvor foruden Bygholm Gods Skifteret med Forvalter Beder, tillige er til Stede Niels Stovnbjerg og Jens Andersen i St. Dalby som Vidner og Vurderingsmænd, samt Sognefoged Peder Pedersen som Enkens Lauvæрге.

Boets forskellige Ejendele - der forøvrigt efter Datiden maa anses at have bestaaet af et righoldigt og solidt Indbo - er nøje gennemgaaet og værdsat, heraf kan nævnes enkelte Værdier.

Af Besætning: Køer ansat fra 10 til 14 Rdl. Stk.

Kvier 8, Kalve 4, Grise 4 og Faar 2 Rdl. pr Stk.

* Vitterligheds mændene: Sognefoged Niels Hansen og Gmd. Peder Pedersen, begge af St. Dalby.

Boets samlede Værdi er opgjort til 290 Rdl. 4 Mk.
Af Folkelønninger er anført: Karlen 7 Rdl., Drengen 3,
Storpigen 5 og Lillepigen 3 Rdl. 3 Mk.

Abelone Pedersdatter hendsidder med Gaarden som Enke, indtil hun i 1840 indgaar Ægteskab med Ungkarl Rasmus Christian Christiansen, der indkøber Gaarden til fri Ejendom og erholder Skøde i 1842.

Aar 1889 overdrages den ved Skøde til Sønnen Knud Peder Rasmussen, som dernæst 1913 afstaar den til sin Søn Rasmus Christian Rasmussen, der lader Gaarden ombygge og er dens nuværende Ejer.

Gaarden bærer Navnet „Højløkke“.

Billedet viser Gaardens gamle Stuehus, der formenes opført 1680. Stuehuset til Gaard Nr. 6 var sammenbygget hermed og dannede en Fortsættelse mod Øst, medens disse Gaarde endnu bestod som Tvillinggaarde.

Ved foran omtalte er St. Dalby knyttet som Anneks til Hedensted, og i samme Forbindelse danner Sognene een Kommune under fælles Styrelse, hvorimod det stedse har udgjort et selvstændigt Sogn med egen Sognefoged. Følgende har været beskikket til denne Bestilling:

Gaardfæster Niels Hansen, St. Dalby, indtil ca. 1820.

Gaardejer Peder Pedersen	—	fra ca. 1820 - 1845.
— Ole Nielsen	—	- 1845 - 1849.
Proprietær Harries, Stovnbjerggaard	-	1849 - 1856.
Gaardejer Hans Rasmussen, St. Dalby	-	1856 - 1859.
— Niels Nielsen,	—	- 1859 - 1864.
— Anders Jensen	—	- 1864 - 1880.
— Jens Jørgen Sørensen	—	- 1880 - 1900:
— Anders Sellerup Andersen	-	1900 - 1933.
— Georg M. Sellerup,	-	1933 -

Jords Udstykning.

Efter Jordernes Udskiftning overgik Gaardene Tid efter anden fra Fæste til Selveje, hvorved opnaaedes en friere Benyttelse.

Da en Del af Lodderne i Reglen var besværlige for Gaardenes Drift af Hensyn til de større Afstande fra Bygningerne, indsaa man det fornuftige i Udstykninger og ved at bygge paa Udlodderne, selv om der herved maatte ses bort fra at bo i Byerne, og at Adgangs- og Vejforhold til en saadan Udflyttorejendom ofte blev højst uheldige.

Under Omtale af de enkelte Gaarde vil det fremgaa, at Udflytning og Deling af enkelte Gaarde er begyndt omkr. 1800.

Betegnelsen Udskiftning og Udstykning bruges undertiden i Flæng, men er i Virkeligheden to ganske forskellige Arter af Delinger.

Udskiftning er foran omtalt.

Udstykning er Deling af en Lod, der tilhører en enkelt Mand eller flere i Forening (Samejeforhold), men hvor disse i saa Fald kun har et Skøde.

En Udstykning skal finde Sted, naar Ejeren af en samlet Lod vil sælge en Del af denne, og kan finde Sted, naar Ejeren bl. a. ved Optagelse af Laan ønsker en eller flere Parceller holdt udenfor Pantsætningen.

Fra Lodgivningens Side er der ret tidlig vedrørende Udstykning søgt at bevare de mellemstore Bøndergaarde, herunder 1769 en Bestemmelse om, at der ved Udstykning af en Bondegaard altid skal blive en Hovedparcel tilbage, som er tilstrækkelig til en Gaardmandsfamilies Ernæring, senere at en Hovedparcel skulde omfatte mindst 2 Td. Hartk. eller at der for Hovedgaardens Vedkommende er en Hovedparcel tilbage paa mindst 60 Td. Land, og for Bøndergaarde paa mindst 20 Td. boniteret Jord.

Ved Lov af 1894 nedsattes en Landbokommission til Overvejelse af Spørgsmaalet om Tilvejebringelse af Jordlodder til Landarbejdere.

Paa Grundlag af Kommissionens Betænkning vedtoges en Lov desang. 1897.

1904 blev det i Anledning af de nye Skatteloves Ikrafttræden nødvendigt at underkaste Udstykningsloven en Revision, herefter vedtoges 1906 en ny Lov, hvorefter der til Udstykning af en samlet fast Ejendom kræves Landbrugsministeriets Approbation. Ved Hjælp af denne Bestemmelse er det muligt stedse at holde saavel Matrikelen som Pantevæsenet i Orden, idet der altid maa være en nøje Forbindelse mellem disse Faktorer, da Matrikelen er det faste Grundlag, hvorpaa Pantevæsenet hviler.

Ved hver Jurisdiktion føres et Skøde- og Panteregister, hvor alle tinglæste Dokumenter indføres ordret vedrørende hver enkelt Ejendom, herunder enhver Behæftelse, der skal respekteres af Trediemand og af senere Ejere af Ejendommen.

Ved Udstykninger sondres mellem Ejendommenes Art. Til Hovedgaarde henregnes Avlsbrug, hvis Jorder har Hovedgaardstakst, og som 1897 havde et Tilliggende af mindst 60 Td. Land boniteret Jord med ca. 11½ Td. Hartk.

Til Selvejerbøndergaarde henregnes Avlsbrug paa 1 Td. Hartk. og derover, hvis Jorder helt eller delvis er Bondejord.

Under Omtalen af Gaardene enkeltvis er i flere Tilfælde angivet Tidspunktet, da en Del af Udflyttergaardene er byggede. Fra omkr. 1800 til 1825 er Udflytningen dog kun enkeltvis — maaske for en Del begrundet af de vanskelige Tidsforhold, Statsbankerotten 1813 efterfulgt af de senere meget ugunstige Landbrugsaar, hvortil knytter sig, at Sommeren 1826 var meget regnfuld og Aarets Høst yderst vanskelig. Herefter bedres Tiden, og Udstykningerne tiltog, flere Gaarde flyttedes fra Byen til en bedre Belliggenhed paa Bylodderne, ligesom Gaarde, Boelssteder og Husmandsbrug oprettedes paa Udlodderne, navnlig omkr. 1830-40 foregaar en stor Forandring med mange Ejendomme. Endnu fortsættes Udflytning, Udstykning, Magelæg m. v. en Del Aar, men efter 1860 eksisterer de fleste Brug indenfor Hedensted og St. Dalby Sogne omtrent i nuværende Størrelse og Antal.

Stednavne.

Medens alle Gaarde og Huse efter foranførte laa samlede i Byen før Udskiftningen, og Jorderne for en Del var langt bortliggende fra hver enkelt Ejendoms Bygninger, hvornæst de enkelte Ejendomme var tildelt flere Lodder, beliggende forskellige Steder og af forskellig Beskaffenhed, opstod der Tid efter anden for større eller mindre Arealer forskellige Stednavne, heraf skal anføres enkelte.

Det udfor Stednavnet anførte Tal vil kunne sammenholdes med de paa Kortet ophøjede Tal, der angiver Stedet.

Veje.

„Lavhøjsvej“ (Konstantia - Sd. Aldum Vejen). Et Højdepunkt paa Rimmerslund Mark, hvor Vejen passerer, bærer Navnet „Lavhøj“, Hustedvejen“. (Fra Jernbanen over Overholm til Landevejen). Jorderne paa Vejens begge Sider bærer Stednavnet „Husted“.

Tolvhøjsvej“ (Hedensted - Solskov Vejen). Grundlag for dette Navn er, at der i sin Tid fandtes 12 Jordhøje langs Vejen.

Af Evald Tang Christensen: (Danske Sagn 1896 - Bidrag ved Ammentorp.)

Gamle Morten Bie i Hedensted fortæller ogsaa, at Tolvhøjsvejen - det er Vejen, der fra Landevejen drejer af efter Solskov - kaldes saaledes, fordi der har været 12 Høje. Jeg husker Levningerne af de sidste udfor Niels Albrechtsens Gaard (nu kaldet Vesterbygaard), og at de er opkastede over en Konges 12 Jævninger, som der er begravede.

Forøvrigt har der eksisteret flere Grav- eller Kæmpehøje ud over Hedensted Bymark, navnlig Syd og Vest for Byen. Disse Højdepunkter er stedse fremtrædende, og ældre stedkendte husker endnu deres Eksistens.

Stederne, der forlængst er optaget til Dyrkning, findes meget stenrige, og ved Nedgravning er enkelte endog funden forsynede med Stensætning.

Ligeledes har der eksisteret flere Høje udover Rimmerslund Vestermark.

Af Højene er optagne som fredede Mindesmærker 1 Nord for Hedensted By i umiddelbar Nærhed af Jernbanen og 2 af Terpenshøje, disse sidstnævnte findes afbildet paa anførte Billede.

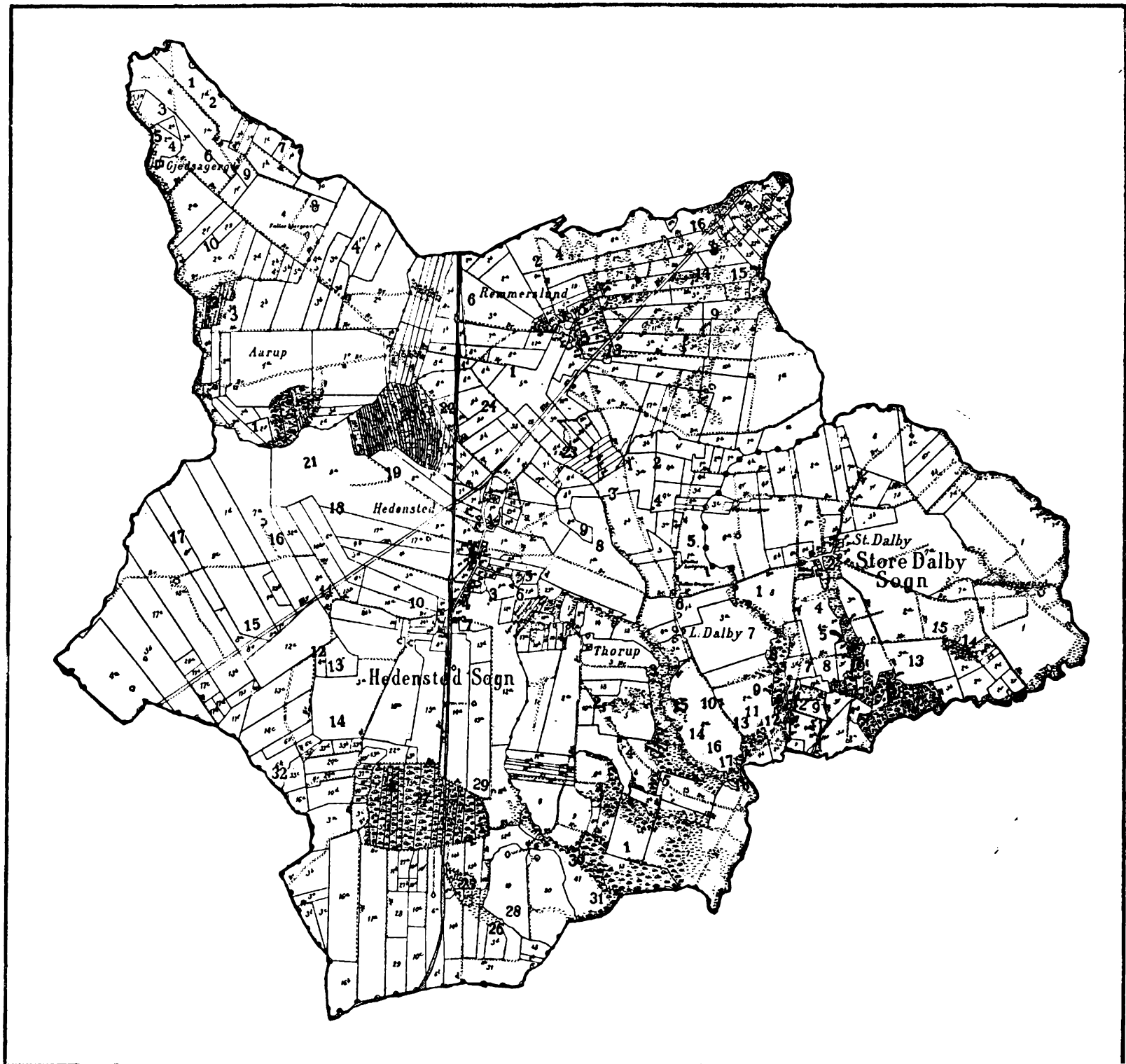
Fra Terpens Høje, der tilmed findes beliggende paa et Højdepunkt Nord for Rimmerslund, har man sikkert Sognets mest storslaaede og vidtstrakte Udsigt over Omegnens Landskab, navnlig mod Vest og Nord.

De fredede Høje er paa Rimmerslund-Sæbberup Vejens vestlige Side, hvoraf den nordligste Høj er den største. Sagnet vil fortælle, at denne er opkastet over en stor Høvding eller Konge ved Navn „Terp“, hvilket er grundlæggende for Benævnelsen „Terpens-Høje“.

Her overfor paa Vejens modsatte Side findes en 3. Høj, hvoraf ca. Halvdelen er fjernet. Den bortførte Jord benyttes til Fyld ved Bygningen af den i Nærheden liggende Gaard. Bygherren blev imidlertid betænkelig og indstillede Bortkørslen, da han nærede Frygt for, at en Forstyrrelse af Højens Indre eventuel kunne medføre fremtidig Ulykke.

Da Højene, som antydte, findes tæt sammenliggende, saa at Vejen paa dette Sted føres som gennem en Port, knytter sig ogsaa hertil følgende Fortælling:

En af Fortidens Bymænd i Rimmerslund er en Dag med sit Hestekøretøj i Købstaden. Paa Hjemturen, der falder efter Mørkets Frembrud, er han lidt usikker overfor sine Omgivelser. Ankommen til omhandlede Sted — mellem Højene — tror han at befinde sig i sin egen Port. Hestene fraspændes Vognen og overlades efter Sædvane til egen Omsorg med at gaa i Stalden, og stedkendte, som de er, finder de til Stalddøren uden Vanskelighed. Gaardens Folk bliver opmærksomme ved Hestenes Ankomst uden Vogn og Kusk. Der foretoges en Eftersøgning, hvorunder Manden findes gaaende omkring paa Marken i Gaardens Nærhed søgende

22 Sivkrog. 23 Fejering. 24 Heden (Nord for Byen.)
 25 Kaskosig. 26 Kringo. 27 Spillkjær. 28 Sommersballe.
 29 Kruskjær. 30 Høllshoed. 31 Gretbjerg.
 32 Kannikeskoven.

Thorup.

1 Breinballe 2 Løen. 3 Holk. 4 Vesterbæk. 5 Eskebjerg.

Rimmerslund.

1 Rævhøje. 2 Terpens Høje. 3 Gavlmade. 4 Lysholdt.
 5 Hjordmade. 6 Heden. 7 Kromandens Bjerg. 8 Bankerne.
 9 Ilkjær. 10 Store Thornbjerg. 11 Lille Thornbjerg.
 12 Flindt. 13 Røgel. 14 Røgelskær. 15 Langesig.
 16 Pælekjær.

Lille Dalby.

1 Fejering. 2 Tyregaard. 3 Lysager. 4 Briksaaslet.
 5 Gaaskjærs Holm. 6 Kr. Huus Krog. 7 Thukjær.
 8 Trankjær. 9 Stenagerland. 10 Langager. 11 Hummel-
 gaards Ager. 12 Hummelgaards Krog. 13 Sorte Knude.
 14 Leerbjerg. 15 Holt. 16 Danmarks Ager. 17 Holts
 Bøge Parti. 18 Mølkrog.

Aarup.

1 Lammehave. 2 Lundkjær. 3 Skræpagre. 4 Nørhede.

Gjesager.

1 Giel Bank. 2 Norhede. 3 Sandgrav Agre. 4 Hans
 Friiss Toft. 5 Tangen. 6 Fold Hede. 7 Stumpagre.
 8 Leerknude. 9 Weimade. 10 Aarup Hede.

St. Dalby.

1 Hestagre. 2 Toften. 3 Toftmaden. 4 Ejerager.
 5 Stensling. 6 Søndergaardsmade. 7 Bonbjerg. 8 Halage.
 9 Hummelgaardslod. 10 Brummelbæk. 11 Purhoved.
 12 Troldhule. 13 Thøen. 14 Sølpøt. 15 Røde Mose.
 16 Køye. 17 Lindeløv. 18 Breinkjær.

Krigen - Indkvartering m. v.

Man naaede herefter hen til Krigsaaret 1864, der lagde sin lammende Haand over al Udvikling. Den 2. Februar var Hedensted belagt med den første Indkvartering af Randers Dragoner, som forblev i nogle Dage og afløstes af dansk Infanteri. Efter Træfningen ved Vejle den 8. Marts ankom allerede Dagen efter, altsaa den 9., store Troppestykker (Infanteri) ad Landevejen marcherende Nordpaa. Samme Dag først paa Aftenen fulgte et Regiment ungarske Husarer (kaldet de røde Husarer), der indkvarterede sig her i Byen. For at skaffe Plads til de mange Heste krævedes Kreaturerne fjernede fra Kostaldene paa 2 af Byens Gaarde. Da Forplejningsvognene endnu ikke var naaet frem, rekvi- reredes der Foder til Hestene og Mad til Mandskabet. De følgende Dage herpaa var Landevejen optaget af fremmed Militær, der bevægede sig Nordpaa. Jeg erindrer, at min Fader undertiden fortalte om sin tilfældige Tilstedeværelse paa den Dag, de første fjendtlige Tropper rykkede ind gennem Horsens. Det drejede sig om store Styrker, der stadig rykkede frem under en overmaade kraftig og buldrende Musik fra store Musikkorps — et Udtryk for de to Stormagters Overlegenhed — der med sine veludrustede Militærmagter var i Stand til at knuse alt under dansk Navn, hvilken Situation efterlod et dybt og smerteligt Indtryk paa Fader, der var saa varmt følende for Fædrelandet.

Efter sin Beliggenhed var Hedensted til enhver Tid sikker paa Indkvartering, naar et Hold forlod Byen, rykkede et nyt frem, de indkvarterede kunde ofte være yderst nærgaaende og lod ingen Mulighed ubenyttet for Undersøgelse allevegne, man søgte herimod at skærme sig paa bedst mulig Maade. — Værdigenstande bl. a. Sølv og lignende nedgravedes endog paa saa snedige Steder som under et Bistade, men iøvrigt var Befolkningen nedtrykt og gruede for, hvorledes Føden skulde skaffes til de mange. Skolen var lukket fra den 8. Marts til sidst i Maj og benyttedes til Militærmagasin.

Af Sognets Ejendomme var Konstantia Kro vel nærmest Midtpunktet under hele Indkvarterings-Tilstanden, og af enkelte Personer var det navnlig Sognefogden, der maatte udføre et meget omfattende Arbejde. Ved Krigens Begyndelse havde Grd. Peter Klausen den Bestilling, men iflg. Krigsforholdene og sin høje Alder frasagde han sig Bestillingen, der saa i April 1864 blev overtaget af Grd. Niels Albrechtsen.

Konstantia Kro var stedse Samlingspladsen, her samledes mindre og større Militærafdelinger.

Selve Kroen var ofte fyldt af Militærpersoner, saavel Befalingsmænd som menige, for at nyde af Varerne fra Kromandens Køkken og Kælder.

I Kroen mødte ofte Egnens Beboere for at skaffe sig Krigsefterretninger; thi her ankom Postdeligencen daglig, og her var altid et og andet at høre. Aviser var den Gang ikke hver Mands Sag.

Sognets Gaarde maatte til Stadighed efter Tilsigelse fra Sognefogden stille Køretøjer til Raadighed for Militæret (Ægtkørsel eller Kongeægt). Ofte 20 à 30 Vogne samtidig, der ligeledes i Almindelighed mødte ved Konstantia for der at tillæses og modtage Ordre for den videre Transport.

Til disse Kørsler, der ofte kunde strække sig over længere Tid, var det stadig Gaardens bedste Spand Heste og den bedste Karl eller Manden selv, der maatte afgives. Det følger heraf, at kun det nødvendigeste i den hjemlige Bedrift under saadanne Forhold kunde lade sig besørge.

I Forbindelse hermed var der stedse trykket Stemning blandt Befolkningen. Krigsefterretningerne lød ugunstige for den danske Armè, og man indsaa de fjendtlige Magters Overlegenhed.

Sidst i Maj indtraadte der en Vaabenhvile, der varede ca. 6 Uger, og det indkvarterede Mandskab — der bestod af fjendtlige Tropper — var herunder bl. a. daglig samlet til Øvelsesskydning i Engdraget ved Lille Dalby.

Hen paa Sommeren foregik en stor Baadetransport. Baadene transporteredes landevejs paa Vogne forspændt 2 — 4

eller 6 Heste efter Baadenes Størrelse. Transporten strakte sig over ca. en Maaned. Det forlød, at Hensigten med Baadene var for Tyskernes Overfart over Limfjorden.

Til Brug i den fjendtlige Armè udtoges Heste, disse blev samlet fra hele Byen, hvor de daarligste straks kasseredes, medens de øvrige maatte til Vejle, hvor den egentlige Udtagning fandt Sted.

Den lille, raske Daad, der fra dansk Side udførtes den 29. Marts ved at tage den indkvarterede Kavalleristyrke til Fange paa en af Gaardene i Assendrup, havde bl. a. til Følge, at Gaardens Ejer, Søren Lund, bagefter fik den ene Arm slaaet, saa den ikke senere var brugbar, dernæst sin Gaard med Indbo, Kreaturer og alt afbrændt — kun et 2-Aars Barn fik Lov at undslippe. Lund og hans Nabo (Kristen Bruun) mistænktes for at staa bagved Tilfangetagelsen. Samme Mistanke ramte Hr. Echardt, Ørumgaard, der som Fange førtes til Tyskland, hvor Opholdet strakte sig over lang Tid, forinden der opnaaedes Frigivelse. Episoden medførte iøvrigt for hele Egnen, at de fjendtlige herefter var mistænksomme og langt vanskeligere i Omgang.

Ligeledes blev der fra fjendtlig Side udtaget dansk civilt Mandskab til at udføre Skansearbejde i Skovene omkring Vejle navnlig Syd for Byen. Paa den Dag, samme Udtagning fandt Sted i Hedensted, søgte Byens mandlige Kræfter Ophold i Omegnens Skove. En ung Mand her fra Byen, der blev Deltager i nævnte Skansearbejde, fik herunder et Benbrud og var delvis Invalid Resten af sit Liv.

Indkvarteringen var stedse vedvarende indtil Krigens Slutning, da endelig de fremmede Tropper forlod Landet, var der atter en Del af Landets egne Tropper indkvarterede, hvoraf de sidste afrejste den 14. Novbr.

Befolkningen havde haft en drøj Tid, Ejendommenes Besætninger, Korn — Fødevarer m. v. maatte udtyndes for at skaffe Føde til de mange, desuagtet var ethvert Spor af Krigen tildels udslettet, da man naaede hen i det efterfølgende Aar 1865, saa at Datidens Mænd har udtalt deres Forundring herover, kun stod tilbage den efterfølgende Krigsgæld, som Befolkningen maatte afvikle gennem Krigsskatter i Aarene, der fulgte.

Jernbaneanlæg - Holdeplads - Station.

Efter Krigen 1864 begyndte Planerne om en Længdebane gennem Jylland at drøftes, flere Linier mellem Horsens og Vejle var afstukket; thi den store Stigning fra Vejle og Nordpaa voldte en Del Vanskeligheder; men den sidste Linie, der blev foreslaaet, var over Daugaard og Hedensted, som derefter gennemførtes.

Anlægget paabegyndtes i Foraaret 1866, og endelig den 28. Septbr. 1868 aabnedes Banen for Drift.

Til en Begyndelse anlagdes Stationer ved Daugaard og Løsning, derimod ikke ved Hedensted, uagtet det rimeligste havde været med en større Station her som Midtpunkt mellem de nævnte Købstæder.

Fra visse Sider er senere fremsat den Paastand, at naar Station eller Holdeplads ikke naaedes ved Banens Anlæg, var Aarsagen, at Beboerne modsatte sig dette. Et saadant Standpunkt vilde ikke alene stride mod al Fornuft, men er efter dalevende Mænds Udsagn ganske i Modstrid med de faktiske Forhold, der forelaa saaledes, at indflydelsesrige Mænd — bl. a. afdøde Etatsraad Echardt, Ørumgaard — søgte at opnaa Station ved Daugaard, medens andre — bl. a. Ejerne af de større Gaarde i Løsning og Korning Sogn — ligeledes søgte at opnaa en Station i Løsning, og at ethvert Ønske og Krav fra Beboernes Side om at faa Station eller i det mindste Stoppested i Hedensted afvistes, hvilket findes samstemmende med efterfølgende Erklæring.

Ved Sogneraadets Møde den 28. Juli 1868 forelaa Skrivelse fra Vejle Amtshus, om Kommunen finder Anledning til i Henhold til Lovens § 3 at andrage om Nedsættelse af Bidraget til Halvdelen af Expropriationsudgifterne ved Jernbane- og Havneanlæg i Fyn og Jylland, der andrager 3 Mk. aarlig af Ager og Engs Hartk. og 24 Skl. af Skovskyld.

Blev besvaret saaledes: „Da Sogneraadet skønner, Kommunen ingen videre Gavn kan have af Banen, idet en Ansøgning til Ministeriet om en Stoppeplads i Hedensted ikke

blev bevilget, tillader Sogneraadet sig at bede Kommunen fritaget med at betale Halvdelen, nemlig 24 Skl. af Ager og og Engs Hartk. og 12 Skl. af Skovskyld.“

For at benytte Toget var man derfor til en Begyndelse henvist til at søge Løsning eller Daugaard. Denne Ordning fandtes selvsagt meget utilfredsstillende. Der forsøgte ret snart med en Henvendelse til Jernbaneledelsen for at opnaa en Holdeplads, men Ønsket afvistes.

Sagen blev dog ikke hermed henlagt, der nedsattes et Udvalg bestaaende af Peter Jacobsen, Jørgen Rasmussen og en tredie, som ikke kan angives, hvoraf førstnævnte var Formand og Ordfører. Ved dette Udvalgs utrættelige Arbejde for Sagen og efter flere mislykkede Forsøg opnaaedes endelig, at Jernbanedirektionen gav sit Samtykke til, at nogle Tog daglig maatte standse ved Hedensted, forsaavidt der var Personer at optage eller afsætte, men med Forbehold, at dersom Direktionen fandt Billetsalget uantageligt, kunde den opnaaede Indrømmelse atter inddrages, og dernæst paa Betingelse af, at Beboerne bekostede fri Grund til Stations- og Byggeplads (1 Td. Land), der kostede 800 Kr., Signalpæl og Trinbrædter, der kostede 472 Kr., og endvidere lade opføre et Skur af Tømmer og Brædder til Ventelokale for de Rejsende, der kostede 400 Kr., herefter en direkte Udgift af 1672 Kr., dernæst leje Vej til Holdepladsen og være forpligtet til Renholdelse og Belysning af Ventelokalet. Efter det anførte var det saaledes ikke uvæsentlige Ofre, der maatte bringes, og Midlerne hertil tilvejebragtes ved frivillige Bidrag, hvorved der indgik ca. 1800 Kr.

Der valgtes en Bestyrelse til at varetage de omhandlede Forpligtelser, som paahvilede Beboerne, i hvilken det forannævnte Udvalg ligeledes fik Sæde,, de aarlige Udgifter paalignedes med 4 pCt. af de tegnede Beløb.

Den 25. Aug. 1875 standsede de første Tog ved Hedensted, men det var kun for Personbefordring, ikke Gods, og der kunde kun erholdes Billetter til Horsens og Vejle. Billetsalget bestyredes af den i Vogterhuset ved Landevejen boende Ledvogter, hvor der tillige var Brevsamlingssted.

Idet Holdepladsen som anført kun var anlagt paa Prøve, forventede man, at Prøvetiden højst skulde strække sig over 1 Aar eller 2, men blev dog i Stedet paa ca. 14. Billetsalget øgedes stadig Aar for Aar, hvilket efterhaanden medvirkede til, at Jernbaneledelsen blev nok saa gunstig stemt for Forholdene og fandt sig i 1887 foranlediget til at opføre en ny Stationsbygning, hvilken toges i Brug den 1. Juni 1888.

Beboerne maatte ogsaa her paatage sig Forpligtelser, hvilket fremgaar ved, at der til Sogneraadsmødet den 9. Septbr. 1887 foruden Sogneraadets Medlemmer var tilkaldt følg.: Sognefoged N. Albrechtsen, Pastor Therkildsen, Lærer Kjær, Grd. N. Enevoldsen og Grd. Jørgen Rasmussen m. fl. i Anledning af en Erklæring, der af de paagældende i Forbindelse med Sogneraadet var afgivet til Statsbanen, lydende paa, at der til samme afgaves gratis Jord til Byggegrund og Have samt Adgangsvej, naar Banen lod en Bygning opføre til Billetsalgsted ved Hedensted, og at Vejens fremtidige Vedligeholdelse blev Banen uvedkommende. — Sagen var tilbagesendt med følgende Bemærkning: At Banen forlangte disse Forpligtelser tinglæst som Behæftelse paa Underskrivernes Ejendomme eller ogsaa forsynede med Attest om, at Hedensted Sogneraad indestod for Forpligtelsernes Opfyldelse.

Efter Overvejelse af Sagen vedtoges at udstede den begærede Attest paa de Betingelser, at Bekostningen ved Indkøb af Jord til Byggegrund og Have blev Kommunen uvedkommende, hvorimod Kommunen bekoster Indkøb af Jord til Vejen og dertil besørger dennes fremtidige Vedligeholdelse.

Erklæring: Undertegnede Beboere ved Hedensted Billetsalgsted erklærer os herved villige til uden Vederlag at afstaa og frit at tilskøde Statsbanen et saa stort Areal, som efter den foreliggende Plan kræves til Udvidelse af Billetsalgsted til Holdeplads. Ligeledes erklærer vi os villige til at udføre det Vejarbejde, som iflg. Planen kræves for Tilvejebringelsen af den forøgede Holdeplads foran Bygningen, hvorhos det bemærkes, at den fremtidige Vedligeholdelse

saavel af Adgangsvejen som Pladsen foran Bygningen bliver Statsbanen uvedkommende.

Hedensted, den 12. August 1887.

Peter Jacobsen. Niels Enevoldsen. N. Albrechtsen.

Jørgen Rasmussen. N. R. Kjær. Jacob Jensen.

Mikkel Sk. Hansen. Niels Petersen. Rasmus Hansen.

Niels Larsen. Laurs Hansen. Jens Laursen.

At de i ovenstaaende Erklæring indeholdte Forpligtelser i et og alt overtages af undertegnede Sogneraad attesteres herved.

Hedensted-St. Dalby Sogneraad, den 9. Septbr. 1887.

Rasmus Hansen. Peter Jacobsen. Niels Petersen.

Niels Larsen. Jens Laursen.

Mikkel Sk. Hansen. Laurs Hansen.

Efter de saaledes paatagne Forpligtelser fandt Statsbanen sig tilfredsstillet, og efter indsendt Ansøgning meddelte Amsraadet sit Samtykke.

Hermed var opnaaet en Forbedring navnlig ved udvidet Billetsalg og Godstrafik. Dog kunde der ikke afsendes eller modtages Gods i hele Vognladninger, derimod som Stykgods.

Ved denne Ordning toges bl. a. Mejeriets Forbrug af Kul hjem i Sække, der medførte et Arbejde, som Togpersonalet alt andet end glædede sig over, hvorfor Forholdene i 1895 ændredes til, at Gods kunde afsendes og modtages i Vognladninger, idet der anlagdes et Losse- og Ladespor.

Hertil maatte Kommunen afgive fornøden Jord ca. 3 Skp. Land uden Vederlag, samt lade anlægge en Vej paa selve Stationspladsen med en Anlægsbredde af 8 Alen og med en Belægning af 8 T. harpet Grus.

Senere fik Stationspladsen enkelte Udvidelser dog ikke af væsentlig Betydning, forinden Dobbeltsporet gennemførtes i 1920, hvilket medførte større Ændringer paa forskellige Omraader. En ny Stationsbygning opførtes og toges i Brug i Juli 1924. Stationspladsen udvidedes meget betydeligt, flere eksisterende Jernbaneoverkørsler nedlagdes, hvilket sidste medførte forskellige Vejforlægninger og bragte Forstyrrelse af Byens Forhold. Disse Vejændringer vedrørte

særlig Landevejen og Hedensted-Daugaard Vejen, hvor de paagældende Overkørsler nedlagdes, hvorfor Sogneraadet i begge Tilfælde maatte gøre Paastand om at faa anlagt de eksisterende Gang-Tunneller, henholdsvis til Erstatning for den gamle Landevejsoverkørsel i Hedensted By, og Vejoverføringen Nord for Hedensted Skov; men til Anlæg af nævnte Tunneller krævede Statsbanen et Tilskud af 18000 Kr., og for at opnaa en antagelig Vejbredde ved de nye Vejstykker, som Statsbanen lod anlægge til Erstatning for de eksisterende, maatte ydes et Tilskud af 2000 Kr., herefter ved denne Lejlighed ialt 20000 Kr. — Saa selv om Statsbanen har bragt By, Sogn og Kommune sine store Fordele og Bekvemmeligheder, har Beboerne ogsaa direkte maattet bringe sine betydelige Ofre.

Stationsbyen.

Efter at foran omhandlede Holdeplads i 1874 var sikret, indkøbte Kroejer Hansen, Konstantia, en Byggegrund ved Landevejen i umiddelbar Nærhed af Holdepladsen og lod derpaa opføre Bygninger, hvori der herefter i en lang Aarrække dreves Gjæstgiveri og Krohold. Det var den første Bygning, der rejste sig som Følge af Jernbane og Holdeplads.

Derefter hengik en Del Aar, uden at Byen ændrede eller udvidede sig. Aar 1886 lod Enken efter Lærer Knudsen, St. Dalby, opføre et Beboelseshus paa Matr. Nr. 7o, det første af sin Art i Stationsbyen. Et Aar eller 2 senere opføres Naboejendommen „Ankerminde“. Aar 1892 følger derefter en 3. Beboelsesejendom i Nærhed af forannævnte. Samme Aar eller Aaret efter lod Skrædder J. Thomsen en Bygning, hvori var indrettet Butik, opføre ved Landevejen — paa samme Plads hvor nu De unges Hjem er beliggende, hvilken var Stationsbyens første Forretningsejendom.

Som egentlig grundlæggende for Stationsbyen maa dog nævnes foruden Jernbane-Stationen og den gamle Gjæstgivergaard tillige Hedensted Andelsmejeri, og da denne Virksomhed har haft saa stor Betydning for Byen saavel som for Sognet, skal dets Historie nærmere omtales:

Hedensted Andelsmejeri.

Paa Foranledning af Gaardejer Chr. Vinther, Rimmerslund, afholdtes i Decbr. 1887 Møde om Oprettelse af et Andelsmejeri i Hedensted. Der foretoges en foreløbig Tegning, hvorved der indtegnedes ca. 1000 Køer.

Den 10. Januar afholdtes herefter konstituerende Generalforsamling i Konstantia Kro. Lærer Gydesen, Barrit, var tilkaldt som praktisk Vejleder ved Udarbejdelsen af Vedtægter m. m.

Efter at disse var vedtagne, valgtes Mejeriets første Bestyrelse, der kom til at bestaa af følg.: Chr. Vinther og Niels Enevoldsen, Rimmerslund, Niels Petersen, Peter Jacobsen og Laurs Hansen af Hedensted, Thomas Nielsen, Lille Dalby, Niels Petersen, Gjesager, samt Jens Nielsen (Palme-lund) og Søren Olesen af Thorup.

Denne Bestyrelse konstituerede sig derefter med Laurs Hansen som Formand, Peter Jacobsen som Næstfmd. og Niels Enevoldsen som Kasserer.

Ved den endelige Underskrift af de gældende Vedtægter trak en Del Beboere af Dalby sig tilbage og gik til Spettrup Mejeri, ligesaa en Del i Gjesager, idet sidstnævnte nærrede Betænkeligheder af Hensyn til eventuelt Søndagsdrift af Mejeriet. Andre Beboere af Urlev og Spettrup afvistes, hvorefter det tegnede Koantal, hvormed Mejeriet startedes, var ca. 700.

Angaaende Mejeriets Beliggenhed var der indenfor Andelshaverne saavel som Bestyrelsen stærkt delte Meninger, idet der herom forelaa 3 Ønsker, nemlig:

- 1) Den Plads, hvorpaa Mejeriet er opført.
- 2) Ved Hedensted Gade paa Vejens østlige Side Syd for Ejendommen „Fredly“.
- 3) Paa Hjørnet, hvor Hedensted Møllevej tilstøder Landevejen.

Efter en grundig Undersøgelse af Vandforholdene, blev Sagen afgjort ved et Bestyrelsesmøde, idet 5 stemte for Nr. 1, medens 3, Laurs Hansen, Jens Nielsen, Palmelund, og Søren Olesen stemte for Nr. 2, og endelig 1, Thomas Nielsen, undlod at stemme.

Herefter blev der truffet Foranstaltninger til Mejeriets Opførelse, Anskaffelse af Maskiner og Inventar, herunder noget Indbo og Folkesenge, samt de fornødne Vogne og Slæder, hvilket i Forbindelse med Byggegrunden medførte en Anskaffelsessum af 22146 Kr. Ved Licitation bortakkorderedes

Mælkekørselen for det første Aar for en Sum af 2773 Kr. Til Mejeribestyrer blev antaget Mejerist A. S. Christensen med følgende Lønning: Fast Løn 1550 Kr. samt fri Bolig, Brændsel, Mælk til Husholdningsbrug og 25 pCt. af det, der opnaaedes for Smørret udover Københavns Topnotering. Bestyreren skulde herefter selv afholde Udgiften til fornøden Medhjælp.

Den 5. Juni 1888 begyndte Mejeriet herefter sin Virksomhed, og at alle de omhandlede Forarbejder har krævet et meget betydeligt og omfattende Arbejde for Bestyrelsen vil alene fremgaa af, at der afholdtes 23 Bestyrelsesmøder fra Generalforsamlingen d. 10. Jan. til 5. Juni.

Mejeriet var herefter startet paa en 10-aarig Periode. I første Regnskabsaar udbetaltes Leverandørerne i Mælkepenge 71343 Kr. og i Overskud 7544 Kr. — Tilsammen 78887 Kr.

I Jan. 1893 opsagde A. S. Kristensen sin Plads som Bestyrer af Mejeriet, og i hans Sted antoges af 57 Ansøgere Knud C. Henriksen, der dog kun var Bestyrer i Tidsr. 1. Maj 1893 — 1. Maj 1894 og maatte da fratræde Pladsen begrundet af Uoverensstemmelse i sit aflagte Regnskab, hvilket dog medførte en Del Uro blandt Leverandørerne og en temmelig bevæget Generalforsamling, hvor Stemningen var stærkt præget af Bestyrerens Forhold, og for en Del var Grundlag for de Medlemmer, der ved samme Lejlighed indvalgte i Bestyrelsen.

Herefter nedsatte Bestyrelsen et Udvalg, der fik sagkyndig Assistance af Mejeribestyrer Christensen, „Egedal“, til at foretage en nærmere og grundig Prøvelse af Regnskabet, hvorefter der udfærdiges en Opsigelse til nævnte Bestyrer om at fratræde 1. Maj 1894. Til Stedfortræder som Bestyrer var antaget Mejerist Rasmussen, „Spangkilde“.

Ved Generalforsamlingen i Juli 1897 var Mejeriejer Faarvang til Stede og gav Tilbud om Køb af Mejeriet for en Sum af 15000 Kr. og Betaling af Mælken efter Noteringen for 26 Pund ÷ ½ Øre for den skummede Mælk; men paa

Forslag af N. Chr. Nielsen, Thoruphøj, vedtoges at forsøge Dannelsen af et nyt Interessentskab til Overtagelse af Mejeriet for en ny tiaarig Periode, men herved forelaa ny Vanskeligheder navnlig paa 2 Omraade: 1) Hvorvidt Mælken skulde afregnes efter Pund eller Fedtindhold? Idet nævnte Afregningsmaader hver for sig havde sine Tilhængere. 2) Hvorvidt Mejeriet fremtidig skulde behandle Mælken paa Søn- og Helligdage tilsvarende som paa Søgnedage? Et Flertal var stemt for at gaa over til Søndagskørsel, navnlig i Sommermaanederne, men Sagen mødte afgjort Modstand fra anden Side, navnlig af „de stærke Jyder“.

Mange Møder maatte afholdes, der krævede lange Forhandlinger, og flere Lovforslag var fremme. Der fremkom en Lovbestemmelse om, at ingen Leverandør var pligtig at beholde mere end 4 Maal Mælk, og at ingen maatte levere den ældre. Under Hensyn hertil blev det bestemt, at Mejeriet skulde gaa paa 2. Højtidsdage, samt hver Aften før en Helligdag, dette var imidlertid ikke tilstrækkeligt, for at alle vilde gaa med som Andelshavere, hvorfor der tilføjedes, at saafremt Kørslen af Mælken ikke kunde gennemføres om Aftenen, da maatte den overgaa til den næstfølgende Helligdags-Morgen, og at de Leverandører, som ikke vilde være Andelshavere efter disse Bestemmelser, kunde overgaa til Sælgere og opnaa samme Pris for Mælken som Andelshaverne. Herefter udsendtes Loven til Underskrift, der gav til Resultat, at en Forening stiftedes den 26. Marts 1898 og fortsatte Mejeriet for en ny 10-aarig Periode fra 1. Juni s. A. at regne.

Bestyrelsen vedtog derefter at opsigte Bestyrerens Kontrakt til Ophør fra 1. Maj 98 at regne, og af 45 Ansøgere antoges derefter H. M. Hansen til Mejeriets Bestyrer.

Ved at undersøge Mejeriets Protokoller og de deri anførte Optegnelse vedrørende de forskellige Bestemmelser, der er truffet angaaende Mejeriets Tilblivelse og Drift i den omhandlede Periode, faar man Indtryk af, at de Mænd, der gennemførte Sagen, har staaet noget usikre og famlende

overfor Opgaven, hvilket maa være ganske naturligt, eftersom Mejeribrug var en ny Gren indenfor Landbrug, og dog gennemførtes uden egentlig sagkyndig Assistance; men man faar tillige det Indtryk, at der af de Mænd, der har staaet i Ledelsen, er gjort et meget stort og uegennyttigt Arbejde for at gennemføre Sagen paa bedste Maade, og at Bestræbelserne navnlig er gaaet ud paa at opnaa et godt økonomisk Resultat og i denne Forbindelse særlig begrænse Udgifterne til det mindst mulige og dertil føre Foretagendet ind i et godt og solidt Spor, hvilket alt maa siges at være kronet med Held.

Det nye Interessentskab overtog Mejeriet efter uvildige Mænds Taksation til en Sum af 12500 Kr., og Mejeriet fik herefter en grundig Istandsættelse. Som Afregningsmaade forblev man foreløbig ved Betalingen pr. Pund under Hensyn til Muligheden af eventuelt Tilgang af Medlemmer fra Engum Sogn.

Bestyrelsen kom til at bestaa af Niels Petersen, Hedensted, Chr. Vinther, Rimmerslund, Bertel Sørensen, Hedensted Skov, N. Chr. Nielsen, Thoruphøj, Thomas Nielsen, L. Dalby, Nis Behn, Aarup, og Laurs Hansen, Hedensted, sidstnævnte valgtes til Formand. Ved Generalforsamlingen Aaret efter valgtes til Bestyrelsesmedl. Peter Jacobsen og Søren Møller, Hedensted, samt Rasmus Henriksen, Rimmerslund, hvorefter Peter Jacobsen valgtes til Formand.

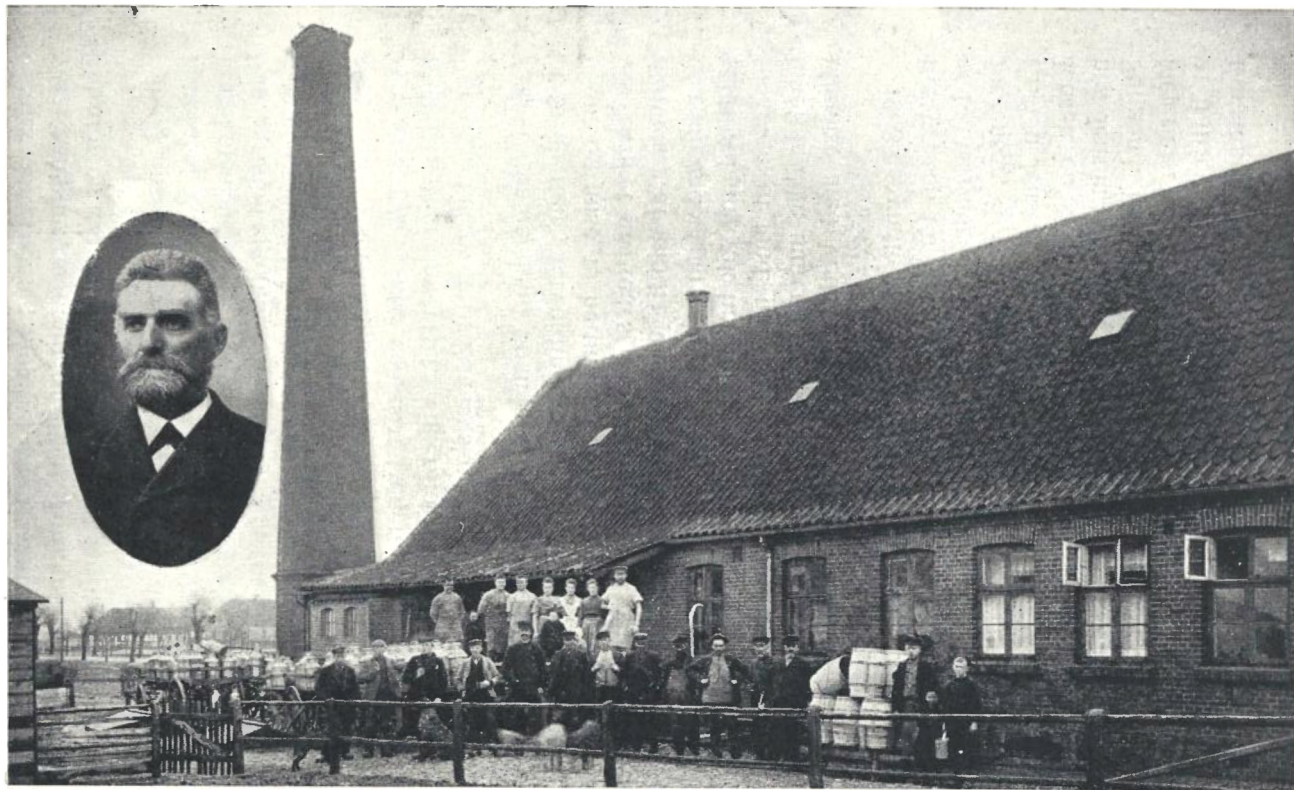
Med Aarene stilledes der efterhaanden større Fordringer til Mejeriproduktionens (Smørrets) Kvalitet. Ved en ekstra Generalforsamling i Oktbr. 1899 fremsattes der Forslag om Opførelse af et Ishus; thi Forholdene krævede nu, at man var nogenlunde Herre over Temperaturforholdene til de forskellige Aarstider, der var dog ikke nogen Stemning for Sagen. Den behandledes herefter indenfor Bestyrelsen og vedtoges med 4 Stemmer for og 1 imod. Aaret efter maatte der anskaffes en ny Dampkedel begrundet ved, at den eksisterende under Hensyn til Opstillingen paa et enkelt Sted havde været udsat for Fugt og faaet Rust og derfor ikke kunde bestaa Kedelprøven.

Efter den Tilgang, Mejeriet havde haft fra Engum Sogn, var Koantallet naaet til ca. 1100, formentlig det højeste Tal, der er naaet inden for Mejeriets Drift.

1902 opstod en ret stærk Strid om, hvorvidt Mælkekuskene i Forbindelse med Mælkekørslen maatte besørge Fragtkørsel med Foderstoffer o lign. Bestyrelsen udstedte Forbud herimod og indførte Bødesystem for Overtrædelse til ligemed Anmeldelsespligt for Bestyrelsens Medlemmer, forsaavidt disse blev vidende om Tilfælde, hvor Bestemmelserne ikke respekteredes. Paa Foranledning af 30 Medlemmer afholdtes i 1903 en ekstra Generalforsamling for at faa Bestemmelsen omstyrtet, hvilket dog ikke lykkedes. Samme Aar gik man over til Søndagskørsel Aaret rundt.

En i Rimmerslund boende Mand, gaaende under Navnet „Konsulenten“, forvoldte Bestyrelsen en Del Genvordigheder og ansøgte herunder om Optagelse som Andelshaver, hvilket nægtedes. Herefter tilstillede han Fmd. en Del Skrivelser af mindre venskabelig Art. Disse oplæstes ved den følgende Generalforsamling, og Manden, der var tilstedt Adgang, fik herefter Lov at udtale sig, der dog havde til Følge, at Fmd. paa Bestyrelsens Vegne udtalte, at man herefter ikke under nogen som helst Form indlod sig i Forbindelse med Vedk., hvilket Forsamlingen tiltraadte.

1908 begyndte Mejeriet atter en ny 10-aarig Periode, hvor Bestyrelsen for det nye Interessentskab kom til at bestaa af Laurs Hansen, Hedensted, F. H. Kjær, Engum Mølle, N. C. Jørgensen, Konstantia Avlsgaard, Andreas Hansen, Fejering, Kristen Jensen, Thornsbjerg, Peter Nielsen, Thorup, Hans Jensen Buhl, Hedensted, N. Hjerrild, St. Dalhy, og Johannes Jensen, Bredal. Førstnævnte genvalgte dernæst som Formand. 1909 havde Grd. N. Enevoldsen fungeret som Mejeriets Kasserer i 21 Aar og ønskede af Helbredshensyn at fratræde. I hans Sted valgtes derefter N. C. Jørgensen, Konstantia Avlsgaard.

Hedensted Mejeri efter Fotografi omkring 1905. *) Se vedføjede Forklaring.

*) I Ovalen: Mejeriets mangeaarige Formand, Grd. Laurs Hansen, Hedensted. Paa Perronen: Mejeribestyrer Hansen m. Frue og deres 2 Børn (Peter og Gudrun), samt kvindelige og mandlige Mejerimedhjælpere.

Af Personerne, staaende foran fra venstre, kan nævnes:

1. Jørgen Hjerrild, St. Dalby. — 2. Ukendt. — 3. Jens Chr. Jensen (Sej). — 4. Vidrik Vidriksen, Rimmerslund. — 5. Jacob Koed, L. Dalby. — 6. Kjær, Engom. — 7. Peter Jensen, Nybo, Hedensted. — 8. Vidrik Laursen, Thorup. — 9. Mads Buch, Bredal. — 10. Georg Nielsen, Hedensted Skov. — 11. Ledvogter Jensen, Hedensted. — 12. Bødker Jens Christensen, Hedensted. — 13 Bødker Anton Christensen, Hedensted. — 14. To Dreng, hvoraf den største er Karl Porsgaard Thomsen.

I Baggrunden: Den gamle Skole.

Aar 1913 havde Mejeriets Drift været fortsat gennem 25 Aar. I denne Anledning afholdtes der en festlig Sammenkomst d. 6. Juni, hvortil Mejeriets første Bestyrelse samt Bestyrer var indbudt og kunde give Møde med Undtagelse af Jens Nielsen, Palmelund, der var afgaaet ved Døden. Mejeribestyrer Hansen fik ved denne Lejlighed overrakt et Guldur.

1915 var Tegning og Overslag for Ombygning af Mejeriet fremlagt ved en Generalforsamling. Af Hensyn til de urolige Tider blev Ombygningen udsat, hvorimod det vedtoges at opføre en ny Bestyrerbolig, hvilken opførtes i samme Efteraar og kostede 9000 Kr. — Aaret efter frattraadte Mejeriets Andelshavere i Engum Sogn under Hensyn til et nyt Mejeris Opførelse i Bredal. 1918 begyndte atter en ny 10-aarig Periode, og Interessentskabet genvalgte den sidende Bestyrelse. Ved den følgende Generalforsamling i Juni s. A. blev der paa Forespørgsel af Bestyrelsen vedtaget at afholde nyt Bestyrelsesvalg under Hensyn til det nystiftede Interessentskab. Til Grundlag herfor forelaa bl. a., at Bestyrelsen havde opsagt Mejeribestyrerens Kontrakt til Ophør 1. Novbr. s. A., hvilket gav Anledning til en betydelig Strid. Ved den paafølgende Generalforsamling i August Maaned foresloges fra en Side at genvælge den hidtidige Bestyrelse, medens der fra anden Side foresloges en Liste med

9 nye Bestyrelsesmedlemmer. Parterne var omtrent af samme Styrke og følgende valgtes: Pram Lyse, Marius Chr. Petersen af Riml., Vidrik Laursen og H. Riis af Thorup, Karl Helbæk, St. Dalby, og Niels E. Jensen, Jørgen Jørgensen (Tambo), Theodor Jacobsen, Hans Kjær af Hedensted. Herefter valgtes Niels E. Jensen til Formand, og Bestyrelsen lejede paany Mejeribestyreren for et Aar fra 1. Novbr.

Ved en paafølgende Generalforsamling i Jan. 1919 afgik N. E. Jensen ved Lodtrækning og nægtede at modtage Genvalg, hvorimod Marius Chr. Petersen genvalgtes, og nyvalgt blev Rasmus Petersen og R. Palmelund. Herefter valgtes Theodor Jacobsen til Formand, og efter Bestyrelsens daværende Sammensætning vedtoges i første Bestyrelsesmøde at rette en Henstilling til Mejeribestyreren om at opsiges sin Kontrakt til Ophør 1. Aug. 1919. Henstillingen toges til Følge, hvorefter Pladsen blev opslaaet ledig, og der meldte sig 125 Ansøgere, hvoraf N. Chr. Povlsgaard antoges.

Ved Generalforsamlingen i Jan. 1920 fremsatte Bestyrelsen atter Forslag til en Ombygning af Mejeriet, hvilket vedtoges og realiseredes den følgende Sommer, hvorefter Mejeriet kunde afgive fornøden Plads til en udvidet Osteproduktion, hvortil Mejeriets hele Indretning blev omforandret. Der installeredes en Del nyt Inventar bl. a. et Køleanlæg, saa at Mejeriet i sin nye Skikkelse var fuldtud tidssvarende, og Ombygning m. v. medførte en Udgift paa ialt 121,000 Kr.

I Lighed med mange andre Virksomheder var Mejeriet ogsaa præget af Krigstiden. Mejeriernes Fællesorganisation lod oprette Mælkekondenseringsfabrikker forskellige Steder i Landet, herunder en Afdeling i Horsens, hvortil Hedensted Mejeri indtegnedes som Leverandør. I Forbindelse hermed var Mejeriet indmeldt som Andelshaver i Andelsbanken. Banken var inde med store Kapitaler til Financiering af nævnte Fabrikker, og da disse fik store økonomiske Vanskeligheder, der ikke alene betød Likvidation for samme, men tillige væsentligst foranledigede Andelsbankens Fald, blev Mejeriet ogsaa herunder ret stærk berørt, ikke alene ved et direkte Tab vedrørende Banken, men tillige gav Sagen Anledning til mange Møders Afholdelse, idet der fra de forskellige

Andelsskabers Side (herunder navnlig Mejeriernes) flere Gange blev gjort Forsøg med Tilbud om Støtte for derved at redde Banken. Dette lykkedes dog ikke, og Mejeriets direkte Tab blev i denne Forbindelse ca. 10,000 Kr. Nævnte Beløb var dog maaske forud indvunden paa en indirekte Maade, dels ved en bedre Afsætning af Mejeriets Produkter, hvortil de omhandlede Fabrikker jo sikkert var medvirkende, og dels gennem en økonomisk fordelagtig Pengeomsætning ved Mejeriets Benyttelse af Andelsbanken.

Disse Forhold, der var højst indviklede med Hensyn til Omfanget af Mælkekondenseringens og derigennem Mejeriernes Forpligtelser overfor Banken, der iøvrigt blev Genstand for Domstolenes Afgørelse, medførte jo ogsaa, at Mejeriets enkelte Medlemmer savnede de fornødne Forudsætninger for at se til Bunds i Sagen, og under Hensyn hertil laa Anskuelserne højst forskellige og delte ved denne som mange andre Lejligheder Medlemmerne i 2 Lejre. Bestyrelsen og navnlig dens Formand (Theodor Jacobsen) lagde ved denne Lejlighed et stort Arbejde for Dagen og søgte derigennem at opnaa den bedst mulige Ordning af Bankens og navnlig Mejeriets Anliggender.

Til Belysning af Mejeriets tiltagende Produktion gennem Aarene i Forbindelse med Krigstidens Højkonjunktur, skal her anføres enkelte Tal:

Mejeriet har udbetalt.

Regnskabsaar	Leverandørerne		I Drifts-udgifter	Til Forrentning og Afdrag paa Gæld	Til sammen	Gennemsnitspris pr. Pund Smør
	for Mælk	i Overskud				
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
$\frac{1}{6}$ 88- $\frac{1}{6}$ 89	71343	7544	12148	2643	93678	0,97 $\frac{1}{2}$
$\frac{1}{11}$ 1919- $\frac{1}{11}$ 20	657457	59455	58546	20697	796155	3,17
$\frac{1}{11}$ 1925- $\frac{1}{11}$ 26	447504	97097	55047	13767	613415	1,59 $\frac{1}{2}$

Aar 1888. Mejeriets Anskaffelsessum 22,146 Kr.

„ 1920. „ Ombygning m. Behoelse 130,000 Kr.

Endelig skal anføres Navnene for de Personer, der har staaet i Forgrunden af Mejeriets Styrelse i Tidsrummet 1888—1926:

Bestyrere.

A. S. Christensen	1. Maj 88 — 1. Maj 93 — 5 Aar
Knud V. Henriksen	1. Maj 93 — 1. Maj 94 — 1 „
Rasmussen	1. Maj 94 — 1. Maj 98 — 4 „
H. M. Hansen	1. Maj 98 — 1. Aug. 1919 — 21 Aar
N. Chr. Povlsgaard	1. Aug. 1919 til Dato

Formænd.

Laurs Hansen, Hedensted, fra 88 til 91 — 97 til 99 — 1902 til 1913 ialt 16 Aar
Peter Jensen, Hedensted, fra 91 til 94 — 3 Aar
Peter Jacobsen, Hedensted, fra 94 til 97 og fra 99 til 1902 ialt 6 Aar
Jacob Jacobsen, Vesterby, fra 1913—14 — 1½ Aar
Niels E. Jensen, Hedensted, Af. 1914—15 og 1918—19 — 1 Aar
Søren Sørensen, Rimmerslund, fra 1915—17 — 2 Aar
R. Ingversen, Stovnbjerggaard, Af. 1917 — ½ Aar
Hans J. Due, Hedensted, fra 1917—18 — 1 Aar
Theodor Jacobsen, Hedensted, fra 1919—1932 — 12 Aar.

Kasserere.

Niels Enevoldsen, Rimmerslund, 1888—1909 — 21 Aar
N. C. Jørgensen, Dalbygaard, 1909—1920 — 11 Aar
N. E. Jensen, Hedensted, 1920 til Dato.

Revisorer.

Lærer N. R. Kjær	Funktionstid	19 Aar
Gjæstgiver S. P. Andersen	—	7 „
Lærer Overgaard	—	½ „
Privatlærer Chr. Petersen	—	10½ „
Bernt Berntsen	—	20 „
Niels E. Jensen	—	7 „
Peter H. Petersen	—	12 „

Læger i Hedensted.

I ældre Tider boede uddannede Læger i Almindelighed i Købstæderne, kun udtagelsesvis paa Landet. Det blev derfor kun, naar Sygdommen var af alvorlig Art, at der tilkaldtes Læge.

Befolkningen hlalp sig med Hjemmeraad, søgte kloge Koner eller kloge Mænd, eller Sygdommen fik Lov at gaa sin Gang; thi Pengene var smaa.

De første Oplysninger, der kendes, lyder ogsaa paa, at det har været smaat for en Læges Udkomme i Hedensted, saaledes berettes: At Hedensted Sogns Doktor, Elias Ring, i Aaret 1715 beder sig fritaget for af svare den ham paalignede Krigsskat, da han i de to Aar, han har boet i Hedensted, ikke har fortjent en Daler, hvilket blev bevidnet af 2 Præster.

Derefter hengaar en lang Aarrække, hvori der ikke vides, at Hedensted har haft nogen Læge. Beboerne var derfor henvist til at benytte Læge fra Købstaden eller ogsaa Distriktslægen, der i en Del Aar var boende i Ørum; men i 1883 nedsatte Scavenius Nielsen sig som Læge i Hedensted med Bolig i den gamle Ejendom, beliggende paa Hjørnet af Smedegade og Vejen forbi Præstegaarden (gl. Bygade). S. N. efterfølges i 1885 af Læge Becher, der senere blev Distriktslæge i Grindsted og efterfølges 1887 af Læge Finsen, som 1889 afhænder Ejendom og Praksis til Læge Aug. Sonne (senere Vejle). Ved Sognefoged N. Albrechtsens Flytning fra Hedensted blev hans Villa købt af nævnte Læge Sonne og har efter den Tid været benyttet til Lægebolig. Dr. Sonne efterfølges 1895 af A. Mohr, der atter første Oktober 1901 efterfølges af Læge Johannes Sørensen, der fortsætter Virksomheden gennem 25 Aar og skabte sig gennem Aarene en meget stor Praksis. Dr. Sørensen var i sin Lægegerning yderst samvittighedsfuld, medfølelse og venlig, hvorved han

vandt sig sine Omgivelsers ubetingede Tillid, Agtelse og Venskab, hvilket navnlig gav sig Udtryk ved Hr. Sørensens 25 Aars Jubilæum som Læge i Hedensted. I denne Anledning arrangerede Beboerne en festlig Sammenkomst for Lægen med Familie, hvor der blev ham overrakt flere værdifulde Gaver, bl. a. et af sin Art meget smukt og kunstnerisk udført Sølvskrus med følg. Inskrift:

„Tolk for Tak fra Gaard og Hus
rækkes Lægen lødig Krus.“

Kruset er forarbejdet af afdøde Sølvmed Rasmus Jensen, Horsens. I Størrelse og Form holdt som en Efterligning fra Chr. d. 4.s Tid, de indlagte Udsmykninger er efter Mønster fra Vikingetiden. Det blev benyttet som Præstation, da forannævnte Sølvmed i sin Tid aflagde Svendeprove.

Iøvrigt udtaltes Tak og anerkendende Ord fra mange Sider.

Ca. en Maaned herefter rantes Dr. Sørensen af en pludselig og alvorlig Sygdom, der den 2. December 1926 medførte Døden.

Ved Begravelsen var der meget stor Deltagelse, saavel Kirken som Byen var særlig smykket, saaledes var der langs Vejens Sider rejst Gran- og Flagalleer med en smuk Æresport ud for Lægeboligen, hvor Liget skulde passere, idet selve Jordfæstelsen fandt Sted paa Klakring Kirkegaard, hvor Beboerne af Hedensted og St. Dalby Sogne rejste en Mindesten ved hans Grav, der bl. a. bærer Indskriften: „Tak for gode Minder om ædel og trofast Gerning.“

Bolig med Praksis blev derefter overtaget af Læge H. Heegaard s. A.

Nye Veje.

To mindre Vejanlæg gennemførtes henholdsvis i 1897 og 1898, nemlig Nordre Stationsvej eller Mosevejen, og Østre Stationsvej (fra Landevejen til den gamle Dalbyvej øst for Byen). Disse Anlæg blev af meget stor Betydning for Byens Udvikling, idet Adgangsforholdene herved betydelig ændredes og forbedredes.

Som foran antydet var Stationsbyens første Forretnings-ejendom rejst af Skræddermester J. Thomsen, som i 1896 efterfulgtes ved, at P. O. Schousbøll lod en Ejendom ved Landevejen lige overfor Gæstgivergaarden, opføre og indrette for Bageri med Beboelse. Samme Aar byggede H. I. L. Hansen en Købmandsgaard ved Landevejen øst for Banen, hvor der i de følgende Aar dreves en betydelig Købmands-handel. I Forbindelse med sit Købmandsskab benyttede H. I. L. Hansen sig ogsaa lidt af Jordhandel, idet han med Byens fremtidige Udvikling for Øje indkøbte enkelte Parceller og atter afhændede dels til Bebyggelse, dels udstykkede.

Saaledes indkøbtes en Hjørneparcel paa Landevejens vestlige Side overfor Gæstgivergaarden, hvor der forefandtes en gammel aflagt Kommune-Grusgrav, i sin forladte Tilstand alt andet end en Pryd for sin By. En Plet hvor Forfædrene har bortført Læs paa Læs, men ikke tænkt sig, at denne til sin Tid ville blive en stor Forretningsbys nærmeste Centrum.

Denne Grund afhændedes til Murermester Lars Th. Andersen, som i 1907 herpaa lod opføre en 2-Etages Bygning indrettet saavel til Forretningsbrug som for Beboelse.

Dyrlæge.

I sin Tid var man henvist til at søge Dyrlæge i Horsens eller Vejle. Et Aaremaal praktiserede en Dyrlæge Hansen, boende i Ølsted. Derefter R. Jensen, Løsning, der var Egnens Dyrlæge gennem en lang Aarrække. En kort Tid boede Dyrlæge Schwartz i Bredal (senere Skjold), hvorefter Hedensted fik sin første Dyrlæge ved en Hr. Hansen, der boede i Byen en kort Tid i lejet Lejlighed, saa at hans Ophold næppe havde Karakter af fast eller varigt.

Forannævnte Købmd. Hansen, der var Ejer af en Jordparcel beliggende mellem Jernbanen og Mejeriet, havde for

Øje, at Hedensted maatte være Stedet for en Dyr læge, søgte og opnaaede Forbindelse med Dyr læge Axel Andersen, som købte omhandlede Parcel og begyndte den 1. Novbr. 1907 sin Dyr lægepraksis i Hedensted. Opførte Aaret efter sin Dyr lægebolig, hvorfra hans Praksis senere har været ført og stadig stigende, hvilket navnlig gav sig til Kende ved Dyr lægens 25 Aars Jubilæum, hvor en stor Del af Venne- og Virkekredsen havde indbudt Hr. Andersen med Familie til en festlig Sammenkomst i Forsamlingshuset og gav her Udtryk for sin Tak og Anerkendelse.

Hedensted Forsamlingshus.

Som Forsamlingslokale var Beboerne henvist til at benytte enten Gjæstgivergaardens eller Konstantia Kro's Lokaler; der rejste sig herfor Ønske om at faa bygget et Forsamlingshus. Denne Tanke havde bl. a. ogsaa sin Talsmand i Købmd. Hansen, og 1899 var Tanken saavidt realiseret, at en Kreds af Sognets Mænd vedtog at danne et Aktieselskab, hvis Formaal skulde være at faa rejst en saadan Bygning under Navn „Den folkelige Forsamlingsbygning i Hedensted“. Selskabets første Bestyrelse kom til at bestaa af følgende: Læge A. Mohr., Formand, H. I. L. Hansen, Næstformand, Kapellan Berggren, Sekretær og Kasserer, Thomas Nielsen, L. Dalby, Knud Peter Rasmussen, St. Dalby, N. Chr. Nielsen, Thoruphøj, og Chr. Vinther, Rimmerslund.

Grundstenen til Bygningen nedlagdes af Formanden den 13. Juni 1899, og den 26. Novbr. s. A. indviedes Huset med Taler af Formd. Dr. A. Mohr, Sognepræst Therkildsen, Højskoleforstander Grønvald Nielsen og Kapellan Berggren. Bygningen med Inventar kostede 4300 Kr.

Efter at Husets Drift var fortsat godt et Aarstid, begyndte der at opstaa Stridigheder angaaende dets Benyttelse, navnlig med Hensyn til Servering af spirituøse Drikke, som til en

Begyndelse var tilladt, herimod rejste sig en temmelig stærk Modstand, der resulterede i, at der ved en Generalforsamling 1901 vedtoges: At der i Forsamlingsbygningen kun maa nydes Afholdsdrikke, samt Bajerskøl, dog tillades det ved selskabelige Sammenkomster med Fællesspisning at servere med Snaps og Vin ved Bordet. Kun naar Huset udlejes til Familiehøjtideligheder, er Beværtningen fri.

Endvidere var der en Del Vanskeligheder med Optagelse af Laan, idet Byggegrunden, der var skænket af Købmd. Hansen, var behæftet med en Servitut, hvilken dog efter flere Forhandlinger bortfaldt, hvorefter Interessentskabets Medlemsforhold ændredes til et Andelsselskab i Stedet for Aktieselskab.

Angaaende Husets Benyttelse var der stedse delte Meninger, og den foran omtalte Bestemmelse for Nydelse og Servering af Drikkevarer gav Anledning til fornyede Forhandlinger og Vedtagelse af følg. i 1909: I Forsamlingshuset maa kun nydes og bydes saadanne Drikkevarer, som er tilladt for Afholdsfolk; dog ved Udleje af Huset til enkelt Mand til Familiefester (Bryllup, Begravelse og Barnedaab) er Beværtningen fri.

Eftersom Huset stedse blev mere og mere benyttet til Møder, Foredrag, Gymnastik m. m., viste Pladsforholdene sig utilstrækkelige, og Udvidelse har derfor flere Gange fundet Sted saaledes i 1911, 1913, 1919 og 1926.

Forsamlingsbygningens Formænd har været:

Dr. A. Mohr. Mejeribestyrer H. M. Hansen. Jacob Jacobsen, Jacobsminde. Anders Ladegaard, Rimmerslund. N. Chr. Nielsen, Thoruphøj. Lærer H. A. Andersen, St. Dalby. Jacob Jacobsen, Olinesminde. Rasmus Petersen, Vesterby. Lærer Nygaard, Theodor Jacobsen, Bertel Sørensen og Landpost S. Jørgensen,

Efter 1900 fortsætter Byen sin ret hurtige og sikre Udvikling, idet der Aar efter Aar rejser sig flere og flere Beboelseshuse og Forretningsejendomme.

Hedensted Møbelfabrik.

1901 byggede Snedkermester Knud Petersen sin 2-Etages Ejendom overfor Stationsbygningen og begyndte heri sin Forretning som Møbel- og Bygnings-snedker. Værkstedet indrettedes 1909 for Maskinsnedkeri, udvides atter betydelig 1918—19 og indrettedes for Møbelfabrikation.

Virksomheden er stadig fortsat af Knud Petersen, der til Tider har beskæftiget 10 à 12 Mand, og drives under Firmanavnet „Hedensted Møbelfabrik“.

Jydsk Dunkefabrik.

Den 1. Maj 1907 begyndte N. C. Hüttel sin Forretning i Hedensted. Til en Begyndelse i lejet Bygning med 2 Mand til Medhjælp, og Virksomheden omfattede nærmest almindelig Blikkenslagerarbejde i Mejeriartikler samt Bygningsarbejde. Efter faa Aars Forløb udvidedes Forretningen til at omfatte Fabrikation af Dunke, navnlig til Brug som Emballage af forskellig Art. Virksomheden øgedes betydelig, og efter 1913 indkøbte Hr. Hüttel den hidtil lejede Ejendom, lod heri installere større og mindre Maskiner til Fremstilling af de mange forskellige Artikler indenfor Blikvarer, af hvilke der navnlig under Krigstiden fandtes god Afsætning. Forretningen overgaar til et Interessentskab under Firmanavn „Jydsk Dunkefabrik“, men fremdeles fortsat med N. C. Hüttel som ledende Direktør.

Produktionen er stedse stigende, saa at Fabrikken i 1926 er naaet op til af beskæftige 23 Mand. I det efterfølgende Tiaar er Antallet af beskæftigede Arbejdere naaet til det dobbelte Antal.

Virksomheden er stadig fortsat under den samme Ledelse.

Hedensted Elektricitetsværk.

I Februar 1909 afholdtes det første Møde angaaende Anlæg af et Elektricitetsværk i Hedensted, der nedsattes et Udvalg til at arbejde videre med Sagen, og den 28. Juli s. A. afholdtes paany et Møde, hvor det vedtoges at bygge „Hedensted Elektricitetsværk“, Der indtegnedes ved dette Møde 17 Andelshavere, som valgte en Bestyrelse paa 5 Medlemmer, nemlig Gaardejer N. C. Jørgensen, Konstantia Avlsgaard, Mejeribestyrelse H. M. Hansen, Dyrslæge Ax. Andersen, Købmand H. I. L. Hansen og Bager P. O. Schousbøll. Ingeniør Meyer, Nr. Aaby, antoges som teknisk Leder.

Der valgtes en Byggegrund til Værket overfor Mejeriet paa Landevejens modsatte Side. Opførelse af Bygningen overlodes til Murermestrene Lars Andersen og K. Steffensen samt Tømrermester Lisberg, Baastrup, for en Sum af 2903 Kr., hvorefter der paa Anlæg af Værket inklusive Bygnings- og Husinstallation med Indlæg af en 20 H. K. Sugegas-motor og et Accumulatorbatteri paa 120 Elementer blev antaget et Tilbud fra R. Andersen, Nr. Aaby, paa 13912 Kr.

Værkets samlede Anlægsudgift inklusive Byggegrund blev paa 21188 Kr., og den 8. Novbr. 1909 sendtes den første Elektricitet ud til Forbrugerne. Prisen var da 4 og 2 Øre pr. Htw. henholdsvis for Lys og Kraft, og Selskabet bestod af 26 Andelshavere. 1915 er der Forslag fremme om at knytte St. Dalby til Værket, men en Udregning tilkendegav, at dette vilde medføre et aarligt Under-skud for Værket paa 1100 Kr., hvorfor Sagen henlagdes. 1916 foretoges den første større Reparation af Accumulator-batteriet, der kostede ca. 3100 Kr., og Aaret efter maa Ledningsnettet iflg. Elektr. Kommissionens Forlangende delvis ombygges og istandsættes, hvilket kostede ca. 1000 Kr.

Med Byens Udvikling følger, at der stadig er Tilgang indenfor Værket, og Kraftmaskinen viser sig herefter for lille til Fremstilling af den fornødne Strøm. Batteriet er atter saa medtaget, at en Reparation heraf er nødvendig. Ved et Møde i Marts 1919 drøftedes en evt. Udvidelse af Værket, dels til

at omfatte Stationsbyen og dels saaledes, at det ogsaa omfattede en Del af Omegnen.

Udvidelsen vedtoges paa et Møde i April s, A., saaledes at Værket herefter skulde omfatte Hedensted By med Overholm og Vesterby samt Rimmerslund.

Det gamle Værk vurderedes herefter til 30133 Kr., hvoraf 16928 Kr. anvendtes til Dækning af Værkets Gæld, medens 13205 Kr. udbetaltes Andelshaverne.

Værkets samlede Anlægsudgift blev ved denne Udvidelse, heri indbefattet de forannævnte ca. 30000 Kr. ialt 172000 Kr.

Det nydannede Selskab begyndte derefter i 1920 med 118 Andelshavere og 6 Købere med tilsammen 1681 Lampesteder og 211 H. K. i Elektromotorer, heraf 136 K. H. indenfor Landbrug. Ved Udvidelsen anskaffedes en 60 H. K. Bolinder Motor, og den gamle 20 H. K. Sugegasmotor skulde herefter benyttes som Reservemaskine. Den viste sig imidlertid ogsaa for lille i dette Øjemed, hvorfor der 1923 anskaffedes en Dieselmotor, der kostede 30900 Kr.

Samtidig med Udvidelsen vedtoges, at Forrentning og Amortisation af det nye Værk skulde ske gennem en fast Afgift, medens Forbrug af Strøm efter Maaler kun skulde dække Værkets Olieforbrug, Bestyrerløn og øvrige Driftsudgifter.

Til Belysning af Elektricitetsværkets Fremgang gennem Aarene skal anføres enkelte Tal, dog bemærkes, at Krigstidens Højkonjunktur ogsaa her har gjort sig stærkt gældende:

Aar	Antal af Andelshavere	Antal af Købere	Lampesteder	H. K. i Elektromotorer
1910	26			
1912	34	4		9 Mototer
1920	118	6	1681	211 deraf 136 indf. Landbr.
1926	145		1890	215

Betalt for Strømforbrug efter Maaler pr. Htw.:

Aar	Lys	Kraft	Aar	Lys	Kraft
1910	4 Øre	2 Øre	1918 ¹ / ₁₀	12 Øre	6 Øre
			1920 ¹ / ₁₁	10 "	5 "
1918 ¹ / ₆	20 "	10 "	1925	5 "	2 ¹ / ₂ "

Værkets aarlige Driftsindtægter:

Aar	Strøm efter Maaler			Fast Afgift			Ialt Kr.
	Lys Kr.	H. o. I. Kr.	Ldbrg. Kr.	Lys Kr.	H. o. I. Kr.	Ldbg. Kr.	
1910	2688	og Kraft					2688
1920	12713	6262	2525	9990	2496	2854	36840
1925	10837	5103	2615	11835	3806	2918	37114

Som Formænd for Værket har følgende fungeret:

Købmand H. I. L. Hansen	1907—1911	4 Aar
„ I. C. Nielsen	1911—1913 og 1923—25	4 Aar
Murermester Chr. Laursen	1913—1914	1 Aar
Malermester Chr. Petersen	1914—1916	2 Aar
Dyrlæge Ax. Andersen	1916—1918 og 1920—1922	4 Aar
Smedemeeter Th. Jørgensen	1919—1920	1 Aar
Vejassistent Iversen	1918—1919 og 1922—1923 og 1925—1926	3 Aar

De unges Hjem.

Sognets kirkelige Retning af Indre Mission lod i en Aar-række sine Møder og Sammenkomster afholde hos Kristen A. Vinther, der da beboede Ejendommen i Hedensted, som senere har faaet Navnet „Kastaniehøj“. Heri var der stillet et Par Stuer til Raadighed; men efterhaanden som Byen udviklede sig, voksede ogsaa nævnte Retning, og da Hjørnebygningen ved Landevejen og Østre Stationsvej i Oktbr. 1908 nedbrændte, i hvilken Ejendom der paa nævnte Tidspunkt af Møller og Harpøth dreves en Manufakturforretning, vedtog en Kreds af Mænd indenfor Indre Mission, dog paa Initiativ af daværende Pastor Petersen, at indkøbe den paa-gældende Grund med de paa samme efter Branden værende

Bygningrester for en Købesum af 7000 Kr. og herefter lade opføre en Forsamlingsbygning til Afholdelse af kristelige Møder og til Samlingssted for Sognets og Omegnens Ungdom.

Til Financiering af Foretagendet indkom ved frivillige Bidrag i Hedensted og St. Dalby Sogne ca. 9000 Kr., og Resten tilvejebragtes ved Laan.

Den smukke Taarnbygning opførtes herefter i det paafølgende Foraar og indviedes den 20. Juni 1909 med Navnet

„De unges Hjem“.

For at Bygningen i nogen Maade kunde svare til Hensigten, knyttedes der til samme et Bibliothek samt Afholds-Restauration og Gjæstgiveri, hvorefter Udgiften til Grund, Bygning med Inventar blev paa ca. 19000 Kr.

Hjemmet startedes som en selvejende Institution, der ledes af en Bestyrelse paa 7 Medlemmer, hvoraf de 5 konstituerer sig selv, medens 2 vælges af Hjemmets Interessenter.

I de efterfølgende Aar er Hjemmet blev stærkt benyttet ikke alene til daglig Samlingssted, men Aaret rundt er der afholdt mange større og mindre Møder, saavel som det ogsaa ved mange Lejligheder er benyttet til Familiefester, saa at de Mænd, der bragte Tanken til Udførelse, har kunnet glæde sig ved at se Hjemmet stærkt søgt af saavel Sognets ældre som yngre Befolkning; men ogsaa udensognsboende har ved mange Lejligheder været til Stede i stort Tal.

Hjemmets første Bestyrelse bestod af følgende:

Pastor L. C. Petersen, . . .	Hedensted
Stationsmester Christensen, .	„
Uhrmager Petersen,	„
Snedkermester Kn. Petersen, .	„
Træskomand Kr. A. Vinther, .	„
Jordbruger Mads I. Hartvigsen,	„
Gaardejer Knud Mikaelson, Aarup.	

Har dernæst været ledet af følgende Formænd:

Pastor L. C. Petersen, Hedensted,	1909—17
„ Johs. M. Sejersen, „	1917—26

derefter Lærer L. C. Christensen, Hedensted Skovskole, sidstnævnte har iøvrigt stedse været Kasserer og Regnskabsfører.

Kloakanlæg.

I Mejeriets første Driiftsaar havde dets Spildevand Afløb udover Naboens tilstødende Jordlod, der under Hensyn her til var omdannet til Eng, hvor det paagældende Vand gjorde

stor Nytte, idet der ved Mejeriets daglige Udskyldning benyttedes ret store Vandmængder, som blandet af Mælke-rester afgav god Næring for en frodig Græsvækst paa det nævnte Engareal; men i den varme Aarstid fremkaldtes der heraf en daarlig Lugt, der bevirkede at de tilstødende Naboer fandt sig foranledigede til at fremkomme med Klage over Forholdene.

Ved Sogneraadets Møde den 1. Juli 1910 forelaa den nævnte Klage, hvori var angivet, at Afløbsforholdene ved Mejeriet, Nøragers Ejendom (benyttedes af Jydsk Dunke-fabrik) samt De unges Hjem ansaas for sundhedsfarlige for Byen, navnlig for Skolen. Klagen var ledsaget af Sundheds-kommissionens Erklæring, hvorved Rigtigheden af de paa-klagede Forhold bekræftedes, og Sogneraadet anmodedes om at træffe Foranstaltning til, at de paapegede Mangler blev afhjulpne derved, at Byen fik en samlet Afledning for Spildevand gennem lukkede Ledninger.

Sogneraadet vedtog at fremme Sagen og i dette Øjemed at søge Vejle Amt om teknisk Assistance.

Sagen var Genstand for Drøftelse paa mange Møder; thi ikke alene Byens private Grundejere var interesserede; men gennem Byen førte en Afløbsgrøft fra Hedensted Mose. Samme, der var temmelig dyb og tillige anlagt med ringe Fald, havde paa sine Steder fra nærmeste Ejendomme Til-løb af urent Vand og var herfor ilde set af sine nærmeste Omgivelser. Der fremkom stærke Ønsker om Grøftens Rør-lægning i Forbindelse med Spildevandets Afledning, men af den Grund blev tillige Lodsejerne i Hedensted Mose, her-til Mejeriet, Statsbanen og Vejvæsenet for Amt og Kom-munen interesserede.

Det var herfor vanskelig at føre Sagen igennem til alles Tilfredshed. Efter at Sagen var drøftet paa mange Møder under Tilstedeværelse af Vandsynsmændene og de forskel-lige interesserede Parter, uden at der tilvejebragtes Enighed, maatte Sagen endelig indbringes for en Landvæsenskom-missions Afgørelse.

Denne Kommissions Medlemmer var følgende: Herredsfoged Bie, (Formand), Godsejer Sass, Lerbæk, og Proprietær Ruge, Skjerrildgaard.

Ved Vejle Amts Vejvæsen var der udarbejdet Projekter henholdsvis af 12. Oktbr. 1910 (Kloakanlæg til Afledning af Spildevandet) og af 1. Febr. 1911 (omfattende saavel Spildevand som Rørlægning af Mosegrøften) til sidstnævnte Udvidelse af Anlægget forelaa der Tilsagn fra flere Interesserede — navnlig af de til Grøften nærmest tilgrænsede Lodsejere — om et forlods Bidrag paa 1450 Kr., hvilken Merudgift Udvidelsen antoges at ville medføre. Paa Grundlag af de saaledes foreliggende Forhold afholdtes paany Møder, uden at der opnaaedes Enighed, hvorfor Kommissionen optog Sagen til Kendelse, der afgaves den 30. Maj 1912, og hvori bl. a. udtaltes:

At Kommissionen efter det foreliggende maatte anse det paatrængende nødvendigt, at visse Dele af Hedensted Stationsby kloakeres, og med Hensyn til Omfanget og Maaden i teknisk og praktisk Henseende, hvorpaa Kloakeringen bør udføres, godkender den de af Vejinspektoratet udarbejdede Projekter som Hovedgrundlag, dog saaledes, at Projektet udvides og — saavidt nødvendigt — ændres til at omfatte ogsaa Rørlægning af Mosegrøften paa Strækningen mellem Øster-Snede Vejen og Landevejen. Hvorhos det paalagdes Hedensted-St. Dalby Sogneraad at foranstalte det videre fornødne for Sagens Gennemførelse og dertil forskudsvis at udlægge de til hele Anlæggets Udførelse nødvendige Beløb, hvorefter Raadet selv kunde bestemme, hvorledes Udlæggene atter skulde refunderes af Interessenterne. Kun det af private med andre tilbudte særskilte Bidrag af 1450 Kr. skal være indbetalt for Sogneraadet inden 2 Maaneder fra Kendelsens Datum, sker dette ikke, bortfalder Mosegrøftens Rørlægning, og det egentlige Kloakprojekt bliver at gennemføre. Iøvrigt afgav Kendelsen detaillerede Bestemmelser for Anlæggets Gennemførelse og Udgiftens Fordeling. Angaaende sidstnævnte var der udarbejdet Forslag, der i det væsentlige tiltraadtes. Endelig paalagdes det Sogneraadet at

foranstalte paa samme Maade som for Anlægget bestemt den fremtidige Vedligeholdelse af Anlægene, og at Anlæggets Udførelse skal være tilendebragt inden d. 1. Oktbr. 1913.

Anlægget gennemførtes herefter, herunder ogsaa Rørlægning af Mosegrøften. Til sagkyndig Assistance lod Sogneraadet sig bistaa af Stadsingeniør Østergaard, Horsens.

Selve Arbejdet, der var overdraget Entreprenør N. Nielsen, Horsens, var for en Del meget besværligt, idet den væsentligste Del af Hovedledningen blev lagt med 18" Rør, der paa sine Steder maatte ned i en Dybde af ca. 3 Meter i meget vanskelige Jordbundsforhold.

Arbejdet paabegyndtes i Efteraaret 1912 og blev afsluttet i Foraaret 1913.

Ved Sogneraadets Møde den 13. Juni 1913 forelaa til Efterretning:

At Anlæggets samlede Udgiftsbeløb var	7636 Kr.
Hvori fragaar forlods Bidrag fra private, Moseejerne og Kommunen	1542 "
Restbeløb til Fordeling	6094 "

Heraf udreder:

Hedensted-St. Dalby Kommune 10 %	609,00 Kr.
Vejle Amts Vejvæsen 5 %	304,50 "
De danske Statsbaner efter Forholdet $\frac{200}{4450}$	274,50 "
Moseejernes Andel i Erstng. til P. Jensen	100,00 "
Kommunens Udgift til Landvæsenskommission (360 Kr. heraf $\frac{1}{3}$)	120,00 "
	<u>1408,00 "</u>
Restbeløb	4686,00 "

At fordele paa de privat Interesserede ifølge Andele, der var paalignet de enkelte Ejnd. efter Facadelængde, Ejendomsskyld m. v.

Sogneraadet vedtog derhos, at Anpart til Udgiften indbetales af Moseejerne, Statsbanen og Amtet med det fulde Beløb inden 1. Oktbr. s. A., hvorimod de private Lodsejere indbetaler i 3 Rater, henholdsvis $\frac{1}{10}$ 13 — $\frac{1}{4}$ 14 og $\frac{1}{10}$ 14

Paa Foranledning af Sogneraadet blev der herefter udarbejdet et Regulativ til Anlæggets fremtidige Bestyrelse og Vedligeholdelse.

Herved var Byens Kloakanlæg gennemført.

Brugsforeningen.

Hedensted Gjæstgivergaard, der som foran omtalt opførtes af Kroejer Hansen, Konstantia, og hvori samme fik meddelt Bevilling til at drive Gjæstgiveri, blev sidst i Halvfjerds-erne afhændet til Købmd. S. P. Andersen af Løsning, der herefter i en Aarrække drev Gjæstgiveri og Købmandshandel i Ejendommen. Den daværende Hovedbygning lod han ombygge til sin nu eksisterende ydre Skikkelse, medens Indretningen flere Gange er ændret. Efter S. P. A.s Død i 1894 overgik Ejendom og Bygning til afdødes Broder Jens Andersen (forhen Ejer af Hulbækgaard i Løsning Sogn), der udlejede Købmandshandelen til Købmd. C. Rasmussen, Vejle, og selv drev Gjæstgiveri samt det til Ejendommen hørende Landbrug.

1902 sælger J. A. Ejendommen til Jørgen Sørensen (forhv. Gaardejer i Baastrup), der fortsatte Forretningen, indtil han i 1910 sælger Ejendommen til N. S. Lyse (forhen Kroejer i Ølsted). Købmandshandelen, der stadig var udlejet, overgik i 1904 fra nævnte C. Rasmussen til Købmd. I. C. Nielsen, der fortsatte samme indtil 1913, idet en Del af Beboerne paa nævnte Tidspunkt først paa Aaret søger oprettet en Brugsforening, og til dette Formaal dannedes et Andels-selskab, hvis første Bestyrelse kom til at bestaa af følgende:

Forpagter R. Palmelund, Hedensted Præstegaard,

Gaardejer N. P. Sørensen, Knæsted,

„ Th. Jacobsen, Hed. Vesterby,

„ Jens Due, Rimmerslund,

„ Knud Mikaelen, Aarup,

Skorstensfejer N. P. Jørgensen, Hed. Skov,

Lærer H. B. Nygaard, Hedensted Skole,

med førstnævnte som Formand.

Hermed afslutter Hedensted Gjæstgivergaard den hidtil drevne Virksomhed, idet forannævnte Bestyrelse til Lokale for Brugsforeningen indkøber de til paagældende Ejendom hørende Bygninger med Byggegrund for en Købesum af 23500 Kr. Medens Ejeren N. S. Lyse fremdeles beholder Jordlodden og herpaa lader opføre Bygninger ved Øster Snede Vejen for at fortsætte med Landbruget. Hvornæst Købmd. I. C. Nielsen flyttede den hidtil drevne Købmandshandel over i egen Ejendom paa den modsatte Side af Gaden. Den gamle Gjæstgivergaards Historie finder dermed sin Afslutning, og Byen har ikke senere haft noget Gæstgiveri eller Beværtning med Udskænkning af Spiritus.

Brugsforeningen begynder herefter sin Virksomhed d. 1. April 1913 omfattende saavel Butiksvarer som Foderstoffer m. m., der ret hurtig giver en forøget Omsætning saavel som Tilgang i Foreningens Medlemstal; men i Forbindelse hermed opstaar der Tid efter anden nogen Uenighed blandt Foreningens Medlemmer angaaende Virksomhedens Drift, der i 1921 har en Ændring til Følge saavel af Foreningens Ledelse som af Bestyrelsens S sammensætning.

Paa samme Tidspunkt deltes Virksomheden saaledes, at Butiksvarer med videre blev et Omraade for sig, og Foderstoffer og andre Grovvarer for sig — iøvrigt hinanden fuldtud uafhængige hver med sin Ledelse, kun begge drevet i samme Ejendom.

At Foreningen derefter stadig har været stærk tiltagende fremgaar ved, at Omsætningen i Butiksvarer er følgende:

Aar 1914	—	50000	Kr.
„ 1920	—	264000	„ (Vareprisernes Højkonjunktur)
„ 1926	—	162000	„

Til Foreningens nærmeste Ledelse har følgende været knyttet:

Som Formænd:

Gaardejer Rasmus Palmelund, Aarup,	1913—21
Overportør M. Mikkelsen, Hedensted,	1921—29
Gaardejer Hans L. Hansen, Hedensted,	1929

Som Regnskabsførere:

Lærer H. B. Nygaard,	Hedensted,	1913—21
Overportør I. A. Gønge,	„	1921—26
„	Gyldenløve,	„
		1926 og senere

Uddelere:

A. A. Christensen		1913—21
H. Sørensen (Kolonial-Afdelingen)		1921 og senere
H. Christensen (Foderstof-Afdelingen)		1921 — „ —

Haandværker - Borgerforening.

Paa samme Tidspunkt havde Byen udviklet sig til en Størrelse, hvorefter Borgerne fandt det betimeligt at danne en Sammenslutning for derigennem at varetage Byens Tarv og Borgernes fælles Interesse. Den 8. Decbr. 1913 afholdtes et Møde, der blev stiftende Generalforsamling for „Hedensted Haandværker- og Borgerforening“. Foreningens første Bestyrelse fik følgende S sammensætning:

Købmd. I. C. Nielsen. Murermester K. Steffensen.

Isenkr. Ejner Jensen. Fabrikant N. C. Hüttel.

Snedkerm. Knud Petersen. Murermester Lars Andersen.

Sadelmager Fr. Andersen.

Følgende har været Foreningens Formænd:

Købmd. I. C. Nielsen. Skræddm. N. P. Jensen.

Vejassistent Iversen. Tømrerm. R. P. Christensen.

Dyrlæge Andersen. Murermester K. Steffensen.

En af Foreningens Opgaver har været at faa oprettet „Teknisk Skole“, navnlig med Haandværkerlærlinges Uddannelse for Øje.

Hedensted Apothek.

Haandværker—Borgerforeningen optog tillige som en af sine første og væsentligste Opgaver at søge udvirket, at Byen fik et Apothek, hvilket ret hurtigt lykkedes.

Paa Grundlag af et Andragende herom søgte to af Bestyrelsens Medlemmer, nemlig Murermester Steffensen og Fabrikant Hüttel, Foretræde for daværende Justitsminister Zahle, der stillede sig velvillig til Sagen.

Ministeriet tilsendte herefter Sogneraadet en Skrivelse, hvorved der meddeltes Samtykke til, at det ønskede Apothek blev oprettet, dog paa Betingelse af, at Sogneraadet erklærede sig villig til at yde Garanti for et evt. Tilskud i Henshold til Lov Nr. 132 af 29. April 1913, hvorved bl. a. bestemmes:

Af Apothekerfonden yder Justitsministeriet Landapotheker med personlig Privilegium, hvis Apothek ikke giver en aarlig Nettoindtægt af 3000 Kr., et Tilskud af 50 Kr. af hvert fulde 100, som der mangler i 3000 Kr. Af dette Tilskud refunderer Kommunen $\frac{1}{3}$ til Apothekerfonden. Ved senere Lovgivning er dette Beløb forhøjet til 6000 Kr.

Sogneraadet afgav Tilsagn om at være villig til at yde det antydede Tilskud, hvorefter Myndighederne gav Samtykke. Senere fik Sogneraadet ved Justitsministeriets Skrivelse meddelt, at cand. pharm. V. Wedel var meddelt kongl. Bevilling til at drive et Apothek i Hedensted.

Hr. Wedel lod derefter i Aaret 1914 opføre den eksisterende Apothekerbygning og var Apothekets Indehaver, indtil han i 1926 fik Bevilling til et Apothek i København. Bevillingen til Hedensted Apothek overgik derefter til cand. pharm. A. Hahn-Thomsen, der efter kun 3 Aars Virketid afgik ved Døden 1929. Samme Aar overgaar Apothekets Drift til cand. pharm. Dannesboe Andersen.

Selve Apotheket blev i sin Opførelse og Stil en stor, smuk og anselig Bygning til Glæde for Byens og Egnens Befolkning.

Hedensted Kommuneskole.

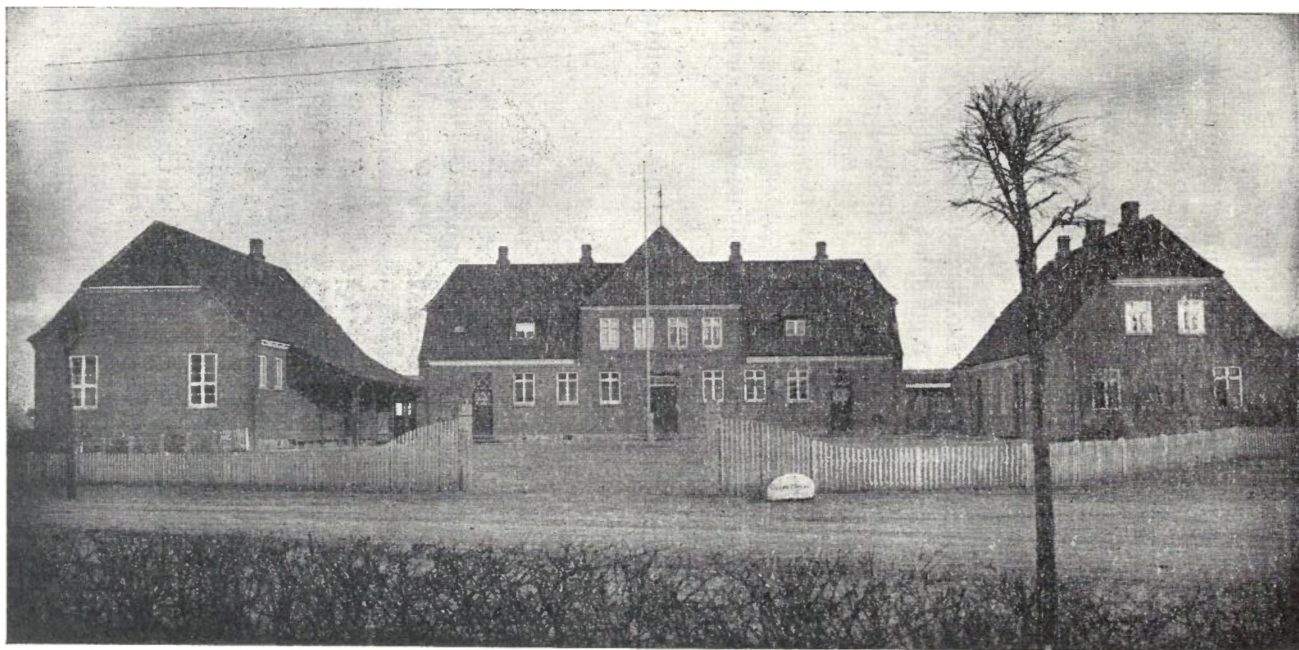
Efter Apothekets Opførelse rummede Byen paa dette Tidspunkt mange andre nye og smukke Bygninger ikke mindst i Apothekets nærmeste Nabolag. Den eksisterende gamle Skole med sine straatækte Bygninger, hvoraf Hovedbygningen forefandtes med gulkalkede Mure, de øvrige af Bindingsværk, hvori de indmurede Tavler var hvidkalkede, virkede maaske nok lidt afstikkende i Stilen fra de nye og mere moderne Omgivelser. — Dog fandtes den gamle Skole trods sine mange Aar, hvori den havde givet Lære for Børnene fra Sognets forskellige Hjem, endnu at kunne hævde sig med en vis Anseelse, navnlig set af de Personer, der herfra Aar efter Aar var udgaaet, hver for sig udrustede med de af dem tilegnede Kundskaber og med mange Fortidsminder fra de svundne Skoledage, der alt medførte, at de gamle Bygninger stedse indtog en vis Hædersplads i den enkeltes Bevidsthed. For andre, der havde tilbragt Barndom og Skoletid andet Steds, kunde Følelserne eventuelt paa dette Omraade være mere kølige. I det hele taget var Tidspunktet naaet, da det var at forudse, at Kravet inden et begrænset Tidsrum vilde melde sig om en Ændring af de bestaaende Skoleforhold; thi med Byens tiltagende Udvikling øgedes Børneantallet, saa at den gamle Skole begyndte at faa Vanskeligheder med at afgive Plads til de skolesøgende.

De anførte Tilstande foranledigede, at Lærer Nygaard i Vinteren 1915—16 rettede Henvendelse til Sogneraadet og paapegede, at Børneantallet til Sommeren 1916 vilde kræve en Ændring fra den bestaaende Skoleordning. Sagen optoges til Overvejelse og behandlede ved et Par Møder, hvori

det vedtoges, at Undervisningen skulde fortsættes i den gamle Skole, men evt. med en Forøgelse i Klassernes Antal og med evt. Antagelse af Bistand til Undervisningen. Dette sidste stod endnu hen uden endelig Afgørelse; denne blev imidlertid truffet, omend paa en uventet og drastisk Maade.

To Gange en Del Aar tilbage i Tiden havde Skolen været udsat for en opstaaet Brand, med blev i begge Tilfælde reddet fra at blive et Bytte for Luerne. Søndag den 12. Marts 1916 vilde Skæbnen det anderledes. Just som Menigheden var forsamlet til Gudstjeneste i Kirken, og denne var saa vidt fremskreden, at Præsten havde endt sin Prædiken, viste Himlen sig ildrød set ud fra Kirkens Nordvindue. Der opstod Uro i Forsamlingen; thi man var paa det rene med, at noget usædvanligt maatte være Anledning, og snart meddeltes det: „Skolen brænder“! Gudstjenesten var hermed forstyrret og maatte afsluttes, da de forsamlede tildels forlod Kirken for at se den gamle Skole i den Situation; Ilden havde paa dette Tidspunkt allerede stærkt Tag, og Dagens ret stærke Blæst bevirkede, at Bygningen snart var ompspændt af Luer, saa de forsamlede Tilskuere kunde indse, at denne Gang var Redning ikke mulig. Hovedbygningen nedbrændte, derimod ikke Andenlærerens Skole og Udhuset. Ildens Opkomst antoges at hidrøre fra et Kogeapparat, der var Fyr paa, og som henstod paa et Køkkenbord.

Hermed var Tidspunktet givet for at bygge, og Sogneraadet maatte umiddelbart herefter træffe Foranstaltninger til den nye Skoles Opførelse. Den gamle Byggegrund blev benyttet, men udvidedes med et Tillæg af ca. $\frac{1}{2}$ Td. Land, der indkøbtes fra Nabolodden, hvortil Sogneraadet ved tidligere Lejlighed havde erhvervet sig Forkøbsret. — I Løbet af Sommeren 1916 rejste sig herefter de endnu eksisterende Skolebygninger med de Udvidelser for Øje, som paa dette Tidspunkt ansaas nødvendige, og med Hensyntagen til, at disse i Stil og Skikkelse kunde være Omgivelserne værdige og gennem en Aarrække fremtræde til Pryd og Anseelse for By og Sogn. Om dette sidste er lykkedes, skyldes det ikke mindst Sogneraadets Bistand af de fortrinlige og udmærkede Bygmestre, der forestod Arbejdets Udførelse.

Hedensted Kommuneskole

Ved en Højtidelighed indviedes den nye Skole den 5. Januar 1917 af Provst Vestergaard, Ørum.

De samlede Udgifter til Skolebygninger med Inventar beløb sig til ca. 56500 Kr., medens Brandskadeerstatning og Salg af gl. Materiale androg ca. 9700 Kr., hvorefter Dækning af Restbeløbet skete ved et Laan paa 45000 Kr. med en Afdragstid paa 30 $\frac{1}{2}$ Aar.

Ca. 1930 og Aarene umiddelbart forud krævede Børnetallet atter en Udvidelse af Skolens Forhold, der medførte, at Aar 1931 suppleredes den bestaaende Skole ved, at der opførtes en særskilt Bygning med Plads til et Klasseværelse og Bolig for en Lærerinde, hvilket ialt medførte en Udgift af ca. 21000 Kr.

Denne Bygning ses ikke paa Skolens foranførte Billede, men er opført i samme Stil som de øvrige Bygninger med Beliggenhed Nord for Gymnastiksalen — benyttes som Forskole med Tilknytning til Hovedskolen.

Herefter er ansat ved Skolen 2 Lærere og 2 Lærerinder.

De nærmest efterfølgende Aar med Krigens Højkonjunktur bragte en Standsning i Byens Byggeforetagender. Ved Dobbeltsporets Anlæg og den i Forbindelse hermed staaende Landevejsforlægning bragtes en Del Forstyrrelse i Byens bestaaende Forhold, men til Gengæld skabtes ogsaa en ny Færdselsaare, der ret hurtig toges til Udnyttelse, idet flere Bygninger umiddelbart efter den nye Vejs Anlæg 1921—22 opførtes langs denne, og de er senere efterfulgt af flere.

Ved foranførte er i store Træk fremstillet Udviklingen for By og Sogn i Tidsrummet 1800—1926. Heraf vil fremgaa, at Stationsbyen har rejst sig gennem de sidste ca. 40 Aar, og med sin fortrinlige Beliggenhed maa det formodes, at Byens Udvikling fremdeles vil fortsætte.

Medens Hedensted By omkring ved 1800 bestod af Kirken, Skolen, Præstegaard, 16 Bøndergaarde, 7 Fæstehuse med Jordlod og 8 à 10 jordløse Huse — kan der til Sammenligning anføres, at Byen indenfor det samme Omraade, dog i Forbindelse med den opstaaede Stationsby, der navnlig har lagt sig i Nærhed af Landevej og Jernbane, altsaa noget Nord og Vest for den oprindelige By, ved Udgangen af 1926 talte: Kirken, Skolen, Præstegaard, Lægebolig, Dyr lægebolig, Apothek, Den folkelige Forsamlingsbygning, De unges Hjem, Andelsmejeriet, Elektricitetsbygningen — 10 Bøndergaarde, 10 mindre Ejendomme med Jordbrug, 9 ældre Huse med Have, 88 nyere Huse for Beboelse og 38 Ejendomme, hvortil er knyttet Forretning. Hertil kan tilføjes, at Tiaaret derefter er anførte Tal for Beboelse og Forretningsejendomme forøget til henholdsvis 120 og 45. Desuden har der lagt sig flere Ejendomme langs Landevejen mellem Byen og Konstantia.

Da der i det foran omhandlende navnlig for By og Sogn er fremdraget en Del Personnavne, som særlig har været knyttet til den nærmeste Ledelse af de omtalte Institutioner og Virksomheder, skal der tillige før Afslutning af dette Afsnit nævnes de Mænd, der har beklædt Stillingen som Sognefoged for Hedensted Sogn.

Allerede i det 16. Aarhundrede høres der om Sognefogeder; og Institutionen har formodentlig da allerede været almindelig over hele Landet, dog herom vides ikke noget bestemt, saa lidt som om deres Funktioner, der rimeligvis ikke har været fuldtud ens, men dog hovedsagentlig har bestaaet i Polititilsyn.

En for hele Landet ensartet Ordning af Sognefogedinstitutionen blev gennemført ved Forordning af 11. Novbr. 1791, der endnu danner Grundlaget for de herhen hørende

Regler. — Herefter skal der beskikkes en Sognefoged for hvert Sogn, men Administrationen anses dog berettiget til i større Sogne at beskikke flere.

Det er Amtmanden, der udnævner og afskediger Sognefogeder, men han skal nu forinden Udnævnelsen høre Sogneraadet, der indstiller 3 til det paagældende Hverv.

Følgende har beklædt Stillingen som Sognefoged for Hedensted Sogn:

Gaardfæster	Jacob Hansen (Jacobsminde)	ca. 1780—1798
”	Jens Rasmussen	1798—1805
Gaardejer	Anders Vinther (Hedenstedgaard)	1805—1812
”	Jacob O. Due (Elmely)	1812—1821
”	Jørgen Jensen (Rimmerslund)	1821—1827
”	Søren Petersen (Hustedgaard)	1827—1835
”	Jacob O. Due (Elmely)	1835—1851
”	Peter Klausen (Petersborggaard)	1851—1864
”	Niels Albrechtsen (Vesterbygaard) ^{*/}	1864—1892
”	Peter Jacobsen (Jacobsminde)	1892—1914
”	Jacob Jacobsen	1914

IV. Kommunen.

Ifølge Dansk Lov (1683) kunde Almuen tage Bestemmelse om Hegn og Gærde, Grøft og Led, samt om anden Byens Nytte og Tarv og for Brud paa saadan Varetægt sætte Bøder, der skulde leveres til vederhæftige Mænd i Landsbyen, som aflægger Regnskab for Beløbenes Anvendelse.

Nogen fælles Sogneforanstaltning eller Begrebet offl. Forsorg eksisterer herefter ikke; men indtræder først med „Reglm. af 5. Juli 1803 for Fattigvæsenets Indretning og Bestyrelse paa Landet i Danmark“. Hermed begynder Sogne- eller Kommunestyre.

Reglementet bestemmer bl. a.:

De Trængendes Forsørgelse paa Landet deles efter Sognedistrikter saaledes, at ethvert af disse antager de til samme hørende Fattige.

Saa mange Hoved- eller Anneks Sogne, som ere forenede under et Præstekald, udgøre tilsammen et Sognedistrikt. Heri har man altsaa Grundlaget for Kommunernes Størrelse og Omraade.

Fattigvæsnet i ethvert Distrikt bestyres af en Sognekommision, i hvilken Præsten, Stedets Politimester (Herredsfogeden), en af de største Lodsejere og 3 eller 4 af de bedste Sognemænd ere Medlemmer.

Naar Herredsfogeden ved andre Embedsforretninger afholdes fra at møde personlig, har han skriftlig at befuldmægtige Sognefogeden paa sine Vegne.

Alle Fattigvæsnets Distrikter i et Amt henlægges under en fælles Direktion bestaaende af Amtmanden, Amtsforvalteren, samtlige Herredsprovster og 2 af de kongelige Godsers Bestyrere eller andre kyndige Landmænd. Denne Direktion tiltrædes af Biskoppen, saa ofte hans øvrige Embedsforretninger tillader det.

Loven er temmelig udtømmende og behandler iøvrigt: Hvilke de Trængende ere, hvor disse bør forsørges, fastsætter Trangen ved Inddeling i Klasser samt Forsørgelsesmaaden.

Om Fattiges Antagelse til Forsørgelse er anført: Det paa-ligger Sognepræsten, hvem Omhu for de Trængende nærmest er betroet, med Nøjagtighed og Iver at sørge for disses Understøttelse i Overensstemmelse med Reglementet.

Desaarsag bør enhver, som holder sig berettiget til Distrik-tets Forsorg, henvende sig til Stedets Sognepræst.

Hermed følger, at Præsten var Kommissionens Formand.

De Sognemænd, til hvilke det overdrages at styre Distrik-tets Fattigvæsen i Forening med Sognepræsten, Herredsfoged og største Lodsejer, vælges første Gang af disse og siden, naar nogen afgaar, af samtlige Kommissionens Medlemmer.

Næste Søndag, efter at Valget er gjort og modtaget, be-kendtgjordes dette fra Prædikestolen med en Opmuntring til de hæderlige Mænd, som ere udnævnte, om at antage sig de fattiges Sag, og med en Formaning til Sognets øvrige Beboere om villigen at understøtte disse Mænd i det dem overdragne vigtige Kald.

Formener nogen af de udvalgte at have gyldig Aarsag til at undslaa sig, andrages saadant for Amts-Direktionen.

De valgte vedbliver disse Forretninger i 3 Aar — viser nogen Ulyst eller Forsømmelighed i at udføre de ham over-tagne Pligter, andrages saadant for Amtsdirektionen.

Kommissionens Medlemmer er forsamlede ordentligvis 4 Gange om Aaret, hvorom Tillysning sker fra Prædikestolen. Præsten indkalder tillige de Fattige og Trængende i Distrik-tet, som kunde have noget at begære eller anmelde, til der at indfinde sig.

Denne sidste Bestemmelse blev vel efterkommet, idet Tra-ditionen ved Raadets Møder — endnu ved Slutningen af forrige Aarhundrede — her i Kommunen havde udviklet

sig til, at en stor Stab af Trængende gav Møde. Hertil var eventuelt medvirkende, at Forretningsgangen ogsaa havde udviklet sig til, at Raadets ordinære Møder afholdtes omgangsvis hos Medlemmerne. Til en saadan Lejlighed var Husets Spisekammer vel forsynet med Øl, Brød og Indslagting, og de Trængende bænkedes i en speciel Stue ved et langt Bord, hvor de forsynedes med Smørrebrød, Kaffe m. v., forinden de hver for sig fik Foretræde for Raadets Medlemmer.

Loven træffer endvidere Bestemmelse angaaende Sognekirke-distriktets Fattigkasse — heraf skal anføres: Fattigkassen har at bestride, hvad Understøtning Sognets Trængende maatte behøve foruden den Kost, hvormed de efter Lovens § af Beboerne forsynes.

Kassen bevares hos den af Kommissionens Medlemmer, der tiltræder samme som største Lodsejer i Distriktet, Præsten modtager deraf de fornødne Forskud til løbende Udgifter, hvilke af Kommissionen anvises, og for hvis Anvendelse han til denne aflægger Rigtighed.

Kassens Indtægter var følgende:

1. Aarlige Bidrag i Penge, som ydes frivillig af Distriktets Beboere, eller som efter Kommissionens Ansætning paalægges disse, samt det Kontingent i Fødevarer efter Lovens § 12.
2. Indtægten af de Fattiges Tavle, som ved en af Kommissionens Medlemmer ombæres i Kirken paa Nytaarsdag, de 3 store Højtider, Alm. Bededag, Søndagen efter den afskaffede Allehelgensdag, samt paa enhver Dag, naar der er Kommunion (Altergang) og desuden paa den Dag, Præsten holder Vaar- eller Høstprædiken, ved hvilken Lejlighed Menigheden erindres om denne Tavles Bestemmelse og opmuntres til Godgørelse mod de Trængende.
3. Overskuddet af Helsingørs Tavle.
4. Frivillige Gaver, som ved Gaardes, Huses eller Jorders Salg gives af Køber og Sælger eller ved andre indtræffende Lejligheder.

5. Hvad der indkommer ved Salg af fundne og optagne Kreaturer eller ved Salg af Fattiges Efterladenskaber.
6. Renter af Kapitaler eller Indtægt af Jorder eller andet, som maatte være skænket eller tillagt Distriktets Fattige.

Kommissionen skulde aarligen aflægge behørigt attesteret Regnskab, der affattes af Præsten og dernæst indsendes til Revision af Herredsprovsten.

Endelig indeholder Loven en Del Straffebestemmelser navnlig vedrørende Betleri eller Mangel af Lyst til at ernære sig ved eget Arbejde, er i det hele taget meget indgaaende og omhyggeligt udarbejdet ved sine 74 §§.

Efter at anførte Reglement er traadt i Kraft, har man ordnede Forhold for Fattigvæsenets Styrelse paa Landet. Tidligere var Hjælpen af mere privat Natur og uden egentlige Rammer. Antagelig er Forsørgelsen nærmest udøvet hver By for sig, idet der saaledes forefandtes et Fattighus i Hedensted og et i Rimmerslund, der senere vil blive omtalt.

Omhandlede Reglement efterfølges i 1814 af Skoleanordningen, der lagde den nærmeste Styrelse af Sogdenes Skolevæsen i Beboernes Haand, hvilket findes kortelig antydet under Skolens Afsnit, dog skal hertil føjes et kort Uddrag af denne Lovs Bestemmelser.

Alle Udgifter, som efter approberet Plan udfordres til Skolebygningers Opførelse — Forbedring og Vedligeholdelse, samt til de øvrige ved Skolerne befalede Indretninger, saavel som til Skolelærerens Lønning, bør for ethvert Sogn eller efter Omstændighederne for ethvert Pastorat udredes af samtlige dets Beboere paa lige Maade som for Fattigvæsenet ifølge Reglm. af 5. Juli 1803, nemlig ved Ligning efter Beboernes Hartkorn, deres Formues Tilstand eller deres Lejlighed.

Forslaget til denne Ligning affattes aarlig af Sognets Skolekommission med 4 af de hæderligste Mænd i Sognet og indsendes til Approbation af Amtsdirektionen, Regnskabet aflægges af Skolepatronen og af den samtlige Skolekommission og indsendes ligeledes til Amtsskoledirektionen.

De to Love kræver saaledes hver for sig sin særskilte Administration, herunder Bestyrelse, Paaligning af Bidrag, Regnskabsaflæggelse m. v. — kun var det tildelt Stedets Præst at føre Forsædet saavel for Fattig- som Skolevæsen.

Ligeledes vil man bemærke sig, at selv om den nærmeste Administration gennem Repræsentation er lagt i Beboernes Haand, saa er det derimod ikke henlagt til Beboerne gennem Valg eller paa anden Maade at udpege disse Tillidsmænd.

Da Hedensted og Store Dalby Sogne, som foran bemærket, har været underlagt et Præstekald siden Aaret 1759 følger heraf, at de ifølge førnævnte Reglm. af 1803 og Anordn. af 1814 kommer til at danne et Distrikt vedrørende henholdsvis Fattig- og Skolevæsen.

Heri har man altsaa det egentlige Grundlag for Hedensted-St. Dalby Kommunes Omraade.

I Sogneraadets Arkiv findes den ældste Protokol begyndt med Tilførsel af Fattigkommissionens Møde den 23. December 1817.

Af behandlede Sager er anført.

Udgift:

For Arbejde og en Del Materiale ved en Skorsten i Fattighuset i Rimmerslund efter Regning af Lars Hansen 21 Rdl. 2 mk.
Understøttelse i Penge fastsat til forskellige Personer.

Indtægt:

Ved et Bryllup i Rimmerslund 3 Mk. 2 Skl.
Jacob Due ved Oprettelse af et Skjøde 3 -
Sognefoged Jacob Due 4 -
Kommissionens Medlemmer af opkrævet Bidrag
Jens Rasmussen 11 Rdl.
Otte Nielsen 8 - 3 Mk. 8 Skl.
Fra Kirkeblokken i Hedensted 16 - 2 - 11 -
Tavlepenge i begge Kirker desuden 9 - 2 - 15 -

Forskellige Trangsspørgsmaal til Afgørelse.

Mødet hævet. Protokollen underskrevet.

H. Laurberg, Paa Justitsraad, Herredsf. Brorsons Vegne:
Sognepræst. Jacob Due, Sognefoged.

Paa største Lodsejers Vegne:

Christen Pedersen,
Hedensted Sogns Skolelærer.

Jens Rasmussen,
Gmd. i Hedensted.

Otte Nielsen,
Gmd. i Rimmerslund.

Peder Pedersen,
Gmd. i St. Dalby.

Lars Hansen,
Gmd. i Thorup.

Fattighuset.

Den 6. Juli 1818 samledes Kommissionen til overordentlig Møde for at overlægge et nyt Fattighus's Opførelse, der agtedes uomgængeligt fornødent, eftersom et Par Almisselemmer manglede Husly, uden at Kommissionen kunde formaa nogen til for Betaling at modtage samme.

Fattighuset i Hedensted By er aldeles udueligt til at modtage Reparation, ligger desuden saa sumpigt og lavt, at Vandet staa i Stuerne Foraar og Efteraar. Kommissionens Medlem fra Rimmerslund foreslog tillige, at Fattighuset i denne By maatte udflyttes derfra — da det var farligt for Byen, i hvis Midte det laa, om Ildebrand ved Uforsigtighed skulle opkomme — som for faa Dage tilbage nær havde hændt. Herefter besluttede Kommissionen:

Der skal opføres et nyt Fattighus paa i det mindste 5 Fag, som — da den gamle Byggeplads er ubrugbar — skal lægges paa en Plads mellem Hedensted og Thorup Byer (Fællesjord), der i flere Henseender er meget bekvem, da den baade er fri, tør, udenfor Byen og dog i Nærheden af samme omtrent midt i Distriktet, Medlemmerne gaar lige forbi, og en lille Have desuden kan anlægges.

Til Hjælp anvendes af Rimmerslund Fattighus 2 Fag og en Skorsten, som Kommissionen anser billigt at udflytte efter Beboernes Ønske. Endvidere kunde anvendes det lidet, som maatte være brugeligt af Materialerne i det gamle Fattighus i Hedensted. Men da samme saavel som Grunden, hvorpaa det ny Fattighus skal opføres, tilhører Hedensted By, agtede Kommissionen det rigtigst at foreslaa for dennes Beboere ved Sognestævne, om de havde noget imod, at det gamle anvendes til Hjælp til det nye, eller at Bygge- og Haveplads efter Kommissionens Skønnende bestemtes og anvendtes.

Præsten paatog sig derom at opsætte et brugeligt Forslag, som næste Søndag skulde oplæses ved Sognestævne, og skulde da enhver opfordres til at fremkomme med sine Indvendinger i Tide eller siden tie stille — da Kommissionen anser Tavshed som Bifald — 8 eller 14 Dage anses rigelig til Betænkningstid.

Det blev altsaa kun Tømmer og Fjæl og lign. til 3 Fag, samt Kalk til det hele, der foruden Arbejdsløn skulde udredes; men da Kommissionen indsaa, at Næringstrang trykker næsten enhver, besluttede den først at foreslaa, om de helst ønskede at levere Tømmer og Tag in natura efter Ligning, naar Overslag var gjort paa, hvad der behøvedes. Ogsaa dette Forslag lovede Præsten at fremsætte ved næste Sognestævne med Tilføjelse, at det istandholdes som det forrige, og betyde, at enhver var pligtig til enhver Tid at svare, hvad der blev dem paalagt i Brandskat.

Med Amtsfattig-Direktionen skulde corresponderes, og naar dennes Approbation foreligger, skulde Overslag ske paa Bekostningen, der vilde medgaa til det ny Fattighus, samt Licitation om fornødent foretages.

Fattighuset skal være færdig inden Vinter, dels fordi det er absolut nødvendig for at skaffe Almisselemmer Husly, og dels fordi Sognedistriktet til næste Sommer rimeligvis faar med den nye Landevej at bestille, hvorved det da vilde

blive besværligere — om endog Opsættelsen var mulig — at forrette de Kørsler og andet Arbejde, som til Husets Bygning er nødvendig.

Efter at Præsten havde tilmeldt Amtsdirektionen ovenstaaende, og alt af samme var approberet, blev Herredsfoged, Justitsraad Brorson anmodet om at afholde Licitation over Fattighusets Opførelse efter udarbejdede Konditioner.

Overslaget over den paatænkte Udgift lød paa 209 Rdl. 3 Mk. med en specificeret Optegnelse af de forskellige Materialer, der skulde benyttes, og som leveredes af Entreprenøren. Endvidere maa Entreprenøren afbenytte det gamle Fattighus i Hedensted og i Rimmerslund.

Det nye Hus skal bygges paa den af Kommissionen bestemte Plads, da ingen af Beboerne har indvendt det mindste — enten derimod — eller imod det gamle Fattighus's Afbenyttelse.

Det skal bestaa af 5 Fag, være 10 Alen vid, med en Skorsten i Midten, saa at der bliver 4 Værelser foruden 2 Forstuer. I Stuerne sættes Ovne af Sten og i Forstuen Fyrsted. Polske Gavle, og Luger til at indlade Tørv af. Sognedistriktet besørger Materialerne tilkjørt, anskaffer og oplægger Taget, lægger Gulve (Lergulve) og opkliner Vægge, samt leverer Haandlanger.

Efter disse Konditioner blev Huset ved Licitation den 2. Septbr. 1818 tilslaaet Lars Lund i Thorsted og Peder Bertelsen i Thorup for 134 Rdl., alt at levere i opmaalt Stand og efter Syn inden 1. Novbr.

Ved Kommissionens Møde d. 2. Decbr. s. A. forelaa Uddrag af Præstens Ansøgning til Amtsfattigdirektionen: At et Laan paa 100 Rdl. maatte tilstaa Distriktet til det nye Fattighus's Opførelse, da det formedelst de pengetranke Tider var vanskeligt straks at udrede hele Summen — 134 Rdl. — Præsten ytrede tillige i sin Ansøgning det Haab, at samme Laan maatte Distriktet forundes, da dette i det hele havde vist sig villig baade til at levere Tag og gøre det fornødne Arbejde, som ogsaa Hedensted By ved — uden Godtgø-

relse — at udvise Plads til Hus og Have, samt lade det gamle Fattighus i Byen anvende efter Kommissionens Ønske uden mindste Vrøvl eller Indvending, fortjente Sagen at anbefales for den ansøgte Amtsfattigdirektion.

Direktionens Svar:

I Anledning af Deres Velærværdiges Skrivelse af 1. Aug., hvori De paa Hedensted Sogns Fattigvæsens Vegne anholde om et Laan af Amtsfattigkassen paa 100 Rdl. til Hjælp ved Opførelse af et Fattighus, som var aldeles nødvendigt i Sognet, har Direktionen for Amts Fattigvæsenet under 18. d. Md. resolveret:

At det ansøgte Laan kan tilstaa af Amtsfattigkassen og udbetales i næstkommende 11. Decbr. Termin mod Bevis for samme fra Hedensted Sogns Fattigkommissions Medlemmer, der overlades at bestemme i hvilke Terminer, det helst ønskes tilbagebetalt, og i Betragtning af Sognets Beredvillighed til denne Sags Fremme tilstaa bemeldte Laan aldeles rentefrit. Hvilket tilmeldes Deres Velærværdighed til behagelig Efterretning, hvorved De anmodes om, at Kommissionen i det udstedte Bevis forslagsvis ville bestemme i hvilke Terminer, Kapitalen igen skal vorde tilbagebetalt, og at Kommissionen derefter vil sørge for, at Terminerne nøje bliver iagttagne.

Amtshuset i Vejle, den 20. Novbr. 1818,

S e l m e r .

Fattigkommissionen ansaa det nu for rigtigst at foreslaa Amtsdirektionen, om Laanet maatte overlades Distriktet paa 10 Aar med 10 Rdl. aarlig Afbetaling til hver 11. Decbr. Termin, hvoraf det første begynder 11. Decbr. 1819 o. s. f., da dette vilde falde Distriktet til ingen synderlig Byrde.

Endvidere bestemtes at indkræve Resten, 34 Rdl., foruden lidt mere, som er medgaaet til en og anden Bekvemmelighed for de fattige, med 1 Mk. pr. Td. Hartk.

Den 31. Decbr. 1818 samledes Kommissionen til et overordentligt Møde. Følgende blev behandlet:

Undertegnede af Kommissionens Medlemmer paa deres og Efterfølgeres Vegne i Hedensted Fattigkommission Obligation — forfattet efter en af Amtet tilsendt Koncept — hvorved Hedensted Fattigforstandere erklærede sig at have modtaget til Laans af Amtsfattiggassen — til det ny Fattighus' Bygning — 100 Rdl. rentefrit, som i 10 Aar skal afbetales med $\frac{1}{10}$ aarlig.

Ved samme Møde antoges en Fattigfoged — formedelst de mange Omløbere — som for det første vedbliver til 1. Maj 1819, og for den Tid skal have 6 Skp. Rug, 4 Skp. Gryn, 3 Skp. Malt, og hvis Kommissionen finder sig tilfreds med ham, 2 Rdl.

Omhandlende Byggeforetagende vil med Nutidsforhold for Øje findes ganske underordnet saavel bygnings- som udgiftsmæssigt, og dog er Referatet et Udtryk for Sagens indgaaende Overvejelse og Behandling saavel som den Ansvarsfølelse, Datidens Mænd lægger for Dagen ved de trufne Beslutninger, der tillige viser Tidens Pengeknaphed, og at man har forstaaet at indordne sig herunder og økonomisere med beskedne Midler.

Til Belysning af de eksisterende Tidsforhold skal iøvrigt anføres:

Reformperioden 1750-1808.

Under anførte Tidsrum foregaar en righoldig Lovgivning med Gennemførelse af betydningsfulde og gennemgribende Reforme.

Til de vigtigste kan nævnes: Hoveriets Afløsning og Hovedgaardenes Drift, Jordfællesskabets Ophævelse og Lov om Jorders Udskiftning og Udstykning 1781. (Udskiftningen gik for saa vidt for sig i Løbet af 10—15 Aar; 1807 var der kun 1 % Fællesskab tilbage). Stavnsbaandets Løsning 1788,

Fæstets Overgang til Selveje m. fl. Under nævnte Periode var den økonomiske Opgang i stærk Stigning med opad-gaaende Konjunkturer, der bragte stigende Ejendomspriser; men Landbrugets Erhvervsforhold stod dog paa et meget lavt Trin, saaledes kan anføres, at en Prøve paa Rug bestemt til Norge 1802 bestod af: 32 % Rug med svange Kærner og Meldrøjer, 38 % Hejre, 4 % Klinte, 2½ % Ærter, 2 % Hvede, 2 % Havre, 1 % Byg, 1 % Vikker og 17½ % Fejeskarn.

Det aarlige Kvantum Mælk af Herregaardskøer var 12—1600 Pund, medens Bondens Køer kun gav 6—800 Pund, de blev fremdeles sultefodrede om Vinteren.

Kreaturbestanden var:

Aar	Heste	Kvæg	Faar	Svin
1800	400,000	560,000	800,000	150,000
1837	325,000	834,000	1645,000	235,000

1 Td. Hartkort kostede:

Fra 1731 til 40	Kr. 98	1796—1800	Kr. 715
„ 1781 „ 85	„ 370	1801	„ 750
„ 1786 „ 90	„ 425	1802	„ 1040
„ 1791 „ 95	„ 415	1807	„ 1181

Pengeforvirringen 1807-18.

Faste Beløb som Gæld, Skatter, Renter m. v. omskrives ikke straks, fordi Pengene forandrer Værdi. For Landbruget er det en midlertidig Fordel, naar Pengene falder i Værdi, Produktionspriserne stiger, og de faste Udgifter bliver lettere at udrede; men det fører ogsaa til, at Ejendomspriserne stiger, og at Besidderen let tror sig rigere, end han er, hvilket kan medføre slemme Forstyrrelser, naar Pengenes Værdifald ophører.

I Reformperioden faldt Pengene i Værdi, under Landbrugs-krisen steg de.

Vor første Seddelbank var Courantbanken 1736, den havde Indløsningsforpligtelse for sine Sedler. Staten var en flittig Laantager hos Banken, og for at faa lettere Adgang til Laanene fritog den først Banken for sin Pligt til Indløsning. Samtidig gik man over til Speciemøntfoden, hvorefter 125 Rdl. Courant i Sedler skulde være lig 100 Specier i Sølv.

Nu behøvede Staten — naar den trængte til Penge — kun at stifte Laan og udstede Sedler.

Det skete i et saadant Omfang, at 1783 var Seddelgælden 15 Millioner Rdl. — medens Bankens Sølvbeholdning kun var 121,000. Sedlerne sank nu 10—15 % under deres paalydende Værdi. Den blomstrende Udenrigshandel holdt dog Kursen nogenlunde til 1807, da sank den enormt — gik i 1812 ned til 18000 og 1813 til 14000, d. v. s. 140 Rdl. Cour. i Sedler var kun lig 1 Specie. Følgen var en voldsom Stigning i alle Varepriser, naar der betaltes med Sedler.

Kapitelstakst paa Rug var f. Eks. i 1812 62 og 1813 131 Rdl. Gæld, Renter, Skatter og Arbejdsløn gik ned til en Ubetydelighed. Enkelte benyttede Lejligheden til at udbetale deres Gaarde med de daarlige Papirspenge, og det gik saa let i visse Tilfælde, at en Gaard, som i 1800 kostede 3—400 Rdl. pr. Td. Hartkorn, kunde udbetales med et Par Køreheste.

Staten erklærede sig fallit og indløste kun Courantsedlerne med $\frac{1}{10}$ af deres Værdi — ikke med Sølv — men med nye Rigsbanksedler.

Landbrugskrisen 1818-28.

Med Aar 1819 indtraadte et brat Fald i Konjunkturerne.

Sjællands Kapitelstakst var:

Aar	Kr. pr. Td.		Øre pr. Pund.	
	Rug	Byg	Smør	Flæsk
1818	14,9	12,6	43,8	34,4
1819	7,4	5,18	39,8	31,0
1824	3,94	3,29	26,1	16,0
1828	8,10	5,29	26,8	21,6

Aarsagen til det bratte Prisfald var Napoleonskrigenes Standsning, vi havde mistet det norske Kornmarked. England lukkede ved en yderst streng Toldlov 1815. Siden 1800 var Skatterne steget med 40 %. Gælden var ikke nedbragt i Forhold til Pengereduktionen, og Pengenes Værdi var i stadig Stigning.

Der indtraf nu en Krisetilstand. Landmænd, der havde udbetalt deres Gaarde, klarede sig nogenlunde, men selv en lille Gæld bragte dem i en kritisk Stilling. Fallitter og Tvangsauktioner hørte til Dagens Orden. Talrige Gaarde laa øde og afklædte til Grunden, selve Jorden var ofte værdiløs — kun Besætning m. m. havde Værdi, hvorfor der eksempelvis var Huse med et Par Skp. Land til, der betaltes med den tredobbelte Pris af Gaarde til 6—8 Tdr. Hartk., Fallitgaarde af denne Størrelse blev solgte for 5 Rdl. (Under Omtalen foran af Sognets Gaarde vil man bemærke, at enkelte af disse under den Tids Vanskeligheder ogsaa maatte afhændes.)

Nu fulgte Arbejdslønnen ikke Prisfaldet, hvorfor man visse Steder undlod at høste Kornet og lod Kartoflerne blive i Jorden.

Staten traadte hjælpende til — ikke ved Beskyttelse eller Tvangsforanstaltninger — men ved en Lettelse i Hartkorns-Skatterne for et aarligt Beløb af 400,000 Rdl., tillod at disse betaltes med Korn, der toges til lidt højere Pris end gangbar, lettede de indirekte Skatter, nedsatte Udførselstolden paa Landbrugsprodukter, oprettede en Laanefond for Landmændene; men lod dem iøvrigt sejle deres egen Sø — de, der ikke kunde klare Skatter og Renter, lod Staten gaa fallit og maatte derved overtage $\frac{1}{50}$ af Landets Hartk. Staten fastholdt altsaa Frikonkurrencens og Selvhjælpens Princip.

Med Aaret 1828 er Krisen ikke hævet, men der indtræder en langsom og varig Opgang. I Forbindelse hermed foregaar en forbedret Behandling af Jorden, Mergling og Afvanding breder sig, saa Høstudbyttet forøges. Redskaberne forbedres. Kornrensemaskiner begynder at komme frem, det

bevirker, at Kornet lettere kan fremstilles som en god Handelsvare. Mejeridrift vinder lidt frem, saavel som Udførselen af Kreaturer m. v. er stigende.

Angaaende Folkelønninger kan i samme Forbindelse anføres et Uddrag af gl. Haandbøger fra 2 af Byens Gaarde. Aar 1792. Til Karlen. 7 Rdl. og Vadmel til en Kofte, samt Lærred til en Skjorte.

		Penge	Vadmel	Lærred	Uld	Træsko
1808.	Karlen	5 Rdl. 3mk.	4 Al.	4 Al.	1 Pd.	
"	Pigen	4 "	"	6 "	"	
1813.	Karlen	45 "	6 "	6 "	1 "	
"	Pigen	35 "	"	"	"	
"	do.	40 "	"	"	"	
1827.	Karlen	10 "	6 "	8 "		
"	Drengen	2 $\frac{1}{2}$ "	5 "	5 "		
"	Stor Pigen	9 "	"	9 "		
"	Lille Pigen	2 "	4 " Tøj	4 "		
1836.	1. Karl	16 "	6 Al. Vadm.	12 "	1 "	1 Par
"	2. Karl	10 "	6 " do.	10 "	1 "	1 "
"	Stor Pigen	10 "	" "	8 "	1 "	1 "
"	Lille Pigen	5 "	" "	8 "	1 "	1 "

Efter disse supplerende Oplysninger gaas der atter tilbage til Kommunens Anliggender.

Antallet af Trængende er under Hensyn til foran omhandlede Tidstilstande ret betydeligt, af samme Aarsag følger, at Understøttelsen for de enkelte er meget beskeden og bestaar dels i Penge — men væsentligst i Naturalier.

Ane Marie Jacobsdatter's Legat.

Aar 1830. Med Hensyn til en af afdøde Fæstebonde, Sognefoged Niels Hansens Hustru i St. Dalby testamenteret Gave af 100 Rdl. Sølv til Hedensted-Dalby Fattigvæsen forelaa: For nogle Aar siden blev det oplyst, at Gaardmand Jacob Due i Hedensted, som den der angaves at kunne give Oplysning i denne Sag, ønskes Vedk. anmodet om at tage Møde og afgive efterfølgende Erklæring:

At Niels Hansens Hustru i St. Dalby — som den sidst afdøde — tilkendegav hendes sidste Vilje vidnesfast at ville skænke til Hedensted og St. Dalby Sognes Fattigvæsen en Gave af 100 Rdl. Sølv, hvori alle hendes Arvinger samtykkede. Det skal være for næsten 4 Aar siden, Skiftet foretoges af Stiftamtmand Thygesens Forvalter, Købche, og Arvingerne er ført denne Kapital til Afdrag som sikker Bevis for Legatkapitalen og paaløbne lovlige Renter.

Hun, nemlig Ane Marie Jacobsdatter, døde d. 26, Juli 1826, og følgelig tilkommer Fattigvæsnet Renter til næste 11. Juni Term. 1830 foruden Kapitalen eller betryggende Sikkerhed derfor.

Det indstilledes efter sit Indhold næste Postdag til det kongl. Amtshus i Vejle med Anmodning om Amtshusets Foranstaltning, hvorved det herværende Fattigvæsen kan forhjælpes til sin Rettighed.

Ved et senere Møde s. A. anmeldtes for Kommissionen, at der fra det kongl. Amtshus i Vejle var ihændekommet Pastor Sørensen en Skr. af 28. April 1830, der oplæstes for de tilstedeværende Medlemmer — ledsaget af 107 Rdl. 2 mk, — tilligemed en Konfirmation paa et Gavekort af afdøde Enke Ane Marie Jacobsdatter i St. Dalby indeholdt i et Skiftebrev under Bygholms Skifteret.

Legatet udgør 100 Rdl. Sølv, som Kommissionen er overdraget at sætte paa Rente efter udstedt Panteobligation, og de forfaldne Renter til Uddeling til de mest trængende aarlig.

I et andet Møde d. 8. Septbr. 1830.

Foranlediget af Udsættelsen paa Rente mod anordningsmæssig Sikkerhed for omhandlede Legat blev Kommissionen enig om, at der skulde forespørges Amtsdirektionen, hvorvidt Legatet mod udstedt Panteobligation maatte overleveres til Skolekommissionen til Brug ved en ny Skolelærerboligs Opbyggelse mod lovlig Rente, eller at Amtsdirektionen i værste Fald vil modtage Kapitalen og gøre den frugtbar. (Hedensted Skole opførtes 1831 jfr. Afsnit II). Amtet kunde imidlertid ikke give Samtykke til, at Legatkapitalen anvendtes til den paatænkte Skolebygnings Opførelse, men fandt endelig Anbringelse for samme med Pant i en Ejendom i Nøup Sogn.

(Omhl. Legat er fremdeles i Kraft og Anvendelse).

1831 antoges atter en Fattigfoged for at hindre Betlere og Omløbere i at opholde sig i Sognene, og tilstodes herfor en Løn af 10 Skp. Rug, 4 Skp. Gryn, 4 Skp. Malt samt 4 Rdl. i Penge.

En Forsørgelsessag.

Ved Mødet d. 15. Marts 1836 forelaa: Rasmus Hjorth, der er forsørgelsesberettiget her og 21. Decbr. f. A., ankom med Skr. fra Herredsfogeden og derefter sat paa Omgang i Sognet 2 Dage paa en hel Gaard og 1 Dag paa en halv Gaard, blev nu, da denne Omgangstur er ude, bestemt indtil videre til Omgang 1 Dag paa hver 2 Tdr. Hartk.

Ved Mødet 15. Marts 1837. Da den Maade, hvorpaa Rasmus Hjorth hidtil forsørgedes, ansaas for byrdefuld for Sognet og ikke gavnlig for ham selv, besluttedes det at prøve at udsætte ham ved Licitation paa de Vilkaar, at Manden, der

paatog sig at give ham Kost og Logi, holdt ham til Arbejde hos sig og havde Opsyn med ham som sit Hus-Tyende. Ved Licitationen skete intet Bud.

Den 9. Juni s. A. Da R. Hj. endnu ingen Tjeneste havde skaffet sig til 1. Maj, og Kommissionen forgæves havde søgt at faa dette arbejdsføre Menneske — ved Licitation — anbragt til Arbejde og Forsørgelse, havde man dog nu, da Vejvæsenet havde begyndt Vejarbejde (ny Landevej) ved Rimmerslund, faaet ham antaget til Grusgravning, hvorfor der maatte anskaffes ham en Spade og en Skovl, og faaet ham indtinget i Kost i Konstantia Kro for 24 Sk. daglig, saa at Overskuddet, 2 Mk. daglig, med Tiden kunde blive anvendt for ham til Klæder, hvortil han trænger meget.

Den 11. April 1838 var Fattigkommissionen samlet, hvor Herredsfoged With var til Stede for efter Amtets Ordre at undersøge, hvad der var at foretage med R. Hj., der som arbejdsfør Menneske ikke maatte falde Fattigvæsenet til Byrde.

Da det var Kommissionen bekendt, at Hr. Ritmester Ørum i Hornsyld vilde modtage bemeldte Person i Tjeneste — anvistes ham denne Plads med Betydning af — at hvis han forlod denne Plads uden selv at skaffe sig andet lovligt Erhverv, blev han straffet som Løsgænger.

Den 7. Decbr. besluttede Kommissionen at forsøge samme Person indsat i Horsens Tvangsarbejdsanstalt.

Endelig i 1843 anbringes paagældende ved et Erhverv, nemlig: For Rasmus Hjort betaltes, hvad der af Forstanderskabet var lovet ham for, at han kunde faa Pas til at samle Klude, og for at begynde Handelen med til Anskaffelse af Naale og Traad m. m. 1 Rdl.

Ved Mødet den 11. Januar 1839 forelaa:

Da Gaardmand Laust Jensen, der ved sidste Møde var valgt til Fattigforstander i Stedet for Laurs Friis, havde undskyldt sig for at modtage denne Bestilling paa Grund af,

at han slet ikke kunde skrive og ikke kunde afskrive paa Listen de Penge, han havde at indkræve — saa valgte Kommissionen i Stedet for Gaardmd. Søren Mortensen af Aarup til at indtræde.

Landevejs-Anlægget.

Ved foranførte er der i 1818 og 1837 hentydet til den ny Landevejs-Gennemførelse; idet Fattigkommissionen saaledes i 1818 var forberedt paa, at Anlægget eventuelt vilde blive paabegyndt det kommende Aar — saa fandt dette sandsynligvis ikke Sted — men Sagen har altsaa paa det Tidspunkt været rejst, derimod foregaar Arbejdet her i Sognet ved Rimmerslund 1837. Landevejen har oprindelig hørt til de gamle Kongeveje og er nu blandt Landets Hovedlandeveje

Den ny Landevej anlagdes af Ingeniørkorpset for Statens Regning. Dog blev en stor Del af Kørselen udført af Bønderne i de nærmest tilgrænsende Sogne som Pligtkørsel, hvilket paa Strækningen gennem Hedensted Sogn udførtes af de herfor østlig liggende Sogne af Hatting og Bjerre Herreder — medens Hedensted var henvist til at forrette Kørsel i Nærheden af Vejle.

Med denne Fremgangsmaade maatte man efterhaanden indse, at Arbejdet ikke lod sig gennemføre, idet de kørepligtige for det første havde en lang Vej til Arbejdsstedet — og for det andet naar Pladsen endelig var naaet, søgte man at nøjes med saa smaa Læs som mulig, hvorfor man tilsidst maatte overgaa til at bortlicitere Arbejde, Kørsel, Materialleverance m. v.

Anlægget strakte sig saaledes over en længere Aarrække, gennemførtes her igennem Sognet ca. 1835—40. Hele Anlægget skal være fuldført omkr. 1844.

De nærmest følgende Aar herefter skete Vedligeholdelsen for Statens Regning; men ifølge Vejloven af 1867 overtoges Landevejens Bestyrelse og Vedligeholdelse af Amterne.

Sporet af den gamle Landevej fremgaar endnu ret tydelig — heraf vil ses — at den nye knap gaar paa samme Sted som tidligere, saaledes fra Hedensted efter Vejle er Linien lidt mere østlig end tidligere.

At den nye Landevej med sin temmelig lige Retningslinie har været et stort og smukt Anlæg, bærer dens Udseende endnu Vidne om.

For hver halve eller hele Mil var der saaledes rejst de meget stilfulde og smukt forarbejdede Milesten til Angivelse af Vejlængden.

Heraf findes Helmilsstenene nu anbragt som Kilometersten ved 10 — 20 km. o. s. frdl.

Anordning af 1841 om Landkommunalvæsenet.

Heri bestemmes bl. a.:

1. Paa Landet skulle herefter Beboernes kommunale Anliggender bestyres af et Amsraad i hver Amt, og et Sogneforstanderskab i hver Sognedistrikt. Som hidtil danner Pastoratet Grundlag for Distriktets Størrelse og Omraade.
2. Sogneforstanderskabet bestaar af Sognepræsten — den eller de af Lodsejerne, der i Distriktet ejer mindst 32 Td. Hartk. og er boende der, samt 4 til 9 af de øvrige dertil kvalificerede Sognemænd. Herredsfogeden er berettiget til at tiltræde Forstanderskabets Samlinger med Stemmeret.
3. For at kunne deltage i Valget af Sogneforstanderskab og vælges i denne Egenskab kræves: At han, foruden at have opnaaet 25-Aars Alderen, maa eje eller have

i Arve eller Livsfæste 1 Td. Ager og Engs Hartk. eller 2 Tdr. Skov eller Mølleskyld i Distriktet. Lige med disse anses de, der iflg. Bestilling bruger Embedsjord af samme Størrelse. Ligesom de, der iflg. tinglæst Kontrakt har et Avlsbrug i Forpagtning paa 6 Tdr. Hartk., dog kun naar Forpagtningen gælder for den Aarrække, hvorfor Valget sker.

Antallet af de Ejendomme, der herefter kommer i Betragtning for Valg og Valgbarhed, skal være 4 Gange saa stort som det Antal Pladser, der besættes ved Valg, ellers medtages saa mange af de dernæst følgende Ejendomme, at dette Tal naas.

Sogneforstanderskabet vælges for 6 Aar og vælger selv sin Formand for et Aar ad Gangen.

Det vil fremdeles tilkomme Sognepræsten at lede Fattig- og Skolevæsen mellem Forstanderskabets Møder, selv om en anden er Formand.

Sogneforstanderskabet i Forbindelse med Politimesteren vil have at drage Omsorg for, at Sognet er forsynet med de fornødne Biveje og deres Vedligeholdelse, samt drage rigtig Omgang med Sognekørsler.

Heraf fremgaar: At Sognepræsten er født Medlem, derimod ikke født Formand. At de øvrige Medlemmer vælges af de største Lodsejere og Jordbrugere i Distriktet, altsaa ved indskrænket Stemmeret. Der har ikke her i Kommunen været Ejere af det foreskrevne Antal Tdr. Hartk., som berettiger nogen til at indtræde som selvskrevne Medlemmer. Endvidere at Navnet er Sogneforstanderskab og underlagt Bestyrelsen af Fattig-, Skole-, Vejevæsen, Sognekørsler m. m.

Medlemmer af Hedensted-St. Dalby Kommunes første Sogneforstanderskab er følgende:

P. Baumann, Sognepræst.	L. Jørgensen, Konstantia.	M. C. Monrad, Lild Mølle.
C. Ammentorp, Vindalgaard.	Jens Jacobsen, Hedenstedgaard.	Jacob Jensen, Jacobsminde.
	Jacob Due, Sognefoged, Hedensted.	

Præsten valgtes som Formand.

Den 13. Septbr. 1843 var Sogneforstanderskabet samlet, og begrundet ved Pastor Baumann's Død foretoges under det ældste Medlems Forsæde — nemlig Sognefoged Jacob Due — Valg af en Formand, med 3 St. blev L. Jørgensen, Konstantia, valgt. Han modtog Valget og fungerede som saadan indtil 1. Jan. 1845. Ved Formandsvalget for dette Aar, faldt der atter 3 St. paa L. Jørgensen, medens Pastor Møller valgtes med 4 St. Nævnte L. Jørgensen var saaledes den første Lægmand, der beklædte Formandsposten i Hedensted-St. Dalby Kommune.

Ved Mødet den 25. Oktbr. 1842 forelaa følgende Amts-Cirkulære:

Til Afbenyttelse ved den for Tiden under Overvejelse af Amtsraadet værende Sag angaaende Oprettelse af en Arbejdsanstalt for uordentlige, genstridige og dovne Fattiglemmer udbedes Underretning om, hvormange Personer af hvert Køn, der omtrent kunde ventes at blive afgivet af det respektive Fattigdistrikt til en saadan Anstalt, dersom den kunde blive opført i Løbet af næste Aar.

Erklæring: Forstanderskabet maa være af den Mening, at der her i Distriktet for Tiden er tvende Personer — en af hvert Køn — der kvalificerede sig til Indlæggelse i en Arbejdsanstalt.

Ved Mødet den 7. Oktbr. 1844 forelaa en Opfordring.

Til Svar herpaa vedtoges: Hvad den af det kongl. Cancellie — gennem Amtsraadet — til Forstanderskabet rettede Opfordring om at tiltræde Maadeholdsforeningen, da maa man tilstaa, at der for Tiden her i Sognet ikke findes nogen tilstrækkelig Anledning til at oprette en saadan Forening — ligesom man ej heller antager, at en saadan vilde finde mange Deltagere.

Bivejene.

Idet Vejvæsenet ved Anordning af 1841 henlægges under Sogneforstanderskabets Administration, er der de følg. Aar meget at varetage angaaende Bivejenes Vedligeholdelse og Grundforbedring. For Landevejenes Vedkommende var der allerede lovgivet i det 17. Aarhundrede, og disse var undergivet et vist offentligt Tilsyn. Med Jordfællesskabets Ophævelse var det egentlige Stød givet til en forbedret Vejordning ved at paabyde: At der overalt udenom og imellem de enkelte Lodder skulde udlægges den fornødne Jord til de nødvendige Veje mellem By og By til Kirke og Møller, hvorefter der udkom en Forordning 1793 med udførlige Bestemmelser om de vigtigste Vejes Vedligeholdelse.

Vejene inddeltes i 3 Klasser: Hovedvejene — de mindre Landeveje — og endelig Bivejene eller de saakaldte Sognekirke- og Mølleveje.

Vejvæsenets Bestyrelse og Tilsyn overgaves Generalvejkommissionen, hvorimod Overopsynet paahvilede Amtmændene. Desuden udnævntes en kongl. Vejmaster, der mindst en Gang om Aaret skulde efterse samtlige Landeveje i Stiftet og gøre Indberetning. Endvidere skulde Herredsfogederne efter Amtmandens Ordre have Tilsyn med Vejarbejdet, og endelig Sognefogeden have særlig Opsigt med Arbejdet indenfor sit Sogn og gøre Anmeldelse om stedfunden Uorden m. v.

Til yderligere Kontrol skulde der paa hver Poststation og Skiftsted forefindes en Bog, hvori de Rejsende kunde fremsætte Klage ikke blot over Vejenes Tilstand, men — karakteristisk nok — ogsaa over Gjæstgiveren.

Det vil heraf ses, at ligesom man for Styrelsen af Fattig- og Skolevæsen satte alle de Autoriteter i Bevægelse, der paa nogen Maade var til at faa fat paa — saaledes var det ogsaa ejendommeligt for Vejvæsenet, at man troede, at opnaa det bedste Resultat ved at gøre saa mange som muligt delagtige i Styrelsen heraf.

Hovedvejene skulde som Regel være 20 Alen brede foruden Grøfter, forsynede med Milepæle og med højstammet Træplantning med 10 Alens Afstand mellem Træerne, da denne er til sand Nytte for vejfarende i Mørke, Snefog og i Solens stærkeste Hede. Endvidere den almindelige Bestemmelse, at hvor Vejen uundgaaeligt maatte løbe gennem et Vand, skulde der anbringes høje Sten eller Træpæle som Rettesnor.

Som et almindeligt Grundprincip skulde alt Hartk., som havde Interesse i Vejen, ogsaa deltage i dens Vedligeholdelse, hvis Fordele navnlig strækker sig til alle Jordejere med Henblik paa deres Produkters lettere Frembringelse til Afsætningsstederne.

Byrderne fordeltes saaledes, at det privilegerede Hartk. udreder kontante Penge, medens Naturalarbejdet, der udgjorde langt den overvejende Del af Vejbyrden, paahvilede helt det skattepligtige eller ufri Hartk. i indtil 2 Miles Afstand fra Vejen og skete efter Tilsigelse fra Amtsforvalteren og Sognefogeden.

De arbejdspligtige skulde selv medbringe Vogne og Arbejdsredskaber, ansaas disse som ubrugbare, eller der mødtes med uduelige Folk, agtedes de som udeblevne og straffedes derefter. Var det præsterede Arbejde ikke forsvarlig udført, eller man ganske udeblev, straffedes med strenge Bøder, der deltes mellem Angiveren, Vejkassen og Sognefogeden — sidstnævnte fik Andel for derved at opmuntres til desto større Nidkærhed og Paapasselighed i denne sin Tjeneste. Forordningen gav ogsaa særdeles omfattende Bestemmelser med Hensyn til Vejenes Benyttelse og til Vejfreden, hvilket finder sit Udtryk i følgende :

„Ager eller rider nogen forsætliggen paa Mand, Kvinde eller Barn og gør dennem Skade paa Liv, Helbred eller Lemmer, da er det ligesom han havde det gjort med egen Haand og straffes paa Liv eller Bøder, som Skaden er. Gjør han det af Fremfusenhed eller Ugatsomhed, straffes han med Jern.“

Beskadigelse af Milepæle, Vejvisere og Træer straffedes forskelligt, eftersom Forbrydelsen var begaaet af militære eller civile Personer, de første med „Krumliggen, Fængsel eller med at løbe Spidsrod“, hvorimod de sidste foruden at betale Skaden kunde idømmes Forbedringshusarbejde indtil 3 Aar efter Forseelsens Beskaffenhed.

Omhandlede Vejforordning medførte ganske overordentlige Byrder for Befolkningen, og naar hertil kom, at de Befalende paa Arbejdsstedet oftest gik frem med stor Streng-
hed, er det ikke til at undres over, at den — trods sin store Betydning for Samfærdslen — fremkaldte megen Forbitrelse blandt Bønderne og stundom forledte dem til Oprør endog i et saadant Omfang, at der maatte tilkaldes Militær for at genoprette Ordenen, hvilket naturligvis havde højst ubehagelige Følger for alle Vedkommende.

Da Vejforordningen kun indeholdt ganske faa og meget ufuldkomne Bestemmelser om Vejenes Rydning for Sne, og da det mere og mere blev en Nødvendighed at skaffe Postvognene, som jo var Datidens vigtigste offentlige Befordringsmiddel, fri Passage under alle Forhold, suppleredes de allerede givne Bestemmelser paa en omfattende Maade ved et Snekastnings-Reglement i 1799.

Snekastningsarbejdet paahvilede herefter enhver Gaard eller Husbeoer i indtil $\frac{1}{2}$ Mils Afstand, ja, i overordentlige Snevintre endog indtil 1 Mils Afstand fra Vejen. Overopsynet var her ligesom for det egentlige Vejarbejde hos Amtmændene og Herredsfogederne, medens det umiddelbare Tilsyn med Arbejdet i hver Kreds udførtes af Sognefogederne, til hvis Medhjælp der beskikkedes en Snefoged.

Medens disse Bestemmelser kun var med Hovedvejene for Øje, var det ethvert Sogns Sag at rydde sine Biveje, hvilket selvfølgelig ikke maatte paabegyndes, før Passagen paa de øvrige Veje var i Orden.

Uagtet en Forordning af 1794, der ogsaa omfatter Bivejene, skænkedes der dog ikke disse nævneværdig Opmærksom-

hed udover den blotte Nævnelse, og de henlaa derfor til langt ind i det forrige Aarhundrede i det farligste Morads, saaledes at Færdselen maatte foregaa inde paa Markerne.

Dette finder sit Udtryk derved, at man ved en Forordning om Hegn 1794 har anset det for nødvendigt at optage følg. Bestemmelse: Dersom nogen Vejfarende formedelst Vejens slette Tilstand ikke kan fremkomme uden Fare for at blive siddende med Hest og Vogn eller vælte — nødsages til at bryde Hul paa Hegnet ved Siden af Vejen, eller Fodgængere for ikke at vade i Vandet maa springe over Hegnet og forlade den rette Vej, da maa de ej derfor tiltales, men kunde endog af Dommeren tilkendes Erstatning for det skete Ophold, hvorimod den, der har ladet Vejen forfalde, skal betale Skaden og desuden bøde fra 1 til 6 Rdl. efter Forseelsens Beskaffenhed.

Endelig ved Anordning af 1841 kommer „Bivejene“ under virkelig offl. Kontrol ved at overtages af Sogneforstanderskabet til fremtidig Bestyrelse under Amtsraadenes Overtilsyn. Over hvert Sogns offl. Biveje skulde Sogneforstanderskabet saaledes i Forbindelse med Politimesteren gøre Forslag til Regulativ, som efter Amtsraadets Godkendelse tjente som Grundlag for Vejarbejdet i de følgende 3 Aar.

Vedligeholdelsen af samtlige over et Sogns Grund gaaende som offl. erkendte Biveje med Broer og Stenkister paahvilede helt Sognets skattepligtige Hartk. og udførtes udelukkende in natura, saaledes at hver Gaard fik sine bestemte Vejparter udlagte til Vedligeholdelse.

Referatet af Hedensted-St. Dalby Sogneforstanderskabs Protokoller udviser, at Bestyrelsen af Bivejene i Henh. til fornævnte Anordning har bevirket, at der ved de fleste Møder i Aarene herefter har foreligget Vejsager til Behandling, navnlig Vejenes Grundforbedring, Indgrøftning, Stenkisters Anbringelse, Broers Bygning og Vedligeholdelse m. v.

Heraf skal anføres:

1. Ved Mødet den 14. Marts 1842 forelaa en Skrivelse tilsendt fra Herredskontoret, hvorved der af Solskøvs Beboere

klages over, at Vejen fra Herredsbroen mellem Solskov og Hedensted Mark til Landevejen var ufremkommelig, og da det i Henhold til Vedtagelse ved et Møde i 1840 var bestemt, at denne Vej ikke skulde indgrøftes, men vedligeholdes af de Beboere, over hvis Mark den gik, samt at der skulde sættes en Stenkiste mellem Ammentorp (Vindalgaard) og Ole Dues Marker, skulde Forstanderskabet snarest mulig foranstalte, at denne Stenkiste blev sat i Stand, og de Mænd, over hvis Mark Vejen løber, blive tilholdte straks at sætte Vejen i passabel Stand.

I den Anledning bemærkedes, at der af Sognefogeden var foranstaltet, at den omhl. Stenkiste vilde blive istandsat en af de nærmeste Dage.

Hvad Istandsættelsen af Vejen angaar, da formente vedkommende Lodsejere, at de ikke allevegne kunde holde den i passabel Stand med mindre, den blev indgrøftet, men da dette ikke var vedtaget paa Mødet i 1840, og Arbejdet dermed vilde blive for brydefuldt for den enkelte, formente de, at det maatte paalægges hele Sognet at deltage ved Arbejdet, som dertil udfordres.

Da en Del af den omhandlede Vej gaar over Præstegaardens Mark, maa Præsten for sit Vedkommende som fri for Vejarbejde gøre den samme Fordring, at Arbejdet ved dette Vejstykkets Istandsættelse med fornøden Indgrøftning besørages af Sognet.

2. Da den Vej, der fører fra Præstegaarden til Landevejen, og der befares af flere Byer som Købstadvej, trænger til Istandsættelse og ikke ved Sognevejenes Inddeling er tildelt nogen, saa ønskes af Hedensted Beboere en Bestemmelse for, hvem det skulde paalægges at besørge denne Vejs Vedligeholdelse.

Ved et senere Møde s. A. var af Beboerne i St. Dalby fremsat Ønske om at faa en Bro opført paa Vejen ved Stovnbjerggaard, der fører efter Bækkeskov Skole, da et Gangbrædt

over Aaen ej ansaas sikkert og tilstrækkeligt. Da Forstanderskabet agtede med det første at syne alle Distriktets Veje, besluttedes herunder at besigtige Stedet.

Vejenes Tilstand giver imidlertid stadig Anledning til Drøftelse. Bl. a. er Broen i Herredsskjellet mellem Solskov og Hedensted Marker Genstand for Behandling ved flere Møder.

Broen trænger til Ombygning, der indledes Forhandling herom med Forstanderskabet for Øster Snede, som resulterer i en Ansøgning til Amtet om Tilskud af Amtsrepartitionsfonden under Henvisning, at Vejen maa have Interesse ud over de tilstødende Kommuner. Ansøgningen møder Afslag.

Dernæst rettes en Anmodning til Øster Snede om at være lodtgående i Bekostningen, hvilket ligeledes afslaaes.

Derefter indbringes Sagen for Amtet, der resolverer:

En Forespørgsel fra Hedensted-St. Dalby Sogneforstanderskab om, hvorledes der skal forholdes med en Bro mellem Hedensted og Øster Snede Sogns Marker. I Anledning heraf besluttede Amsraadet at tilskrive Forstanderskabet, at da Øster Snede ikke finder Grund til at anvende nogen Bekostning paa Broen ej en Gang til at sætte en Stenkiste i Stedet for Broen, saa overlades det Tømmer, der findes i den gamle Bro — som da den er ubrugbar — til Forstanderskabet, og maa det dernæst overlades til Forstanderskabet, om der vil anbringes en fornyet Træbro eller sættes en Stenkiste.

Forstanderskabet vedtog herefter at forespørge Herredsfogeden, hvorledes man skulde forholde sig med omhandlede Bro, navnlig dens Opbrydning og Vejens Afspærring.

Sagen finder dog ikke hermed sin Afslutning, men er Genstand for Behandling paa endnu flere Møder, og Ombygning finder endelig Sted i 1847 ved, at der anbringes en dobbelt Stenkiste, og at Bekostningen ifølge Amsraadets Afgørelse udredes med Halvdelen til hver af Hedensted-St. Dalby og Øster Snede Kommuner.

Ved et Møde 1846, hvor Sogneforstanderskabet var forsamlet i Konstantia Kro under Tilstedeværelse af Herredsfoged, Justitsraad With, vedtoges: 1. At udtage 7 Grusgrave i Kommunen til Afbenyttelse for Bivejene. 2. At foretage en Inddeling af Vejene efter den nye Matrikul, hvorefter hver Ejendom fik tildelt sit Vejstykke til Vedligeholdelse. (Denne Udskiftning fandt dog først Sted i 1851 og var overgivet Landinspektør Ritto mod en Godtgørelse af 30 Rdl.). 3. At anbringe Stenkister, hvor disse fandtes nødvendige. Endvidere affattedes et nyt Vejregulativ — foruden de Veje, der hidtil var betragtede som offentlige, fremsattes Forslag om Optagelse af følgende nye: 1. Hedensted—Solskovvejen. 2. Knæsted—Assendrup. 3. Fra Rødebro efter Lild Mølle. 4. Fra Rødebro til St. Dalby Skjel. 5. Fra Hedensted Gade ved Præstegaarden til Landevejen.

Angaaende Nr. 1 (Hedensted—Solskovvejen) protesterede Monrad paa Grund af, at denne Vej ved Forening af 10. Juli 1840 er udeladt af deres Tal, som skulde være Genstand for offentligt Tilsyn, og at det er bestemt, at den ikke skulde indgrøftes, men vedligeholdes af de Ejere, øver hvis Grund den gik. Dette blev udtrykkelig underskrevet af Ejerne, Jens Jacobsen, Ole Due og Ammentorp, han ansaa derfor ikke Sogneforstanderskabet berettiget til at forandre en ældre Bestemmelse og var opfordret af flere til at fremsætte denne Protest.

Hertil svarede Ammentorp: At Vejen siden 1840 var bleven benyttet mere betydelig end før, idet Vejvæsenet benyttede samme til en Grusgrav for Hovedlandevejen, hvorved den sidste Efteraar blev saa opkørt, at den var ufremkommelig, saa at man til sidst kørte paa en Bredde af 16 til 20 Alen.

Det er derfor nødvendigt, at Vejen indgrøftes, og kun saalænge den var uindgrøftet, har han m. fl. paataget sig at holde den vedlige over deres egen Mark. Vejen gaar desuden over flere Lodder, hvis Ejere ikke var tilstede 10. Juli 1840 og altsaa ikke har underskrevet, heriblandt er

Præsten, der ikke er vejpligtig. Ved Votering blev med 4 Stemmer mod 3 bestemt at optage Vejen, ligeledes de øvrige, som var bragt i Forslag.

Eftersom Vejvæsenet herefter er gledet ind under lovfæstede Bestemmelser, opnaas efterhaanden en betydelig Forbedring i Vejenes Tilstand, der paa omhandlede Tidspunkt nærmest er at betragte som Jordveje.

Pligtkørsel.

Fribefordringsvæsenet havde gennem Tiderne udviklet sig til en meget trykkende Byrde for Brugerne af ufrit Hartk., idet der efterhaanden var givet enhver, der i mindste Maade rejste i offl. Anliggende, Ret til Fribefordring, hvilket havde sit Udspring fra Adelen og andre Magthavere, og derefter trods Kongens Modstand i Slutningen af det 18. Aarhundrede antog et næsten ubegrænset Omfang.

Ved en Forordning af 1690 inddeltes Fribefordringerne efter forskellige Øjemed nemlig: De egentlige Kongerejser for den kongelige Familie med Gods, og andre Kongerejser med Vildtets Befordring til Hofspisningsfornødenheder — de saakaldte „Fadebursrejser“, dertil de almindelige Amts- og Sognerejser, som alle paahvilede det uprivilegerede Hartk.

De omfattede tilsidst Rejser for Amtmænd, Biskopper, Provster, Præster, Herredsfogeder, Retsbetjente i Anledning af Ildebrand, Polituorden, Vejtilsyn, smitsom Sygdom, Prokurator til Møder i Justitssager, Lægebesøg til Fattige, Vaccination, Delinkventsager, Sessionsforretninger, Landinspektører. Ingeniørkorpsets Officerer, Jordemødre, Sognefogeder og Lægds mænd m. fl.

Hvad der særlig bidrog til at gøre denne Pligtkørsel saa utaalelig byrdefuld, var bl. den Omstændighed, at de køre-

pligtige havde Pligt til at vente paa den Rejsende i indtil 8 Timer om Vinteren og 6 Timer om Sommeren, og naar den saa endelig iværksattes, kunde Rejsen ikke foregaa hurtig nok, saa at Bønderne ofte trakteredes med grove Ord, ja undertiden Hug og Slag, og Hestene ødelagdes eller saa ilde tilredtes, at de ofte var utjenlige for Ejeren i lang Tid. At der herunder ikke altid bestod det bedste Forhold mellem Parterne følger af Sagens Natur, og adskillige Eksempler er Udtryk for de gensidige Drillerier, der jævnlgt udveksledes under Kørslen. Saaledes fortælles det, at en Uhrmager, der nød Fribefordring for at efterse Uhret i en Kirke, under Henkørselen optraadte meget fordringsfuld, idet han idelig i stærke Udtryk paaskyndede Kørslen, uagtet at denne foregik upaaklageligt. Paa Hjemvejen havde han samme Hastværk, men nu var Kusken bleven stædig. I Stedet for at efterkomme Uhrmagerens Paamindelser sagtnedes Farten mere og mere, gik over til Skridtgang og endelig helt i Staa, idet Kusken erklærede, at Bæsterne skulde have noget at æde for at kunne komme desto raskere af Sted Resten af Vejen. Det hjalp intet, at Uhrmageren protesterede, Bæsterne fik Muleposerne paa, og under en Række Løfter om alt, hvad der senere skulde times Kusken, sprang Uhrmageren af og fortsatte Turen til Fods. Han havde imidlertid næppe gaaet $\frac{1}{2}$ Mil, før Køretøjet for ham forbi — uden at det lod til, at han bemærkedes af Kusken, der i skarp Trav naaede Uhrmagerens Dør saa betids, at det kunde konstateres, Vejen var tilbagelagt i den foreskrevne Tid.

Ved Kørslen med en Læge faldt Vejen gennem en Landsby og under Paaskud af, at Hestene skulde vandes, ledes Køretøjet ud over Byens Gadekær, hvorved der — til stor Morskab for Kusken og andre tilfældige Øjenvidner — afnødtes Lægen nogle højst uværdige Smidighedsøvelser for at bjærge Fødderne mod det i Vognen indstrømmende Vand. Grunden til denne Vandgang laa i, at Kusken under Kørslen var bleven misfornøjet og mente, at Lægens Tanker burde ledes ad andre Veje, idet han stadig maatte

vende Doktorstolen, hver Gang Vejen tog en ny Retning, saaledes at Lægen bestandig kunde have Vinden paa Ryggen.

Ved Forordning i 1841 og 1844 opnaaedes en Indskrænkning i Frirejserne, ligesom der angaves Regler for Konge-, Amts- og Sognerejser.

Det bestemtes saaledes for Amtsrejsernes Vedkommende, der vedblev at være mest omfattende, at Rekvision af Befordringen skulde ske med 24 Timers Varsel, at den kørepligtige fik 2 Timer til Forberedelse af Rejsen med 1½ Times Tillæg for hver Mil mellem Hjem og Mødested. Ventetiden nedsattes til 1 Time. Hver Rejse begrænsedes til 4 Mil og skulde saa vidt muligt foregaa paa en for Landmanden mest belejlig Tid og i Forbindelse hermed andre Lettelser.

Over de kørselspligtige — hvilke fremdeles var Brugerne af upriviligeret Hartk. — affattedes Kørselslister i 2 Eksplr., hvoraf det ene beroede hos Sognefogeden, der besørgede Tilsigelsen. Uagtet saaledes ingen af de hidtidige Rejser var bortfaldet, gav Forordningen dog meget snart Stødet til en Lettelse i denne trykkende Byrde. Det var nemlig Forordningens Hovedøjemed dels at indskrænke Fribefordringerne, dels at forandre dem til en fast Pengebetaling, hvorefter de Tid efter anden gled ud.

Foruden omhandlede Konge- og Amtsrejser paa hvilede det ligeledes det upriviligerede Hartk. at udføre de i Sognets indre Anliggender forefaldende Sognekørsler, hvilke i de følgende Aar blev ret stærk benyttet, og Regnskab herover og Tilsigelse skete ved Sogneforstanderskabet. Pligt-kørsel er endnu ikke afløst her i Kommunen, men benyttes kun yderst sjældent, dog findes endnu til dette Brug Kommunens Ægtprotokol, der er beroende hos et af Sogneraadets Medlemmer, der besørger Tilsigelse.

Krigsaarene 1848—50 bevirkede et forøget Arbejde for Sogneforstanderskabet, idet Beboerne dels ved Paaligning, dels efter Udtagning maatte afstaa Naturalier (Heste, Kreaturer og Flæsk m. v.) til de fjendtlige Arméer og disses Magasiner, hvornæst den eventuelle Erstatning i mange Tilfælde anvistes til Forstanderskabet, der atter maatte forestaa Udbetalingen til rette Vedkommende. Endvidere udbetale Understøttelse til Krigsinvalider, Faldnes Efterladte o. s. v.

Med Krigen og Aarene derefter fulgte Dyrtid i Landet, som Følge heraf udkom en Lov i 1853 til Lindring af Dyrtidens Tryk for uformuende.

I denne Anledning blev der ved Forstanderskabets Foranstaltning foretaget Ligning af Korn til nedsat Pris efter en nærmere fastsat Skala, der gik ud paa, at de største Ejendomme afgav det største Kvantum pr. Td. Hartk., og Ejendomme under 1 Td. Hartk. var i Almindelighed fritagne.

Lov af 22. Marts 1855.

Heri er bl. a. følgende Bestemmelser ang. Sogneforstanderskabernes Sammensætning:

1. Ved Udgangen af d. A. aftræder samtlige Medlemmer af de nu bestaaende Sogneforstanderskaber.
2. I Medlemmernes Antal — Sognepræsten fraregnet — foregaar ingen Forandring. Præsten har Sæde og Stemmeret for Fattig- og Skolesager — derudover ikke.
3. Den mindre Halvdel af Medlemmer vælges af samtlige Beboere i Sognekommunen, som ere i Besiddelse for Valgret til Folketinget, naar de derhos i det foregaaende Kalenderaar udrede deres Bidrag i Penge, Naturalier eller Arbejde til Kommunen.

Den større Halvdel vælges af den Femtedel af Kommunens førnævnte Beboere, som i det foregaaende Kalenderaar have udredet det højeste Bidrag til de paa Hartk. og efter Formue og Lejlighed paalignede Kommuneafgifter.

Valgperioden er 6 Aar. Medlemmerne afgaar skiftevis saaledes, at der er Valg hvert 3. Aar af henholdsvis den større eller mindre Halvdel.

Valgbar er enhver, der kan vælges til Folketinget, naar han tillige paa den Tid, Valget foregaar, har haft Bopæl i Kommunen et Aar.

Herefter har man altsaa den første Overgang til almindelig Valgret — omend begrænset til den mindre Halvdel.

Medlemmerne af Hedensted-St. Dalby Sogneforstanderskab, der valgtes første Gang efter førnævnte Lov er følgende:

Johs. G. Møller, Sognepræst	Jens Knudsen, Grd., Hed. Overholm.	Anders Nielsen, Grd., Hedensted Mk.
Jørg. Pedersen, Grd., L. Dalby.	Niels Hansen, Boelsmd., St. Dalby.	Jens Christensen, Grd., Hedensted Mk.
	Peter Rasmussen, Grd., Rimmerslund.	

Heraf er de 4 førstnævnte valgt ved det indskrænkede Valg og sidstnævnte 3 ved almindelig Valg.

Sogneforstanderskabet vælger derefter Pastor Møller til Formand, der fungerer som saadan, indtil han ved Embedsforflyttelse i 1859 fratræder, hvorefter Gaardejer Jørgen Petersen overtager Formandsposten.

Med Krigsaaret 1864 indtræder atter ekstraordinære Forhold, der medfører, at Sogneforstanderskabet maa træffe særlige Foranstaltninger ved Udskrivning af Bidrag i Penge og Naturalier til de allierede Armeers Forplejning. Efter Paaligning maatte Kommunen saaledes udrede i Maanederne Juli, August og Septbr. 3 Lsp. 2 Pund Smør, 5 Td. Hvede, 85 Td. Rug, 130 Td. Havre, 57½ Lsp. Gryn, 1¾ Td. Ærter, 69 Lsp. Flæsk og 1191 Rdl. i Penge.

Den Erstatning, der herfor — saavel som af anden Aarsag — tilfaldt Beboerne, udbetaltes ligeledes de paagældende ved Sogneforstanderskabets Foranstaltning.

Efter Krigens Slutning maatte der endnu herefter udredes Krigsskat og Understøttelse til Invalider og Faldnes Efterladte, men de følgende Aar var gode for Landbruget, saa Byrderne ikke følte særlig trykkende.

Som foran omtalt begyndtes der herefter at arbejdes med Planer om Statsbanens Gennemførelse. I denne Anledning valgtes ved Sogneforstanderskabet d. 9. Febr. 1866 Sognefoged Niels Albrechtsen, Hedensted, og Gdr. Peter Therkel Jørgensen, Rimmerslund, til at tiltræde Kommissionen, der skulde fastsætte Erstatninger for Areal, Ulemper m. v. vedr. Jernbaneanlægget gennem Hedensted Sogn.

Foranlediget af Brandloven af 1861 afholdt Sogneforstanderskabet s. A. et Møde sammen med Kommunens Brandfogeder for at træffe Bestemmelse om Vandtønder, Brandsprøjte, Sprøjtehus, Skilte til Brandmandskab, Indretning af Branddamme, bl. a. i Lille Dalby og Hedensted, sidstnævnte Sted var den eksisterende Branddam forsvunden under Banens Anlæg.

Medlemmer af Hedensted-St. Dalby
Sogneforstanderskab 1865.

Siddende fra venstre:

Jens Knudsen, Grd., Hed. Overholm.	Jac. Wolf, Sognepræst, Hedensted.	Jørgen Pedersen, Formand., Grd., L. Dalby.
Niels Albrechtsen, Grd., Sognefoged, Hedensted.		

Staaende fra venstre:

Anders Jensen, Grd., Sognefoged, St. Dalby.	Peter Therkel Jørgensen, Grd., Rimmerslund.
Peter Klausen, Grd., Hedensted.	Jørgen Christiansen, Grd., Hed. Vestermark.

Det bemærkes, at Præsten ifølge daværende Valglov ikke var valgt Medlem, men har Sæde og Stemmeret for Fattig- og Skolesager, derudover ikke.

Under 6. Juli 1867 fremkommer Lov om Landkommuner-
nes Styrelse, hermed bortfalder Benævnelsen „Sognefor-
standerskab“ og erstattes med „Sogneraad“.

Angaaende Valgmaaden til Raadenes Sammensætning er
Bestemmelserne i Lov af 1855 bibeholdt, derimod bringer
Loven Ændringer fra de tidligere Forhold derved:

At de Beløb i Penge og Korn m. v., der er fornøden til
Fattig-, Skole-, Vejevæsen, Brandvæsen, Sandflugt m. v.,
lignes under et paa hele Kommunen, dels paa Hartkorn,
dels paa Formue og Lejlighed efter et Forhold — som for
3 Aar ad Gangen fastsættes af Amsraadet efter Sogne-
raadets Forslag. Tidligere krævedes særskilt Paaligning og
Regnskab for de forskellige Grene.

Ved Sogneraadets Møde den 27. Febr. 1869 fremgaar:
Foranlediget af Dyrtidens Tryk og Arbejdsløsheden har
Sogneraadet foranstaltet tegnet Korn til nedsat Pris hos
Kommunens Beboere og begæret 1 Skp. Rug og 1 Skp.
Byg pr. Td. Hartk. til 4 Mark Skp. for begge Sorter. De
indkomne Lister udviser, at Størstedelen af Beboerne have
vist den bedste Vilje for Sagen, hvorfor Sogneraadet be-
sluttede at bekendtgøre ved Kirken med Opfordring til alle

dem, der anser sig værdige til denne Fordeling, at melde sig hos Sogneraadet. Ved de cirkulerende Lister var tegnet 21 Tdr. 6½ Skp. Rug og 18 Tdr. 6½ Skp. Byg.

Allerede nogle Aar forud for omhandlende Tidspunkt og de følgende Aar derefter giver Kommunens Skolevæsen Anledning til mange Forhandlinger indenfor Sogneraadet, idet Beboerne af St. Dalby gentagende fremkom med Krav om Oprettelse af en Skole i St. Dalby.

Børnetallet i Hedensted Skole er i 1867 ialt 88 Børn — hvoraf de 17 er fra St. Dalby og udgør saaledes kun en ringe Part af det samlede Børnetal — medens 53 af Børnene er fra Rimmerslund, hvilket foranlediger, at der i nogle Aar er en privat Skole i Rimmerslund By, dernæst er en Del af Lærerens Løn ansat med Skolepenge pr. Barn. Sagen har forskellige Vanskeligheder og afvises af Sogneraadet med flere Grunde, men navnlig under Henvisning til, at man ikke kan indlade sig paa nogen Deling af Skolevæsenet, forinden der indtræder Vakance i Førstelærerembedet.

Hermed er dog ikke opnaaet Ro om Spørgsmaalet. Beboerne i St. Dalby forsøger med en Henvendelse til Skoledirektionen og Ministeriet, tilbyder dertil endog Sogneraadet for at opnaa det ansøgte at være villige til at overtage en daværende Andenlærer ved Hedensted Skole, der her havde forskellige Vanskeligheder; men Vejen fandtes trang.

Sagen verserede stadig fra den ene Institution til den anden og fandt først sin endelige Løsning ved St. Dalby Skoles Opførelse i 1878-79, hvilket nærmere findes omtalt under Afsnit II.

I Aaret 1870 indledes følgende Vejsag:

Amtsraadsmedlem Echardt og Amtsvejsinspektør Kidde klager til Amtet over den offentlige Vej Daugaard—Røde Mølle og Dalby, Ørum—Røde Mølle paa det Punkt, hvor

bemeldte Veje forenes til Møllen, samt tillige henleder Amtets Opmærksomhed paa, at den offentlige Vej fører gennem et Vadested (Omløbsaaen), der ikke kan passeres i Isføre, og indstiller, at dette Forhold ordnes enten ved, at der slaas en Bro over Omløbsaaen paa den offl. Vej — eller ved at komme overens med Mølleeejeren om, at hans private Vej — paa hvilken der er Bro — bliver til alfar Brug og optages som offentlig.

Sogneraadet erklærer hertil:

At der ikke kan være Tale om at bygge Bro i Forening med Mølleeejeren. Broen har i al sin Tid været vedligeholdt af Mølleeejeren og kan saaledes ikke tildeles Kommunen uden ved Lov eller et Magtbud. Det vilde vist i ethvert Tilfælde være et stort Misgreb, om Hedensted-Dalby og Ørum Kommuner indlader sig i nogen Forpligtelse om en Bro, hvor en Mølle faar Tilladelse til at anbringe Vandopstemmere.

Fra Amsraadet modtages herefter Paalæg om at istandsætte det paaklagede Vejstykke, ved at Vejen gøres pas-sabel til enhver Aarstid med, at der lægges en Bro over Aaen — forsaavidt det ikke maatte foretrækkes ved Overenskomst med Mølleeejeren at erhverve Ret til offentlig Færdsel over hans private Broer.

Herpaa afholdtes et fælles Møde af Sogneraadene for Hedensted-Dalby og Ørum-Daugaard Kommuner, hvorved der er Enighed om at foretage Istandsættelse af det paaklagede Vejstykke. Hvorimod der i en ret fyldig og omfattende Erklæring anføres:

At der fremdeles ikke er Tilbøjelighed til at bygge Bro eller søge Overenskomst med Mølleeejeren, og at man iøvrigt maa fastholde den tidligere fremsatte Anskuelse, at Færdselen over Aaen paa dette Sted er saa ubetydelig af andre Vejfarende end netop de, der har Ærinde i Møllen, og at Omvejen forbi Lild Mølle over Rødebro er af ringe Betydning, saa at der under Hensyn til de foreliggende Forhold henstilles, at Sagen stilles i Bero.

Hermed lader Amsraadet sig beføje. Ved den antydede Revision opnaas, at de paagældende Vejstykker — henholdsvis paa Hedensted og Ørum Sognes Grund — nedlægges som offentlige og overgaar som privat Vej for Møllen, og det omstridte Spørgsmaal om Kommunens Opførelse af Broen eller anden Overenskomst med Mølleejeren bortfaldt.

Man bemærker sig navnlig under Sagens Behandling: Den daværende Formands (Peder Therkel Jørgensen) vægtige og velformede Indlæg og Erklæringer i Sagen.

Fattiggaarden.

Paa omhandlede Tidspunkt begynder Kravet om en forbedret og mere tidssvarende Forsørgelsesmaade af de Trængende at melde sig. Efter Forholdene var det vanskeligt at skaffe de nødvendige Boliger, eftersom de Trængendes Antal stadig forøgedes. De eksisterende Fattighuse afgav kun ringe Plads, og de heri indrettede Lokaler var yderst tarvelige — vel næppe egnet for Menneskeboliger. Ofte blev Fattiglemmer sat i Pleje efter Licitationstilbud, men ogsaa denne Forsørgelsesform fandtes utiltalende og virkede i mange Tilfælde højst uheldigt, hvorfor Tanken om Fattiggaarde i de forskellige Kommuner ret naturligt maatte fremstaa.

Den 11. Febr. 1876 lod Sogneraadet afholde et Møde i Forbindelse med Sognets Beboere for at træffe Bestemmelse om Valget af en Gaard i Kommunen til Afbenyttelse som Fattiggaard.

Paa Mødet foretoges skriftlig Afstemning om Spørgsmaalet, hvorved 76 Stemmer faldt for Køb af Jørgen Petersens (Tambo) Gaard paa Hedensted Mark, medens 21 stemte for Gjæstgivergaarden „Konstantia“. Herefter bestemte man sig for Køb af førstnævnte Gaard under forventet Approbation fra Amtet.

Ved Sogneraadets Møde den 14. s. Md. vedtoges at indgive Andragende til Amtsraadet om Samtykke til Køb af omhandlede Gaard paa Hedensted Mark for den tilbudte Købesum af 41000 Kr., samt tillige angaaende Optagelse af et Laan paa 50000 Kr. i dette Øjemed, nemlig ved Opførelse og Indrøtning af Bygninger til Anvendelse som Fattiggaard. Man bemærker sig herved: At denne Gaards ældre Bygninger, der paa dette Tidspunkt var beliggende længst mod Øst paa Matr. Nr. 31 umiddelbart op til Daugaard Sognekjøl, altsaa Hedensted Sogns yderste Grænse, med stor Afstand fra offentlig Vej, Gaardens Størrelse, alt sammenholdt med anførte Købesum, vil være Udtryk for den Tids Ejendomspriser.

Samme Aar i Marts foreligger der Opfordring fra Ørum-Daugaard Sogneraad til herværende Sogneraad om at deltage ved et Møde angaaende Oprettelse af en fælles Fattiggaard for Ørum-Daugaard, Engum og Hedensted-St. Dalby Kommuner. Til at repræsentere Sogneraadet ved dette Møde valgtes Rasmus Hansen og Jacob Jensen.

Ved Mødet den 8. April s. A. vedtog Sogneraadet ikke at indgaa paa Oprettelse af fælles Fattiggaard med anførte Nabokommuner, og iøvrigt indstilles Sagen indtil videre.

Sogneraadet faar s. A. tilstillet Spørgeskema angaaende Tilstanden af Kommunens Fattighuse og har dertil maattet oplyse, at der forefandtes forskellige Mangler, bliver dernæst atter afæsket Erklæring om, hvad der paatænkes til disses Afhjælpning.

Sogneraadet erkender det manglende, men paa Grund af, at Forhandlingerne om Oprettelse af en Fattiggaard ikke er ført til et endeligt Foretagende, er Sagen for Tiden stillet i Bero. Tilmed er der delte Meninger indenfor Sogneraadet angaaende Valget af en Ejendom til Fattiggaard, og beder man herfor om, at det foreløbig maa indstilles med Istand-sættelse af Mangerne ved de anførte Fattighuse.

Herredsfogeden stiller herefter Forlangende til Sogneraadet om at erklære sig mere bestemt vedrørende Tidspunktet for de eksisterende Manglers Afhjælpning ved Kommunens Fattighuse.

Sogneraadet vedtog at bede om Fritagelse for at erklære sig nærmere i denne Sag paa Grund af, at der i dette Efteraar skal foretages Valg af et Flertal (4 Medl.) til Sogneraadet, og maa da anse det uheldigt, at de nuværende Medlemmer paalægger de kommende en saadan Udgift, som de ikke har været med at vedtage.

Spørgsmaalet er herefter stadig staaende, og Sogneraadet erholder Aaret efter (1877) fornyet Paalæg om Indretning af reglementerede Fattigboliger, opnaar dog, at Sagen atter udskydes, begrundet ved, at der paa samme Tidspunkt arbejdes stærkt for Oprettelse af St. Dalby Skole, der som foran omtalt fandt Sted 1879. Samme Aar byggedes Gjesager Bro.

Aaret 1881 indkøbes Gaarden Matr. Nr. 12 b ved Hedensted Skov, der tilhørte Jens Christensen, for en Købesum af 25,000 Kr., der med Amtsraadets Samtykke agtedes anvendt til Fattiggaard.

Der træffes herefter Foranstaltninger ved Tilbygning af Stuehuset, Anskaffelse af Inventar m. v. — til Indretning af saavel Forsørgelsesafdeling som Bestyrerbolig, og til Dækning af de med Sagens Gennemførelse forbundne Udgifter optages et Laan paa 35000 Kr.

Til Afløsning for Sognets gamle Fattighus staar Fattiggaarden herefter til Afbenyttelse.

Aar 1883 bygges en Bro over Gjesager Aa ved Gjesager-Baastrup Vejen, kaldet „Sovedalsbro“. Aaret efter reguleres og istandsættes nævnte Vej.

Skovskolen.

I Juli 1897 fremsætter 32 Beboere af Hedensted Sogns sydlige Del Andragende til Sogneraadet om at faa oprettet en Skole ved Hedensted Skov med en fast ansat Lærer eller i det mindste at faa oprettet en Pogeskole.

Ansøgerne stilles et Tilskud i Udsigt, naar de selv anskaffer et Skolelokale og antager en Lærer.

Beboerne indgiver herefter Sagen til Skoledirektionen, der ved Skrivelse af 9. Novbr. d. A. afæsker Sogneraadet Erklæring og henviser til, at det formentlig vil blive nødvendigt at opføre en ny Skole, dels af Hensyn til Børnetallet og navnlig, at en Del Børn har for langt til Byskolen.

Sogneraadet vedtager herefter i Marts 1898 at lade opføre en ny Skole og oprette Embedet for en ugift Lærer.

Derefter føres en Del Forhandlinger, navnlig om Begyndelseslønnens Størrelse, og hvorvidt Embedet skal være for en gift eller ugift; men den endelige Ordning bliver dog Oprettelse af et Enelæreembede med Bolig og Have for en gift Lærer. Som foran omtalt opføres Skolen derefter 1899.

Hedensted Skovskole.

Ved Sogneraadets Møde i Maj 1903 vedtoges: At Bivejenes Vedligeholdelse skulde foregaa for Kommunekassens Regning i Stedet for ved Naturalarbejde.

At denne Beslutning gennemførtes, skyldtes vel navnlig daværende Sogneraadetsformand Rasmus Hnsen, der indsaa det uretfærdige i den hidtil anvendte Fordelingsbyrde ved Vejenes Vedligeholdelse, idet han under Sagens Behandling paapegede, at Byrden ikke burde paahvile Hartk. alene, men fordeles paa samtlige Kommunens Beboere, tilmed var Fordelingen saadan, at i visse Tilfælde kunde en enkelt Mand være tildelt 88 Favne pr. Td. Hartk. at vedligeholde i samme Stand som en anden, der kun var tildelt 44. Iøvrigt vedligeholdtes en Del af Bivejene allerede for Kommunekassens Regning, — nemlig disse, der var anlagte eller optagne efter Vejfordelingen. — Uagtet disse anførte Grunde gennemførtes Sagen ved, at 3 stemte for, 2 imod og 2 undlod at stemme.

Til Kommunalvæsenets Omraade knytter sig stadig flere og flere Grene, og de enkelte Udgiftskonti er i Stigning.

Til Forsørgelsesvæsenet er knyttet Lov om Alderdomsunderstøttelse, en udvidet Sygekasselovgivning og endelig Skoleloven af 1899 med en Omregulering af Lærerembejderne og Lærernes Lønninger, hvilket alt medfører forøgede Udgifter. Til Bestridelse heraf optages mindre kommunale Laan, idet Sogneraadet viser Tilbageholdenhed med at forøge Skatteudskrivningen.

Hartkornet findes nu ikke længere egnet som eneste Grundlag for Skat paa fast Ejendom, hvorfor der i 1903 gennemførtes nye Skattelove — nemlig Lov om Ejendoms-skyld og Lov om Indkomst- og Formueskat til Staten.

Ved disse Love bringes Skattebyrden til at hvile paa et bredere Grundlag, idet Ejendomsskatterne fordeltes saavel paa Hartk. som Ejend. Til en Begyndelse med henholdsvis $\frac{1}{3}$ og $\frac{1}{3}$, og dernæst hvert 5te Aar overgik $\frac{1}{3}$ fra Hartk. til Ejendomsskyld.}

Efter denne Lov skulde samtlige Ejnd. (Jord m. Bygninger) ansættes til den Værdi, de maatte anses at have i Handel og Vandel. Til Vurderingsmænd indenfor herværende Kommune valgtes Grd. Niels Enevoldsen, Rimmerslund, og Grd. Niels Hjerrild, St. Dalby,

Angaaende Lov om Indkomst- og Formueskat til Staten sker Ansættelsen af den enkeltes Indkomst og Formue af Sogneraadet i Overværelse af et Medlem af Skatteraadet, hvilken Fremgangsmaade fremdeles er gældende; men da Beskatningsmetoden herefter er temmelig omstændelig i Anvendelse, bragte de nyskabte Forhold Sogneraadet et stærkt forøget Arbejde, men efterhaanden overvandt Begyndelsesvanskelighederne ogsaa herved.

1908 gennemføres Hedensted søndre Stationsvej, idet samme føres over Matr. Nr. 17a og 4b og faar derefter Forbindelse med Hedensted-Daugaard Vejen, hvorved Sognets sydlige Del opnaaede en betydelig lettere Adgang med Byen.

Lov af 1908 om kommunale Valg.

Hermed indtræder en ny Sammensætning af Kommuner-nes Bestyrelse saavel til Amts- som By- og Sogneraad.

Hovedbestemmelserne heri er følgende:

At Valgret hertil tilkommer enhver uberygtet Mand eller Kvinde, der har Indfødsret, har fyldt sit 25. Aar, ved Valgets Foretagelse har Bopæl i Kommunen og er Skatteyder til denne, samt i hele det umiddelbart forudgaaende uden Afbrydelse har haft Bopæl i Kommunen og svaret sin til Inddrivelse ved Udpantning forfaldne direkte Skat, medmindre Vedkommende er ude af Raadighed over sit Bo, nyder eller har nydt Understøttelse af Fattigvæsenet, som ikke er enten eftergivet eller tilbagebetalt.

De herefter valgberettigede foretager Valget af samtlige Medlemmer til de kommunale Raad. Valgbar er enhver, der efter anførte Bestemmelser er valgberettiget. Valgperioden er 4 Aar, og samtlige Medlemmer afgaar samtidig. Enhver valgbar er pligtig at modtage Valg i 2 paa hinanden følgende Valgperioder. Afstemningen sker ved Lister, hvorpaa bestemte Personer bringes i Forslag, og Resultatet opgøres ved Forholdstal.

Af Ændringer fra tidligere Forhold er herved indtraadt:
At Valgretsaldere er nedsat fra 30 til 25 Aar.

At enhver privilegeret Valgret til Sognekommunen er bortfalden.

At Valgret og Valgbarhed omfatter saavel Kvinder som Mænd.

Valg efter denne Lov afholdtes første Gang i Marts 1909 og fik følgende Udfald:

Jacob Jacobsen, Grd., Hedensted.	Søren Joh. Sørensen, Grd., Hedensted.	Niels Chr. Lunde, Grd., Gjesager.
Peter H. Petersen, Købmd., Hedensted.	Niels Povl Jørgensen, Brøndgraver, Hedensted.	S. S. Vandel, Slagter, Hedensted
	Marius Hansen, Grd., St. Dalby.	

Omhandlede Lov er senere undergaaet visse Ændringer saaledes, at Valgene herefter ikke alene sker som Listevalg, men yderligere kan der stemmes paa en enkelt af Listens Kandidater (personlige Stemmer), samt indgaaes Listeforbund, hvilket alt er at tage i Betragtning ved Stemmeafgivningens Opgørelse.

Aarene 1910—13 gennemførtes Hedensted Bys Kloak-anlæg, hvilket foran findes omtalt.

Efter Opfordring fra flere Beboere vedtog Sogneraadet i Forbindelse med Sognets Kirkeværger i 1912 at opføre det ved Kirken værende Ligkapel. At dette ikke var noget større

Foretagende er Bygningen i sig selv et Udtryk for, dog forelaa der ogsaa her lidt Vanskeligheder og delte Meninger, saavel om Pladsen som dets Opførelse.

Bygningens Betydning og Nytte taler for sig selv, navnlig for Hjem, hvor Pladsforholdene ikke tillader at have et Lig henstaaende.

Krigsperiode - Dyrtidsforanstaltninger.

I August 1914 indtræder den store Verdenskrig. Følgerne begynder umiddelbart efter at vise sig med stærkt opadgaende Priser og Vareknaphed. De krigsførende Lande har Brug for større Tilførsel af vor Produktion: Heste, Kreaturer, Kød, Flæsk, Smør, Æg m. v., medens der til Gengæld lukkes af for en hel Del Vareindførsel af saavel Levnedsmidler som Beklædningsartikler, Kul, Petroleum m. m., hvilket bevirker, at de offentlige Myndigheder maa træffe Foranstaltninger til Regulering.

Natten mellem 1. og 2. Aug. udsendes med Ekspresbud de første Indkaldelsesordrer til værnepligtigt Mandskab, og Dagen derpaa (der faldt paa en Søndag) udbragtes fra Herredskontoret til Jurisdiktionens Sognefogeder en Mængde Ordre til hjemsendt Mandskab, der herefter uden Ophold maatte tilstilles de paagældende om uopholdelig Møde ved de forskellige Afdelinger for at danne Landets Sikringsstyrke. Paa denne Dag og de nærmest paafølgende var Befolkningen som Helhed dybt præget af Uro, Alvor og Bekymring. Ingen vidste, hvorledes Tilstandene vilde udvikle sig, hvorvidt Landet maatte gaa fri eller ikke for en direkte Indblanding i Krigen. Faren i saa Henseende var meget nærlig-

gende — efter Sigende traf Tysklands øverste Ledelse den 5. August sin Afgørelse om, hvorvidt dansk Territorium skulde besættes af tysk Militær eller ikke.

Paa Grundlag af 7. August Loven — der forøvrigt gav Ministeriet en vidtrækkende Myndighed vedrørende Regulering paa Levnedsmidler og Varer, der medførte Udsendelse af ministerielle Cirkulærer i stort Tal, traf Ministeriet Dispositioner til Reguleringsforanstaltninger paa mange forskellige Omraader.

Varepriserne steg, udenlandske Varer, der hørte til Livsfornødenheder, lod sig kun vanskeligt fremskaffe. Kaffe, Sukker, Brød, Flæsk og Smør kunde kun købes i begrænset Mængde og efter Kort. Mælk — til Forsyning af Børn med uformuende Forældre — blev fremskaffet til nedsat Pris ved Tilskud fra Kommune og Stat.

Kul og Brænde ligeledes, og dette fremskaffedes delvis ved offentlig Foranstaltning.

Værnepligtige, der indkaldtes til Sikringsstyrken, gjorde Tjeneste i 2 à 4 Maaneder, hjemsendtes atter og afløstes af andre, var saaledes indkaldt 3 à 4 Gange under Krigsperioden. Under Indkaldelsen blev der for ubemidlede ydet Tilskud til Underhold af den indkaldtes Familie, saavel som at Eftergivelse af paagældendes Skatter fandt Sted.

Under 22. Decbr. 1915 udkom den første Dyrtidslov. Til Drøftelse heraf afholdtes et Møde mellem Sogneraad, Hjælpekassebestyrelse og den kommunale Kommission for at træffe Bestemmelse om Lovens Anvendelse indenfor Kommunen. Det vedtoges: At Ydelsen nærmest skulde bestaa ved Forsyning med Naturalier til nedsat Pris, samt i ekstraordinære Tilfælde en Pengehjælp, saasom ved Arbejdsløshed, Sygdom, til Husleje eller lignende. Naturalhjælpen efter følgende: Kul, Mel og Gryn 40 % under Dagspris. Margarine til 20 Øre pr. kg., Rugbrød til 10 Øre pr. kg., sidstnævnte dog ikke saa længe, der endnu fandtes Beholdning af

det fra foregaaende Aar indsamlede Korn og Penge til Anvendelse for billigt Brød.

Naturalhjælpen skulde foreløbig sortere under Sogneraadet, medens Pengehjælpen henlagdes til Hjælpekassens Bestyrelse.

Paa samme Tidspunkt anmeldtes for Sogneraadet, at Børnetallet i Hedensted Skole var stærkt stigende og en Udvidelse paakrævet, hvilket dog i Forbindelse med Skolens Brand og Ombygning foran er omtalt, men som tillige med St. Dalby Skoles Forsyning med nyt Tag, Ændring af Boligens Indretning, samt Ombygning af Røde Bro gav et betydeligt Plus til Sogneraadets paa andre Omraader omfattende Arbejdsstof.

Kul og Petroleum lod sig vanskeligt fremskaffe, og i samme Anledning maatte Sogneraadet søge fremskaffet Træ og Tørv. Skovejerne fik Pligthugst i Skovene til Maksimalpriser.

Landbrugerne fik Leveringspligt for et vist Kvantum af det avlede Korn, hvilket sidste sorterede under et af Sogneraadet valgt Kornnævn, der for herværende Kommune bestod af: Grd. Niels E. Jensen, (Formand), Brygger N. J. Andersen, begge af Hedensted, og Sognefoged A. Sellerup, St. Dalby. Dette Nævn forestod, at Jordbrugerne opfyldte deres Leveringspligt, gav Anvisning af Korn til Foderbrug vedrørende Vognmandsheste og udførte i det hele et meget betydeligt Arbejde, navnlig Formanden.

Til Belysning og Motorbrug maatte anskaffes Stearinlys, Olie og Tran, der ligeledes fordeltes af Sogneraadet. De paagældende Foranstaltninger krævede foruden et omfattende Arbejde store Pengebidrag af Stat og Kommune, sidstnævnte lod herfor i 1915-16 opkræve et ekstra Kvartals Skat udover det budgetterede.

Dyrtidshjælpen ydedes i det hele taget efter ret stor Omfang; idet Lovgivning og Ministeriet ved Cirkulærer, om ikke

gav Tilskyndelse, saa dog aabnede Adgang ved meget betydelige Tilskud fra Statens Side, der vel i visse Tilfælde ledede til Misbrug.

Sogneraadet vedtog herfor at begrænse Omfanget af den hidtil ydede Hjælp og kun i særlige Tilfælde yde en Pengehjælp for Sommeren 1916.

Hen paa Efteraaret maatte Hjælpen atter forøges, bl. a. fastsattes Margarine til 40 Øre under Dagspris for de Personer, Hjælpen omfatter. Sommeren 1917 foretoges atter en Begrænsning.

Vinteren 1918 var Dyrtidsloven ændret, saaledes at der efter Lovens § 2 kunne ydes Dyrtidshjælp til samtlige Personer indenfor en Kommune. I flere Kommuner — navnlig Købstad-, men ogsaa enkelte Landkommuner — blev Loven praktiseret som foran antydet. Her i Kommunen var Spørgsmaalet ogsaa stærkt fremme, idet der fra de mindre bemidledes Side lagdes særlig Pres paa i saa Henseende og Agitationsmøder afholdtes omkring i Kommunen.

Fra Socialdemokratisk Forening i Hedensted modtog Sogneraadet Anmodning om at bringe Dyrtidslovens § 2 i Anvendelse her i Kommunen, hvilket et Flertal af Sogneraadet modsatte sig, derimod vedtoges:

At Familieforsørgere og enlige Personer, der fører selvstændig Husstand og svarer 24 Kr. og derunder i personlig Skat til Kommunen, kan erholde en Dyrtidshjælp til Brændsel af 30 Kr., og de, der svarer 10 Kr. og derunder, yderligere Tillæg fra 20 til 10 Kr. efter Børneantal.

Foruden den betydelige Hjælp, der herefter udrededes alene til Brændsel, maatte Kommunen staa i Forskud ved Indkøb af Brænde, Flæsk, Olie m. m., og selv om Staten ydede betydelige Tilskud, faldt disse i Reglen paa et senere Tidspunkt, saa at Sogneraadet ofte havde Vanskeligheder med at skaffe de fornødne Midler.

Den ordinære Skatteudskrivning forhøjedes Aar efter Aar og viste sig dog utilstrækkelig, maatte herfor gentagende suppleres ved Opkrævning af et ekstra Kvartal, desuagtet blev det nødvendig at optage en Kassekredit, for at den fornødne Kassebeholdning kunde være til Stede.

De ekstraordinære Forhold med Dyrtidsforanstaltninger og Rationering paalagde især Formanden et meget forøget Arbejde, og da Kasserer- og Formandsposten hidtil havde været forenet, foreslog daværende Formand, Grd. Jacob Jacobsen, Sogneraadet at fordele nævnte 2 Poster paa to af Raadets Medlemmer fra 1. April 1918 at regne, hvilket tiltraadtes.

Derefter genvalgtes Formanden, medens Købmd. I. C. Nielsen valgtes til Kasserer og Regnskabsfører.

I Marts 1918 forelaa fra Bestyrelsen for Hedensted Haandværker- og Borgerforening, Hedensted Husmandsforening og Socialdemokratisk Forening en Henvendelse til Sogneraadet om at bringe Dyrtidslovens § 2 i Anvendelse, hvilket atter ved en Afstemning indenfor Sogneraadet nægtedes, hvorefter det vedtoges at yde en Dyrtidshjælp foreløbig for April Maaned med Penge, men tillige skulde Hjælpekassens Bestyrelse tilkendegives, at Ydelsen maatte ske under Hensyn til en forsvarlig Begrænsning fra de hidtil ydede Former. Samtidig vedtoges at udskrive en direkte Dyrtidsskat.

Efteraaret 1918 vedtoges det for kommende Vinter at udbetale som Brændselshjælp til mindst bemidlede i Forhold til Husstandens Størrelse — mindst 30 højst 60 Kr. med et Tillæg af 15 Kr., hvor der til Husstanden er knyttet Af-tægtsnydere. Endvidere Dyrtidshjælp ved Dyrtidsmærker ifølge en Skattegrænse fra 4 til 10 Kr. efter Familiens Størrelse. Tilskud til Mælk til Børn under 6 Aar, yderligere Understøttelse til mindre Næringsdrivende inden for Handel, Haandværk og Industri, hvilket søgtes i ret stor Udstrækning.

Efter anførte vil det forstaaes, at Ydelsernes Omfang krævede store Beløb, men fra visse Dele af Befolkningen lod Krav og Ønsker sig ogsaa vanskeligt tilfredsstille, og syntes mange tilbøjelig til den Betragtning, at Staten maatte være Forsorg for alle.

Under Hensyn til, at Dyrtidslovgivningen havde vidtgaaende Rammer, Statskassen tog sin rundelige Anpart af Byrden, var Sogneraadet fra visse Sider anset for at vise stor Tilbageholdenhed med sine Ydelser til Lindring af Dyrtidens Tryk.

Efterfølgende Uddrag af Kommunens Regnskab vedr. Aaret 1918—19:

Tilskud til Hjælpekassen (Hjælp i Penge) .	Kr.	6160
Varer til nedsat Pris eller uden Betaling .	„	9433
Til Brændsel	„	18182
Tilskud til Hjælpek. (Hjælp til arbejdsløse) .	„	3142
Hjælp til mindre Næringsdrivende	„	2195
Til Nedbringelse af Prisen paa Mælk	„	2539

I denne Forbindelse enkelte Tal angaaende Varepriser, Arbejdsfortjeneste m. v. under Højkonjunkturen 1920:

Gode fuldtandede Heste	3000 à 3500	Kr.
„ Kælvkøer	1100 til 1400	„
Større Tyre (prima ca. 1200 Pd.)	ca. 1100	„
Fede Kvier	800 „ ca. 7 à 800	„
„ Køer	1000 „ „ 900	„
En Slagterigris	290 à 300	„
Smaa Grise	ca. 70	Kr. pr. Stk.

Noteringen paa Smør (Novbr. 1920) pr. kg 7 Kr. 40 Øre
Sød Mælk pr. Liter 44 Øre, skm. Mælk pr. Liter 14 Øre

Rug pr. 100 kg	45	Kr.)	Herpaa var ansat Maksimalpris.
Byg „ „	45	„)	
Havre „ „	30	„)	

Enkelte Varepriser:

Rugbrød	pr. kg	44	Øre.	Margarine	pr. kg.	3,20
Flormel	" "	94	"	Sukker	" "	0,69
Byggryn	" "	82	"	Kaffe	" "	4,80
Risgryn	" "	210	"			

Kul pr. 100 kg 18 til 25 Kr. Tørv pr. 1000 Stk. 15 Kr.

Et Sæt Herretøj 250 à 300 Kr. En finere Klædning 4 à 500 Kr.

Et Par Herrestøvler ca. 48 Kr. Et Par Damestøvler ca. 40 Kr.

En god Karls Løn v. Landbr. 14 til 1600 med Kost og Ophold.

Timelønnen for en Murersvend 1 Kr. 83 Øre

do. " " Arbejdsmand 1 " 63 "

I Foraaret 1919 afæskedes Sogneraadet Erklæring om, hvorvidt Dyrtidsloven ønskedes forlænget, hertil udtaltes: At efter den stedfundne Regulering af Arbejdsfortjenesten maa man anse, at Dyrtidslovgivningen omend ikke kan bortfalde — saa bør Ydelsens Omfang ganske betydelig begrænses.

I Efteraaret herefter vedtoges dog at fortsætte med Hjælp til Nedbringelse af Prisen paa Mælk, Brød, Flæsk, Margarine, Kul og Brænde m. v., saa at Ydelsen for 1919—20 androg ialt ca. 26,000 Kr.

Aaret efter andrager Ydelsen kun et mindre Beløb, saa at Sogneraadet i Foraaret 1921 vedtog, at der i Sommerhalvaaret kan ydes Hjælp, naar Sygdom eller lignende er til Stede, men i Almindelighed maa bortfalde. Vinteren 1921—22 ydes der kun Arbejdsløshedshjælp, og hermed er Hjælp i Anledning af Dyrtidslovgivning saavel som al Rationering ophørt.

Tilbage staar da Krigstidens Efterveer. De offentlige Institutioner Stat, Amt og flere Kommuner havde under Krigens samlet større Gældsposter bl. a. ved Iværksættelse af større Foretagender til Imødegaelse af indtrædende Arbejdsløshed, saasom Udvidelse af Baneanlæg, Opførelse af offentlige Bygninger (Sygehuse o. lign.), men navnlig til Bestridelse af Udgifter ved de omhandlede Reguleringer og Dyrtidsforanstaltninger.

Hertil kom forhøjede Lønninger i Henhold til Lønningslov af 1919. En udvidet Forsørgelseslovgivning (Lov om Aldersrente) m. fl., der alt medfører en følelig Skatteudskrivning de følgende Aar.

Sogneraadet har ikke senere haft Anledning til større Foranstaltningers Gennemførelse af kommunal Karakter.

Ved foranførte er søgt at belyse Udviklingen paa det kommunale Omraade og dertil knyttet Oplysninger om de vigtigste Foranstaltningers Gennemførelse indenfor Kommunen.

Dernæst skal føjes nogle Oplysninger angaaende Midlernes Tilvejebringelse gennem Beskatning og den økonomiske Forvaltning gennem et Uddrag af Kommunens Regnskabsvæsen.

Beskatning.

Byrdernes Fordeling, skattemæssigt set, er sikkert et af de Forhold, den enkelte Samfundsborger stedse har og fremdeles vil have sin Opmærksomhed stærkest henvendt paa.

Problemets rette Løsning har gennem Tiderne været Genstand for den grundigste Eftertænkning og Overvejelse. Et og andet har været prøvet, er derefter forladt og andet sat i Stedet; thi her er jo mangt og meget, der spiller ind, som ved en første Betragtning eventuelt overses, og dog efter en Prøvelse i Forbindelse med ændrede Forhold atter maa forlades.

Det mest nærliggende i dette Øjemed maa vel være:
 1. Byrdens Omfang. 2. Antallet, hvorpaa Byrden kan fordeles. 3. Fordelingsgrundlaget. Nævnte Punkter kan i faa Ord nærmere uddybes. ad 1. Vil til enhver Tid være

afhængig af de Krav, der stilles, hvilke for 100 Aar tilbage var meget beskedne, men har frem gennem Tiden udviklet sig endog meget stærkt saavel for den enkelte som samfundsmæssigt og gør det fremdeles i stort Maal. ad 2. Med Befolkningstilvæksten er Antallet — skattemæssigt — ligeledes tiltaget i stort Tal, men i Forbindelse hermed taaler Erhvervssammensætningen fra Fortid til Nutid ingen Sammenligning. ad 3. Grundlaget for Beskatningen var oprindelig kun Jorden, men Tidens Udvikling med andre Erhvervs-grene har medført og nødvendiggjort et andet og bredere og derfor fremkaldt adskillige Ændringer.

Efterfølgende kan evt. tjene som et Bidrag til Belysning heraf.

Folketal:

Aar	Hedensted Sogn	St. Dalby Sogn	Kommunen	Aar	Hedensted Sogn	St. Dalby Sogn	Kommunen
1769	427	84	511	1870	1238	236	1474
1787	463	91	554	1880	1283	221	1504
1801	510	86	596	1890	1128	188	1316
1834	766	87	853	1901	1159	193	1352
1840	869	112	981	1906	1239	171	1410
1850	992	156	1148	1911	1373	184	1557
1855	1042	185	1227	1916	1531	177	1708
1860			1323	1921	1662	175	1837
				1927	1795	190	1985

Af anførte Tal ses, at Folkemængden i Kommunen og navnlig indenfor Hedensted Sogn er meget lille sidst i det 18. Aarhundrede sammenlignet med Nutiden.

Af opbevarede Skattelister vedrørende kommunale Afgifter findes den første for Aaret 1827. Paa samme er opført 73 Skatteydere, der alle har Landbrugsejendom med Jord som Indtægtskilde og er fuldtud benyttet som Skattegrundlag. Udover nævnte Antal Ejendomme tør nok paa dette

Tidspunkt paaregnes yderligere 50 à 60 Ejendomme i Kommunen (Ejendomme med et mindre Jordbrug og jordløse Huse), som ikke har været medtaget til kommunal Skat.

Gaar man hundrede Aar frem i Tiden (ca. 1930) udgør Antallet af Ejendomme ca. 440. Heraf er Landbrug Hovederhverv for ca. 200, medens de øvrige er Beboelses- og Forretningsejendomme.

Antallet af kommunal Skatteydere ca. 800, hvoraf ca. 500 endvidere kan betragtes som Ydere af Indkomst- og Formueskat til Staten, der atter erhvervsmæssigt fordeles sig:

Erhverv ved Landbrug	ca 35 %
” Handel, Haandværk og Industri ”	25 ”
” Embedsmænd, Tjenestemænd og andre fastlønnede	7 ”
” Renteingtægt og Pension.	11 ”
” Medhjælpere og Lønarbejdere	22 ”

Omkring 1800 var Befolkningen paa Landet som Helhed henvist til Dyrkning af Jorden for sin Underholdning. Handelsstand fandtes ikke, var ialtfald uden Betydning, de enkelte, der befattede sig med Haandværk, havde i mange Tilfælde tillige en Jordlod. Præst og Degn var tillagt en Jordlod som Embedsindtægt. Det eneste direkte indtægts-givende var saaledes Jorden, hvorfor samme ret naturligt ogsaa benyttedes som Grundlag til Fordeling af Skattebyrden.

Foranførte lille Orientering vil være Udtryk for de overordentlige Forskydninger, der erhvervsmæssigt er foregaaet og har medført de mange forskellige Ændringer fra Udgangspunktet „Jorden alene som Skattegrundlag og Skattekilde“.

Enkelte i Nutid synes at nære Haabet om at naa tilbage hertil igen. Vil Ulighederne af Byrdernes Fordeling ikke her møde uanede Vanskeligheder — saa at Sagen ikke naar længere end til et Tankeeksperiment eller Fantasifoster?

Anvendelse af kommunal Beskatning indtræder med det første Kommunestyre efter Reglement af 1803 om Fattigvæsenets Indretning og Bestyrelse paa Landet. Derimod er der forud herfor erlagt Statsskatter under forskellig Form og Benævnelse.

Fra de ældste Tider har der dog ikke været krævet Skat af Ejendom, hvorimod de krævede Ydelser har været rent personlig, dels Forpligtelse til at yde Krigstjeneste, og dels en til Tider ikke saa ganske lille Forpligtelse til at yde Naturalarbejde. Der var navnlig 3 Ydelser, der eiterhaanden fik fast Karakter:

1. **Innæ**, d. v. s. Forpligtelse til Dyrkning af Kongens Ejendomme, Tjenesterejser o. l.

Ved Salg af Ejendomme medfulgte Innæ som en Byrde, der hvilede paa Ejendommen.

I nyere Tid genfinder man Innæ som Hoveri, saaledes som det eksisterede lige til 1850.

2. **Stud eller Stød**, (Nathold, Gæsteri) var en Forpligtelse til at yde Kongen og hans Følge Logi og Forplejning, naar han rejste Landet rundt.

Da de kongelige Rejser blev indskrænket, ombyttedes Forpligtelsen med en Kornafgift under Benævnelsen „Gæsterihavre“. Findes hyppigt nævnt i gamle Dokumenter blandt de Afgifter, der hvilede paa en Ejendom.

3. **Leding**, d. v. s. Forpligtelse til at møde personlig til Krigstjeneste.

Senere, omtrent paa de første Valdemarer's Tid, har man Efterretning om, at Skatterne var begyndt at indkræves efter en Vurdering af Jorden.

Dernæst kommer Erik Plovpenning med en Skat paa Ejendom, da han som Straf for Bondeoprør udskrev en Skat paa Plovene.

I en følgende Periode lignes Skatterne efter halve og hele Gaarde (Halve-Boel og Hel-Boel). Afgørelsen af, om en Gaard skulde betragtes som en Halv- eller Helgaard, beroede paa hver Egnis Skik og Brug, idet en Gaard, der i Forhold til andre i samme By, Sogn eller under samme Gods, havde et saa ringe Tilliggende, at den med Hensvn til Hoveri samt offentlig Kørsel kun kunde udrede halvt saa meget, som de almindelige Gaarde, og benævnedes da for en Halvgaard.

Endelig i den nærmeste Tid før 1660 var det almindeligt at ligne Skatterne efter Landgildeafgifterne.

Blandt de Rettigheder, Adelen havde erhvervet sig, var ogsaa den, at der ikke uden dens Samtykke maatte udskrives Skat, og i Tilfælde af Udskrivning var det Adelen Sag at ligne Skatten mellem deres Bønder. Paa Godserne fandtes der saakaldte Jordebøger, i hvilke Afgifterne, som hver Fæstebonde skulde svare, var anført. Afgifterne kunde være af forskellig Art, men for at Godserne kunde vurderes, omsattes Afgiften i Rug eller Byg (saakaldt Hartkorn) i Mod-sætning til Havre, der betegnedes som blødt Korn. Heri har man Oprindelsen til Benævnelsen „Hartkorn“.

Ved Enevoldsmagtens Indførelse 1660 mistede Adelen sin Indflydelse paa Skatteligningen, som Regeringen herefter tog i sin Haand for Landet som Helhed.

Som Norm herfor indkaldtes de forskellige Jordebøger, og paa Grundlag af det Hartkorn, de forskellige Ejendomme var ansat til, udarbejdedes en Matrikul, der var færdig 1664, hvorefter Skatterne udskreves en lang Tid.

Dette Grundlag var dog meget ufuldkomment; thi selv om det herefter ansatte Hartkorn kunde være en meget passende Maalestok for en Ejendoms Skatteevne indenfor det enkelte Gods, bliver det derimod højst uensartet for Ejendomme hørende til mange forskellige Godser. Der fremkom idelige Klager over Uligheden med Skatteudskrivningen, hvilket bevirkede, at man allerede 1681 begyndte paa Udarbej-

delsen af en ny Matrikul, der blev færdig 1688. Til Grundlag herfor blev Ager-Jorderne opmaalt og delt i Klasser, saaledes at 1. Kl.s — den allerbedste Jord — 2 Td. Land fik 1 Td. Hartk., medens 6. Kl. — den allerdaarligste Agerjord — blev beregnet med 16 Td. Land til 1 Td. Hartk.

Eng og Græsningsjord i Forhold til Bonitet og det Udbytte, Jorden skønnedes at afgive enten ved Høslet eller ved Afgræsning, Græsning i Skovene og anden Græsningsjord efter den Mængde Olden, de kunde afgive, saaledes at en Skovstrækning med Oldenføde for 24 3-aarige Svin blev sat til 1 Td. Hartk. — „Skovskylds Hartkorn“.

Foruden Jorder og Skovene blev ogsaa andre Indtægtskilder sat i Hartkorn.

Møllerne efter Kværnenes Antal, Vandmængde og Antal Møllegæster ansattes i „Mølleskyld“. Fiskeri, Færger og Broer med „Færge- og Bro-Hartkorn“. Tiender, saavel Konge- som Kirketiende, til „Tiendehartkorn“.

Efter at være færdig omfattede Matrikulen: Ager og Engs Hartkorn, Skovskyld, Mølleskyld, Fiskeri-, Færge- og Brohartkorn, Konge- og Kirketiendehartkorn. — Omkostningerne beløb sig til 700,000 Kr. Den blev rosende omtalt og var gældende i ca. 150 Aar, ja, Kirkeskat og Præstetienden for Hedensted Sogn blev udredet herefter (gl. Hartkorn) indtil Tidende afløsningen.

De første 100 Aar af Matrikulens Virketid, medens Jorderne endnu var under Fællesdrift, viste den sig tilfredsstillende, men da Udskiftningerne var begyndt, og hver Mand kunde dyrke sin Jord uafhængig af andre, begyndte Ulighederne i Hartkornsansættelsen at træde stærkt frem, og 1768 besluttede man at lade udarbejde en ny Matrikul, i hvilken Anledning der paa sine Steder opmaaltes fuldstændige Kort og foretoges Taksationer, men Arbejdet standsede atter begrundet ved Struenses Fald 1772.

De Kort, som blev opmaalt, har sin historiske Interesse derved, at de viser Jordernes Inddeling under Fællesskabet.

I Aaret 1802 blev Sagen taget op igen, da der ved en Forordning af 1. Oktbr. d. A. blev udskreven en Skat af Besiddelse, Nytte og Brug af fast Ejendom.

Man turde ikke udskrive denne Skat efter Matrikul af 1688, og man kunde ikke vente til en ny Matrikul var udarbejdet. Som midlertidig Foranstaltning foretog man da en Taksation eller Vurdering af Hartkornet, den saakaldte Taksation af 1802.

Det upriviligerede Hartkorn skulde vurderes fra 150 til 800 Rdl. pr. Td. Hartkorn i 14 forskellige Klasser, det priviligerede og Jorder uden Hartk. fra 50 til 100 Rdl. pr. Td. Land.

Det var Meningen, at denne Taksation skulde gælde, indtil en ny Matrikul var udarbejdet, men i 1818 opgaves dette Grundlag, og man gik tilbage til Matrikul af 1688.

Matrikulen af 1844.

Som tidligere nævnt, var Udarbejdelsen af en ny Matrikul stillet i Udsigt, og en Kommission paa 10 Medlemmer, der skulde fremkomme med Plan for Arbejdet var nedsat, hvilken afgav Betænkning i 1804. Heri foretoges: En detaljeret Arealopmaaling i Forbindelse med en Jordbonitering, ved hvilken der skulde tages Hensyn til Jordernes naturlige Frugtbarhed, Beliggenhed m. m.

Forslaget approberedes, og i 1805 udmeldtes en anden Kommission bestaaende af 7 Landinspektører, der skulde gennemgaa Forslaget, herunder foretage Prøvearbejder i Roskilde Amt og udarbejde Regler for Jordboniteringen. Den maatte selv vælge Stedet for sine Prøvearbejder, men som Karakteristik var udtalt følgende: Madjorden skal være 10—12 Tommer dyb og bestaa af $\frac{1}{3}$ Muld, $\frac{1}{3}$ Sand, $\frac{1}{6}$ Ler og $\frac{1}{6}$ Kalk, den skal have et Underlag af samme Beskaffenhed eller stærkere Ieret, skal have god Beliggenhed mod Solen og have god Vandafledning. Som udvortes Kendetegn anføres, at en saadan Jord er sort i fugtig Tilstand, men graa,

naar den er tør. Den har ingen syrlig Lugt og er ikke meget sammenholdende, ved at graves op kan den ikke helt rummes i Hullet igen, men naar den stampes lidt, kan den ikke helt fylde Hullet. I nogenlunde fugtig Tilstand kan den trykkes sammen i Haanden til en Klump, som dog atter falder fra hinanden ved stærkere Tryk.

Efter nogen Undersøgelse fandt Kommissionen paa Karlelunde Mark mellem Taastrup og Køge (benævnes nu for Karlsrunder og er beliggende ca. 10 Km. Nord for Køge) paa Selvejer Niels Niclausens Toft en Jord nogenlunde svarende til det opstillede Ideal. Skønt Mængden af Ler og Muld ikke lod sig nøjagtig bestemme, antog man dog, at den bestod af $\frac{1}{12}$ Muld, $\frac{5}{12}$ Sand, $\frac{3}{12}$ Ler.

Denne Jordblanding findes i en Dybde af over 18 Tommer, den har en passende Hældning mod Syd og godt Fald for Vandafledning.

Det blev derefter fastslaaet, at denne Jord skulde være Normaljord for Boniteringerne.

I Juni 1805 sluttede Prøvearbejdet, og Resultatet indsendtes til Rentekammeret.

Der blev atter nedsat en Kommission bestaaende af 3 Amtmænd, samt Overlandinspektør Ehlers og Chefen for Matrikulkontoret C. Rothe, som gennemgik Prøvearbejdet, afgav sin Betænkning med enkelte Ændringsforslag og var iøvrigt siddende under hele Matrikularbejdet.

Paa Grundlag heraf udarbejdedes en Instruks, hvorefter Arbejdet tog sin Begyndelse med Opmaaling, Bonitering og Hartkornsberegningen.

Til Afbenyttelse under Opmaalingen blev alle tidligere udfærdigede Kort saa vidt muligt tilvejebragte, og Matrikulkortene herefter udarbejdede over hver Bys Jorder med Afsætning af de enkelte Ejendommers Grænser, endvidere offentlige Veje og andre Arealer til offentlig Brug, fælles Grusgrave, Lergrave og Vandingssteder samt Situationsgrænser for Ager, Eng, Skov og Hede.

Opmaalingsarbejdet begyndte i 1806 og sluttede først i 1826.

Ved Boniteringen blev Normaljorden paa Karlelunde Mark benyttet som Udgangspunkt og betegnet med Takst 24, i Forhold dertil blev daarligere Jord ansat med lavere Tal.

Engene blev boniteret efter Mængden og Godheden af af det Hø, der kunde avles af det paagældende Areal.

Græsningsjord efter det Antal Kreaturer, der kunde græses derpaa saaledes, at naar der til et Kreaturs Græsning krævedes 2½ Td. Land, blev Taksten sat til 1, krævedes der 5 Td. Land, blev Taksten ½ og saa fremdeles.

For at regulere de foretagne Undersøgelser saa godt som muligt, maatte Kommissionen hvert Aar rejse rundt og undersøge Boniteringen. Denne Del af Arbejdet sluttedes 1827.

Hartkornsberegningen stod herefter tilbage og har krævet et meget stort Arbejde, idet man beregnede det geometriske Areal af de enkelte Takststykker for hver Ejendom, og disse Arealer blev sammentalt for hver Lod, hvoraf Ejendommen bestod, og herefter udregnet med Hartkorn i Forhold til Tallet 24.

Med Hensyn til Hartkornsansættelsen havde man vedtaget at beholde det samme Antal Tdr. Hartkorn som efter den gamle Matrikul, hvilket nærmest kom frem for at berolige Befolkningen, idet der var opstaaet en Del Misstemning, da Arbejdet trak i Langdrag, og navnlig da der i Landbefolkningen var opstaaet den Antagelse, at Arbejdet gik ud paa en Forøgelse af Skatterne, medens Hensigten i Virkeligheden var en mere rigtig og retfærdig Omfordeling af Hartkornet.

Endelig den 1. Januar 1844 traadte den ny Matrikul i Kraft. Den indeholdt ca. 372000 Tdr. Ager og Engs Hartkorn og ca. 6700 Tdr. Skovskyld.

Udarbejdelsen, der strakte sig over et Tidsrum af ca. 40 Aar, kostede omtrent 2,200,000 Kr., men det har ogsaa

fra alle Sider maattet erkendes, at Arbejdet er udført med den største Grundighed og Omhu, saa at det ansatte Hartkorn i Almindelighed har været en Maalestok for de enkelte Ejendommers Avis- og Brugsværdi, og som endnu efter Hartkornets Afløsning medregnes ved en Ejendoms Bedømmelse.

Foruden de tidligere nævnte er Statsskatterne ydet under forskellige Former og Benævnelser, dog stadig paa Hartkornsgrundlaget saaledes: Matrikulsskatten, Okse- og Flæskeskat, Rytterholdspenge, Kornskatten, Lægdspenge, Soldaterducørpenge o. fl., hvilke alle svaredes af det upriviligerede Hartkorn. Forskellen mellem det privilegerede og upriviligerede er af gammel Oprindelse og stammer fra Adelens Forpligtelse til at yde personlig Krigstjeneste, idet der som Vederlag herfor blev givet den Skattefrihed af dens Gaarde.

1818 blev saavel Kornskatten som Afgiften af Besiddelse, Nytte og Brug af fast Ejendom slaaet sammen under Navn af Landskat, der senere fordeltes paa Gammelskat og Landskat, idet førstnævnte blev beregnet paa gammelt og sidstnævnte paa nyt Hartkorn, men tillige saaledes, at det upriviligerede Hartkorn bar den tungeste Ende.

Foruden de hidtil nævnte Skatter er der Tid efter anden lagt en Del Afgifter paa Hartkornet, nemlig Marchpenge, Fourageskat, Betaling for kongl. Tjenesterejser, Afgifter til Døvstummeinstitut og Tugthus, Dommer og Skriverkorn m. fl., hvilke ved Lov af 1850 blev slaaet sammen under Navn af „Ligningsskat“. Hermed er der naaet frem til „Gammelskat, Land- og Ligningsskat“, der er kendte Benævnelser fra Skattekvitteringsbøgerne med Amtstuen, indtil Hartkornet i 1926 afløstes af Grundskyld.

Kommunale Skatter.

Foruden de omhandlede Statsskatter opstod der efterhaanden med kommunalt Styre ogsaa kommunale Skatter og Afgifter dels til Amts- og dels til Sognekommunen, der ligledes betaltes af Hartkornet.

For Amtskommunen kunde indtil $\frac{1}{3}$ af Udgifterne lignede direkte paa Amtets Kommuner, medens Resten lignedes paa Hartkornet, hvorimod Sognekommunerne til en Begyndelse kun lignede sine Udgifter paa Hartkornet eller fast Ejendom, men senere i Forbindelse hermed tillige en Formue- og Lejlighedsskat.

Efter foran anførte Oplysning om Skattegrundlaget navnlig vedrørende Hartkornet og dets Fordeling, samt den kommunale Forvaltnings Udvikling skal herefter endnu tilføjes et Uddrag af Hedensted-St. Dalby Kommunes Skatte-Paaligning og Regnskabsvæsen, idet bemærkes, at vedrørende Skolevæsenet kan man ikke paa dette Omraade gaa saa langt tilbage som ønskeligt, da det regnskabsmæssige Materiale ikke findes opbevaret.

Reglement af 5. Juli 1803 for Fattigvæsenets Indretning og Bestyrelse paa Landet i Danmark er som foran nævnt den første Lov, hvorved der indtræder offentlig Forsorg med kommunal Styre, og Udgiften hertil kræver en Fordeling af Byrderne ved Ligning paa Sognedistriktets Beboere, ligesom samme Lov indeholder Bestemmelser for Sognekommis­ sionens Forpligtelse til Aflæggelse af aarlige Regnskaber.

Skoleloven af 1814 paalægger ligeledes Sognedistriktets Beboere at afholde Udgiften vedrørende Skolebygningers Opførelse og Vedligeholdelse, Lærerlønninger m. v. i lige Maade som Udgiften til Fattigvæsenet efter Beboernes Hartkorn, deres Formues Tilstand eller deres Lejlighed. — De to paagældende Love kræver hver for sig særskilt Paalig­ ning af Bidrag til Dækning af Udgift og særskilt Regnskabs­ aflæggelse indtil Aaret 1861, da det med Amtets Samtykke er overgaaet til at foregaa ved fælles Ligning og Regnskab.

Regnskab 1817 (Fattigvæsenet)

I n d t æ g t:

	Rd.	Mk.	Sk.
Beholdning fra forrige Aar	43	3	11
Frivillige Gaver (Sognefoged Jacob Due)		4	
Bidrag ved Paaligning efter Hartkorn og Form. i Distriktet	67	2	8
Ved Salg af et Almisselems Effekter (Morten Hyrdes)	11	2	13
Tavlepenge i begge Kirker	25	5	10
Fattigblokken ved Bryllup og Barsel . .	9	5	2
Ved Herredsfoged Brorson (Restbeløb til Hedensted Sogns Fattigk.)		1	12
Ved Skjøder og Købekontrakter	1	5	
Herredskasse Penge	5	2	2
Summa Indtægt	166	2	10

U d g i f t:

	Rd.	Mk.	Sk.
Ydet til forsk. Almisselemmer i Distriktet	70	1	
For Morten Hyrdes Ligkiste, Ligtøj, Lig- syn og Begravelse	17	3	
Til Enke Abelone Hansdatter, Begravelse til hendes Datter, som i 40 Aar har været svagelig uden at være Sog- net til Byrde	6		
En Ligkiste til Almisselem Kristoffer Klausens Kone	10		
For Arb. m. Reparationstillæg ved en Skorstens Opførelse ved Fattighuset i Rimmerslund	24	5	
Lærebøg., Bibelhist. m. m. til 3 fatt. Børn	2	4	
Herredskassepenge ,	5	2	2
Beholdning	29	5	8
Summa Udgift	166	2	10

Uddrag af Forplejningsregnskab for 1817.

Paalignet efter Hartkorn og Formue i Distriktet	Rug		Gryn		Malt	
	Skp.	Pot	Skp	Pot	Skp.	Pot
	72	6	36	2	36	2

Fordelt til forskellige Almissemedlemmer i Distriktet.
Desuden er Anders Jensen Hjorth forsynet med Underhold
efter Omgang i Sognet.

Uddrag af Regnskab og Ligning 1827.

I n d t æ g t:	Rug		Gryn		Malt		Penge			Tørv Læs
	Td	Skp.	Td.	Skp.	Td.	Skp.	Rd.	Mk.	Sk.	
Beholdn. fra forrige Aar	2	3-4	1	-11	1	-11	13	4	2	
Paalign. af Naturalier og Penge	3	4	1	7	1	7	35	4	8	14
Blok- o. Tavlepenge i begge Kirker							13	5	8	
Frivillige Gaver ved Gaard- og Jordhandler							1	1		
Mulkt af St. Sørensens i Bækkesk.							1		9	
Summa Indtægt	5	7-4	2	7-11	2	7-11	65	3	11	14
U d g i f t:										
Ydet til forskellige Almissemlemm.	5	7-4	2	7-11	2	7-11	37	3		12
Reparationer ved Fattighuset							1	5	8	
Gærdsel til Fattighusets Kaalhave							1			
Beholdning							25	1	3	2
Summa Udgift	5	7-4	2	7-11	2	7-11	65	3	11	14

De følgende Aars Regnskaber udviser en mindre Stigning vedrørende Fattigvæsenet, og for Aaret 1848 begynder man at paaligne en Part — ca. $\frac{1}{4}$ — af Udskrivningen i Penge efter Formue og Lejlighed, der dog først tager fast Form ifølge Landkommunalloven af 1867 som bestemmer: At Amtsraadet fastsætter Delingsforholdet i Sognekommunerne af Ligning paa fast Ejendom og personlige Skatter efter Sogneraadenes Forslag for 3 Aar ad Gangen.

Paa Grundlag heraf fastsættes for Treaaaret 1868—70: At Udgifterne lignedes med $\frac{1}{8}$ paa Hartkorn og $\frac{1}{8}$ paa Formue og Lejlighed.

Dette Delingsforhold giver Anledning til ret delte Standpunkter her i Kommunen. navnlig efter at Politik i 80'erne og derefter er saa stærkt i Forgrunden, idet Sogneraadets Medlemmer valgt af den almindelige Vælgerklasse søger at faa saa stor Part som mulig over paa Formue og Lejlighed, medens Repræsentanter for de højest beskattede Vælgere søgte at modsætte sig Ændringer, der gav Belastning i nævnte Retning. Et Forhold, hvor Interesserne frem til Nutiden synes ganske at have ændret Karakter.

Fra forannævnte Delingsforhold med $\frac{1}{8}$ og $\frac{1}{8}$ gaar man 1886 til henholdsvis $\frac{1}{8}$ og $\frac{1}{8}$ — 1889 til $\frac{1}{8}$ og $\frac{1}{8}$ — 1892 til $\frac{1}{12}$ og $\frac{1}{12}$ — 1904 til $\frac{1}{2}$ og $\frac{1}{2}$, hvorved det var staaende, indtil det i 1934 ændredes til $\frac{3}{7}$ paa fast Ejendom og $\frac{1}{7}$ paa Formue og Indkomst.

Af det foran omhandlede vil man bemærke sig, at Regnskab og Paaligning er foretaget med hver Gren for sig vedrørende Fgttig-, Skole- og Vejevæsen indtil 1861.

Regnskab for 1847 og 1848 (Vejvæsenet).

In d t æ g t:	Rd.	Mk.	Sk.
Distriktets Bidrag efter Ligning for 1847 . .	148	4	12
do. " do. " 1848 . .	54	3	10
Indgaaet ved Auktion over den gamle Træbro mellem Hedensted og Solskovs Marker	17	17	4
Summa Indtægt	220	5	10

U d g i f t:	Specialsum			Hovedsum		
	Rd.	Mk	Sk.	Rd.	Mk	Sk.
For at indgrøfte og planere følg. i i 1847 optagne Biveje:						
Vejstykket fra Landevejen til Sol- skovs Bro	39	3				
Vejstykket fra Hedensted Gade v. Præstegr. til Landevejen . . .	10	3				
Vejstykket A. Nielsens Gaard (Hum- lekærlund) til Knæsted	20					
Vejstykket fra A. Nielsens Gaard vestpaa til Assendrup Skjel . .	11	3		81	3	
(Det bemærkes, at Hr. Høst's overtagne 2 Vejparter ved Rødebro ved Afleve- ringen ikke blev antagne, og ikke sene- re ere satte i den Stand, at de kunde antages).						
Reparation af Broen ved Lild Mølle	22					
Opførelse af en dobb. Stenkiste mell. Hedensted og Solskovs Marker . .	18					
Opfør. af 3 enkelt. Stenkist. i Sognet	6					
Afgivet $\frac{1}{2}$ af Belobet for Hed.— Solsk. gl. Bro til Østersnede Sogn	8	4	10	54	4	10
Godtgørelse til 6 forskell. Grus- gravejere i Sognet				23		
For at flytte nogle store Sten paa Vejen v. Præsteg. til Landevejen	1					
Licitationsgebyr	4		11			
Andre Udgifter (1 Protokol, Brev- bæring og Restancer	8	4	7	13	5	2
Tilsammen				173		12
Beholdning ved Aarets Udgang				47	4	14
Summa Udgift				220	5	10

Regnskab for 1848 (Fattigvæsenet).

I n d t æ g t:	Penge			Rug		Gryn		Malt		Tørv Læs
	Rd.	Mk.	Sk.	Skp.	Pot.	Skp.	Pot.	Skp.	Pot.	
Beholdning fra forrige Aar.	18	3	7	11	11	14	17	15	17	11
Distriktets Bidrag eft. Ligningen	103	2	10	83	15	28	13	28	13	44
Tavlepenge i Kirken . . .	14	4	4							
Indkommen ved Auktion over en Bede, hvortil ingen Ejermand eft. Aars og Dags Varsel har meldt sig	2	2	4							
Andre Indtægter	6	2	8							
Summa Indtægt	145	3	1	95	8	43	12	44	12	55
Fordeling af fornævnte Bidrag (Post 2)										
Paalign. efter fornævnte Hartk.	79	3	4							
Paalign. eft. Formue o. Lejligh.	23	5	6							
U d g i f t:										
Ordn. Understøt.	38			71		26	9	26	9	25
Ekstraord. do.	29		8	4		1		1		21
Gang- og Sengekæd. til forsk.	12	1								
Sygepleje, Læge og Medicin .	22	3	6							
En Ligkiste til S. Dynesens Kone	3									
Repar. o. Brandp. af Fattighus .	2		8							
Til Helsingørs Hospital . .		2	4							
Til Amtsfattigks. ifl. Plk. ^{9/1} 1845	4	2	10 ^{1/2}							
Tilsammen	111	4	4^{1/2}	75		27	9	27	9	46
Beholdning ved Aarets Udgang	33	4	12 ^{1/2}	20	8	16	3	17	3	9
Summa Udgift	145	3	1	95	8	43	12	44	12	55

Regnskab for Hedensted Sogns almindelige Skolekasse for 1851.

(Er formentl. tilsvaren. som for Aaret 1848)	Specialsum			Hovedsum		
	Rd.	Mk	Sk.	Rd.	Mk	Sk.
I n d t æ g t :						
Beholdning fra foreg. Aar . . .	64	2	14			
Distriktets Bidrag efter Ligning .	99		2			
Summa Indtægt . . .				163	3	
U d g i f t :						
Skolelærerens Lønning 25 Tdr. Byg (Værdi efter Kapitelstakst)	68		4			
do. Kirkesangerløn . . .	10			78		4
Brandktg. af Skolebygning (Assu- rancesum 1250 Rd.)	3	1	8 ^{1/2}			
Skatter af Skolens Jord	1	3	13 ^{1/2}	4	5	6
Skolebygningens Reparation . . .						
Murermesteren for Kalkning . . .	1		4			
Købmd. Monberg for 2 Lægter til en Brandstige			4			
2 Smederegninger	1		4			
2 Snedkerregninger.	2		10			
4 Glarmesterregninger.	2	4	4	8	1	2
En Skoleforhandlingsprotokol . .				1	2	8
Tilsammen				92	3	4
Beholdning ved Aarets Udgang . .				70	5	12
Summa Udgift . . .				163	3	

**Paaligningen for d. Aar er affattet efter følg. 3
Beregninger:**

	Lærerens Løn						Til Skolens			
	Rug		Byg		Penge		Rep. m. m.			
	Skp.	Pot	Skp.	Pot	Rd.	Mk	Sk.	Rd.	Mk	Sk.
Fordelt efter Hartk. og Form. og Lejligh. paa Hedensted Sogn (St. Dalby er endnu paa dette Tidsp. henlagt under Urlev.	48		80		78	4	20	5	14	

(jrv. Indtægspost II)

Regnskab

for Hedensted-St. Dalby Sognes Skole-, Kommune- og
Fattigvæsen i Aaret 1862.

I n d t æ g t:	Specialsum			Hovedsum		
	Rd.	Mk.	Sk.	Rd.	Mk.	Sk.
Beholdning fra foregaaende Aar .				141	2	1
Komm. Tilgodehavende hos Niels Hansen, St. Dalby.				130		
Refs. af Løsning for fælles Jorde- modervæsen.				19		6
Det paalign. Bidrag efter Hartkorn do. Form. o. Lejligh.	1065 562	3 2	12 15	1628		11
Krigskass. Vederl. for Distriktsheste				25	1	
Præstens Bidr. f. Afløs. af Smaareds.	20	4	5			
Skolernes „ do.	8	1	11	29		
Andre Indtægter.				8	1	4
Indtægt iflg. Fattigregnskab. . .				42		14
Summa Indtægt				2023		3
U d g i f t:						
Førstelærerens Løn:						
23 Td. Byg eft. Kapitelstakst 116-5-8						
Kirkesangerløn 10 Rd.						
Kirkkl. Ringn 20						
Skolepenge 36						
Godtg. for Æg og Malt (4 Td., 1 Skp., 3 F. Byg) 21-2-10	194	2	2			
Andenlærerens Løn:						
15 Td. Byg eft. Kapitelstakst 76-1-8						
Fast Pengeløn. 100						
Skolepenge. 36	212	1	8			
Transport	406	3	10			

	Specialsum			Hovedsum		
	Rd.	Mk.	Sk.	Rd.	Mk.	Sk.
Transport . . .	406	3	10			
Skatter og Assurance af Skolebyg.	8	3	8			
Reparationer " do.	4	3	8			
Sand til en Gymnastikplads og et Læs Gærdsel til Hegn. . .	2					
8 Favne Brænde til Skolen og Lærerens Brug	60					
Undervisningsmateriel m. m. . . .	17	5	12			
Renter af Skolekass. Gæld 38 Rd.						
Afdrag " do. 600 "	638					
Udgift til Skolevæsenet. .				1137	4	6
Godtgør. til forsk. Grusgravejere .	35					
Reparation af Broer m. v.	56	5				
Udgift til Vejvæsenet				91	5	
Retsvidnepenge af Hedensted Sogn do. " St. Dalby "	16	4				
	3	5	3	20	3	3
For Befordring og Budleje under Herredskontors Post				33		
Pension til endtlediget Jordemod.	20					
Reparation og Skatter af Jorde- moderhus og Jord	16	1	12			
2 Favne Brænde til Jordemoderen	15			51	1	12
For Distriktets Militærhest	35	1				
Kommiss. til Afløn. af Smaaredsel	60	2	4			
Andre Udgifter	7	4	11	103	1	15
Udgifter til Fattigvæsenet				591	2	3
Summa Udgiit . .				2029		7

Regnskab for Aaret 1875.

I n d t æ g t:	Specials.		Hoveds.	
	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.
Beholdning fra forg. Aar	177	54		
Ved Paaligning af Hartkorn Kr. 4262,42 do. Form. o. Lejligh. „ 816,51	5078	93		
Afgifter og Kendelser efter Næringloven	448	96		
Andre Indtægter	29	44		
Summa Indtægt . .			5734	87
U d g i f t:				
Renter og Afdrag.	12	80		
Fattigvæsenet	2150	45		
Tilskud til De fattiges Kasse.	300	00		
Skolevæsenet	1774	20		
Vejvæsenet	630	44		
Andre Udgifter	259	64		
	5127	53		
Overskud ved Aarets Udgang	607	34		
Summa Udgift . .			5734	87

Desuden fordeltes under Fattigvæsenet for samme Aar: 37 $\frac{1}{2}$ Td. Rug og 35 $\frac{1}{2}$ Td. Byg, 74 Læs Tørv og 11 Læs Kvasbrænde.

Regnskab for Aaret 1886.

I n d t æ g t:	Specials.		Hoveds.	
	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.
Ved Paaligning efter Hartkorn	7040	36		
do. „ Formue og Lejligh.	1810	13	8850	49
Andre Indtægter			610	97
Summa Indtægt			9461	46
U d g i f t:				
Renter og Afdrag	3341	25		
Fattigvæsenet	2040	27		
Skolevæsenet	2151	36		
Vejvæsenet	454	65		
Andre Udgifter	184	09		
Overskud ved Aarets Udgang	1289	84		
Summa Udgift			9461	46

Regnskab for Aaret 1902.

I n d t æ g t:	Specials.		Hoveds.	
	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.
Ved Paaligning efter Hartkorn.	7299	69		
do. „ Formue og Lejligh.	5086	47	12386	16
Statens Tilskud til Alderdomsunderstøtt.			1556	32
Andre Indtægter			2609	46
Summa Indtægt			16551	94
U d g i f t:				
Renter og Afdrag	2930	82		
Fattigvæsenet	4157	49		
Skolevæsenet.	3810	35		
Vejvæsenet	1120	25		
Alderdomsunderstøttelse	3350	95		
Andre Udgifter	401	38		
Overskud ved Aarets Udgang.	780	70		
Summa Udgift			16551	94

Regnskab for Aaret 1913-14.

I n d t æ g t:	Specialsum		Hovedsum	
	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.
Ved Paalign. eft. Hartk. ($\frac{0}{15}$) 6405,22				
do. Ejendomssk. ($\frac{2}{15}$) 4298,92	10704	14		
do. efter Formue og Lejligh.	10700	82		
Ialt Skatter			21404	96
Andre Indtægter			13921	77
Summa Indtægt . .			35326	73
<hr/>				
U d g i f t:				
Renter og Afdrag	7462	97		
Fattigvæsenet	5093	00		
Aldersunderstøttelse Kr. 5398,73				
Fragaar Statstilskud ÷ „ 2895,95				
Endelig Udgift til Aldersundst.	2502	78		
Skolevæsen	5945	97		
Vejvæsen	7110	51		
Andre Udgifter.	5056	32		
Overskud ved Aarets Slutning . .	2155	18		
Summa Udgift . .			35326	73

Ved Omtalen af Kommunens Forhold under Verdenskrigen findes anført nogle Tal vedrørende Udgifterne til Dyrtidshjælp m. v. i Aaret 1918—19.

Dette Aar bragte den største Omsætning for Kommunekassen, idet Indtægt og Udgift balancerer med 127445 Kr. 18 Øre, hvilket delvis hidrører fra Dyrtidsforanstaltninger i Forbindelse med Omsætning af midlertidige Laan, der under de ekstraordinære Forhold ofte maatte benyttes. Da Sogneraadet i Opgangsaarene stedse havde Vanskelighed med at lægge Budgettet og herunder den tilstrækkelige Skatteudskrivning — uagtet der Aar efter Aar benyttedes Paalæg — naaede man først den højeste Udskrivning i Aaret 1920—21.

Der medtages herfor ogsaa et Uddrag af dette Aars Regnskab, idet Hensigten med de anførte Regnskaber er derigennem ogsaa at følge Udviklingen paa dette Omraade, hvilket er søgt belyst ved de fornødne Skatteudskrivninger til Dækning af de stadig forøgede Udgifter.

Regnskab for Aaret 1926-27.

I n d t æ g t:	Specialsum		Hovedsum	
	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.
Beholdning fra forg. Aar			12616	02
Ved Paalign. eft. Grundsk. 18830,99				
do. Ejendomssk. 16114,86	34945	85		
do. Formue og Indkomst	35057	29		
do. Selskaber m. fl.	593	82		
Skatter tilsammen			70596	96
Øvrige Indtægter			7494	70
Summa Indtægt			90707	68
U d g i f t:				
Renter og Afdrag	8243	31		
Fattigvæsenet	17778	78		
Invalide- og Arbejdsløshedsforsikr.	3182	60		
Aldersrente efter Fradrag af Tilskud	8896	07		
Skolevæsenet	13115	32		
Vejvæsenet	9145	92		
Tilskud til Amtsfonden § 50.	8272	90		
Øvrige Udgifter.	8016	23		
Overskud ved Aarets Slutning	14056	55		
Summa Udgift			90707	68

Til Regulering af Udgiften ved større kommunale Foretagenders Gennemførelse har man i Almindelighed søgt Midlerne tilvejebragt ved Optagelse af Laan, som herefter tilbagebetales over et længere Aaremaal.

Det første i saa Henseende er foran omtalt og angaar 100 Rdl., der 1818 laanes angaaende Opførelsen af Fattighuset i Hedensted. Efter vore Tidsforhold kan et saadant Beløb næppe paaagtes for trykkende af en Kommunes Aarsbudget, men man maa her ikke glemme den Tids Pengeknaphed.

Den følgende Tid gør Kommunen ved visse Lejligheder Laan, men det første betydelige Laan optages dog først i 1882 til Indkøb og Indretning af Fattiggaard paa 35000 Kr., efterfølges i de kommende Aar af andre Laan, men Kommunens Gæld findes dog ved Udgangen af Aaret 1915-16 nedbragt til 3700 Kr.

Derefter kommer Nybygning af Hedensted Skole, hvortil der laanes 45000 Kr., andre Foranstaltninger i de kommende Aar kræver nye Laan, saa at Gælden i 1921-22 er vokset til 87500, men atter med Udgangen af 1926-27 nedbragt til 50900.

Uddrag af enkelte Ejendommers Paaligning

Hartkorn				Ejen- doms- skyld	Ejen- doms- navn	Ejerens Navn	Aar	Naturalier			
Td.	Skp	Fv.	Al.					Rug	Pot	Skp	Pot
10	5			92200	Heden- sted- gaard	Jens Jacobsen	1827	2	6		
9	5	3	$\frac{3}{4}$			Samme	1848	3	5		
						do.	1848	$2\frac{1}{2}$		$3\frac{5}{6}$	
5	5	1	2		Heden- sted	Jacob Jensen	1890				
5	1	2	$\frac{1}{4}$			Niels E. Jensen	1920-21				
3	2	2	$\frac{1}{3}$	29200	Thorup- gaard	Dnbmd. Hans Nielsen	1827		12		
4		1	1			Samme	1848	1	6		
						do.	1848	1		$1\frac{1}{4}$	
3	7	2	$1\frac{1}{4}$		Thorup	Poul Hansen	1890				
3	7	2	$1\frac{1}{4}$			Hans P. Povlsen	1920-21				
6				83600	Dalby- gaard	Rs. Pedersen	1827	1	6		
7	2	3	2			Samme	1848	2	8		
						do.	1848	$1\frac{1}{4}$		$1\frac{1}{2}$	
7	6	2	1		Lille Dalby	Niels Peter Nielsen	1890				
9	5	1	$2\frac{1}{2}$			N. Chr Jør- gensen	1920-21				
2	6			37300	Katrine- lyst	Jørgen Jensen	1827		10		
3	5	1	1			Samme	1848	1	$3\frac{1}{2}$		
						do.	1848	1		$1\frac{1}{4}$	
3	1	2	$2\frac{1}{4}$		Rim- mersld.	Jens P. Jørgensen	1890				
3	4	1	$1\frac{1}{4}$			Niels Georg Nielsen	1920-21				

af Skatter i Naturalier og Penge.

Naturalier					Penge efter						Penge efter						Bemærkning
Gryn		Malt		Tørv	Hartkorn			Formue og Lejlighed			Hartk.		Ejendsk		Form. o. Indk.		
Skp	Pot	Skp	Pot	Læs	Rd	Mk	Sk.	Rd	Mk	Sk.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.	
1	3	1	3	1	2												Fattigv.
1	2	1	2		2	2	10	1									do.
					5	5	7										Skole- og Vejev.mm.
											90	83			88	87) Til samtlige Udg.
											149	55	581	82	532	27	
	6		6			3	4										Fattigv.
	8		8		1		1			2							do.
					2	1	9								8	09	Skole- og Vejev.mm.
											63	21) Til samtlige Udg.
											113	77	242	36	202	55	
	12		12	1	1	1											Fattigv.
	14½		14½	1	1	4	13			3							do.
					4		4										Skole- og Vejev.mm.
											125	17) Til samtlige Udg.
											278	86	693	83	302	35	
	5		5			2	8										Fattigv.
	7		7			5	8			1							do.
					1	5	14										Skole- og Vejev.mm.
											51	37			20	34) Til samtlige Udg.
											102	22	309	59	142	12	

Hartkorn				Ejen- doms- skyld	Ejen- doms- Navn	Ejerens Navn	Aar	Naturalier			
Td.	Skp	Fd.	Alb.					Rug Skp	Pot	Byg Skp	Pot
6					Her- mans- minde Aarup	Peder Pedersen	1827	1	6		
4	3	1	2 ^{1/2}			Samme	1848	1	8		
						do.	1848	1		1 ^{1/2}	
2	6	1	2			Herman Peder- sens Enke	1890				
2	6	1	2	33700		Peder Herman- sen	1920-21				
4	2				Gjes- agergrd. Gjesagr.	Thomas og Pe- der Ottesen	1827		16		
1	4	2	2 ^{3/4}			Jørg. Mikkelsen	1848		9 ^{1/2}		
1	4	3	1/2			Samme	1848	1/4		1/2	
1	4	2		16200		Jens Jørgensen Lunde	1890				
						Anton Lunde	1920-21				
7	6				Stoven- bjærg- gaard Store Dalby	Niels Stouenberg	1827	1	12		
9	6	3				Haries	1848	3	6		
						do.	1848				
9	6	3				Enkefru Jensen	1890				
11	5	3	1 ^{1/2}	147200		R. Ingversen	1920-21				

Naturalier				Tørvi	Penge efter						Penge efter				Form. o. Indk.	Bemærkning	
Gryn		Malt			Læs	Hartkorn			Formue og Lejlighed			Hartk.		Ejendsk.			Kr. Ø.
Skp	Pot	Skp	Pot			Rd	Mk	Sk.	Rd	Mk	Sk.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.
	12 9		12 9	1	1 1 2		11 4			4							Fattigv. do. Skole- og Vejv.inm.
											44 83 80 70				18 02 229 84		Til samtlige Udg.
	8 3		8 3	1		3 2 1	6 10			3					20 00 115 26		Fattigv. do. Skole- og Vejv.mm.
											25 58 45 00						Til samtlige Udg.
	15 2		15 2	1	1 2 1	2 2 1	13 7			2					12 44 1171 98		Fattigv. do. Skole- og Vejv.mm.
											157 50 337 95						Til samtlige Udg.

Endnu skal tilføjes Navnene paa nogle af de Mænd, der har været knyttet til Kommunens Bestyrelse i de forløbne ca. 100 Aar. Det vilde imidlertid føre for vidt at nævne samtlige Navne, og indskrænker jeg mig herfor til at lade denne Omtale kun omfatte Formændene og enkelte flere.

Efter Anordning af 13. August 1841 vælger Sogneforstanderskabet selv sin Formand, forud for den Tid er Sognepræsten Formand i saavel Fattig- som Skolekommission. Under Vakance i Præsteembedet fungerede en af Nabo- præsterne som Formand og Regnskabsfører.

Fattigkommissionen har iflg. Reglement af 5. Juli 1803 formentlig begyndt sin Virksomhed umiddelbart herefter, men efter daværende Sognepræster Feiermann og Holm, der var i Embedet henholdsvis 1804—1812 og 1812—1817 findes ikke opbevaret nogen Forhandlingsprotokoller.

Herefter Formændenes Navne og Funktionstid:

Sognepræst H. H. Laurberg	fra 1817 til 8. Marts 1827
” O. H. Rañ	8. Juni 1827—30. Okt. 1828
” P. Sørensen	26. Nov. 1828—6. Okt. 1833
” P. H. B. Baumann	1834—8. Marts 1843
Kroejer L. Jørgensen, Konstantia	13. Okt. 1843—1. Jan. 1845
Sognepræst J. G. Møller	1. Jan. 1845—14. Aug. 1859
Grdejer Jørgen Petersen, L. Dalby,	5. Dec. 1859—1. Jan. 1868
” Niels Albrechtsen, Hedenst.,	1. Jan. 1868—1. Jan. 1869
” P. Th. Jørgensen, Rimmersl.,	1. Jan. 1869—1. Jan. 1871
” Jacob Jensen, Hedensted,	1. Jan. 1871—1875
” Rasmus Hansen, Knæsted,	1875—1877
” Peder Jacobsen, Hedensted,	1877—1880
” Niels Enevoldsen, Rimmerslund,	1880—1886
” Rasmus Hansen, Knæsted,	1886—Aug. 1906
ved hvilket Tidspunkt han paa Grund af Sygdom blev forhindret i at fortsætte.	
” Rs. Petersen, Rimmersl.,	fra Aug. 1906—1. Apr. 1909
” Jacob Jacobsen, Hedenst.,	1. Apr. 1909—1. Apr. 1925

Grdejer N. C. Jørgensen, L. Dalby, fra 1. April 1925, fratræder paa Grund af Sygdom 3. Juli 1930.

„ Hans Jacobsen, Knæsted, 3. Juli 1930—1. Apr. 1933

„ Chr. Rasmussen, St. Dalby, fra 1. April 1933.

Da Formands- og Kassererposten deltes 1. April 1918, har efternævnte senere fungeret som Kasserere:

Købmd. I C. Nielsen, Hedenst., fra 1. Apr. 1918—1. Apr. 1921

Grdejer Jacob Jacobsen, St. Dalby, 1. Apr. 1921—1. Apr. 1925

„ Niels E. Jensen, Hedensted, 1. Apr. 1925—1. Apr. 1931

Murerm. Lars Th. Andersen, „ 1. Apr. 1931—4. Nov. s. A.

Smedem. Therkel Jørgensen, „ 4. Nov. 1931.

Af nærværende Fremstilling angaaende den sognekommunale Forvaltning gennem Tiderne, har jeg navnlig søgt at fremdrage, hvad der i store Træk har knyttet sig til vor Kommunes Historie, men ogsaa herunder medtaget Uddrag af de vigtigste kommunale Love, saavel som en Omtale af Bøskatningsvæsenet i Forbindelse med Grundlaget for Byrdernes Fordeling i vort Fædreland.

Det vil heraf bl. a. fremgaa, at Byrderne saa godt som udelukkende i sin Tid har paahvilet det uprivilegerede Hartkorn, medens Brugerne heraf uden Hensyn dertil var afskaaret fra enhver som helst Indflydelse eller Deltagelse i selve Forvaltningen.

Men det vil paa den anden Side ogsaa fremgaa, at Bestræbelserne gennem Lovgivningen i de sidste ca. 150 Aar er gaaet ud paa at udjævne denne Ubillighed, og som lysende Punkter i saa Henseende skal der navnlig henvises til de ofte nævnte Fattigrimt. af 5. Juli 1803 og Skoleanordng. af 29. Juli 1814, hvorved de i Sognene boende Bønder m. fl. for første Gang — om end i stærkt begrænset Form — faar Medbestemmelsesret i disse vigtige Sager, hvorefter Anord-

ning af 13. Aug. 1841 om Sogneforstanderskaber og Lov af 1850 om Hartkornsudjævning betyder et Vendepunkt af gennemgribende Betydning. Ved Loven om Hartkornets Udjævning eller af Forskellen mellem privilegeret og uprivilegeret Hartkorn erholdt Ejerne af privilegeret Hartk. en Erstatning af det 15-dobbelte i visse Tilfælde det 20-dobbelte af, hvad Vedkommende for et Aar kommer til at betale i forhøjet Landskat og Gammelskat.

Endelig Landkommunalloven af 6. Juli 1867, som, efter at almindelig Valgret og Valgbarhed allerede i Hovedtrækkene er gennemført ved Lov af 22. Marts 1855, i videste Udstrækning lagde Forvaltningen og det dermed forbundne Ansvar i Sognebeboernes egne Hænder.

Vil vi herfra kaste Blikket tilbage paa hine trange Tider, hvorunder vore Forfædre som stavnsbundne Fæstebønder levede, fattige paa Gods og dog paalagt Hoveri, Tiendeydelse m. fl. Byrder, medens man under Trykket heraf dog skulde fremskaffe de nødvendigste Livsfornødenheder ved Udsigten til at hjemføre en middelmaadig Høst fra et under Fællesskabet drevet Jordbrug, og fattige paa Aand, da Barneaarene for dem ikke var anvendt til Leg eller Kundskabstilegnelse, men derimod fra den tidligste Alder til Arbejde og Nytte i Bedriften; saaledes udrustet trædes der ind i Mændenes Kreds. — Bylaget samles paa Gadestævnet i den frie Luft — maaske skygget af Træets Krone — for der uberørte af den øvrige Verden at drøfte deres eget lille Samfunds Anliggender, det eneste, de havde Ret til at tale med om, da bør vi med Taknemlighed ihukomme, at den Frihed, hvorover vor Slægt kan glæde sig, først og fremmest skyldes Kongemagten, der trods Modstand fra Adel og Godsejer med den varmeste Interesse har omfattet Danmarks Bondestand og under Enevældets Styre søgt at opnaa „Forsorg for de Trængende“, „Kundskabsundervisning for Landets tilvoksende Ungdom“ og en Udjævning for at bringe det rette Forhold til Stede mellem „Rettighed og Pligt“.

V. Befolkningen.

Ved de foran omhandlede Afsnit er søgt med de Oplysninger, man har haft til Raadighed, at samle de forskellige saavel enkelt Mands som fælles Anliggender, der knytter sig til By, Sogn og Kommune. Formaålet har været i nogen Maade at følge Forholdenes Karakter og Udvikling til de forskellige Tider.

At der herigennem er tilvejebragt betydningsfulde, historiske Oplysninger vedrørende Hjemegnen tør næppe paa-regnes, men for saavidt der dog er opnaaet at yde et ringe Bidrag til Belysning af Fortiden og som kan tjene til Glæde og Interesse for Efterslægten, har jeg i det nedskrevne naaet min Hensigt.

Som Oplysningskilder er følgende benyttet:

1. Ældre, stedkendte Personers Udsagn.
2. Ældre Dokumenter, Fæsteprotokoller, Jordebøger m. v.
3. Sogneraadets Arkiv med de opbevarede Protokoller, og skønt disse findes meget omhyggeligt førte, er der dog — for det omtalte Tidsrum af godt Hundrede Aar — visse Dele, der savnes for at udgøre et fuldstændigt Sammenhæng.
4. Landinspektør P. Madsens Optegnelser vedrørende Jor-dernes Optagelse til Dyrkning, Udskiftning, Skyldsæt-ning m. v.
5. Førstelærer Marius Hansens Bog — „Tirsbæk Gods og Ejere“ — samt Indlæg af V. A. Aarbøger.
6. Grd. I. P. Jørgensens „Kommunalhistoriske Bidrag“. Oplysninger fra Landsarkivet er kun benyttet enkeltvis. En mere omfattende Benyttelse af denne Kilde kunde eventuelt være af Interesse og Værdi til nærmere Belysning af visse Forhold.

Under foranførte er der just ikke lagt an paa en Udredelse af Personal- eller Slægtsforbindelser, men for saavidt enkelte af Bogens Læsere vil have Interesse af at søge sin Stamtavle og sit Ophav konstateret, kan Omtalen af Gaardene enkeltvis — hvorunder fremkommer adskillige Personer og Slægtskaber — i visse Tilfælde være til Støtte og Grundlag.

Landsogne, hvori større Godser eller Herregaarde er eller har været beliggende — hvortil Omegnens Befolkning i Fortid var saa stærkt knyttet — kan være rigere paa historiske Begivenheder end Hedensted og St. Dalby, der saaledes kun har været Hjemsted for en jævn og almindelig Bondebefolkning.

Som en Afslutning skal jeg endnu forsøge med en Fremstilling af Egnens Befolkning, dens Tankesæt, Præg og Levemaade.

Egnens stedvise mindre frugtbringende Jorder i Forbindelse med Fortidens Driftsmetode har kun givet Underhold for en Befolkning, der har kunnet indrette sin Levefod under Arbejde og Nøjsomhed; hvilket findes i Samklang med Udtalelsen fra en af Fortidens Bønder i Gjesager: „Her paa Stedet maa vi arbed skrap o løv knap“. Dette er maaske ikke uden Medvirkning til, at vi nu med Glæde, Tak og nogen Stolt-hed kan tænke tilbage paa vore Forfædre, hvorom det synes at fremgaa, at disse som Helhed ikke har været henfalden til Spil eller Drik, ikke ledsaget deres Tale med Eder eller letfærdige Ord, hvorimod det fremtrædende nærmere maa antages at være: En jævn og nøjsom Bondebefolkning — redelig og ærbar i Færd og Handling, der flittigt har søgt Kirken og med Ærefrygt set hen til Gud og de kristelige Sandheder.

Da der andet Steds findes opnoteret Kilder til Belysning af Befolkningens Levemaade og Tankesæt m. m. i Fortiden, hvortil stedlige Personer har ydet Bidrag, og hvis Navne mange endnu vil erindre, skal der heraf anføres:

Om Folkeføden.

Optegnelserne stammer fra Hedensted Aaret 1812. Præsten skriver: Her i Egnen spiser Tjenestefolkene det hele Aar igennem 5 Maaltider daglig. Det første om Morgen tidlig, det andet hen paa Formiddagen, det tredie til Middag, det fjerde hen paa Eftermiddagen og det femte om Aftenen kort før Sengetid. Mellemmaderne bestaar alene af Smørrebrød, til de øvrige Maaltider hører varm Mad.

I Almindelighed bestaar Middagsmaden af tvende Retter, 1. Ret er Søbemad, navnlig Boghvedegryn kogt i Vælling eller Grød, der om Sommeren dyppes i sur Mælk, men om Vinteren i sød Mælk, i Mangel af Mælk da godt Øl. Da Tyendet er meget for Mælkemad, tillaves den for dem paa forskellig Maade især om Sommeren. Snart faar de opsat sød Mælk med Fløden, revet Brød og Sukker paa, Kærnemælksvælling eller kogt sød Mælk med Melboller i af samme Slags, som bruges til Kødsuppe, en Gang imellem Ostevalle eller, som den her kaldes, Knopvalle, hvortil der spises Smørrebrød.

Dog gives der om Sommeren til Forandring en Gang om Ugen Søbekaal, Kødsuppe eller Ærter.

Hele Vinteren igennem er Søbekaal næsten en fastsat Forret 2 Gange om Ugen, den koges paa en Gang til begge Dagene. Med denne Ret afveksler Vælling, Grød, Kødsuppe kogt paa saltet Oksekød, dygtig fyldt af Kartoffler, Haverødder, men især Melboller lavede af Grubbemel ættet i Mælk og Smør.

Undertiden gives der Folkene til Afveksling en Vinsuppe, hvis fornemste Tilsætning er Grubbegryn (formentlig hele Byggryn) Vineddike og Sirup. I Efteraarsslagtetiden serveres der meget med sort Suppe. Den koges paa de ringeste Stykker Oksekød, naar det er godt kogt, hældes en Sjettedel Okseblod paa tilligemed en god Del Eddike samt en Portion ituskaarne Æbler. Der laves til flere Maaltider paa en Gang.

Den anden Ret af Middagsmaaltidet bestaar enten af stegt Flæsk eller stegt Medisterpølse, naar den første Ret har været Mælkemad eller Melpandekager. Denne Tjenestefolkenes kæreste Eftermad fortæres i store Maader, især om den er tillavet af Raamælk.

Til Forandring spises saltet Aal, kogt og derpaa ristede, eller ogsaa i Slagtetiden stegt Kalkun. Til Vinsuppe spises Sursteg med brun Sauce eller Bergenfisk, der dyppes i smeltet Smør. Kaal koges atter paa røget Flæsk, samt lidt røget Oksekød eller saltet Gaas tilligemed røget Lammekød.

Eftermiddagsmellemmad bestaar baade Vinter og Sommer af Smørrebrød med Ost eller Kød paa, oftest Ost.

Nadveren, der spises lige før Sengetid, bestaar sædvanligst af Boghvede- eller Byggrynsgrød kogt i Mælk med et Kar (Fad) Mælk til at dyppe den i. Om Efteraaret og noget hen paa Vinteren bruges i Stedet for Grød Kartofler, som dyppes i en af Mælk, Smør og Mel tillavet Sauce med Persille i.

Bønderne her i Egnen begynder nu at faa Smag paa Kartofler, som for faa Aar siden ingen skøttede om.

Til Davren bruges den levnedede Grød fra forrige Aftens Nadver. Den skæres i Stykker og koges i sød Mælk. (Mælkegrød). Eftermaden er Smørrebrød, i Slagtetiden Blodpølser skaarne i Skiver, som dyppes i Fedt. Naar Blodpølsen er spist, kommer der Finker paa Bordet.

Formiddagsmellemmaden spises hos Bønderne baade Sommer og Vinter og bestaar af Smørrebrød med Mælk til.

Foruden disse Maaltider gør Tjenestefolk altid sikker Regning paa at blive trakteret ved visse festlige Maaltider, hvoraf der gives tre, nemlig Høstgilde, Juleaften og Nytaarsaften. Enhver omhyggelig Husmoder gør sig da al mulig Flid for at beværte sine Tjenestefolk med deres Livretter. Til Høstgildet faar de gerne følgende 5 Retter Mad: 1. Ret

Økse- eller Lammekødsuppe, men den maa være fed, jævnet med Mel og reven Ost, fuld af mange Slags Haveurter og Rødder; men især af Melboller, hvis tredie Del i det mindste maa bestaa af reven Ost, desuden maa Suppen smage af Allehaande og flere Krydderier.

2. Ret: Sød Boghvedegrød, der flyder i Smør til Dypelse, desuden gammelt Øl, sødet med Sukker.

3. Ret: Kødet, hvorpaa Suppen er kogt.

4. Ret: Klipfisk med smeltet Smør til.

5. Ret: Æbleskiver. — Før og efter hver Ret tager Gæsterne til sig efter Behag af de fremsatte Drikkevarer, Brændevin, godt Øl og Mjød.

Gæsterne behøver ikke at nødes, de stopper i sig lige til Halsen og er ildrøde i Hovedet af Mad og Drikke. Efter Bordet gør de sig et Ærinde ud i den friske Luft o. s. v.

Et Par Timer efter Maaltidet opvartes paa sine Steder med Kaffe, der forøvrigt er en sjælden Drik blandt Bønderne og nydes kun til Højtiderne og til større Gilder.

At Folkeføden og Levemaaden i Almindelighed har svaret til Præstens Skildring tør maaske være tvivlsom. Stedets Præst paa omhandlede Tidspunkt var Provst Feiermann, der foran findes omtalt.

Aar 1822 har Pastor Brøchner, Gangsted, tilført sin Kirkebog Oplysninger om Brug af Kaffe paa Horsenseggen og skriver saaledes: Brændevin drikkes mest her i Egnen, med den lønnes alle Ulejligheder, og med den opmuntres til Flid. Forhen brugtes den sjælden uden i Sædetider og Høsttider, men nu bruges den til Hverdag, og dog overdrives den ikke, skønt jeg ikke havde saa meget derimod; thi Nationalvelstanden lider ej derved. Det er derimod ikke Tilfældet med den fordømte Kaffe, som jeg her vil raabe et trefold skjælligt Ve over.

For 12 Aar siden (1810), da jeg kom hid, var den yderst sjælden til Huse. Der gaves mange, selv ved de store Bryllupper, hvor den slet ikke vanker, blev der lavet noget, da var der kuns en Slat til Brudepar, Brudekoner og Degnen, thi Præsten og hans Kone trøstede sig aldrig paa dette Snavs. Men nu har jeg lagt Mærke til, hvorledes den har indsneget sig ved Gilderne, og naar jeg talte mod den, svarede man mig: Ja vi kan ikke andet, for dem fra Væhr Sogn, de er vantte til den, og der er ingen Gilde uden Kaffen.

Min Købmand i Horsens, Chr. Mørkebjerg, siger, at han nu sælger 1 Skp. Kaffe for hvert Lpd. hans Fader solgte, og at en Bjerreherreds-Bonde havde solgt ham nogle Sølvspiseskeer, som Mørkeberg troede, han vilde betale Skat og anden Gæld med; men da han havde faaet sine Penge, forlangte han Kaffe. Mørkeberg skammede ham ud og nægtede at sælge ham noget, men Bonden forsikrede, at det kunde ikke nytte, kunde han ikke faa det her, maatte han have det et andet Sted, for han havde lovet sin Kone det. Smeden i Søvind har forsvaret Brændevin for i det at indføre, at de skulde bringe ham Kaffe.

I Væhr Sogn kommer de stundom en Dram i den sidste Kop Kaffe; man forsikrer, at det giver Kaffen en fin Smag. Denne Skik, altsaa en Kaffe-punch, er ej ældre end fra Spaniolernês og Franskmændenes Tid, hos dem saa man det ofte, og af dem lærte man det i Væhr Sogn.

Til Slut bør det dog fremhæves, at Brændevin var den daglige og gængse Drik i hele Danmark. Brugen af den blev ofte overdrevet, man havde intet andet at søge Glemsel i for al Nød og Elendighed.

Der var saa lidt af virkelig ægte Livsglæde og Trøst. Man aad og drak sig glad.

Enkelte Uddrag af Dansk Folkemindesamling.

Dæ wa jen Gong en Præst, han wa aap o hans Hiuws o tæk en Sonda Muen. Saa so han, dæ gik saa manne Faalk attr e Kjerk tèn. Saa tendt kan ve sæ sjel: Hwa mon de betye? De skuld da wol aalle wæ Sønde i Daw. Saa wild han te o sawn ewer o et, o saa begøndt han:

O Mande band vi Liemme, o Tiisde trillet vi Siemme, o Wonsde revvet vi Koel, o Tosde stanget vi Oel, o Frede lattet vi, o Lowrde tækket vi —, jow saa sandle æ et Sønde i Daw. Han nier ow æ Hiuws o astej attr æ Kjærk de bæst han kundd.

Efter Husmand Jens Hansen, Rimmerslund Mark,
ved Lærer N. A. Ammentorp, Hedensted.

Gaade:

Mi iwen sedder i højten Top,
mi fædde æ støre ind aald mi krop.
a æ staallen men et ow en tiw
hvem ka sej mæ de udden o lyw.

(Løsning: E Talleliws).

Gl. Talemaader:

Rig Mands Døtre og fattig Mands Stude bliver ikke længe i Gaarde.

Hvo der vil lægge sig med Hønsene og staa op med Svinene faar en fuldkommen Hvile.

Jet Stykk Træ kan ett brænd, og jen Kjælling kan ett skjend.

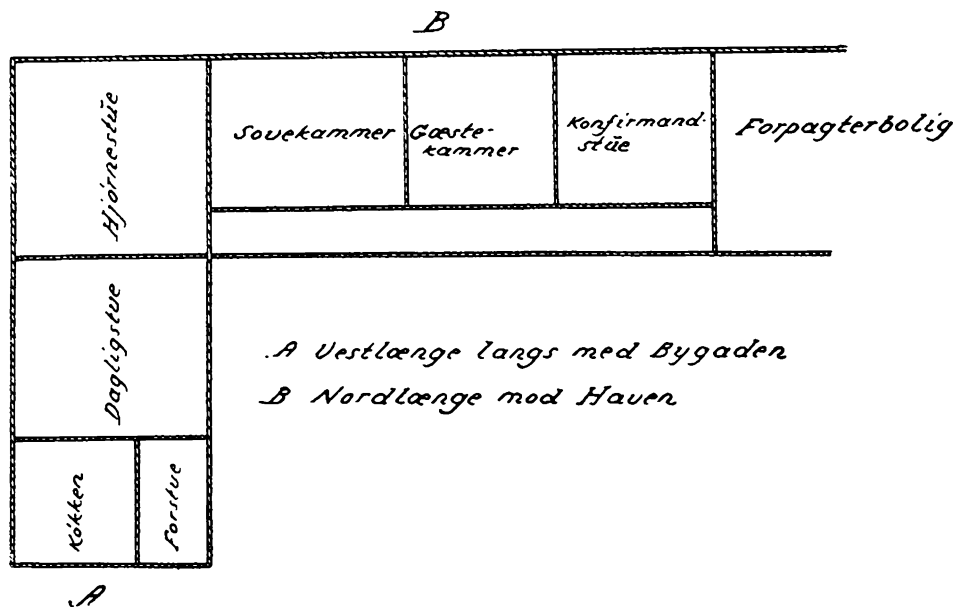
Opgørelse:

En Præst fik en Gang et Ræveskind af en Mand i Sog-net, men glemte at betale det.

Ved Højtidsofferet skrev Manden: „Kvit for Bælgen“. Det gentog han, til Bælgen var betalt.

(Ved Ole Jensen, Thorup Mark).

*Grundplan af det gamle Stuehus i
Hedensted Præstegaard efter Tegning af
Gaardejer Jacob Jensen*

Bryllupsfest.

Et Bondebryllup i Fortiden hørte til de Familiefester, der imødesaas med stor Glæde og Forventning — ikke alene for Brudeparret og den nærmeste Slægt, men for alle, det blev forundt at deltage.

Som Bydemand ved Gilder benyttedes ofte Kogekonens Mand, Bysmeden eller en anden, som dertil fandtes egnet. Vedkommende havde nemlig meget at forestaa, maatte saaledes kunne optræde fri og ugenert, tale godt for sig, tage imod Gildesdeltagerne og tilse, at alle befandt sig godt og intet savnede af Mad og Drikke eller paa anden Maade, samt iøvrigt vaage over, at alle Formaliteter blev iagttagne efter Egnens Skik og Brug.

En halv Snes Dage før det forestaaende Bryllup blev Bydemanden sendt rundt i Gildeslaget med Indbydelse. Iført sin bedste Helligdagspynt — hvortil hørte den høje Hat, der tjente som Gemmested for „æ Byyrem“ — samt den langskødede Frakke, hvoraf Piben stak frem af den ene Baglomme og en rødternet Lommeklud fra den anden, — var Vedkommende i Stand til at røgte sit Ærinde med tilbørlig Anstand. Velset, hvor Anledningen førte ham ind, maatte Tanker og Fremtræden forene en meget stor Værdighed med hans Person. Standen og Omgivelserne fandt herunder ingen Lighed med de dagligdags Forhold. Det var ingen Hemmelighed, naar Bydemanden var ude for at byde til Gilde, men man søgte dog at holde Øje med hans Komme, for at hele Familien saa vidt muligt kunde være samlet og overvære den højtidelige Indbydelse.

Æ Byyrem.

A haar en flitte Helsen o bring je fræ N. N. og hans Kouen — dje Dætte Karen Mari og hind Forlovede, og bee jer væe saa gue o kom te Brollupsgild o Frede ott Daue — mød i dje Hjem Kl. 10 om Formedden te en Bed Frokost — o saa følle mej te æ Kjerk o øvervæer en krestelig Brud-

viels — o die atte igjen følle mej hjem o fo et Maalti Mad helle tow, o desforuden opholdd — o mor jer mæ æ Forsamling — en Stonds Ti helle flee atte Behag, o saa kom igen Lourda Medde the dje Meddesmaaltid. Di loue da o gjøe Gjengjeld næe de faarlanges — helst i gledele Tefeldle. Maa a meddiel dem te I æ ov den Venlehied o vil møed.

Man takkede for Budet, og Bydemanden maatte nyde sin Skænk, det blev ganske vist til mange, eftersom Turen skred frem, men sin Værdighed bevidst maatte denne Skik nødig brydes, han skulde nok være Mand for at bære dem, dog velvidende, at det sidste Sted maatte han ingen nyde.

Naar Indbydelsen var modtaget, var der meget at eftertænke og forberede, Mandens sølvbeslagne Pibe, Metalknapperne i Vest og Knæbenklæder maatte blankpudses. Koner og Piger maatte overveje, om Gildeskjolen, Hovedtøj, Kapper og Hovedklæde kunde bruges, som det var, eller om-syes og forsynes med anden Besætning eventuelt ganske fornyes. Det fine franske Sjal — om et saadant var til Raadighed — skulde selvsagt bæres ved en saadan Lejlighed. Endvidere skulde det overvejes, hvad der kunde gives til Gildesgaarden som „Sendels“ af Smør, Æg eller Fjerkræ og iøvrigt som Brudeskænk, for her vilde man rigtignok nødig staa tilbage. Mand og Karl maatte have Tanke for, at Heste, Seletøj og Stadvogn var i en saadan Foifatning, at man da kunde staa ved Siden af Naboens.

I Gildesgaarden var der ingen Ende paa Forberedelser. Til en saadan Lejlighed var der bl. a. Brug for mange Lys, det maatte herfor overvejes, om Beholdningen fra den aarlige Lysstøbning var tilstrækkelig, hvis ikke, skulde der støbes nye. Hos Naboerne laantes Tallerkener, Skaale, Fade, Suppeterriner, Knive, Gaffler og Skeer af forskellig Slags, hvilket det tilfaldt Bydemanden at faa skaffet til Veje, (heraf følger Benævnelsen „Skaffer“) og atter efter endt Brug sørge for, at enhver fik sine Ejendele tilbage. Der skulde Korn til Møllen for at faa Mel hjem til den store Bagning af Brød, Gildesøl skulde brygges; thi den lagrede Øl

var saa kraftig, at ikke alle Gæsterne satte Pris herpaa. Der skulde indslagtes et ungt Kreatur eller en Fedekalv, Lam og Fjerkræ. Man skulde jo helst klare sig med Gaardens Frembringelse for at nøjes med den mindst mulige direkte Pengeudgift.

Der skulde ryddes op, skures og pudses baade ude og inde. 2 à 3 Stuer maatte ryddes for det sædvanlige Bohave for i Stedet at anbringe Borde og Bænke, der til det Brug samledes hos Naboerne. Afgav Stuehuset ikke fornøden Plads, maatte Logulv og Vognport tages til Hjælp. Fra de indbudte bragtes der „Sendels“ i Form af en Snes Æg, $\frac{1}{2}$ Lpd. Smør, en And eller 2 Høns, undertiden blev sidstnævnte overleveret uslagt, var det saa nødvendigt kunde de slagtes i Gildesgaarden, ellers indgaa i Hønsebestanden.

Det tilfaldt den voksne Datter eller Storpigen at gaa med „Sendels“, de blev da ofte bedt ind af den vordende Brud for at se Brudestadsen og Udstyr. Ved Afskeden fik hun Tak for, hvad hun kom med, og maatte endelig hilse hjemme og takke for al den „Sendels“, foruden skulde hun have et nybyggt Hvedebrød med tilbage.

Paa Gildesdagen mødtes til den fastsatte Tid. Gæsterne bænkedes ved Frokostbordet og trakteredes med kogt Flæsk og Hvidkaal samt Bergfisk med Smørsauce, Brændevin og Øl.

Efter at alle var forsynet, steg man til Vogns for i Følge med Brudepar og den øvrige Forsamling at overvære den kirkelige Brudevielse. Mod Kirken kørte Bruden i den forreste Vogn, derefter fulgte Brudepiger efterfulgt af Brudgom, Brudemænd og Brudekoner, den nærmeste Familie, og endelig det øvrige Følge. Fra Kirken kørte Brudeparret sammen paa forreste Vogn, herefter fulgte Brudekoner og Mænd, dernæst Brudepiger, efterfulgt af de øvrige. Gildeslagets unge Karle deltog som Forridere, her gjaldt det om at være forsynet med en god og smuk Hest og dertil forstaa at bruge den; thi Forriderne var de sidste, der forlød

Gaarden, idet de tog Opstilling udenfor i to Rækker, hvor Vogntoget passerede igennem, naar den sidste Vogn var forbi, startede Rytterne for skyndsomst at naa Kirken forinden Følget og der tage den samme Opstilling som ved Gaarden, derefter have Hestene afleveret, for at hver Rytter kunde ledsage en af de unge Piger i Kirken. Efter Vielsen blev der ofret til Præst og Degn og ved Udgangen endvidere en Skærv i Fattigblokken.

Paa Hjemturen viste Forriderne Brudepar og Følge den samme Æresbevisning som under Henturen. Efter som Følget atter kørte i Gildesgaarden, blev de modtaget med Musik af Spillemandene. Gæsterne blev da budt en Skænk til Velkomst. Herefter var det Skafferens Sag at faa dem anbragt ved de dækkede Borde — dette gik just ikke af sig selv — her maatte tages Hensyn til nærmeste paarørende, Rang og Stand, en vis Tilbageholdenhed var til Stede, Gæsterne var godt nok rede til det forventede gode Maaltid, men der maatte nødvendig indtages en Plads, en anden kunde være nærmere til.

1. Ret var Suppe med Melboller, Kødboller og Brødboller med dygtig Tilsætning af Grønt og Havesager.
2. Ret: Steg med Kartoffler og Sauce.
3. Ret: Søsterkage og Butterdejgskage.

Af Drikkevarer bød Bordet paa Brændevin, Mjød og Øl, der blev nydt af Fællesbægere og Krus, som flittigt gik rundt, Brændevinsbægeret fra Mand til Mand, Mjødbægeret fra Kvinde til Kvinde og efterfulgt af Ølkruset.

I velstaaende Hjem kunde Bordet prydes med Bæger og Krus af Sølv, men det almindelige var Tin.

Ved Borddækningen var Brødene lagt hele paa Bordet — et Sigtebrød og et Hvedebrød sammen — og enkelte af Konerne forestod Brødskeerlingen. Ligeledes blev Stegen sat frem i uskaaret Stand, og enkelte af Konerne skar for, hertil var Degnekonen selvskreven.

Under Spisningen lod Skafferen først en Tallerken gaa rundt med Opfordring til at betænke Sognets Trængende, her viste Offerviljen sig ikke særlig stor — man opnaaede ved en saadan Lejlighed i Hedensted 4 Skl. i Aaret 1817 — men Følget havde jo ogsaa i Forvejen lagt deres Offer i Kirken.

Atter gik en Tallerken med Opfordring om et Bidrag i Spillemandspenge, her var man mere villig, idet man paa-regnede, at disse nok skulde naa at yde Vederlag senere.

Velforsynet gik man fra Borde, takkede Vært og Værtinde, Skaffer og Kogekone for den gode Mad, hvorpaa Mændene saa sig om i Stald og Lade, drøftede Dagens Spørgsmaal herunder Handelsmuligheder, Gaardenes Indkøb fra Fæste til Selveje og de i Forbindelse dermed staaende Fremskridtsmuligheder ved en Forbedring af Jordens Behandling, Mergling m. v. — Tiendeydelsen omsat fra at ydes i Kærven til at ydes i Skæppen eller ved en Pengeafgift; strejfede efterhaanden ind paa politiske Spørgsmaal angaaende Bøndernes Opnaaelse af Stemmeret og Valgbarhed til Stænderforsamlingen.

Konerne drøftede deres huslige Anliggender, imens de blev forevist Brudens Udstyr af Dækketøj, Linned og Lagener i Hør og Blaargarn, Gangtøj i Uld og Hvergarn, Sengetøj og Dynevaar alt i gode hjemmegjorte Stoffer.

Der blev nu budt paa Kaffe, der kun var fremme ved Gilderne og ikke Hverdagsdrik.

Øverstestuen var nu gjort ryddelig, og Dansen tog sin Begyndelse. Mænd og Koner svang sig til Fiol og Klarinetters Toner i Svejtrit og Sekstur, Syvspring, Berlinerkontra, Polonæse m. fl. De ældre Mænd trak sig dog efterhaanden tilbage for at nyde Tobakspiben ved et Krus Øl til en Firkort.

Hen paa Aftenen blev der budt Kvældsnadver, der bestod af oplukket Kød, Brød, Smør, saltet Faarekød og fed Ost, her gik Brændevinsbæger og Ølkrus atter flittigt rundt.

Samværet kunde atter fortsættes en Tid, men efterhaanden brød man op, der skulde jo mødes næste Dag igen — da skulde de mindre Børn af Familien være med.

Middagsmaaltidet bestod da ofte af sød Vinsuppe med Blommer efterfulgt af Klipfisk med Smørsauce. Paa den Dag skulde Bruden danses ud af Pigernes Kreds og over i Konernes, ligeledes Brudgommen fra Ungkarlenes og over i Mændenes Kreds, der dansedes igen, indtil Kvældsnavderen var nydt, og dermed var Bryllupsfesten afsluttet.

Begravelse.

I ældre Tid kunde man ikke ved indtrædende Dødsfald henvende sig paa et Ligkistelager for at udtagé en Kiste. Derimod maatte derne i saa Tilfælde bestilles og laves hos en Ligkistesnedker saa hurtigt som muligt, men for at have den for Haanden lod man undertiden sin Ligkiste forarbejde og henstaa, indtil Tidspunktet for dens Afbenyttelse forelaa.

Ligesaa var det heller ikke almindeligt at henvende sig i en Forretning for at indkøbe Ligtøj; men som man benyttede sig af hjemmegjorte Stoffer til Gangklæder saaledes ogsaa til Linned. Blandt dette sidste opbevaredes enkelte Stykker af fineste Lærred, syet med særlig Omhu, der med Døden for Øje tænktes anvendt til Ligklædning.

Efter at Døden var indtraadt, blev der straks gjort Skridt til at lægge den afdøde paa Straa. Det vil sige: Efter at Liget var afvasket og iført sin Ligklædning henlagt i et Sengested, der kun var forsynet med et Lag Langhalm. Men da ældre Tids Sengesteder i Reglen bestod som indelukkede

eller Alkovesenge, var de herfor uegnede til dette Brug, og det almindelige var, at Liget henlagdes paa et langt Bord, havde man ikke et saadant i Huset, maatte det laanes.

Om en saadan Lejlighed fortælles: En Mand indfandt sig en Dag hos Naboen, efter at han havde hilst og er kommet til Sæde og den første Ordveksling om Vind og Vejr m. v. har fundet Sted, indskyder Manden: „Naa, ja mit egentlige Ærinde er nu ellers, om jeg maa laane det lange Bord til at lægge Maren paa?“ Konen tager straks Svaret: „Ja, det maa Du saa inderlig gerne, Bordet staar paa Loftet, men nu skal jeg skynde mig, at vi faar det ned og gjort i Stand.“ „Ja, det skal I nu ha' saa mange Tak for“, svarer Manden og fortsætter, „men egentlig haster det da ikke, for min Kone er ikke død endnu, men om saa skal være, kan en jo et saan sed hen.“

En Stue gjordes ryddelig, hvor Bordet anbragtes. Bordpladen blev strøet med et Lag Langhalm og Liget derpaa anbragt, indtil en Kiste var fremskaffet, det blev derefter kistelagt.

Til selve Begravelsesdagen var Slægt og Naboer indbudt til Frokost i det paagældende Hjem, hertil blev ogsaa Husmændene indbudt for at assistere som Ligbærere. Liget førtes nemlig ikke til Kirken paa en Ligvogn med forspændte Heste, derimod ved at bæres.

Til Kirken hørte en Ligbaare, der benyttedes over hele Sognet. Kisten blev sat paa Baaren, og efter at denne var løftet, gik 6 Mand ind, satte Skuldren under, og paa den Maade førtes Liget til Kirken, selv fra Sognets yderste Grænse. Herfra har man Udtrykket „Ligbegængelse“.

Naar et Ligtog saas paa Afstand, var det ofte Kisten, der først kom til Syne.

Efter at Begravelsen ved Kirken var afsluttet, samledes Følget i Almindelighed atter til Spisning i Hjemmet.

Intet Navn blandt Befolkningen har haft særlig fremtrædende Betydning ud over Sognets Grænser, dog maa det formenes, at Folk stedse har været jævnt veloplyste, man vil saaledes under Hensyn til Fortidens Skolegang og Børneundervisning bemærke sig, ja endog med nogen Beundring finde en stor Sikkerhed i de almindelige Skolekulturer hos de Mænd, der har været de førende i Sogn og i Kommunes Styrelse, ogsaa under de første kommunale Loves Gennemførelse og Anvendelse. Hvortil kommer, at de samme Mænds nedskrevne Beslutninger tillige præges af en stærk Ansvarfølelse overfor betroede Fællesanliggender med dertil hørende Midler.

Nogen stærk Vækkelse har ikke præget Egnen, dog har Befolkningen ikke haft sin Interesse bunden til Jord og Bedrift alene, men fuldtud levet med i Tidens Spørgsmaal, var saaledes ikke uberørt, ja endog stærk grebet af Nationalbegejstringen under og efter 3 Aars Krigen 1848-50.

Ligesaa af den stærke politiske Bevægelse, Landet som Helhed var præget og grebet af i Slutningen af forrige Aarhundrede, hvor de politiske Partier, Højre og Venstre, stod skarpt overfor hinanden. Sidstnævnte som Oppositionsparti var navnlig ret udæskende med stærke Ord saavel i Tale som Skrift.

Da Estrup i 1877 udstedte sin første provisoriske Finanslov, vakte dette Skridt et vældigt Røre og førte til, at Venstre fra alle Landets Egne samledes til et stort Møde i Middelfart for at danne en fælles Organisation, der under Navn af „Grundlovsværneforeningen“ valgte Seminarieforsker P. Bojsen, Gedved, til Formand.

De følgende Aar prægedes stadig af politisk Uro og en Uddybning af Partikløften; men da Estrup i 1885 — begrundet af de bristede Forhandlinger angaaende Militærvæsenet, herunder Københavns Befæstning, Oprettelse af et Gendarmerikorps til Supplering af Politivæsenet m. m. — udstedte sit andet Provisorium, var der hermed kastet nyt Ved til Ilden.

Grundlovsværneforeningen genoplivedes med fornyet Styrke med Underafdelinger indenfor de enkelte Valgkredse endog sognevis, saaledes dannedes der ogsaa her i Sognet en Forening under Navn af „Grundlovsværneforeningen for Hedensted og St. Dalby“ med Gaardejer Ole Nielsen (Ullerup) som Formand, der senere efterfulgtes af Husmand Rasmus Thomsen, Hedensted Skov, og Skomager L. C. Bitsch, Rimmerslund.

Sognets Ungdom skænkede denne Forening en Fane, der højtidelig indviedes ved en Festlighed i Konstantia Kro.

Aarene 1885 og 86 var iøvrigt meget bevæget politisk set. Herunder faldt der Landet over en Række Møder bl. a. i Holstebro, der medførte, at Indbyderne og Taleren (C. Berg) idømtes hver 6 Maaneders Fængsel paa Foranledning af, at Politimesteren under dette Møde fjernedes fra Talerstolen. Under Afsoningen heraf faldt Bergs Sølvbryllupsdag, ved hvilken Lejlighed der fra 80000 Bidragydere overrakte ham en Folkegave bestaaende af en pragtfuld Bordopsats samt 45000 Kr. i Guld.

Efter sin Løsladelse fejredes han af det sjællandske og københavnske Venstre ved en Udflugt, der foregik paa 17 store Dampskibe til Helsingør, og 8 Dage senere af Jyderne ved en Folkefest i Kolding, hvori deltog 50000 Mennesker - herunder flere Deltagere af Grundlovsværneforeningen for Hedensted og St. Dalby med Foreningens Fane.

Det oprettede Gendarmerikorps, der bar lyseblaa Uniform, havde særlig Oppositionspartiernes Uvilje, og hvor ufornuftig det end var, lod man ved mange Lejligheder sin Mishag gaa ud over de paagældende ved at genere eller fortrædige dem under deres Tjenesteforretninger.

En anden Form for Demonstration var Protest mod Betaling af kongelige Skatter — hvilket dog ikke gav sig Udslag her i Sognet — men derimod i visse andre Sogne,

saa at Inddrivelsen maatte foregaa ved Udpantning, der paa sine Steder var saa omfattende og antog en saadan Karakter, at der var Vanskeligheder med at formaa Sognets Mænd til at fungere som Sognefoged. Beboerne lod endog i flere Tilfælde deres demonstrative Opførsel gaa saa vidt, at det havde Arrest og strenge Straffe til Følge. I Forbindelse hermed faldt Skuddet paa Estrup d. 21. Okt. 1885.

Det vil forstaas, at anførte Begivenheder maatte afføde et voldsomt Røre Landet over, og selv om Bevægelsen ikke var i den Grad fremtrædende indenfor Hedensted og St. Dalby Sogne med saa dybtgaaende Forhold som foranævnt, var Egnens Befolkning dog stærkt berørt og delte sig ret skarpt efter politiske Partiliner, hvilket navnlig gav sig Udslag ved de kommunale Valg.

Under Henvisning til Landkommunallovene af 1855 og 1867 (jfr. foran under Afsnit IV) hvorefter den mindre Halvdel af Sogneraadets Medlemstal valgtes af samtlige kommunale Vælgere og saaledes altid kunde besættes af Venstre, var Forholdet et andet ved Valget af den større Halvdel eller de højsbeskattede Valg. Et saadant forelaa i 1880, der fik til Udfald, at Venstre opnaaede sine Kandidater valgt. Politik var endnu paa dette Tidspunkt ikke saa stærkt i Forgrunden, og de paagældende, der valgtes, var derfor ingenlunde af Partiets mest fremtrædende Medlemmer politisk set, men Kommunen havde dog herefter sit Sogneraad sammensat af Mænd, der nærmest sluttede sig til nævnte Parti. I de følgende Aar af 80erne træder den politiske Uro mere og mere frem, hvilket finder sit Udtryk i foranførte Omtale af enkelte Forhold under Perioden, kaldet Provisorietiden, hvorfor der særligt ved Sogneraadvalget i 1886 føres en ret hidsig og paagaaende Valgkamp. Valgets Udfald blev: At Kommunens højtbeskattede Vælgere fik valgt 3 Venstre- og 1 Højremand.

Som ene Mand af sin Gruppe maatte sidstnævnte (der under en tidligere Periode havde beklædt Stillingen som

Sogneraadets Formand) ved Udvalgsbesættelserne — af Hensyn til sin Partifarve — nøjes med at betoes Kommunens Ægtprotokol.

Ved Valget 6 Aar senere er Politik ikke saa stærkt i Forgrunden, de politiske Bølger falder herefter mere og mere i Ro, og Forholdene gaar paa dette Tidspunkt ind under andre Linier, idet Venstre er naaet frem til Regeringsparti — Socialdemokratiet er i Vækst og begynder at fremtræde som Opposition.

I Slutningen af forrige Aarhundrede rejste der sig en Foredragsforening her i Sognet. Man havde paa den Tid ikke Forsamlingshus, saa at Foredrag og andre Møder afholdtes paa Gjæstgivergaarden. Paa samme Tidspunkt oprettedes en Skytteforening, og efter at Forsamlingshuset i 1899 var bygget og indrettet til Gymnastik — dannedes en Gymnastikforening. Som en af de Mænd, der navnlig for disse Virksomheder gjorde en Indsats, maa nævnes Kommiss, senere Købmand Johannes Thomsen, der ved sin djærve, nidkære Færd og Interesse virkede for Tilslutning til Skydning, Gymnastik og Foredrag, samt søgte paa det religiøse Omraade at øge og vække Interesse for den grundtvigske Kirkeretning. I det hele taget var hans Arbejde i de antydende Retninger betydeligt de faa Aar, han boede i Sognet og virkede samlende om god og sund saavel aandelig som legemlig Udvikling, ikke mindst blandt Sognets Ungdom.

Hans Virketrang og Virkevilde blev dog ret tidlig afbrudt, idet Opholdet her i Sognet kun strakte sig over 8 Aar. 1906 flyttede J. Th. fra sit Købmandsskab ved Hedensted Skov for at overtage en Forretning i Klakring, hvor han afgik ved Døden 1910.

Af kirkelige Retninger har Sognets „Stærke Jyder“ deres Rod længst tilbage i Tiden, da disse har haft deres private

Skole paa Rimmerslund Mark fra ca. 1830, men har forøvrigt kun omfattet en mindre Del af Sognets Familier, der i det væsentlige har været boende i Gjesager.

Indre-Missionsretningen indenfor Sognet har nærmest sin Oprindelse ved Slutningen af forrige Aarhundrede, men har navnlig haft sin Fremgang efter Opførelsen af „De unges Hjem“, hvor de talrige Møder senere er afholdt, i Forbindelse hermed maa tillige nævnes Præsterne Petersen og Sejersens Virsomhed, men stærk religiøs retningspræget har Befolkningen oprindelig ikke været, maa nærmest betragtes som staaende under Retningen „Kirkelig Centrum“, hvor sikkert en hel Del fremdeles vil findes.

Den nyere Tid og navnlig Stationsbyens hurtige Udvikling har bragt en ret betydelig Indvandring til Sognet, der vel nok i nogen Grad har præget den indfødte og værende Bondebefolkning med Udslag i Levetod og Talesprog, men Fædrearven synes dog bevaret, og gid dette fremdeles maatte præge By og Sogns Befolkning: Ærbarhed i Færd og Handling, Aand og Tone, Maadehold i Nydelse af stærke Drikke, Talen ikke iklædt med Eder eller bandende Ord, Vedholdenhed med flittig at søge Kirken, der fremdeles giver Rum for Slægt efter Slægt.

NOTER.

- Side 10 (*1) Ane Kathrine Jacobsen - Datter af Gmd. Jac. Jensen, Jacobsminde.
- 10 (*2) Abelone Jacobsen - Datter af samme Gmd. (Altsaa 2. Søster).
 - 10 (*3) Peder Hansen, daværende Præst i Sognet.
 - 11 (*4) jfr. Stednavnekortet Nr. 32.
 - 12 (*5) 3 Dept. ^{31/10} 1807.
 - 15 (*6) jfr. Altertavlens Omtale Side 9.
 - 16 (*7) Vejle Amts Aarbøger 1925.
 - 16 (*8) jfr. Note 3.
 - 18 (*9) Hans Andersen Grønbech, Præst i Ølsted fra 1674.
 - 20 (*10) Pastor Kirchhoff som Lærer findes tillige nævnt under Afsnit II Side 44.

Side 295, L. 5 findes Udtrykket - „sawn ewer o et“ - overtænke.

TRYKFEJL OG RETTELSE.

- Side 22, L. 9 Alunus — læs Alumnus.
- 66, - 27 Halvelod — læs Havelod.
 - 68, - 8 Matr. Nr. 1a — læs 1d.
 - 78, - 4 overdrager — overdrages.
 - 85, - 3 under Omtalen af Gaarden „Elmely“ Ordet — saaledes — udgaar.
 - 119, - 18 rejst Æresport — læs en Æresport.
 - 179, - 1 Andelsskabers — læs Andelsselskabers
 - 268, - 4 Almissemlemmer — læs Almisselemmer.
 - 294, - 28 man — læs men.

INDHOLDS-FORTEGNELSE:

Forord	Side 5
AFSNIT I	
Kirken	6-10
Kirkens Ejerforhold	11-15
Præster ved Kirken	16-29
Præsternes Embedsindtægter	29-39
AFSNIT II	
Skolen og Lærere	40-52
Lærernes Lønningsforhold	53-55
AFSNIT III BY OG SOGN	
Fællesdrift, Jordernes Udskiftning	56-67
Hedensted Byes Gaarde	68-104
Situationsplan af Hedensted By omkr. 1800	96b
Mortensgildet	105-108
Omtale af Thorup	109-116
do. - Rimmerslund med Konstantia Kro	117-120
do. - Aarup og Gjesager	121-127
do. - Lille Dalby med Udskiftningskort	128-133
Bygningsbrug paa Landet omkr. 1800	134-136
Store Dalby Sogn og By	137-155
Jords Udstykning	156-157
Stednavne med Kort	158-161
Krigen — Indkvartering m. v.	162-164
Jernbaneanlæg — Holdeplads — Station	165-169
Stationsbyens Oprindelse og følgende Udvikling	170-204
AFSNIT IV KOMMUNEN	
Herunder de vigtigste Foranstaltningers Gennemførelse støttet til den kommunale Lovgivning i Tidsr. 1800—1914	205-248
Krigsperiode — Dyrtidsforanstaltninger	249-256
Beskatning m. v.	256-288
AFSNIT V	
Befolkningen	289-308

I Forbindelse med Bogens Afslutning ønsker jeg at tilføje min hjerteligste Tak.

Først til Hedensted-St. Dalby Sogneraad fordi Raadet paa min Henvendelse beredvillig viste Sagen sin Interesse og lod nedsætte et Udvalg til Bistand ved Bogens Trykning m. v., dernæst ved at yde Sagen økonomisk Støtte i Form af Tilskud.

Det nedsatte Udvalg bestaaende af:

Vejassistent Iversen, Hedensted.

Gaardejer, Sogneraadsformand Chr. Rasmussen, St. Dalby.

— R. Palmelund, Aarup.

— S. Ladegaard, Rimmerslund,

hvoraf førstnævnte valgtes til Formand, bringer jeg ligeledes min Tak for god Bistand af enhver Art.

Endvidere en hjertelig Tak til de enkelte stedlige Personer, der ved privat, økonomisk Tilskud har vist Sagen en særlig Interesse og Opmærksomhed, men i denne Forbindelse ønsket deres Gave skænket anonym.

Iøvrigt en Tak til alle, der paa forskellig Maade har ydet Sagen Støtte, dels af oplysende Art, dels med saglig og teknisk Bistand.

Ved foran nedskrevne Oplysninger er hermed knyttet et første Led til Bevarelse af Hjemegnens Historie, det er da mit Haab, at Sagen frem i Tiden maa blive fortsat.

Med dette Maal for Øje vil der blive tilvejebragt et Grundlag under Benævnelsen : „Hedensted Sogns historiske Fond“.

Fondens Midler bestyres af det til enhver Tid nedsatte Udvalg, der fremtidig udpeges af Sogneraadet og bestaar

af 5 Medlemmer (Mænd eller Kvinder), hvoraf de to er af Sogneraadets Midte, medens de 3 udpeges af Sognets øvrige Beboere. Valg til nævnte Udvalg sker efter hvert ordinære Sogneraadvalg.

Det er da min Tanke, at dette Udvalgs Opgave vil være at følge Udviklingen og optage fremtidige Begivenheder af historisk Karakter indenfor By, Sogn og Kommune, og mit Ønske, at Efterslægten til sin Tid derefter vil knytte en Fortsættelse.

Jacob Jacobsen